

Arbeids- og sosialdepartementet

GRUNNLAGET FOR INNTEKTSOPPGJØRENE 2019

Foreløpig hovedrapport

fra

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Oslo, 18. februar 2019

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene legger her fram en foreløpig rapport foran inntektsoppgjørene i 2019. Rapporten i endelig utgave vil foreligge i slutten av mars.

Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere årene i lønninger, inntekter, priser, makroøkonomi og konkurransevne. Utvalget presenterer dessuten en prognose for konsumprisveksten fra 2018 til 2019. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Rapporten bygger delvis på foreløpig statistikk og anslag for 2018. Derfor oppdaterer utvalget rapporten mot slutten av mars. Den endelige rapporten vil også inneholde nytt materiale. Den endelige rapporten blir trykket i NOU-serien.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjør i 2019. Dette materialet offentliggjøres som en nettverson i juni, og tas inn i utvalgets rapport foran inntektsoppgjørene til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 25. september 2015 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2019 med følgende mandat:

«Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeids- og sosialdepartementet».

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Ann-Kristin Ansteensen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Pia Skare Rønnevik, Næringslivets Hovedorganisasjon, Grethe Lunde, Akademikerne, Pål Skarsbak, Landsorganisasjonen i Norge, Rolf Stangeland, Unio, Gunnar Owren, KS, Tore Leirfall, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Bård Westbye, Virke.

Oslo, 18. februar 2019

Ådne Cappelen
leder
Statistisk sentralbyrå

Roger Bjørnstad
Landsorganisasjonen i Norge

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Ragnar Ihle Bøhn
Kommunal- og
moderniseringsdepartementet

Øystein Dørum
Næringslivets Hovedorganisasjon

Torbjørn Eika
KS

Stein Gjerding
Arbeidsgiverforeningen Spekter

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen i Norge

Lars Haartveit
Hovedorganisasjonen Virke

Hanne Jordell
Akademikerne

Frank Emil Jøssund
Finansdepartementet

Ørnulf Kastet, fung. medlem
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Torill Lødemel
Næringslivets Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeids- og sosialdepartementet

Erik Orskaug
Unio

Morten S. Henningsen, Arbeids- og sosialdepartementet, sekretariatsleder
Ragnhild Nersten, Arbeids- og sosialdepartementet
Runar Aksnes, Finansdepartementet
Lovise Bauger, Finansdepartementet
Manav Frohde, Finansdepartementet
Thomas von Brasch, Statistisk sentralbyrå
Bjorn Dapi, Statistisk sentralbyrå
Knut Håkon Grini, Statistisk sentralbyrå

Innholdsfortegnelse

1	LØNNSUTVIKLINGEN I FORHANDLINGSOMRÅDENE	7
1.1	Innledning	7
1.2	Lønnsutviklingen for hovedgrupper	7
1.3	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	13
1.3.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området	13
1.3.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området	15
1.3.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter	16
1.3.4	Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett	17
1.3.5	Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	17
1.3.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor	18
1.3.7	Lønnsutviklingen i Spekter-området	19
1.3.8	Lønnsutviklingen for kvinner og menn i tariffområder	20
1.4	Lønnsoverhenget	21
2	LØNNSUTVIKLINGEN SAMLET OG ETTER KJENNETEGN	23
2.1	Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer	23
2.2	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	24
2.3	Lønn etter yrke	28
2.4	Lønn etter utdanning	30
2.5	Lønnsutviklingen for deltidsansatte	33
2.6	Lønnsutviklingen for ledere	35
2.7	Lønnsfordelingen	37
3	KONSUMPRISUTVIKLINGEN I NORGE	42
3.1	Prisutviklingen i senere år	42
3.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	42
3.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	46
3.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2019	48

3.2.1	Forutsetninger for modellberegningene	48
3.2.2	Modellresultater	50
3.2.3	Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2019	50
4	MAKROØKONOMISK UTVIKLING	53
4.1	Internasjonal økonomi	54
4.2	Norsk økonomi	64
4.2.1	Den senere tids makroøkonomiske utvikling	64
4.2.2	Nærmere om arbeidsmarkedet	69
4.2.3	Utsiktene for 2019	78
5	UTVIKLINGEN I KONKURRANSEEVNEN	81
5.1	Innledning	81
5.2	Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer	84
5.2.1	Frontfagsmodellen	85
5.2.2	Lønnsomheten i norsk industri	86
5.3	Indikatorer for kostnadsutviklingen	88
5.3.1	Vekst i timelønnskostnader	88
5.3.2	Vekst i lønnskostnader per produsert enhet	90
5.3.3	Vekst i lønnskostnader per sysselsatt i hele økonomien	91
5.3.4	Lønnskostnadsnivåer i industrien	91
5.3.5	Sammensetningen av lønnskostnadene i industrien	94
5.3.6	Elektrisitetspriser	97
5.4	Produktivitetsutviklingen	97
5.4.1	Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk	97
5.4.2	Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter	99
6	DEN SAMLEDE INNTEKTSUTVIKLINGEN FOR LANDET OG HUSHOLDNINGENE	101
6.1	Disponibel inntekt for Norge	101
6.2	Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling	103
6.3	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	106

7	INNETKTSUTVIKLINGEN FOR UTVALGTE INNETKSTAKERGRUPPER	111
7.1	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger	111
7.1.1	Reallønn etter skatt fra 2016 til 2018	111
7.1.2	Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2018 til 2019	114
7.2	Inntektsutviklingen for pensjonister og trygdede	115
7.2.1	Utviklingen i pensjons- og trygdeytelser	116
7.2.2	Realvekst etter skatt i pensjon og trygd	123
7.2.3	Endringer i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2016 til 2019	124
7.3	Fordeling av inntekt	125
7.3.1	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede	125
7.3.2	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede	128
7.3.3	Utviklingen i inntektsfordelingen	129
7.3.4	Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn	133
VEDLEGG		
1	LØNNSOPPGJØR I 2018	138
2	DEFINISJONER AV EN DEL LØNNSBEGREPER M.M.	161
3	KURSUTVIKLINGEN FOR NORSKE KRONER	167
4	TABELLVEDLEGG	171
5	INSTITUSJONELLE TREKK VED LØNNSDANNELSEN I NORGE	195
6	FASTLANDSBASERTE KONKURRANSEUTSATTE NÆRINGER	211
7	LØNN OG LØNNSKOSTNADER	216

Kapittel 1

1 Lønnsutviklingen i forhandlingsområdene

- For de største forhandlingsområdene har Beregningsutvalget foreløpig beregnet *årslønnsveksten* fra 2017 til 2018 til 2,8 prosent i gjennomsnitt.
- Årslønnsveksten fra 2017 til 2018 er foreløpig beregnet til 2¾ prosent for industriarbeidere og til 2¾ prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Lønnsveksten i industrien samlet er foreløpig også beregnet til 2¾ prosent. Årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området ble anslått til 2,8 prosent ved hovedoppgjøret i 2018.
- Årslønnsveksten fra 2017 til 2018 i Virke-bedrifter i varehandelen er anslått til 2,7 prosent. I finanstjenester er årslønnsveksten anslått til 3,1 prosent. For ansatte i kommunene er årslønnsveksten beregnet til 2,9 prosent. I Spekter-bedrifter utenom helseforetakene er årslønnsveksten beregnet til 2,9 prosent og i helseforetakene anslått til 3¼ prosent. For ansatte i staten er årslønnsveksten anslått til 2¾ prosent.
- Utvalget har foreløpig beregnet *lønnsoverhenget* til 2019 til 1,1 prosent for industriarbeidere, 1,3 prosent for industrifunksjonærer og 1,2 prosent for industrien samlet i NHO-området. For ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen er overhenget anslått til 1,1 prosent, og for ansatte i finanstjenester til 1,3 prosent. For ansatte i kommunene er overhenget beregnet til 0,7 prosent. For ansatte i staten er overhenget anslått til 1½ prosent. I Spekter-området er overhenget beregnet til 0,8 prosent i virksomheter utenom helseforetakene og anslått til 2 prosent i helseforetakene.
- Fra 2017 til 2018 var lønnsforskjellene mellom kvinner og menn uendret eller redusert, for de forhandlingsområdene utvalget har tall for.

1.1 Innledning

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 2017 til 2018 for store forhandlingsområder. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2019. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2018 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjør i 2018 gis i vedlegg 1.

1.2 Lønnsutviklingen for hovedgrupper

Tabell 1.1 viser at veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2017 til 2018 er foreløpig beregnet til 2¾ prosent både for industriarbeidere og for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Lønnsveksten samlet i industrien i NHO-bedrifter er foreløpig også beregnet til 2¾ prosent. På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, ble årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området anslått til 2,8 prosent ved hovedoppgjøret i 2018.

Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er anslått til 2,7 prosent. I finanstjenester er lønnsveksten anslått til 3,1 prosent. For ansatte i kommunene er lønnsveksten beregnet til 2,9 prosent.

Årslønnsveksten i helseforetakene i Spekter-bedrifter er anslått til 3¼ prosent. For øvrige Spekter-bedrifter er årslønnsveksten i 2018 beregnet til 2,9 prosent. For ansatte i staten er årslønnsveksten anslått til 2¾ prosent.

I de største forhandlingsområdene har Beregningsutvalget anslått årslønnsveksten fra 2017 til 2018 til 2,8 prosent. Dette er basert på årslønnsnivå og antall årsverk (eller heltidsansatte) i 2017 og 2018 for alle forhandlingsområdene i tabell 1.1. Til sammen utgjør ansatte i disse gruppene 40 prosent av alle lønnstakerårsverk i 2018. Beregningene av årslønn og lønnsvekst i forhandlingsområdene bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år, se vedlegg 2 for nærmere beskrivelse av lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene.

Årslønnsveksten falt i alle områder etter 2008 mens den tok seg noe opp igjen i 2011, jf. tabell 1.1. I årene 2012 til 2016 falt lønnsveksten igjen. I 2017 og 2018 var årslønnsveksten i de fleste forhandlingsområdene høyere enn i 2016. Nominell lønnsvekst og reallønnsvekst for Norge siden 1970 vises i boks 2.1 i kapittel 2.

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f.eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i sysselsatte og timeverk mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f.eks. endringer i sysselsettingen etter aldersgrupper, endret omfang av arbeidsinnvandring og endringer i andelen menn/kvinner). Utvalget vil peke på at forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer kan skyldes ulik grad av slike strukturendringer. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1. Strukturendringer er omtalt nærmere i boks 1.1.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien			Virkebedrifter i varehandel ¹	Finans-tjenester ²	Offentlig forvaltning ³	Statsansatte ⁴	Kommuneansatte			Spekter-bedrifter	
	Industri i alt	Industri-arbeidere	Industri-funksjonærer					Kommuneansatte i alt ⁵	Undervisningsansatte	Øvrige ansatte	Helseforetakene ⁷	Øvrige bedrifter
2009	4,2	3,9	4,5	1,8	0,5	4,6	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	4,1	3,6	4,3	3,6	5,5	3,7	4,5	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,6	4,4	4,7	3,6	4,8	4,2	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	4,2	4,1	4,1	3,3	3,4	4,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2013	3,9	3,5	4,3	4,0	6,1	3,7	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6
2014	3,3	3,0	3,2	3,5	3,2	3,3	3,4	3,2 ⁶	2,3 ⁶	3,7 ⁶	3,4	3,3
2015	2,5	2,5	2,5	3,3	4,3	3,1	2,8	3,3 ⁶	3,9 ⁶	3,2 ⁶	2,7	2,7
2016	1,9	2,0	2,2	2,5	2,5	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,0 ⁹	2,4
2017	2,4	2,6	2,7	3,1	3,8	2,5	2,3	2,5	2,3	2,6	3,6 ⁹	2,4
2018 ¹¹	2¾	2¾	2¾	2,7	3,1	2,9	2¾	2,9	2,8	3,0	3¼	2,9
Samlet vekst 2008-2013	22,8	21,1	23,9	17,4	21,9	21,9	22,5	22,1	21,1	22,5	21,8	21,0
Gj. sn. per år ¹⁰	4,2	3,9	4,4	3,3	4,0	4,0	4,1	4,1	3,9	4,1	4,0	3,9
Samlet vekst 2013-2018	13,5	13,5	14,1	16,0	18,1	14,9	14,4	15,3	14,6	15,9	15,9	14,5
Gj. sn. per år ¹⁰	2,6	2,6	2,7	3,0	3,4	2,8	2,7	2,9	2,8	3,0	3,0	2,7
Årslønn 2018, per årsverk ¹¹	605 200	476 900	760 700			545 800	589 900	516 400	567 400	501 200	593 700	549 800
Årslønn 2018, heltidsansatte ¹¹				525 900	666 300							
Antall årsverk 2018	157 100	87 200	69 900	55 300 ⁸	24 200 ⁸	646 700	146 000	393 700	91 000	302 800	106 900	56 600

¹ Tallene gjelder heltidsansatte.

² Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Endringer i bonusutbetalinger påvirker lønnsveksten i enkelte år. Fra 2018 benyttes datamateriale for hele året.

³ Totalt for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. T.o.m. 2016: prosentvis vekst vektet med årsverk. Fra 2017: Gjennomsnitt for året er beregnet på lønnsnivå og årsverk for samme år og året før.

⁴ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.

⁵ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

⁶ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 0,2 prosentpoeng i hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningsansatte. Konflikten har trukket opp årslønnsveksten i 2015 for kommuneansatte med 0,2 prosentpoeng og for undervisningsansatte med 0,9 prosentpoeng. For øvrige ansatte ble ikke årslønnsveksten påvirket.

⁷ Beregnet på Spekters tallmateriale for 2009, og fra 2010 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

⁸ Antall heltidsansatte.

⁹ For ansatte i konflikt i 2016 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 med 0,4 prosentpoeng og trakk opp anslaget i 2017 med 0,4 prosentpoeng. Deler av lønnsoppgjøret i 2016 ble også først utbetalt i 2017, noe som ytterligere trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 og ytterligere trakk opp anslaget i 2017. Strukturendringer trakk i samme retning.

¹⁰ Geometrisk gjennomsnitt.

¹¹ Foreløpig beregning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget, Beregningsutvalget og KS.

Boks 1.1 Strukturendringer i forhandlingsområder

Årslønnsveksten slik den fremkommer i statistikken inkluderer struktureffekter. Struktureffekter oppstår når veksten i gjennomsnittslønnen påvirkes av særlige forhold som ikke har å gjøre med tradisjonelle faktorer i lønnsdannelsen. Dette kompliserer en sammenligning av lønnsutviklingen på tvers av områder.

Utvalget omtaler i denne boksen struktureffekter i store forhandlingsområdet de seneste ti årene, med særlig vekt på forholdet mellom frontfag og følgefag. Utvalget understreker samtidig at det er struktureffekter i alle områder i alle år, i større eller mindre omfang.

Generelt kan endringer i sammensetningen av en gruppe fra ett år til det neste føre til at den registrerte lønnsveksten avviker noe fra gjennomsnittet av den individuelle lønnsveksten. Det kan for eksempel skyldes forskyvninger mellom næringer eller delområder med forskjellig lønnsnivå og endringer i sammensetning etter alder og kompetanse og dermed forskjellig lønnsnivå. I andre tilfeller kan forhold som virkningstidspunkter for overenskomster og endringer i lønssystemer påvirke den registrerte lønnsveksten. For noen grupper kan også endringer i utbetalinger av variabel lønn (bonus, provisjon, uregelmessige tillegg, mv.) påvirke lønnsveksten.

For industrifunksjonærer i NHO-bedrifter har endringer i sammensetningen av gruppen påvirket lønnsveksten både opp og ned i enkelte år. I 2013 og 2014 var denne virkningen positiv med rundt 0,3 prosentpoeng. Bonusutbetalinger bidro til å dra ned årslønnsveksten med 0,4 prosentpoeng i 2012 og i noe mindre grad i 2013. Endringer i næringsfordelingen mellom gruppene dro veksten ned med 0,1 prosentpoeng i 2016, og opp med 0,2 prosentpoeng i 2017.

For industriarbeidere i NHO-bedrifter bidro endret sammensetning til å øke lønnsveksten med om lag 0,2 prosentpoeng i gjennomsnitt per år i årene 2009-2012. Endringer i fordelingen mellom tariffavtaleområdene dro veksten ned med 0,1 prosentpoeng i 2016, og opp med 0,2 prosentpoeng i 2017.

Strukturendringer kan forklare at den vektete lønnsveksten for industrien samlet i NHO ble lavere enn lønnsveksten for industriarbeidere og industrifunksjonærer hver for seg i 2016. Det var langt flere industrifunksjonærer med høy lønn som sluttet i 2016 enn industriarbeidere med lav lønn. Også i 2017 trakk endret sammensetning den samlede lønnsveksten ned, da antallet industrifunksjonærer falt og antallet industriarbeidere økte.

Frem til 2014 utgjorde den oljerelaterte virksomheten en stor andel av Industrioverenskomstens verksteddel, men fra 2015 til 2016 var det redusert sysselsetting spesielt i den oljerelaterte delen. For både de som sluttet samt nyansatte var lønnsnivået relativt lavere enn gjennomsnittet. Det var flere som sluttet enn det var nyansettelser. I sum har dette økt lønnsveksten med i størrelsesorden 0,25 prosentpoeng fra 2015 til 2016.

Årslønnsveksten for arbeidere innen oljevirkomheten (offshore) i NHO-området steg med 1,8 prosent fra 2015 til 2016, mot 3,5 prosent året før. Om lag 2 prosentpoeng av veksten fra 2014 til 2015 kan tilskrives til dels store strukturendringer. Lønnsveksten fra 2015 til 2016 ble trukket opp av gjennomsnittlig bonus og uregelmessige tillegg, noe som sannsynlig kan tilskrives endringene i sysselsettingen i bransjen. I 2017 trakk reduserte bonusutbetalinger ned årslønnsveksten med 1,0 prosentpoeng.

Lønnsveksten i byggevirkomhet i NHO-området har fulgt lønnsveksten for industriarbeidere i NHO-området det siste tiåret. Det har vært en økning i arbeidede timer innenfor sektoren for NHO-bedrifter, uten at dette påvirker lønnsveksten i særlig grad. Endringer i næringsfordelingen mellom gruppene dro veksten opp med 0,2 prosentpoeng i 2016.

Både i 2008 og 2009 var det uvanlig store variasjoner i varehandelen mht. omsetning, lønnsomhet og sysselsetting. Flere faghandelsbransjer med relativt høyt lønnsnivå ble hardt rammet av finanskrisen fra vår/sommer 2008, mens dagligvarehandel og andre bransjer med et lavere lønnsnivå viste god vekst. Dette bidro etter alt å dømme til å trekke registrert lønnsvekst ned i disse årene. I perioden 2010 til 2013 bidro endret alderssammensetning med flere unge arbeidstakere til å trekke lønnsveksten ned, mens en motsatt bevegelse har trukket lønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandel opp fra og med 2014, mest markert i årene 2015 og 2016.

I tabell 1.2 er årslønnsveksten i årene 2014 til 2018 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønns glidning gjennom året. Normalt betyr lønns glidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.2 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønns glidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhenget til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene. Lønns overhenget til 2019 er omtalt nærmere i avsnitt 1.4.

For ansatte i staten og i kommunene har bidraget fra lønns glidningen i perioden ligget i størrelsesordenen ¼ til 0,7 prosentpoeng i året. For ansatte i Spekter-området har lønns glidningen vært noe lavere, med unntak av for helseforetakene i 2017. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 0,6 og 2,8 prosentpoeng. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, slik at lønnsveksten kan defineres som lønns glidning.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert¹ i overheng, tariff tillegg og lønns glidning

	2014	2015	2016	2017	2018 ⁵	2019 ⁵	Gj.sn. 2014-18 ⁴
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>							
Årslønnsvekst	3,0	2,5	2,0	2,6	2¾		
Herav:							
- Overheng	1,2	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1	
- Tariff tillegg	0,7	0,2	0,4	0,4	0,5		
- Lønns glidning	1,1	1,3	0,6	1,1	1,1		1,0
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>							
Årslønnsvekst	3,2	2,5	2,2	2,7	2¾		
Herav:							
- Overheng	1,4	1,3	1,5	1,1	1,4	1,3	
- Lønns glidning	1,8	1,2	0,7	1,6	1,3		1,3
<i>Virke-bedrifter i varehandel:</i>							
Årslønnsvekst	3,5	3,3	2,5	3,1	2,7		
Herav:							
- Overheng	1,0	1,0	0,7	0,9	0,8	1,1	
- Tariff tillegg	0,5	0,4	0,2	0,0	0,1		
- Garantit tillegg	0,6	0,4	0,5	0,5	0,5		
- Lønns glidning	1,4	1,5	1,1	1,7	1,3		1,4
<i>Finanstjenester:</i>							
Årslønnsvekst	3,2	4,3	2,5	3,8	3,1		
Herav:							
- Overheng	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0	1,3	
- Tariff tillegg	1,0	0,4	0,2	0,5	0,7		
- Lønns glidning	0,9	2,8	1,2	2,4	1,4		1,7
<i>Statsansatte:</i>							
Årslønnsvekst	3,4	2,8	2,4	2,3	2¾		
Herav:							
- Overheng	0,8	2,0	0,4	1,5	0,6	1½	
- Tariff tillegg	2,0	0,1	1,6	0,5	1,9		
- Lønns glidning	0,5	0,7	0,4	0,3	¼		0,4

	2014	2015	2016	2017	2018 ⁵	2019 ⁵	Gj.sn. 2014-18 ⁴
<i>Kommuneansatte²:</i>							
Årslønnsvekst	3,2 ²	3,3 ²	2,5	2,5	2,9		
Herav:							
- Overheng	0,6	1,8	0,7	0,9	1,4	0,7	
- Tariff tillegg	2,1	0,9	1,4	1,2	1,0		
- Lønns glidning	0,6	0,6	0,4	0,4	0,5		0,5
<i>Undervisningsansatte i kommunene:</i>							
Årslønnsvekst	2,3 ²	3,9 ²	2,5	2,3	2,8		
Herav:							
- Overheng	0,3	2,6	0,6	0,9	1,3	0,7	
- Tariff tillegg	2,0	1,0	1,5	1,3	1,2		
- Lønns glidning	0	0,3	0,4	0,1	0,3		0,2
<i>Kommuneansatte eksklusiv undervisningsansatte:</i>							
Årslønnsvekst	3,7 ²	3,2 ²	2,5	2,6	3,0		
Herav:							
- Overheng	0,6	1,6	0,7	0,9	1,4	0,7	
- Tariff tillegg	2,1	1,1	1,5	1,1	1,0		
- Lønns glidning	1,0	0,5	0,3	0,6	0,6		0,6
<i>Spekter, helseforetakene:</i>							
Årslønnsvekst	3,4	2,7	2,0 ³	3,6 ³	3¼		
Herav:							
- Overheng	0,7	1,2	0,4	1,6	0,9	2	
- Tariff tillegg	2,5	1,4	1,5 ³	1,1	2,1		
- Lønns glidning	0,2	0,1	0,1	0,9 ³	¼		0,3
<i>Spekter, øvrige virksomheter:</i>							
Årslønnsvekst	3,3	2,7	2,4	2,4	2,9		
Herav:							
- Overheng	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	0,8	
- Tariff tillegg	2,4	1,8	1,7	1,7	2,1		
- Lønns glidning	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2		0,1

¹ Pga. strukturendringer eller avrunding vil ikke alltid summen av tariff tillegg, overheng og glidning summere seg til det tallet som er oppgitt som samlet årslønnsvekst.

² Kommuneansatte omfatter også undervisningsansatte. For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 0,2 prosentpoeng i hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningsansatte. Konflikten har trukket opp årslønnsveksten i 2015 for kommuneansatte med 0,2 prosentpoeng og for undervisningsansatte med 0,9 prosentpoeng. For øvrige ansatte er ikke årslønnsveksten i 2015 påvirket.

³ For ansatte i konflikt i 2016 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 med 0,4 prosentpoeng og trakk opp anslaget i 2017 med 0,4 prosentpoeng. Deler av lønnsoppgjøret i 2016 ble også først utbetalt i 2017, noe som ytterligere trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 og ytterligere trakk opp anslaget i 2017. Strukturendringer trakk i samme retning.

⁴ I gjennomsnittet inngår tall som er beregnet på forskjellig grunnlag som en følge av innføringen av A-ordningen. Geometrisk gjennomsnitt.

⁵ Foreløpig beregning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS, Spekter, NHO og Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

1.3 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

I dette avsnittet beskrives lønnsutviklingen i tariffområder fra 2017 til 2018. Vedlegg 1 gir en mer detaljert beskrivelse av hovedoppgjørene i 2018.

1.3.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området

For *industriarbeidere* i NHO-bedrifter er årslønnsveksten (både heltid og deltid) foreløpig beregnet til 2¾ prosent fra 2017 til 2018, mot 2,6 prosent året før. Med et bidrag fra tariff tilleggene på 0,5 prosentpoeng og et lønnsoverheng på 1,1 prosent, er lønns glidning foreløpig beregnet til 1,1 prosent. I 2018 ser det ut til at bonusutbetalinger trekker lønnsveksten opp med 0,1 prosentpoeng, og at uregelmessige tillegg bidrar opp med 0,7 prosentpoeng. Endringer i fordelingen mellom tariffavtaleområdene påvirker ikke lønnsveksten i 2018, mens dette bidro til å trekke veksten opp med 0,2 prosentpoeng i 2017.

Årslønn for NHO-bedrifter beregnes på bakgrunn av faktiske utbetalte månedlige lønns summer gjennom hele 2017 og 2018¹. Lønnsveksten er bygd opp av en rekke lønns elementer med ulik periodisering som kan bevege seg ulikt mellom måneder og år. For industriarbeidere i NHO-bedrifter blir hvert tariffavtaleområde (ca. 40) vektet sammen til et gjennomsnittstall.

Tabell 1.3 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art) per dato

Våren 2006 ¹	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008	289 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2009	112 øre/time	0,6 prosent
Våren 2010 ¹	282 øre/time	1,5 prosent
Per 1. april 2011	219 øre/time	1,1 prosent
Våren 2012 ¹	292 øre/time	1,4 prosent
Per 1. april 2013	114 øre/time	0,5 prosent
Våren 2014 ¹	221 øre/time	1,0 prosent
Per 1. april 2015	45 øre/time	0,2 prosent
Våren 2016 ¹	120 øre/time	0,5 prosent
Per 1. april 2017	88 øre/time	0,4 prosent
Per 1. april 2018 ²	222 øre/time	0,9 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, fagarbeidert tillegg, ansiennitet tillegg, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulike virkningstidspunkt mellom 1. april og 1. juli.

² Tillegget er en kombinasjon av sentralt oppgjør med generelt tillegg, lavlønns tillegg og avsetning til forbundsvise tilpasningsforhandlinger.

Kilder: NHO og Statistisk sentralbyrå.

¹ I det foreløpige materialet forelå fullstendige lønnsdata for 2018, og desember ble derfor ikke estimert. Det kommer ny fil med lønnsdata for 4. kvartal før endelig tall foreligger.

I beregning av overheng inn i 2018 og 2019 er det justert for etterbetalinger der dette er kjent ved glatting av nivåene noe tilbake i tid. Overhenget er beregnet ved lønnsnivå for 4. kvartal i forhold til årslønnsnivået. Overhenget inn i 2019 er foreløpig beregnet til 1,1 prosent, og i 2018 ble det også beregnet til 1,1 prosent.

Mellom LO og NHO i 2018 ble det satt av kr 0,30 per time fra 1. april til forbundsvise tilpasningsforhandlinger. I meklingsresultatet ble det videre gitt et generelt tillegg på kr 1,00 per time fra 1. april 2018. Arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittslønnen for industriarbeidere fikk ytterligere et tillegg på kr 2,50 per time fra 1. april 2018. For industriarbeidere i NHO-området er bidraget fra tariff tilleggene beregnet til 0,5 prosentpoeng. Sammen med et lønnsoverheng på 1,1 prosent er årslønnsveksten for industriarbeidere på 1,6 prosent fra 2017 til 2018 før bidraget fra lønnsglidningen i 2018. Med foreløpig årslønnsvekst på 2¾ prosent blir bidraget fra lønnsglidningen beregnet til 1,1 prosentpoeng for industriarbeidere, mot 1,1 prosent året før (se tabell 1.2). Historisk bidrag av lønnsglidningen dekomponert på en litt annen måte vises i tabell 1.4. Hovedoppgjøret 2018 er omtalt i vedlegg 1.

Tabell 1.4 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjeneste¹, omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

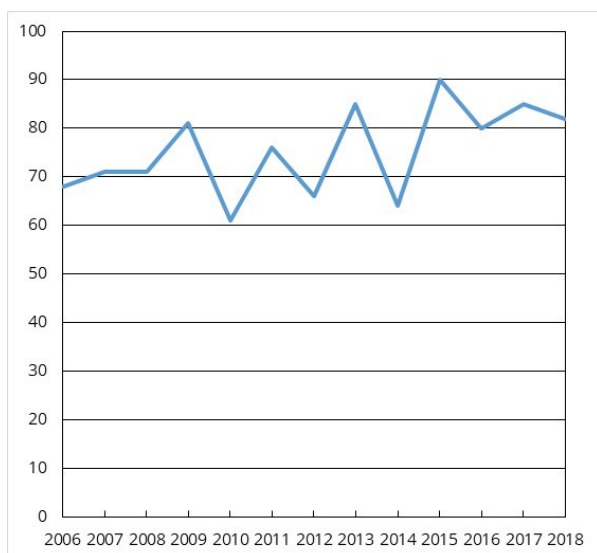
	Lønnsøkning pr. time	Herav:		Lønnsglidning i prosent av total lønnsvekst
		Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	
2007	5,5	1,7	3,8	69
01.okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4,0	70
01.okt	5,8	1,7	4,1	71
2009	3,9	0,5	3,4	87
01.okt	3,2	0,6	2,6	81
2010	3,6	1,2	2,4	67
01.okt	3,9	1,5	2,4	61
2011	4,4	1,3	3,1	70
01.okt	4,5	1,1	3,4	76
2012	4,1	1,3	2,8	68
01.okt	4,1	1,4	2,7	66
2013	3,5	0,8	2,7	77
01.okt	3,3	0,5	2,8	85
2014	3,0	0,7	2,3	77
01.okt	2,8	1,0	1,8	64
2015	2,5	0,2	2,3	90
2016	2,0	0,4	1,6	80
2017	2,6	0,4	2,2	85
2018	2¾	0,5	2¼	82

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.2 hvor årslønnsveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til årslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

³ Brudd i materialet fra 2016 (se boks 2.1 i vedlegg 2 i NOU 2017: 10).

Kilder: Statistisk sentralbyrå og NHO.

Figur 1.1 Lønnsglidningen som andel av total lønnsvekst for industriarbeidere i NHO-bedrifter

Verksteddelen utgjør over 90 prosent av Industrioverenskomsten. Gjennomsnittlig årslønnsvekst for Verksteddelen er foreløpig beregnet til $2\frac{3}{4}$ prosent fra 2017 til 2018, mot 2,1 prosent fra 2016 til 2017. Tilleggene består av økte minstelønnsatser, skifttillegg og offshoresatser etc.

Om lag $\frac{2}{3}$ av årsverkene for industriarbeidere utenom Industrioverenskomsten, dekkes av nesten 40 tariffområder innen næringsmiddelindustri, kjemisk industri, treindustri og noen mindre områder i annen type industri.

1.3.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i *byggevirksomhet* er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 3,0 prosent fra 2017 til 2018, mot 2,7 prosent fra 2016 til 2017. I 2018 ser det ut til at uregelmessige tillegg trekker lønnsveksten opp med 0,3 prosentpoeng.

Byggevirksomhet består av to hovedgrupper, arbeidere innen elektrofag (om lag $\frac{1}{3}$) og andre byggfag (om lag $\frac{2}{3}$) som tømrere, murere, grunnarbeid innen stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere etc. En mindre gruppe innenfor byggevirksomhet er heisfirmaer og deler av verkstedoverenskomsten, offshore.

Det har vært en økning i arbeidede timer innenfor sektoren for NHO-bedrifter, uten at dette påvirker lønnsveksten i særlig grad.

I byggevirksomhet bidrar tariff tillegg med 0,6 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2017 til 2018, mens fra 2016 til 2017 bidro dette med 0,7 prosentpoeng. Tariff tilleggene omfatter justeringer av akkordsatser, tilpasning av minstelønnsatser både for fagarbeidere og andre, skifttillegg, samt spesielle tillegg innenfor elektrofagene.

For *hotell og restaurantvirksomhet* er årslønnsveksten foreløpig beregnet til $2\frac{3}{4}$ prosent fra 2017 til 2018, mot 2,7 prosent året før. I 2018 trekker bonusutbetalinger lønnsveksten ned med 0,1 prosentpoeng.

Overgang til ny lønnsstatistikk basert på innberetningene av lønn til den sentrale A-ordningen, får særlig stor effekt i dette området, fordi sysselsettingen er sesongpreget og

arbeidsforhold og arbeidstid kan skifte mye gjennom året. Turnover i området er fortsatt høy og 1/3 av arbeidstakere skiftes ut fra ett år til det neste.

For Riksavtalen - Hotell og restaurant, ga hovedoppgjøret mellom LO og NHO et lønnstillegg på kr 3,80 per time og et garantitillegg på kr 1,18 per time fra 1. april 2018. Sammen med et lønnsoverheng på 1,2 prosent, bidrar dette med 3,2 prosentpoeng på årslønnsveksten fra 2017 til 2018. Med en foreløpig beregnet årslønnsvekst på 2¾ prosent, ligger lønnsglidningen an til å bli negativ fra 2017 til 2018. Per mars vil det også bli beregnet lønnsvekst for identiske personer for denne avtalen.

For arbeidere i *transportsektoren i NHO-området samlet* er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 2¾ prosent fra 2017 til 2018, mot 2,8 prosent året før. Uregelmessige tillegg bidrar til å trekke opp lønnsveksten med 1,0 prosentpoeng.

Transportbedrifter (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, avisbudavtalen og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper mv.

Om lag 50 prosent av årsverkene i transportsektoren tilhører avtaler med lokal forhandlingsrett. Noen områder (for eksempel innenriks sjøfart og spedisjonsfirmaer) har lokale forhandlinger, mens bussbransjen ikke har lokale forhandlinger. For bussbransjen, som utgjør i underkant av 50 prosent av transportsektoren totalt, er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 2 prosent fra 2017 til 2018, mot 2,6 prosent fra 2016 til 2017. For bussbransjen bidro tariff tillegg og overheng med 0,6 prosentpoeng til lønnsveksten fra 2017 til 2018. Uregelmessige tillegg bidrar til å trekke opp lønnsveksten med 1,9 prosentpoeng.

For arbeidere innen *oljevirksomhet i NHO-området* er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 5½ prosent fra 2017 til 2018, mot 3,1 prosent året før. I 2018 ser det ut til at økte bonusutbetalinger trekker årslønnsveksten opp med 2,0 prosentpoeng, og uregelmessige tillegg trekker lønnsveksten opp med 0,3 prosentpoeng.

1.3.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

Industrifunksjonærene i NHO-bedrifter utgjør om lag 30 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Årslønnsvekst for industrifunksjonærer er foreløpig beregnet til 2¾ prosent fra 2017 til 2018, mot 2,7 prosent året før. I 2018 trekker bonusutbetalinger lønnsveksten opp med 0,3 prosentpoeng. Endringer i næringsfordelingen mellom gruppene dro veksten ned med 0,1 prosentpoeng i 2018 og opp med 0,2 prosentpoeng i 2017.

Gruppen industrifunksjonærer totalt består av fem ulike bransjeområder (næringsmiddel, treindustri, kjemisk, verksted- og metallindustri og annen industri) som er vektet sammen.

Klassifiseringen av NHO-bedrifter i tariffsammenheng og i utvalgets rapportering, vil avvike noe fra SSBs offisielle klassifisering, som omtalt i vedlegg 2 i NOU 2018: 8 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2018. Virkningene blir også omtalt i fotnotene i tabellene.

Overhenget for industrifunksjonærer inn i 2019 er foreløpig beregnet til 1,3 prosent, og overhenget inn i 2018 ble beregnet til 1,4 prosent.

Funksjonærer ellers i NHO-området er ansatte innen bergverk, jordbruk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, handel, informasjonssektoren etc. Samlet utgjør funksjonærene utenfor industri 70 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for *alle funksjonærgrupper i NHO-området* er foreløpig beregnet til 2½ prosent fra 2017 til 2018, mot 2,7 prosent året før. Tallene ovenfor inkluderer både faglige, vitenskapelige, tekniske og andre funksjonærstillinger inklusive lederstillinger. Lønn for administrerende direktører er også med og en stor andel kontorstillinger på alle nivå.

I tillegg er det grupper innen håndverk, helse, organisasjoner og bemanningsbedrifter som ikke tas med i lønnsstatistikken hverken for funksjonærer eller arbeidere. Samlet utgjør disse gruppene om lag 10 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter.

1.3.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett

Lønnsveksten for arbeidere og funksjonærer i NHOs industribedrifter samlet er foreløpig beregnet til 2¾ prosent fra 2017 til 2018, mot 2,4 prosent året før. Fra 2017 til 2018 er årslønnsveksten for både industriarbeidere og industrifunksjonærer på 2¾ prosent. Det har vært minimal reduksjon i sysselsettingen for industrifunksjonærer med høyere lønnsnivå, mens det er noe oppgang i sysselsettingen for industriarbeidere med lavere lønnsnivå. Overhenget for industrien inn i 2019 er foreløpig beregnet til 1,2 prosent.

Ved hovedoppgjøret i 2018 anslo NHO, i forståelse med LO, årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området til 2,8 prosent i 2018. Av dette bidrar overhenget med 1,2 prosentpoeng. Hovedoppgjøret 2018 er omtalt i vedlegg 1.

1.3.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I *finansnæringen* ble det i hovedoppgjøret i 2018 mellom Finansforbundet og Finans Norge og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge gitt et generelt tillegg på lønnsregulativet på 1,0 prosent, minimum kr 4 000 per år, med virkning fra 1. mai 2018. I tillegg ble lønnsregulativet utvidet med fire nye trinn på toppen, og innplassering på de nye trinnene skal skje senest innen to år. Tilleggene anslås å bidra med 0,7 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2017 til 2018, ikke inkludert virkningen av utvidelsen av lønnsregulativet.

I denne rapporten har utvalget lagt om beregningen av årslønn for finanstjenester slik at denne nå bygger på lønnsopplysninger for alle tilgjengelige måneder. Metoden er i hovedsak den samme som benyttes for NHO-området. Dette er nærmere omtalt i vedlegg 2.

Årslønnsveksten i finanstjenester fra 2017 til 2018 er foreløpig beregnet til 3,1 prosent.

I *varehandelen* ble det i hovedoppgjøret i 2018 mellom LO og Virke og mellom YS og Virke ikke avtalt ytterligere tillegg i de samordnede forhandlingene for de overenskomstene som allerede hadde fått en heving av minstelønnssetninger som følge av garantilønnsbestemmelser. På øvrige overenskomster ble det per 1. april 2018 gitt et tillegg til alle på kr 1 per time, og ytterligere kr 2,50 per time der lønnsnivået var under 90 prosent av industriarbeiderlønn. For mange overenskomster ble det i tillegg fordelt en pott på 30 øre per time per 1. april 2018 i overenskomstsvise tilpasningsforhandlinger.

Garantiordningen mellom HK og Virke for Landsoverenskomsten og Kontoroverenskomsten ble lagt ut med kr 6,20 per time per 1. februar 2018 i trinn 6 og som et generelt tillegg på kr 0,75 per time per 1. april 2018 som ble lagt på alle minstelønnssetningene. For tillegg på andre overenskomster i Virke-området vises det til vedlegg 1.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2018 og lønnstilleggene i 2018, har utvalget anslått årslønnsveksten fra 2017 til 2018 for alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen til 2,7 prosent.

1.3.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I hovedoppgjøret i det statlige tariffområdet i 2018 ble det i avtalen med LO Stat, Unio og YS Stat gitt et generelt tillegg fra 1. mai 2018 på 1,25 prosent, minimum 5 100 kr, på hovedlønnstabellen. Med virkning fra 1. juli 2018 ble det avsatt 1,9 prosent av lønnsmassen til lokale forhandlinger. I avtalen med Akademikerne ble det avsatt 2,8 prosent av lønnsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. mai 2018. På grunnlag av lønnsstatistikk for 2018 og tariff tilleggene i 2018, er årslønnsveksten fra 2017 til 2018 i det statlige tariffområdet anslått til 2¾ prosent.

Kommunesektoren/KS-området

I hovedoppgjøret i 2018 ble det for stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse gitt lønnstillegg med virkning fra 1. mai 2018 på mellom 5 000 og 12 300 kr per år, som vist i tabell 1.1 i vedlegg 1. Ledere, fagledere og arbeidsledere i hovedtariffavtalens kapittel 4 fikk et lønnstillegg på 1,5 prosent med virkning fra 1. mai 2018. Det ble ikke avsatt penger til lokale forhandlinger i 2018. Det ble avtalt å øke satsene for kvelds- og nattillegg og lørdags- og søndagstillegg med virkning fra 1. januar 2019. På grunnlag av lønnsstatistikk for 2018 og tariff tilleggene i 2018, er årslønnsveksten fra 2017 til 2018 i KS-området beregnet til 2,9 prosent.

I hovedoppgjøret for 2018 i Oslo kommune ble det avtalt et generelt tillegg fra 1. mai 2018 på 1,75 prosent eller minimum kr 7 700 per år. I tillegg kommer sentrale lønsmessige tiltak på 0,53 prosent med virkning fra 1. mai. Det ble satt av midler til lokale forhandlinger på 0,96 prosent av lønnsmassen, med virkning fra 1. august 2018.

For en del grupper i KS-området (kapittel 3 og 5) fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai med mindre annen dato er avtalt.

Kommuneansatte i alt

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2018 og tariff tilleggene i 2018, er årslønnsveksten fra 2017 til 2018 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer², beregnet til 2,9 prosent.

Kommuneansatte eksklusive undervisningsansatte

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2018 og tariff tilleggene i 2018, er årslønnsveksten fra 2017 til 2018 for kommuneansatte eksklusive undervisningsansatte beregnet til 3,0 prosent.

---

² Dette omfatter blant annet ansatte i e-verk, revisjon, vann- og avløp etc.

Undervisningsansatte

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2018 og tariff tilleggene i 2018, er årslønnsveksten fra 2017 til 2018 for undervisningsansatte i hele kommunesektoren beregnet til 2,8 prosent.

1.3.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet og hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den norske legeforening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

Spekter-området ekskl. helseforetakene

I hovedoppgjøret i 2018 i *Spekter-området ekskl. helseforetakene* ble det på A-nivå for medlemmer i LO og YS avtalt et generelt tillegg på kr 1 950 per år. Det ble ytterligere gitt et tillegg på kr 4 875 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med en årslønn på kr 417 726 eller lavere. Tilleggene hadde virkning fra 1. april 2018. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om eventuelle ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg. På grunnlag av lønnsstatistikk for 2018 og avtalte tillegg i 2018, er årslønnsveksten fra 2017 til 2018 i Spekter-området ekskl. helseforetakene beregnet til 2,9 prosent.

Helseforetakene

I hovedoppgjøret i 2018 for *helseforetakene* mellom Spekter og forbundene i LO og YS ble det i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A2) gitt et generelt tillegg til alle ansatte i stillingsgruppe 1-3 på kr 16 000 per år med virkning fra 1. juli 2018. Arbeidstakere i stillingsgruppe 4 og 5 fikk et generelt tillegg på 3,5 prosent. Arbeidstakere i stillingsgruppe 5 med mer enn 16 års ansiennitet fikk ytterligere et generelt tillegg på 1,0 prosent (samlet 4,5 prosent). Arbeidstakere som ikke er innplassert i stillingsgruppe ble gitt et generelt tillegg på 3,5 prosent, mens ledere fikk et tillegg på 5,0 prosent. Alle tillegg hadde virkning fra 1. juli 2018. Minstelønnsatsene ble hevet med minst 15 000 kr for alle stillingsgrupper fra samme dato, se tabell 1.2 i vedlegg 1. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå i 2018.

Spekter og Norsk Sykepleierforbund kom til enighet i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A2). Med Norsk Sykepleierforbund ble det avtalt et generelt tillegg på 3,5 prosent med virkning fra 1. juli 2018. Alle medlemmer i ansiennitetsstige spesialsykepleier/jordmor med ansiennitet på 16 år eller mer ble gitt ytterligere et generelt tillegg på 1,0 prosent (samlet 4,5 prosent). Medlemmer i lederstilling fikk ytterligere et generelt tillegg på 1,5 prosent (samlet 5,0 prosent). Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-dels nivå i 2018. Partene var dessuten enige om at minstelønn for sykepleiere med 10 års ansiennitet skal heves til kr 500 000 senest fra 1. juli 2019.

Spekter og Fysioterapeutforbundet, Ergoterapeutforbundet og Utdanningsforbundet kom til enighet i avsluttende sentrale forhandlinger. Medlemmer av Norsk Fysioterapeutforbund fikk et generelt tillegg på 2,8 prosent med virkning fra 1. august 2018 med unntak av ledere med personal- og økonomiansvar som fikk et generelt tillegg på 5 prosent. Minstelønnsatsene ble hevet med minst 15 000 kr med virkning fra 1. august 2018, se tabell 1.3 i vedlegg 1. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2018.

Medlemmer av Norsk Ergoterapeutforbund fikk et generelt tillegg på 2,0 prosent med virkning fra 1. august 2018 med unntak av ledere med personal- og økonomiansvar som fikk et tillegg på 5 prosent. Minstelønnsatsene ble hevet med minst 15 000 kr med virkning fra 1. august 2018, se tabell 1.3 i vedlegg 1. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2018.

Medlemmer av Utdanningsforbundet fikk et generelt tillegg på 3,1 prosent med virkning fra 1. juli 2018. Medlemmer i Utdanningsforbundet i ansiennitetsstige pedagog med spesialkompetanse med ansiennitet på 16 år eller mer fikk ytterligere et generelt tillegg på 1,0 prosent (samlet 4,1 prosent). Medlemmer i Utdanningsforbundet i lederstilling med personal- og økonomiansvar fikk ytterligere et generelt tillegg på 1,9 prosent (samlet 5 prosent). Minstelønnsatsene ble hevet med minst 15 000 kr med virkning fra 1. juli 2018, se tabell 1.3 i vedlegg 1. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2018.

Spekter og Den norske legeforening ble enige om at det ikke skulle gis sentrale tillegg i årets oppgjør. Oppgjøret ble i sin helhet gjennomført lokalt.

På grunnlag av lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for 2018 og avtalte tillegg i 2018, er årslønnsveksten fra 2017 til 2018 i helseforetakene anslått til 3¼ prosent. Strukturendring, som følge av at det fra 2017 til 2018 er en relativ økning i legeårsverk, bidrar til om lag ¼ prosent av lønnsveksten.

1.3.8 Lønnsutviklingen for kvinner og menn i tariffområder

Tabell 1.5 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn i enkelte tariffområder. Det foreligger ennå ikke statistikk etter kjønn for alle forhandlingsområder. Utvalget kommer tilbake til dette i den endelige rapporten i mars.

Fra 2015 til 2017 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i flere tariffområder redusert. Dette gjaldt blant annet for industriarbeidere og industrifunksjonærer og for ansatte i kommunene og i Spekter-bedrifter utenom helseforetakene.

I hovedgruppene i tabellen er det forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning da noen områder har mer ensartete stillingsstrukturer enn andre. For eksempel er stillingsstrukturen blant industriarbeidere relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finanstjenester og i helseforetakene. Tabellen egner seg dermed mest til å følge utviklingen i de enkelte områdene over tid.

Tabell 1.5 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Prosent

								Årslønn		Kvinneandel ²	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Menn	Kvinner		
Industriarbeidere i NHO-bedrifter	88,3	88,4	89,2	88,8	89,2	89,5	90,2	92,3	92,4	93,1	
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter	78,9	79,4	79,5	80,4	81,2	81,6	81,6	80,9	82,2	83,2	
Virke-bedrifter i varehandel ³	85,3	85,9	84,9	84,0	83,7	83,7	82,9	85,5	85,2	85,5	85,2 ⁹
Ansatte i hotell og restaurant i NHO-bedrifter ⁸	94,1	94,4	94,6	95,6	95,7	95,7	96,5	96,4	96,3	94,4	
Finanstjenester ⁴	79,4	79,3	80,3	79,7	80,2	80,0	77,9	79,9	80,2	79,9	81,7 ⁴
Statsansatte ⁶	89,8	89,8	90,1	90,7	90,7	90,9	89,9	89,9	90,2	89,7	
Kommunene i alt ⁷	91,4	91,8	91,5	92,2	92,5	92,5	92,6	92,6	93,1	93,6	93,6
Undervisningsansatte ⁷	96,8	96,9	97,0	97,1	97,7	97,8	97,9	97,9	97,9	97,9	98,1
Øvrige ansatte ⁷	91,2	91,5	91,0	91,9	91,2	91,2	91,8	91,8	92,5	92,8	92,9
Statlige eide helseforetak i Spekter-området ⁵	81,7	81,5	82,2	82,2	83,0	83,6	83,6	78,9	80,1	79,8	80,5
Spekter-området ekskl. statlige eide helseforetak ⁶	94,2	95,1	96,0	96,3	96,8	96,8	96,9	93,9	94,5	95,7	95,8

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andel heltidsansatte kvinner/årsverk kvinner innenfor det enkelte området. Prosent.

³ Gjelder heltidsansatte.

⁴ Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Fra 2018 benyttes datamateriale for hele året. Beregnet med ny metode var relativ lønn 81,1 prosent i 2017 og 80,8 prosent i 2016.

⁵ Månedslønn per september*12 (heltidsekvivalenter), kilde: SSB. Fra og med 2015 gjelder tallene næringen «Sykehustjenester» under Statlig forvaltning.

⁶ Månedslønn per oktober*12.

⁷ Månedslønn per 1. desember *12.

⁸ Månedslønn per 1. des. Tallene for hotell- og restaurant gjelder for «funksjonsområder som dekkes av Riksavtalen for hotell- og restaurant».

⁹ Korrigert for populasjonsendringer er nivået det samme i 2018 som i 2017.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og KS.

1.4 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor årslønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Utvalget har foreløpig beregnet lønnsoverhenget til 2019 til 1,1 prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. Lønnsoverhenget i industrien samlet i NHO-området er foreløpig beregnet til 1,2 prosent. For områdene i tabell 1.6 varierer lønnsoverhenget til 2019 fra 0,7 til 2 prosent.

Tabell 1.6 Lønnsoverhenget fra året før i prosent. 2014-2019

Område/gruppe:	2014	2015	2016	2017	2018	2019 ⁶
NHO-bedrifter i industrien i alt ¹	1,3	1,3	1,1	1,1	1,2	1,2
Industriarbeidere	1,2	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1
Industrifunksjonærer	1,4	1,3	1,5	1,1	1,4	1,3
Virke-bedrifter i varehandel	1,0	1,0	0,7	0,9	0,8	1,1
Finanstjenester ²	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0	1,3
Staten	0,8	2,0	0,4	1,5	0,6	1½
Kommunene i alt:	0,6	1,8 ⁴	0,7	0,9	1,4	0,7
Undervisningsansatte	0,3	2,6 ⁴	0,6	0,9	1,3	0,7
Øvrige ansatte	0,6	1,6 ⁴	0,7	0,9	1,4	0,7
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
Helseforetakene	0,7	1,2	0,4	1,6 ⁵	0,9	2
Øvrige bedrifter	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	0,8
Veid gjennomsnitt ³	0,8	1,5	0,7	1,1	1,1	1,1

¹ Arbeidere og funksjonærer i industrien er vektet sammen med lønssummen i hver gruppe som vekt.

² Heltidsansatte i medlemsvirksomheter i Finans Norge (arbeidsgivermedlemmer) utenom ledere.

³ Antall årsverk i hver gruppe fra tabell 1.1 er brukt som vekter.

⁴ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunkter forskjøvet. Dette trakk overhenget til 2015 opp med 0,2 prosentpoeng for hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningsansatte. For øvrige ansatte i kommunesektoren ble overhenget ikke påvirket.

⁵ For ansatte i konflikt i 2016 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk overhenget til 2017 opp med 0,5 prosentpoeng.

⁶ Foreløpig beregning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget, Beregningsutvalget og KS.

I tillegg til lønsoverhenget kan lønnsveksten til året etter i enkelte områder også bli påvirket enten av allerede avtalte tariff tillegg eller av garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser. Ved hovedoppgjøret i det kommunale tariffområdet i 2018 ble det avtalt å øke satsene for kvelds- og natt tillegg og lørdags- og søndag tillegg med virkning fra 1. januar 2019. I hovedoppgjøret i 2018 mellom Spekter og Norsk Sykepleierforbund ble det avtalt at minstelønn for sykepleiere med 10 års ansiennitet skal heves til kr 500 000 senest fra 1. juli 2019.

Prinsipielt står allerede avtalte lønnstillegg for neste år i en noe annen stilling enn lønsoverhenget. Ved å avtale lønnstillegg i et tariffoppgjør for neste år, legger en føringer for årslønnsveksten året etter. På denne bakgrunn bør beregninger av lønsoverheng til ett år suppleres med opplysninger om eventuelle allerede avtalte tillegg for det samme året.

Garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser sikrer områder en (automatisk) lønnsvekst, gjerne i forhold til en fastlagt referansegruppes lønn. Fra 2011 er nye ordninger kommet til, blant annet for regulering av minstelønnsatser i LO - NHO-området. Virkninger av alle avtalte tillegg inklusive slike ordninger, defineres som tariff tillegg når de er kjent. En del av disse tilleggene vil ikke være klare før endelig statistikk foreligger.

Kapittel 2

2 Lønnsutviklingen samlet og etter kjennetegn

- For lønnstakere under ett viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2017 til 2018 var 2,8 prosent.
- *Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn* ble redusert fra 2017 til 2018, ifølge lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå. I 2018 utgjorde den gjennomsnittlige lønnen for kvinner 88,5 prosent av den gjennomsnittlige lønnen for menn for alle heltidsansatte per september. For heltids- og deltidsansatte samlet var kvinners lønn 87,1 prosent av menns lønn.
- Veksten i gjennomsnittslønn eksklusive opsjons- og naturalytelser fra september 2017 til september 2018 var 3,2 prosent for *administrerende direktører* i privat sektor og 3,3 prosent for toppledere og administrerende direktører i offentlig forvaltning. Dette var noe høyere enn lønnsveksten for alle lønnstakere, som var 2,9 prosent fra september 2017 til september 2018.
- *Lønnsfordelingen* målt ved Gini-koeffisienten er tilnærmet uendret etter 2015, mens lønnsforskjellene økte over tiårsperioden 2006 til 2015.

2.1 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer

Dette og de følgende avsnittene presenterer utviklingstrekk i lønn i hovedsak basert på statistikk fra Statistisk sentralbyrå klassifisert etter kjønn og andre kjennetegn.

Tabell 2.1 viser gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle grupper etter nasjonalregnskapet og lønnsstatistikken. Lønnsstatistikken er basert på inndeling etter næring og institusjonell sektorgruppering. Dette er en annen gruppering av virksomheter enn inndeling etter forhandlingsområder. Det er også andre forskjeller i avgrensning, i tillegg til forskjeller i beregningsmetoder. Forskjellene mellom årslønnsberegningene i dette kapittelet og kapittel 1 er omtalt i vedlegg 2.

For lønnstakere under ett var årslønnsveksten 2,8 prosent fra 2017 til 2018, ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Nominell årslønnsvekst og reallønnsvekst for Norge siden 1970 vises i boks 2.1.

Det foreligger ennå ikke tall for årslønnsvekst ifølge lønnsstatistikken for 2018, men dette vil inngå i utvalgets endelige rapport i mars. Ifølge lønnsstatistikken var årslønnsveksten i industrien i alt samlet fra 2007 til 2017 noe høyere enn i varehandel totalt, men i 2015, 2016 og 2017 økte gjennomsnittlig årslønn mer i varehandel enn i industrien. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i 10-årsperioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien, jf. tabell 1.1. Imidlertid har lønnsveksten for disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Tabell 2.1 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien

	Nasjonalregnskapet	Lønnsstatistikken			Offentlig forvaltning ³
		Alle grupper	Industrien	Varehandel	
2009	4,2	-	4,2	3,0	-
2010	3,7	3,6 ²	2,9 ²	2,9 ²	-
2011	4,2	4,1	4,6	3,6	4,5
2012	4,0	4,0	4,6	3,2	4,2
2013	3,9	3,9	3,7	3,4	3,8
2014	3,1	3,0	2,8	1,6	3,5
2015	2,8	2,8	2,5	3,2	2,9
2016	1,7	1,7	1,5	2,8	2,2
2017	2,3	2,2	2,1	2,8	2,6
2018	2,8				
Samlet vekst 2008-2013	21,7				
Gj. sn. per år ⁴	4,0				
Samlet vekst 2013-2018	13,4				
Gj. sn. per år ⁴	2,5				
Årslønn 2018, per årsverk	556 300				
Årslønn 2018, heltidsansatte					
Antall årsverk 2018	2 360 200				

¹ Populasjonen og beregningsmetoder er forskjellig fra det som brukes i tabell 1.1. Lønnsveksten er per årsverk etter nasjonalregnskapet og for "Alle grupper". For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte fram til og med 2009, men per årsverk i årene etterpå.

² Lønnsveksten er fra og med 2010 beregnet av Statistisk sentralbyrå på grunnlag av lønnsstatistikk (strukturstatistikk) og informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til og med 2014.

³ Populasjonen og beregningsmetoder er forskjellig fra det som brukes i tabell 1.1, som er basert på forhandlingsområder. Fra 2016 basert på SSBs sektorgruppering. Omfatter statlig forvaltning (inkl. helseforetakene) og kommunal og fylkeskommunal forvaltning.

⁴ Geometrisk gjennomsnitt.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

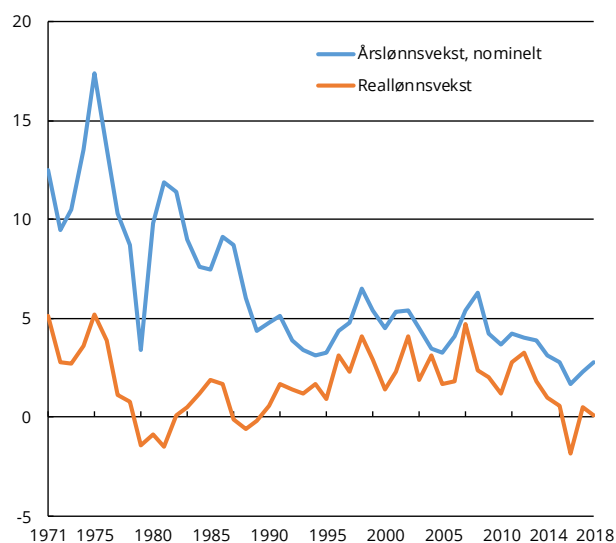
2.2 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

I dette avsnittet presenteres tall for utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn målt for heltidsansatte eller per årsverk der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Lønnsbegrepet er månedslønn per september.

Forskjeller i kvinners og menns yrkesdeltakelse, bransje/sektortilknytning, utdanning, arbeidserfaring og kompetanse er fortsatt viktige faktorer bak lønnsforskjellene. Det samme er kjønnsdelingen i arbeidsmarkedet. Kvinner og menn arbeider i næringer og bransjer med ulike lønnsevne og avtaledeking, og de har ulike stillinger på arbeidsplassene. Både endret antall ansatte kvinner og menn og endring i ulikhetene mellom dem over tid, kan dermed påvirke lønnsforskjellene slik de måles her. Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Kvantifisering av ulike bidrag til utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell krever egne analyser. Statistisk sentralbyrå jobber med å gjøre bruk av en metode for dekomponering av lønnsforskjellen som er undersøkt av det islandske statistikkbyrået i samarbeid med Eurostat. Utvalget vil følge opp dette når resultatene foreligger.

Boks 2.1 Lønnsutviklingen 1970-2018

Figur 2.1 Nominell lønnsvekst og reallønnsvekst 1970-2018

Note: Tall for 2017 og 2018 er foreløpige.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

I denne boksen presenteres utviklingen i nominell lønn (årslønn i nasjonalregnskapet, se vedlegg 2) og reallønn¹ siden 1970. Den nominelle lønnsveksten var høy på midten av 1970-tallet, med over 17 prosent i 1975. Dette ga en reallønnsvekst på over 5 prosent. Reallønnsveksten var også over 5 prosent i 1971. Til tross for sterk prisvekst på 1970-tallet var veksten i reallønn samlet for dette tiåret forholdsvis sterk. Lavere lønnsvekst i 1979 skyldtes i stor grad innføring av lønns- og prisstopp. På 1980-tallet varierte lønnsveksten mellom 11,9 prosent i 1981 og 4,4 prosent i 1989. Lønnsveksten i 1988 og 1989 var påvirket av inntektsreguleringslover.² Reallønnsveksten på 1980-tallet sett under ett var lav, og negativ i flere år. Siden begynnelsen av 1990-tallet har både lønns- og prisveksten stort sett vært klart lavere enn på 1970- og 80-tallet, men reallønnsveksten har vært høy. I 2011 og 2012 bidro lav prisvekst til høy reallønnsvekst, men med høyere prisvekst og lavere gjennomsnittlig nominell lønnsvekst falt reallønnsveksten i årene etter. Lavere gjennomsnittlig nominell lønnsvekst og forholdsvis høy prisvekst førte til et fall i reallønnen på 1,8 prosent i 2016. I 2017 og 2018 har årslønnsveksten tatt seg opp. Dette ga reallønnsvekst i 2017, mens prisstigningen nesten utlignet veksten i nominell årslønn i 2018.

Figuren viser reallønnsvekst basert på vekst i årslønn. Utviklingen i reallønn per time har i enkelte år økt mer som følge av nedsatt ukentlig arbeidstid med lønnskompensasjon. Slike endringer fant sted både på 1970- og 1980-tallet.

¹ Vekst i nominell lønn deflatert med konsumprisindeksen.

² Se kapittel 6 i: Eivind Thomassen og Lars Fredrik Øksendal (2017). Modellbyggere. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene 1967–2017. Pax Forlag 2017.

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle grupper sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge. I tabell 2.2 presenteres tre ulike måter å beregne dette på: Gjennomsnittslønn for heltidsansatte, gjennomsnittlig lønn per årsverk og medianlønn for heltidsansatte. Medianlønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse på lønnen og så finne lønnsnivået for personen i midten. Ved en slik beregningsmetode vil de høyeste og laveste lønnsnivåene være uten betydning.

Fra 2017 til 2018 minket lønnsforskjellen mellom heltidsansatte kvinner og menn med 0,4 prosentpoeng. Kvinnene tjente i gjennomsnitt 88,5 prosent av menns lønn i 2018. Også når deltid inkluderes, ble lønnsforskjellen mindre i 2018. Samlet er lønnsforskjellene mellom kvinner og menn større når deltid inkluderes.

Tabell 2.2 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns for hhv. heltidsansatte, per årsverk og medianlønn²

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 ⁴	2016	2017	2018	Månedslønn per dato ¹ *12	
												Menn 2018	Kvinner 2018
Gjennomsnittslønn per dato ¹ for heltidsansatte	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	87,7	87,0	87,6	88,1	88,5	606 960	537 240
Gjennomsnittslønn per dato ¹ per årsverk ³	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	86,2	86,1	85,3	86,1	86,7	87,1	581 040	506 040
Medianlønn ² per dato ¹ for heltidsansatte	91,8	92,9	92,9	94,2	93,4	94,3	92,9	93,0	93,5	93,9	94,1	535 800	504 240

¹ Månedslønn per september.

² Medianlønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse og så finne lønnsnivået for personen i midten.

³ Heltids- og deltidsansatte hvor deltidsansatte er omgjort til heltidsekvivalenter.

⁴ Brudd i statistikken i 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Målt ved medianlønn falt de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn med 0,4 prosentpoeng fra 2016 til 2017 og ytterligere 0,2 prosentpoeng fra 2017 til 2018. Ved å sammenlikne medianlønn i stedet for gjennomsnittslønn, er forskjellene mellom kvinner og menn mindre. Hovedårsakene til at vi har mindre lønnsforskjeller målt på denne måten, er at menn i større grad enn kvinner er å finne blant de med høyt lønnsnivå og at flere kvinner enn menn er å finne blant de med lavt lønnsnivå. I beregningene av gjennomsnittslønn betyr høye enkeltlønninger blant menn mer enn lave enkeltlønninger blant kvinner.

Sett over en lengre tidsperiode, var det for *heltidsansatte* en tilnærming fra 2008 til 2015 hvor forskjellen ble redusert med 1,4 prosentpoeng. Fra 2015 er det brudd i serien på grunn av innføringen av A-ordningen, men også etter 2015 har forskjellene blitt videre redusert. Når vi inkluderer deltidsansatte, ble forskjellen fra 2008 til 2015 redusert med 2,2 prosentpoeng. Her også har forskjellene blitt redusert etter 2015. Ser vi på forskjellen i *medianlønn* mellom kvinner og menn, ble lønnsforskjellene redusert fra 2008 til 2015 med 1,7 prosentpoeng og forskjellene ytterligere redusert etter 2015.

Kvinner og menn fordeler seg ulikt på næringer med ulikt lønnsnivå, og dette bidrar til forskjellen i lønnsnivå mellom kvinner og menn under ett. I tillegg er det forskjeller i gjennomsnittslønnen for kvinner og menn innen næringer. For utviklingen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter næring (2009-2018) vises det til tabell 4.11 (heltidsansatte) og tabell 4.12 (heltids- og deltidsansatte) i vedlegg 4.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning

Tabell 2.3 viser kvinners lønn som andel av menns etter utdanningslengde for heltidsansatte. Fra 2017 til 2018 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn målt etter utdanningslengde redusert for de som har universitets eller høyskoleutdanning til og med 4 år. Samlet for alle kvinner og menn har lønnsforskjellene blitt mer redusert enn innenfor den enkelte utdanningslengde. Dette har bl.a. sammenheng med at andelen kvinner blant ansatte med universitets- eller høyskoleutdanning har økt.

Det er minst lønnsforskjell for de som har grunnskoleutdanning. Størst lønnsforskjell er det for ansatte med universitets- eller høyskoleutdanning til og med 4 år, men dette varierer mellom næringene, se vedleggstabell 4.13. For utviklingen i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter utdanningslengde (2009-2018) og hvor deltid er inkludert, vises det til tabell 4.14 i vedlegg 4.

Kvinner står for om lag 4 av 10 arbeidsforhold med heltid. Deltidsarbeid er langt mer utbredt blant kvinner enn blant menn, og kvinner står for nær halvdel av heltids- og deltidsarbeidsforhold under ett.

Tabell 2.3 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter lengste utdanning. Heltidsansatte

									Månedslønn per dato ¹ *12		Andel kvinner ²				
	2009	2010	2011	2012 ³	2013	2014	2015	2015 ⁴	2016	2017	2018	2018 ⁵	2018 ⁵	2009	2018
Grunnskole	89,7	90,6	90,9	90,9	90,9	90,8	90,3	89,6	89,2	89,1	89,2	459 240	409 440	34	30
Videregående skole	83,1	83,6	83,8	84,7	84,1	83,9	83,4	83,2	83,6	83,8	83,6	573 480	479 640	35	30
- Herav fagutdanning								80,9	81,1	81,2	81,1	568 920	461 160		18
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	79,5	79,8	79,6	80,5	80,0	80,4	79,4	78,4	79,0	79,3	79,5	697 920	554 880	54	56
Universitet eller høyskole lengre enn 4 år	81,4	81,8	81,4	81,5	81,7	81,4	80,8	80,0	80,8	81,2	81,1	836 520	678 600	40	47
Alle heltidsansatte	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	87,7	87,0	87,6	88,1	88,5	606 960	537 240	41	40

¹ Månedslønn per september.

² I prosent av antall heltidsansatte/arbeidsforhold med heltid.

³ Fra og med 2012 er det inkludert utdanningskoder fra spørreundersøkelsen om utdanningsnivå blant innvandrere.

⁴ Brudd i statistikken i 2015.

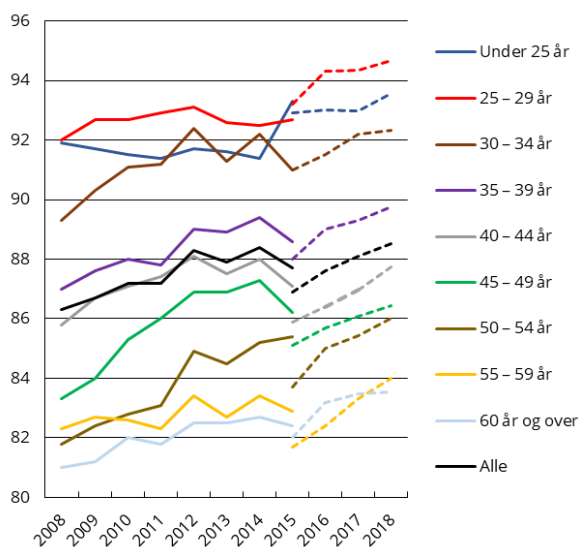
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Figur 2.2 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns i gjennomsnitt etter alder, se også tabell 4.15 i vedlegg 4. Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn er større enn gjennomsnittet for de over 40 år. Fra 2017 til 2018 ble lønnsforskjellene redusert for alle aldersgrupper. Figur 2.3 viser gjennomsnittslønn for kvinner og menn etter alder i 2018. Dette er et tverrsnitt over alle fødselskohorter, og det kan ikke uten nærmere analyse slås fast om bildet av økende forskjeller med økende alder speiler mindre forskjeller i yngre generasjoner eller at forskjeller øker gjennom kvinners og menns yrkesløp.

Lønnsforskjeller/inntektsforskjeller mellom kvinner og menn ellers i rapporten

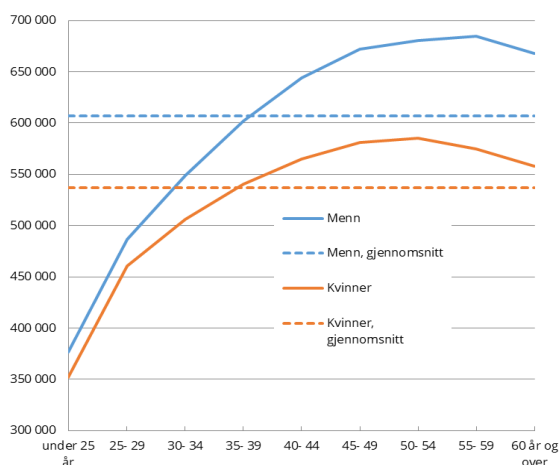
Lønnsforskjeller og inntektsforskjeller mellom kvinner og menn er også omtalt i forbindelse med lønnsforskjeller i ulike forhandlingsområder (kapittel 1.3.8), lønnsutviklingen etter yrke (kapittel 2.3), lønnsutviklingen for ledere (kapittel 2.6), og lønnsfordeling og andel lavlønte (kapittel 2.7). I kapittel 7 vises fordeling av kapitalinntekter mellom kvinner og menn.

Figur 2.2 Kvinnens gjennomsnittslønn i prosent av menns etter alder. Heltidsansatte. Månedslønn per september

Note: Brudd i statistikken i 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 2.3 Gjennomsnittslønn for kvinner og menn etter alder. Heltidsansatte. Månedslønn i kroner per september 2018, omregnet til lønn per år

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

2.3 Lønn etter yrke

Yrkeskodene i dette avsnittet er basert på yrkesstandarden STYRK-08. Standarden bygger på de to klassifikasjonsprinsippene kompetansenivå og grad av spesialisering. Hvilken yrkeskode en stilling skal ha, bestemmes av arbeidsoppgavenes krav til kompetanse. Hovedregelen er at ansatte som utfører samme arbeidsoppgaver, skal ha samme yrkeskode.

I tabell 2.4 er det tatt utgangspunkt i heltidsansatte etter firesifret yrkeskode. For å begrense datamengden er det her kun sett på de yrker hvor det er minst 15 000 heltidsansatte, dvs. 15 000 arbeidsforhold med heltid.

Veksten i gjennomsnittslønn fra september 2017 til september 2018 var 2,9 prosent. For yrkene her var det høyest lønnsvekst blant sykepleiere (4,1 prosent), spesialsykepleiere (4,0 prosent) og anleggs- og industrimekanikere (3,9 prosent). Lønnsveksten var lavest blant barnehage- og skolefritidsassistenter (1,7 prosent) og førskolelærere og helsefagarbeidere (1,9 prosent). Tilgang til og avgang fra et yrke gjennom året kan påvirke gjennomsnittslønnen i yrket.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn er små i yrker innen barnehage, renhold og undervisning, mens forskjellene er størst for varehandelssjefer, bilmekanikere, elektrikere og administrerende direktører.

Tabell 2.4 Gjennomsnittslønn per september for heltidsansatte etter yrke¹. Vekst fra september året før

	Lønnsvekst fra året før, prosent			Månedslønn*12 2018	Antall arbeidsforhold med heltid 2018	Kvinners lønn som andel av menns, pst. 2018	Andel kvinner pst. 2018
	2016	2017	2018				
Høyere saksbehandlere i offentlig og privat virksomhet	1,8	3,0	2,9	583 560	60 841	88	63
Grunnskolelærere	2,5	1,5	2,7	536 280	60 068	98	74
Butikkmedarbeidere	3,0	2,3	3,1	415 080	43 233	90	47
Kontorarbeidere	2,1	2,4	3,2	472 080	40 110	92	75
Selgere (engros)	2,5	2,9	2,9	625 200	39 749	89	27
Tømrere og snekkere	3,0	2,9	2,8	434 520	37 502	90	1
Barnehage- og skolefritidsassistenter mv	2,3	2,6	1,7	378 720	36 644	100	84
Administrerende direktører	2,1	2,5	3,2	947 880	34 839	83	21
Sykepleiere	2,5	2,5	4,1	522 720	28 029	94	89
Varehandelssjefer	2,6	2,3	2,6	580 800	27 253	77	45
Helsefagarbeidere	1,7	2,1	1,9	436 320	26 972	98	80
Førskolelærere	1,9	3,0	1,9	470 520	26 505	102	90
Lagermedarbeidere og material-forvaltere	2,6	2,6	3,1	463 320	25 281	96	13
Elektrikere	2,8	3,2	2,1	496 920	24 256	83	2
Andre administrative ledere	2,0	2,4	2,5	797 400	22 839	84	48
Renholdere i virksomheter	1,9	2,3	2,8	399 240	22 409	98	73
Universitets- og høyskolelektorer/-lærere	1,4	1,6	2,1	604 920	22 370	93	49
Andre ingeniører	1,3	2,2	2,8	660 000	21 934	95	18
Systemanalytikere/-arkitekter	2,4	2,7	2,7	735 240	21 464	93	22
Sivilingeniører (bygg og anlegg)	2,2	2,4	2,0	751 920	20 431	91	18
Lastebil- og trailersjåfører	2,2	2,1	2,5	439 200	20 255	95	2
Lektorer mv. (videregående skole)	2,2	1,9	2,7	576 000	20 226	100	53
Spesialsykepleiere	2,1	2,9	4,0	576 000	18 630	94	88
Bilmekanikere	3,0	2,7	2,6	440 160	17 831	82	2
Anleggsmaskin- og industrimekanikere	1,0	2,8	3,9	495 840	16 708	86	3
Anleggsmaskinførere	2,7	2,2	3,8	478 320	16 680	91	3
Bygningsingeniører	2,5	2,5	2,7	638 760	16 257	91	17
Alle yrker ²	1,7	2,4	2,9	579 360	1 732 119	89	40

¹ Gjelder yrker på firesifret nivå etter Standard for yrkesklassifisering (STYRK-08) med minst 15 000 arbeidsforhold på heltid. Disse yrkene omfatter i 2018 44 prosent av alle heltidsansatte. I tabellen er yrkene sortert etter antall arbeidsforhold.

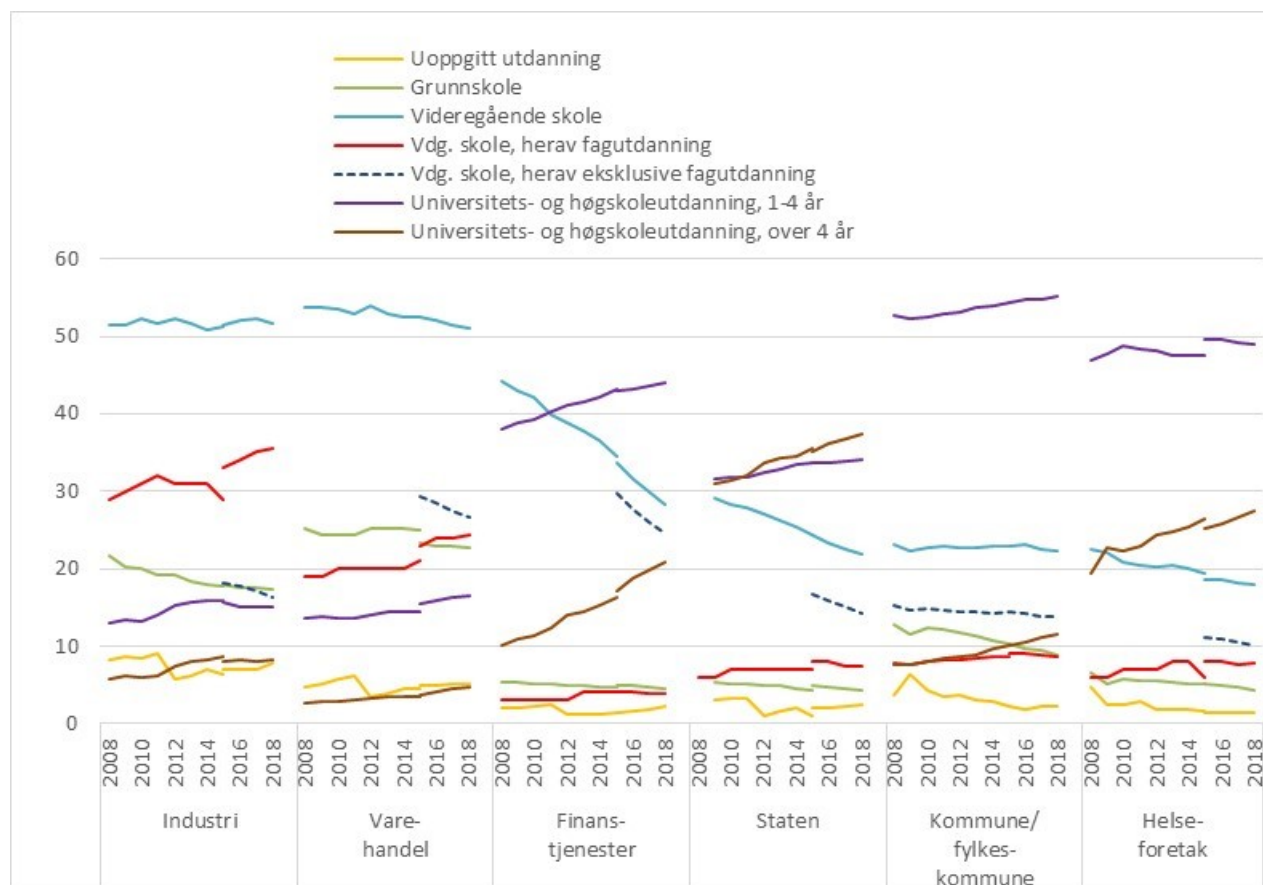
² Inkluderer også heltidsansatte i yrker hvor det er mindre enn 15 000 arbeidsforhold.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

2.4 Lønn etter utdanning

Det er store forskjeller på hvor mange ansatte som har henholdsvis lengre/ kortere utdanning i de forskjellige næringene, jf. figur 2.4 og vedleggstabell 4.16. For eksempel i industrien har 8 prosent av de ansatte universitets- eller høyskoleutdanning utover 4 år, mens det i staten er 37 prosent. Andelen med universitets- eller høyskoleutdanning til og med 4 år er over 55 prosent i kommune/fylkeskommune mens den er 15 prosent i industrien. Mens andelen med fagutdanning er 41 prosent i bygge- og anleggsvirksomhet, 35 prosent i industrien og 24 prosent i varehandel, er andelen under 10 prosent i både staten, kommuner og fylkeskommuner og i helseforetakene.

I enkelte næringer er andelen personer i noen av utdanningslengdene ganske liten. For eksempel innenfor skoleverket er det kun 2 prosent av de ansatte som har grunnskoleutdanning. I bygg og anlegg og i varehandel er det kun mellom 3 og 5 prosent som har universitets- eller høyskoleutdanning lengre enn 4 år. Det er i tillegg en ikke ubetydelig andel lønnstakere med uoppgitt utdanning, og denne andelen er særlig høy i bygge- og anleggsvirksomhet. Det er viktig å poengtere at statistikk for lønn etter næring og utdanningslengde ikke tar hensyn til yrkenes kompetansekrav.

Figur 2.4 Ansatte fordelt på utdanningslengde. Heltidsansatte. 2008-2018.¹
Prosent

¹ Brudd i statistikken i 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og KS.

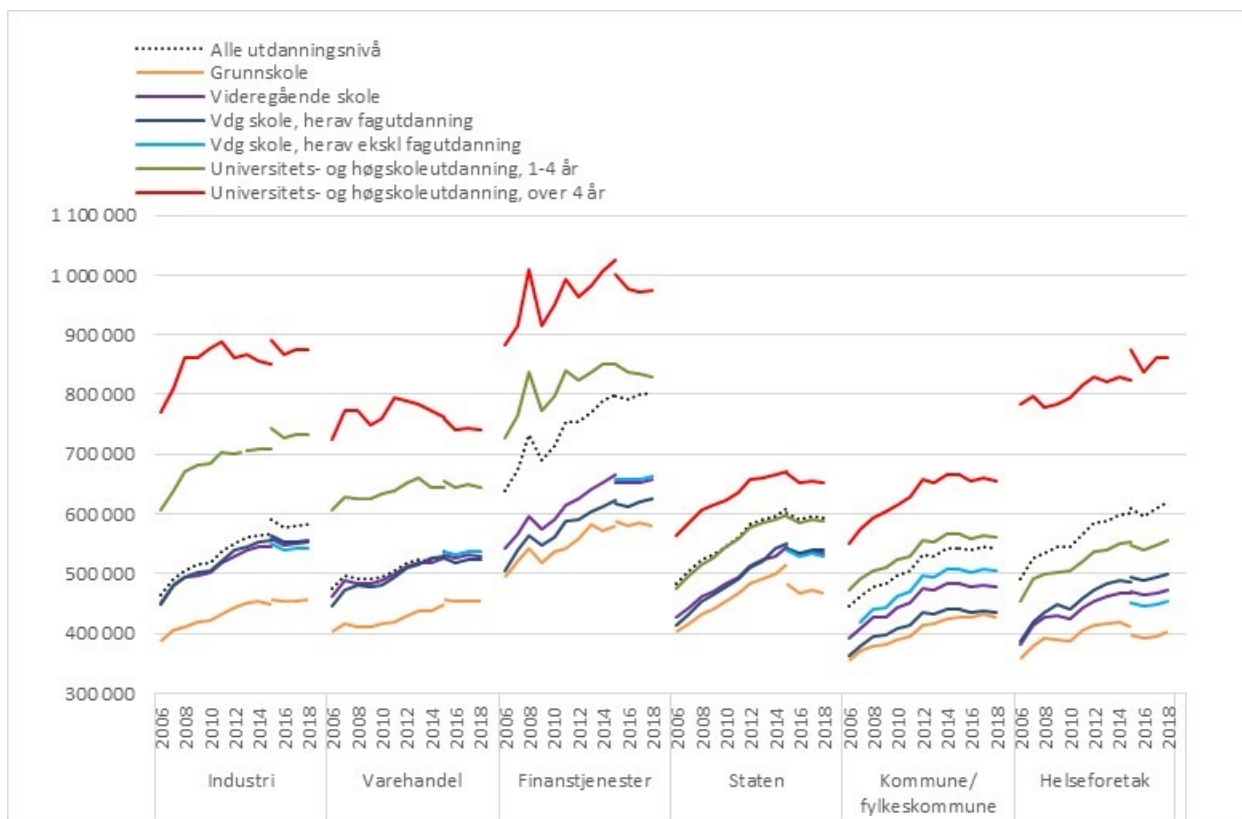
Ansatte med universitets- og høyskoleutdanning over 4 år har økt mest som andel av de ansatte siden 2008, jf. figur 2.4. Andelen med videregående skole eksklusive fagutdanning og andelen med grunnskole som høyeste utdanning er redusert i samme periode. Figuren viser

kun utviklingen for heltidsansatte i noen næringer. Hadde vi inkludert deltidsansatte og tatt med flere næringer ville fordelingen mellom de ulike utdanningslengdene kunne blitt noe annerledes.

Lønnstakere med lang utdanning har i gjennomsnitt høyere lønnsnivå enn lønnstakere med kort utdanning. Antall år med utdanning er imidlertid ikke i seg selv bestemmende for lønn, som avhenger av en rekke faktorer. Figur 2.5 viser lønnsnivåer (målt i faste 2018 kroner) for perioden 2008–2018 etter utdanningslengder innen enkelte næringer.

Lønnsforskjellene mellom de ulike utdanningslengdene er større i privat enn i statlig og kommunal sektor, ved at grupper med lang utdanning har lavere gjennomsnittslønn i offentlig forvaltning enn i privat sektor. I helseforetakene, staten og i industrien er lønnsnivå for fagutdannede høyere enn for lønnstakere med videregående skole eksklusive fagutdanning, mens det motsatte er tilfelle i varehandel, finanstjenester og kommune/fylkeskommune.

Fra 2008 til 2018 (justert for bruddet i 2015) ble den relative lønnsforskjellen mellom lengste og korteste utdanningslengde redusert eller var uendret innen de seks næringene i figuren. Det samme gjelder forskjellene mellom ansatte med universitets- og høgscoleutdanning over 4 år og videregående skole, og mellom ansatte med kortere universitets- og høgscoleutdanning og fagutdannede. Mellom ansatte med videregående skole og grunnskole økte forskjellen eller var uendret i de samme næringene.

Figur 2.5 Lønnsbredning etter utdanning^{1,3,4,5,6}. Lønn (månedslønn*12) for heltidsansatte i faste 2018-kroner². 2008-2018

¹ Fra og med 2012 er opplysninger fra SSBs spørreundersøkelse om innvandrernes utdanningsnivå inkludert.

² Deflatert med konsumprisindeksen.

³ Personer med fagutdanning og eksklusive fagutdanning er inkludert i gruppen videregående skole.

⁴ For kommune/fylkeskommune er tallene fra KS.

⁵ Brudd i statistikken i 2015.

⁶ Med unntak av tall fra kommune/fylkeskommune er månedslønnen basert på utdanningslengden fra året før.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS og Beregningsutvalget.

Tabell 2.5 viser lønnsnivå i 2018 og samlet lønnsvekst de seneste fem årene etter næring og utdanningsnivå. Som nevnt over er noen av gruppene forholdsvis små, jf. figur 2.4 og vedleggstabell 4.16. For små grupper vil veksten i gjennomsnittslønnen lett påvirkes av endringer i gruppen, og veksttallene for uoppgitt utdanning viser stor variasjon mellom de ulike næringene. Disse tallene må tolkes med forsiktighet. Tabell 4.16 i vedlegg 4 viser også årlig lønnsvekst 2009-2018.

Tabell 2.5 Gjennomsnittslønn¹ i 2018 og samlet vekst 2013-2018 for heltidsansatte etter næring og utdanningslengde⁵

	I alt	Grunn- skole	Videre- gående skole	Av dette: Fag- utdanning ²	Universitet eller høyskole til og med 4 år	Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	Uoppgitt eller ingen fullført utdanning
<i>Industri</i>							
Vekst, pst.	12,4	12,7	12,6	13,1	11,8	9,0	10,3
Nivå, kr	581 640	456 600	552 120	555 840	732 120	873 960	458 520
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>							
Vekst, pst.	15,7	14,8	15,7	16,0	14,9	12,1	14,3
Nivå, kr	534 360	436 440	554 160	559 920	710 040	867 240	439 320
<i>Varehandel</i>							
Vekst, pst.	13,7	15,4	14,3	15,5	8,4	7,1	17,5
Nivå, kr	537 120	454 920	530 400	524 400	643 560	740 040	440 880
<i>Finanstjenester³</i>							
Vekst, pst.	18,7	11,1	18,6	17,7	12,4	15,0	46,5
Nivå, kr	803 760	581 160	658 920	624 600	830 760	974 760	968 880
<i>Statsansatte</i>							
Vekst, pst.	13,5	12,6	13,7	15,8	12,6	10,8	14,3
Nivå, kr	594 000	468 240	533 640	539 400	588 840	651 480	550 080
<i>Kommune og fylkeskommune⁴</i>							
Vekst, pst.	15,8	15,9	14,2	13,9	14,4	13,5	21,1
Nivå, kr	542 760	427 800	478 680	435 720	560 520	655 680	622 560
<i>- herav skoleverket⁴</i>							
Vekst, pst.	14,5	14,0	13,8	13,8	13,9	13,2	15,5
Nivå, kr	569 280	421 560	464 280	437 880	569 520	628 200	612 000
<i>Kommune og fylkeskommune ekskl. skoleverket⁴</i>							
Vekst, pst.	16,9	16,1	14,2	14,0	15,5	13,5	22,3
Nivå, kr	527 640	428 520	480 480	435 240	552 600	690 600	624 720
<i>Helseforetak</i>							
Vekst, pst.	17,2	12,5	15,9	14,4	17,9	10,7	23,6
Nivå, kr	619 680	402 720	474 120	499 080	556 680	861 240	627 120

¹ Månedslønn per september/desember *12.

² Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

³ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁴ Kilde: KS.

⁵ Med unntak av tall fra kommune og skoleverk er månedslønnen basert på utdanningslengden fra året før. Kilder: Statistisk sentralbyrå og KS.

2.5 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Tabell 2.6 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekvivalent etter næringshovedområde fra 2017 til 2018. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte, og andel arbeidsforhold med deltid i lønnsstatistikken³. Tallene i tabellen er med unntak av kommunene/fylkeskommunene basert fullt ut på tall for A-ordningen.

Tabell 2.6 Lønn per heltidsekvivalent¹ for deltidsansatte etter næring², 2018. Lønnsvekst i prosent fra samme måned året før

	Lønnsvekst	Lønnsnivå	Deltidsansattes lønn regnet om til heltidsekvivalenter, i prosent av heltidsansattes lønn	Antall deltidsansatte i prosent av alle arbeidsforhold
Industri	1,6	438 360	75,4	20
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,4	443 160	82,7	24
Varehandel, reparasjon av motorvogner	2,4	376 080	70,0	45
Transport og lagring	2,9	452 040	81,1	26
Overnattings- og serveringsvirksomhet	4,1	333 480	81,7	62
Informasjon og kommunikasjon	3,5	559 080	76,9	11
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	3,7	601 680	74,9	9
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	3,1	567 720	82,1	20
Forretningsmessig tjenesteyting	2,8	405 360	80,9	49
<i>Offentlig forvaltning:</i>				
Kommuner og fylkeskommuner ³	1,9	483 300	88,9	47
herav undervisning ³	2,0	543 400	94,0	37
Statlig forvaltning herav helsetjenester (helseforetak)	4,6	553 680	89,3	37
Statlig forvaltning eksklusive helsetjenester (staten)				
Alle næringer	2,5	441 720	76,2	37

¹ Månedslønn per september ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. Månedslønnen per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. arbeidsforhold med stillingsprosent på 100 % eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

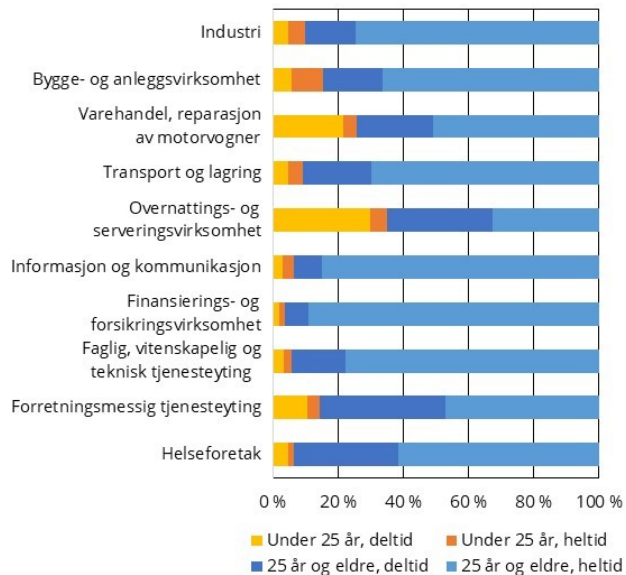
² Standard for næringsgruppering (SN2007).

³ Tall fra KS. Per desember.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

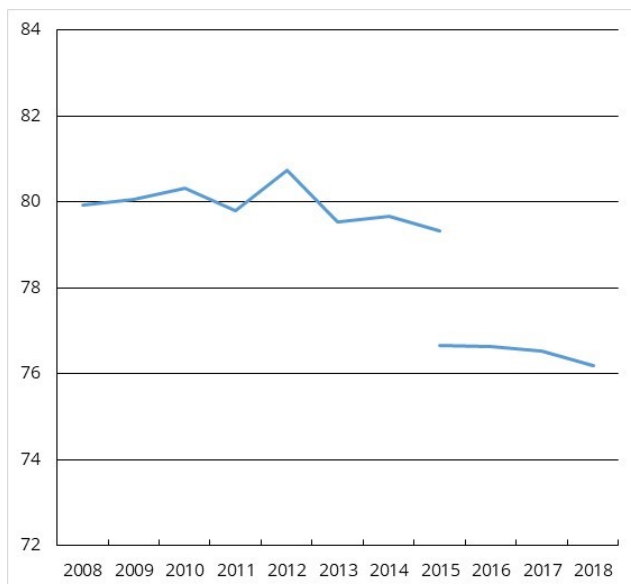
³ Dette må ikke forveksles med sysselsatte ifølge sysselsettingsstatistikken.

Forskjellen i lønn mellom deltidsansatte og heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. Disse sammenhengene kan variere mellom bransjer. For eksempel er det mange unge deltidsansatte i varehandel (figur 2.6), og stor aldersforskjell kan bidra til forskjellen i gjennomsnittslønn mellom heltids- og deltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder, og i utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte næringer har høyere gjennomstrømming enn heltidsansatte og dermed lavere ansiennitet.

Figur 2.6 Fordeling av arbeidsforhold etter alder og arbeidstid i utvalgte næringer. September 2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.7 Deltidsansattes lønn (i heltidsekvivalenter), i prosent av heltidsansattes lønn. 2008-2018¹

¹ Brudd i statistikken i 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årlig lønn (månedslønn*12) per heltidsekvivalent i september 2018 på kr 441 720, en vekst på 2,5 prosent fra samme tid 2017. Per september 2018 hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årlig lønn på kr 579 360, en vekst på 2,9 prosent fra 2017.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2018 fra 70 prosent for ansatte i varehandel til 89 prosent for ansatte kommuner og fylkeskommuner og i helseforetakene, med et gjennomsnitt for alle på 76,2 prosent.

I figur 2.7 presenteres deltidsansattes lønn i prosent av heltidsansatte for årene 2008 til 2018. På grunn av innføringen av A-ordningen er det et brudd i 2015. Det var sannsynligvis tidligere en over-rapportering av vanlig arbeidstid på 37,5 timer per uke, og i tillegg fanger man nå bedre opp deltid enn det som var tilfellet i den utvalgsbaserte statistikken før 2015. Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn gikk litt ned i 2018.

2.6 Lønnsutviklingen for ledere

Dette delkapittelet omhandler lønnsstatistikk for heltidsansatte administrerende direktører i privat sektor inklusive offentlig eide foretak. Administrerende direktører er ansatte med yrkeskode 1120 Administrerende direktør, iht. STYRK-08, og statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Det benyttes samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn med faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonus.

Den endelige rapporten i mars 2018 vil omfatte ytterligere to avsnitt med materiale som ennå ikke er tilgjengelig. I avsnittet Lønnsutviklingen for administrerende direktører inklusive opsjons- og naturalytelsler benyttes et utvidet lønnsbegrep der opsjons- og naturalytelsler og overtidsbetaling er inkludert. I avsnittet Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig forvaltning er lønnsbegrepet fast avtalt lønn (grunnlønn/regulativlønn) og faste og variable tillegg.

Lønnsveksten er regnet som endring fra september/oktober/desember det ene året til samme tidspunktet året etter, og kan i det enkelte år ikke direkte sammenliknes med veksten i gjennomsnittlig årslønn fra det ene året til det andre slik den framkommer i tabell 1.1. Over tid vil det likevel bli stor grad av samsvar mellom disse to måtene å beregne lønnsveksten på.

Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelsler

Tabell 2.7 viser at veksten i gjennomsnittslønn fra september 2017 til september 2018 var 3,2 prosent for administrerende direktører i privat sektor og 3,3 prosent for toppledere og administrerende direktører i offentlig forvaltning. Dette var noe høyere enn lønnsveksten for alle lønnstakere, som var 2,9 prosent fra september 2017 til september 2018.

Lønnsveksten for ledergruppene i tabellen varierer noe fra år til år. Gjennomsnittslønnen for direktører i utvinning av råolje og naturgass inkl. tjenesteyting var fortsatt lavere i 2018 enn i 2015, på tross av høy vekst i 2018. For administrerende direktører i privat sektor under ett steg gjennomsnittslønnen med 2,6 prosent per år i gjennomsnitt fra september 2015 til september 2018. Den høyeste veksten blant gruppene i tabellen i denne perioden finner vi i finansierings- og forsikringsvirksomhet med 4,2 prosent. I samme periode var gjennomsnittlig årlig vekst 3,1 prosent for toppledere og administrerende direktører i offentlig sektor, og 2,3 prosent for heltidsansatte lønnstakere under ett. Målt som gjennomsnittlig årlig vekst fra september 2015 til september 2018 økte lønningene i industrien med 2,7 prosent for administrerende direktører og med 2,2 prosent for alle heltidsansatte.

Blant administrerende direktører i privat sektor i 2018 utgjorde gjennomsnittslønnen for kvinner 81,4 prosent av gjennomsnittslønnen for menn, det samme som i 2017. Lønnsforskjellen var størst i varehandel mv. og i finansierings- og forsikringsvirksomhet. I industrien og bygge- og anleggsvirksomhet var gjennomsnittslønnen tilnærmet lik, og i transport og lagring var den høyere for kvinner enn for menn. I disse næringene er imidlertid andelen og antallet kvinnelige administrerende direktører lave. For alle næringer samlet var hver femte administrerende direktør en kvinne. Andelen kvinner var lavest i bygge- og anleggsvirksomhet og høyest i overnattings- og serveringsvirksomhet, blant næringene i privat sektor i tabellen. Andelen kvinnelige toppledere og administrerende direktører er betydelig høyere i offentlig forvaltning enn i privat sektor, og forskjellen mellom kvinners og menns gjennomsnittslønn er noe mindre.

Tabell 2.7 Gjennomsnittslønn¹ for heltidsansatte administrerende direktører i enkelte næringer i privat sektor². Eksklusive opsjons- og naturalytelser. Lønnsvekst i prosent fra samme måned året før

	Lønnsvekst			Lønnsnivå, kroner 2018	Kvinners gjennomsnittslønn i prosent av menns		Antall 2018	Andel kvinner, pst. 2018
	2016	2017	2018		2017	2018		
Utvinning av råolje og naturgass inkl. tjenesteyting	÷8,7	÷2,7	10,6	2 446 680	-	-	185	16,8
Industri	2,0	0,9	5,3	1 130 880	96,8	99,6	3 336	10,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	3,7	4,2	2,3	831 480	99,9	103,2	4 470	4,2
Varehandel, reparasjon av motorvogner	4,5	2,2	2,6	865 800	77,1	77,6	5 590	16,5
Transport og lagring	1,8	3,3	1,7	1 242 840	110,5	108,7	1 459	10,1
Overnattings- og serveringsvirksomhet	3,6	2,5	2,4	584 400	94,8	92,9	2 516	37,6
Informasjon og kommunikasjon	3,0	1,5	4,2	1 243 920	90,7	92,6	2 031	16,3
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	2,7	5,8	4,0	2 029 200	77,3	80,2	840	22,1
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	÷2,4	2,7	4,6	924 120	87,5	82,4	4 249	20,8
Forretningsmessig tjenesteyting	2,5	0,8	5,6	891 240	93,2	88,8	1 989	22,3
Alle næringer i privat sektor	2,1	2,4	3,2	945 000	81,4	81,4	33 571	20,2
Memo: Offentlig forvaltning ³	2,5	3,4	3,3	1 090 800	96,0	97,0	2 148	42,8

¹ Månedslønn per september ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

² Privat sektor inklusive offentlig eide foretak. Omfatter ikke helseforetak.

³ Omfatter yrkene toppledere i offentlig administrasjon og administrerende direktører i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene. Heltidsansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnsutviklingen inklusive opsjons- og naturalytelser

Utvalget kommer tilbake til dette i den endelige rapporten i mars 2019.

Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig forvaltning

Utvalget kommer tilbake til dette i den endelige rapporten i mars 2019.

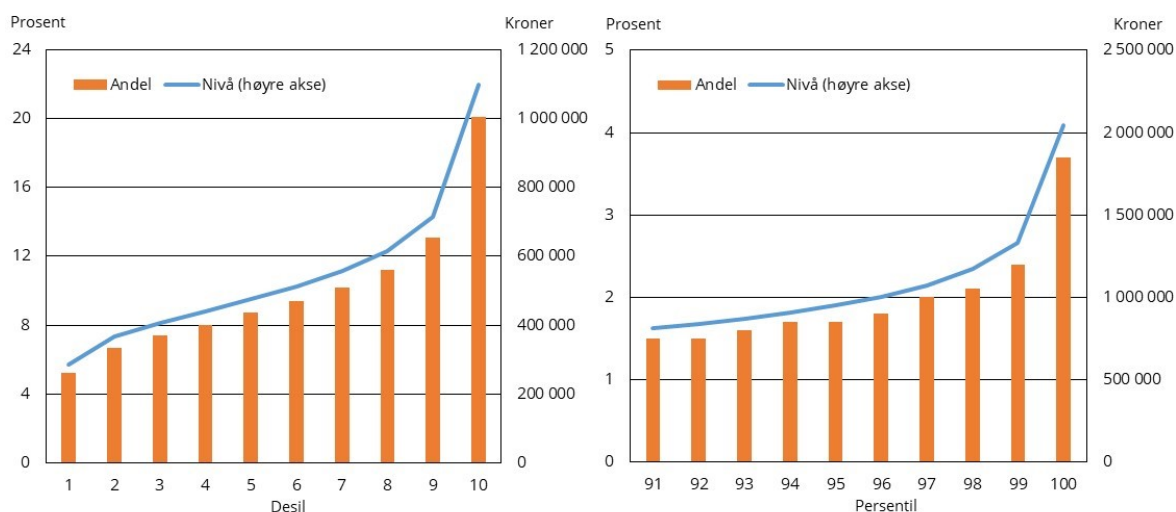
2.7 Lønnsfordelingen

Tallene som presenteres i dette avsnittet omfatter en sammenveing av lønnen for alle⁴ lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid. Det gis et bilde av lønnsfordelingen på et gitt tidspunkt, mens lønn for den enkelte varierer over yrkesløpet.

Tabell 2.8 og figur 2.8 viser fordelingen av samlet lønn for alle ansatte. Tabellen viser hvor stor del av samlet lønnssum de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2018 mottok de 10 prosentene med lavest lønn (desil 1) 5,2 prosent av samlet lønnssum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (desil 10) mottok 20,1 prosent. Det er små endringer i disse andelene de seneste årene.

A. Hele lønnsfordelingen etter desil

B. Den øverste desilen etter persentil

Figur 2.8 Lønnsnivå¹ og andel av samlet lønnssum² per desil og for de øverste persentilene i lønnsfordelingen, heltidsekvivalenter, alle ansatte. 2018

¹ Gjennomsnittlig årlig lønn (månedslønn*12) per september. Per heltidsekvivalent.

² Andel av samlet lønnssum i prosent.

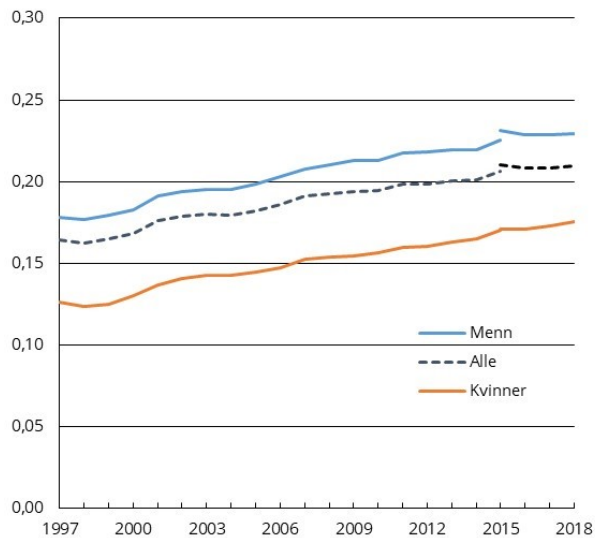
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

På grunn av omlegging av statistikken i 2015 er tallene for år etter 2015 ikke direkte sammenliknbare med årene før. Tall for 2015 beregnet etter den tidligere metoden viser en forskyvning i lønnsfordelingen mot høyere andeler av samlet lønn til gruppene (desilene) med de høyeste lønningene fra 2006 til 2015. Se også tabell 4.20 i vedlegg 4 og omtalen i NOU 2016: 6 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2016.

Gini-koeffisienten er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1. Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt. Etter den nye statistikken er Gini-koeffisienten 0,210 i 2018. Figur 2.9 viser utviklingen i Gini-koeffisienten over tid. Lønnsspredningen for kvinner og menn

⁴ I datamaterialet er lønnen til deltidsansatte omregnet til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte.

under ett har gjennomgående økt på 2000-tallet, mens det er små endringer etter 2015 og det siste året. Over de seneste ti årene har veksten i gjennomsnittslønn vært minst i den laveste desil og størst i den øvre delen av fordelingen. Mens gjennomsnittslønnen i den laveste desilen har økt med 2,1 prosent målt som årlig rate i perioden, har veksten for alle vært 3,1 prosent. Siden personer vil kunne bevege seg mellom lønnsgrupper i perioden, kan ikke utviklingen i lønnsfordelingen si noe direkte om lønnsutviklingen for den enkelte.

Figur 2.9 Utviklingen i Gini-koeffisienten for lønnstakere 1997-2018

Note: Brutto månedslønn for alle ansatte (heltidsekvivalenter). Brudd i statistikken i 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.8 viser en oppsplitting av desil 10 i persentiler. Persentil 100 (prosenten med høyest lønn) hadde en gjennomsnittslønn på 2 044 320 kroner og mottok 3,7 prosent av samlet lønn i 2018, det samme som i 2016 og 2017. Andelen av samlet lønn som persentilene i øverste desil mottar økte svakt eller var stort sett uendret i perioden 2006-2015 (beregnet med den gamle metoden), jf. også at veksten i gjennomsnittslønn fra 2006 til 2015 varierer lite mellom persentilene.

Tabell 2.8 viser også fordelingen av lønn blant kvinner og menn, og figur 2.9 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for kvinner og menn. Spredningen i lønn målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,230 for menn og 0,175 for kvinner i 2018. På den annen side har spredningen, målt som prosentvis økning i Gini-koeffisienten, økt mer blant kvinner enn blant menn over tid. Dette ser en også ved at veksten i gjennomsnittslønn over de siste ti årene har vært særlig stor for de øverste desilene blant kvinner.

Tabell 2.9 viser fordelingen av lønn blant ansatte i privat sektor og i offentlig forvaltning. Gjennomsnittlig er lønnsnivået for de lavest lønte høyere i det offentlige enn i privat sektor, og de høyest lønte har høyest lønnsnivå i privat sektor. I offentlig forvaltning mottok i 2018 desil 1 5,9 prosent av samlet lønnssum, mens desil 10 mottok 16,6 prosent. I privat sektor mottok desil 1 5,0 prosent av samlet lønnssum, mens desil 10 mottok 21,4 prosent. At lønnsspredningen er større i privat sektor enn i offentlig forvaltning ses også ved at Gini-koeffisienten er 0,233 i privat sektor og 0,153 i offentlig forvaltning.

Tabell 2.8 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte

	Andel ¹					Lønnsnivå 2018 ³	Årlig vekst 2008–2018 ⁴
	2008	2015 ²	2016	2017	2018		
Alle	100,0	100,0	100,0	100	100	547 320	3,1
Desil 1	5,6	5,3	5,3	5,2	5,2	285 120	2,1
Desil 2	7,0	6,7	6,7	6,7	6,7	366 120	2,8
Desil 3	7,6	7,4	7,4	7,4	7,4	406 440	2,9
Desil 4	8,2	8,0	8,1	8,0	8,0	439 680	3,0
Desil 5	8,8	8,7	8,7	8,7	8,7	476 280	3,1
Desil 6	9,4	9,4	9,4	9,4	9,4	513 600	3,2
Desil 7	10,1	10,2	10,2	10,2	10,2	556 680	3,2
Desil 8	11,1	11,1	11,1	11,2	11,2	613 440	3,3
Desil 9	12,8	13,1	13,0	13,1	13,1	716 040	3,4
Desil 10	19,4	20,2	20,1	20,0	20,1	1 100 280	3,2
Ginikoeffisient	0,193	0,210	0,208	0,208	0,210		
Persentil 91	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	813 360	3,4
Persentil 92	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	840 360	3,4
Persentil 93	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	870 360	3,4
Persentil 94	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	906 000	3,3
Persentil 95	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	949 080	3,3
Persentil 96	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1 001 280	3,3
Persentil 97	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	1 072 320	3,3
Persentil 98	2,1	2,2	2,1	2,1	2,1	1 172 280	3,3
Persentil 99	2,3	2,5	2,4	2,4	2,4	1 333 800	3,3
Persentil 100	3,5	3,8	3,7	3,7	3,7	2 044 320	2,9
Menn	100,0	100,0	100,0	100,0	100	581 040	3,0
Desil 1	5,3	4,9	5,1	4,9	4,9	286 320	2,0
Desil 2	6,7	6,4	6,3	6,4	6,4	373 080	2,7
Desil 3	7,4	7,1	7,1	7,1	7,1	414 360	2,8
Desil 4	8,0	7,7	7,8	7,8	7,8	451 320	2,8
Desil 5	8,6	8,5	8,5	8,5	8,4	490 200	2,9
Desil 6	9,2	9,1	9,2	9,2	9,2	534 600	3,0
Desil 7	10,1	10,1	10,1	10,1	10,1	587 520	3,2
Desil 8	11,2	11,4	11,4	11,4	11,4	661 560	3,3
Desil 9	13,3	13,5	13,5	13,5	13,5	785 400	3,3
Desil 10	20,2	21,2	21,1	21,0	21,1	1 225 560	3,1
Ginikoeffisient	0,210	0,231	0,229	0,229	0,230		
Kvinner	100,0	100,0	100,0	100,0	100	506 040	3,3
Desil 1	6,2	5,7	5,7	5,7	5,6	284 640	2,3
Desil 2	7,5	7,1	7,1	7,1	7,1	357 480	2,9
Desil 3	8,1	7,9	8,0	7,9	7,9	399 120	3,1
Desil 4	8,6	8,5	8,5	8,5	8,4	427 320	3,2
Desil 5	9,2	9,2	9,1	9,2	9,1	461 640	3,2
Desil 6	9,8	9,8	9,8	9,8	9,8	494 760	3,3
Desil 7	10,4	10,4	10,5	10,5	10,5	529 320	3,4
Desil 8	11,2	11,2	11,3	11,3	11,3	571 080	3,4
Desil 9	12,3	12,5	12,5	12,5	12,6	635 160	3,6
Desil 10	16,9	17,6	17,6	17,7	17,8	899 520	3,9
Ginikoeffisient	0,155	0,171	0,171	0,173	0,175		

¹ Andel av samlet lønnssum i prosent.

² Brudd i statistikken i 2015.

³ Gjennomsnittlig årlig lønn (månedslønn*12) per september. Per heltidsekvivalent.

⁴ Gjennomsnittlig årlig vekst i prosent. Geometrisk gjennomsnitt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnsfordelingen økte fra 2008 til 2015 i både privat og offentlig sektor, målt ved Gini-koeffisienten. Det er små endringer etter 2015. Over de seneste ti årene har veksten i gjennomsnittslønn vært minst i den laveste desil i begge sektorer, mens lønningene har økt mest i de øverste desilene.

Tabell 2.9 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte, etter sektor. Prosent og kroner

	Andel ¹					Lønnsnivå 2018 ³	Årlig vekst 2008–2018 ⁴
	2008	2015 ²	2016	2017	2018		
Offentlig							
Alle	100	100,0	100	100	100	534 480	3,4
Desil 1	6,9	6,0	6,0	5,9	5,9	313 920	2,6
Desil 2	7,8	7,6	7,6	7,6	7,5	402 000	3,1
Desil 3	8,4	8,2	8,2	8,2	8,2	436 920	3,2
Desil 4	8,9	8,8	8,8	8,8	8,8	470 880	3,2
Desil 5	9,4	9,3	9,4	9,3	9,3	499 560	3,3
Desil 6	9,9	9,9	9,9	9,9	9,9	527 880	3,3
Desil 7	10,4	10,4	10,4	10,4	10,4	558 120	3,3
Desil 8	11,0	11,1	11,1	11,1	11,1	594 120	3,4
Desil 9	11,9	12,2	12,2	12,2	12,2	652 320	3,6
Desil 10	15,4	16,5	16,4	16,6	16,6	888 480	4,0
Ginikoeffisient	0,125	0,149	0,149	0,152	0,153		
Privat sektor							
Alle	100	100,0	100	100	100	553 560	3,0
Desil 1	5,3	5,0	5,0	5,0	5,0	275 760	2,0
Desil 2	6,6	6,4	6,4	6,4	6,4	353 520	2,7
Desil 3	7,3	7,1	7,1	7,1	7,1	392 640	2,9
Desil 4	7,9	7,6	7,7	7,7	7,7	424 560	2,9
Desil 5	8,5	8,3	8,3	8,3	8,3	460 800	3,0
Desil 6	9,2	9,1	9,1	9,1	9,1	502 080	3,1
Desil 7	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	555 600	3,2
Desil 8	11,3	11,4	11,4	11,4	11,4	630 600	3,3
Desil 9	13,4	13,7	13,6	13,6	13,7	756 120	3,3
Desil 10	20,5	21,5	21,4	21,3	21,4	1 184 160	3,2
Ginikoeffisient	0,216	0,235	0,233	0,232	0,233		

¹ Andel av samlet lønssum i prosent.

² Brudd i statistikken i 2015. Gini-koeffisienten i 2015 beregnet etter gammel metode var 0,140 for offentlig forvaltning og 0,231 for privat sektor.

³ Gjennomsnittlig årlig lønn (månedslønn*12) per september. Per heltidsekvivalent.

⁴ Gjennomsnittlig årlig vekst i prosent. Geometrisk gjennomsnitt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene av lønnsfordelingen, se tabell 2.10. Her er fordelingen først beregnet for heltidsekvivalenter for kvinner og menn under ett, og deretter er det telt opp hvordan henholdsvis kvinner og menn fordeler seg på desilene. I 2017 var 59,9 prosent av kvinnene og 49,1 prosent av mennene i desilene 1-5. Samtidig var 11,0 prosent av kvinnene og 24,3 prosent av mennene i de to øverste desilene. Fra 2006 til 2015 gikk andelen kvinner i de laveste desilene ned, mens andelen i de høyeste desilene var om lag uendret. Det er brudd i statistikken i 2015. Etter 2015 har andelen kvinner i de øvre desilene økt, mens andelen har gått ned for menn. Utvalgets endelige rapport i mars vil inneholde tall for 2018.

Tabell 2.10 Andelen av kvinner og menn i hver desil, heltidsekvivalenter. Prosent

Desil	Kvinner			Menn		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
1	15,2	15,3		11,3	11,5	
2	12,0	12,2		10,6	10,5	
3	12,6	12,4		8,7	8,9	
4	10,1	10,0		9,3	9,3	
5	10,4	9,9		8,6	8,9	
6	10,4	10,5		8,5	8,4	
7	9,9	9,9		8,7	8,6	
8	8,7	8,7		9,7	9,6	
9	6,4	6,5		11,5	11,3	
10	4,3	4,5		13,2	13,0	
Alle	100	100		100	100	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønnsstillegg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for omfanget av de lavlønnsstillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdets gjennomsnitt vært avgjørende, ved andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En mye benyttet lavlønnsgrænse har vært 85 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i tariffområdet LO – NHO-området. En slik definisjon av lavlønnsgrænsen ville tilsvare kr 405 370 for et fullt årsverk uten overtid i 2018.

Med denne definisjonen av lavlønn var 18 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte i 2018, jf. tabell 2.11. For kvinner er andelen 19 prosent og for menn 17 prosent. Lavlønnsandelene er uendret fra 2015.

Tabell 2.11 Andel lavtlønte¹, beregnet lavlønnsnivå¹, gjennomsnittlig og median² årlig lønn³ for heltidsansatte Prosent og kroner

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 ⁴	2016	2017	2018
I alt	18	17	17	17	17	17	17	18	18	18	18
Menn	16	15	15	16	16	16	16	17	17	17	17
Kvinner	21	21	20	19	19	20	19	19	19	19	19
Lavlønnsnivå ¹	312 300	321 800	332 900	345 400	356 800	366 400	376 000	377 100	384 600	394 200	405 370
Gjennomsnitt	439 000	456 800	474 900	491 700	510 200	525 200	540 200	540 500	549 600	562 950	579 360
Median ²	394 300	410 400	425 000	442 000	457 300	472 200	485 400	483 400	493 900	506 130	520 770

¹ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området.

² Medianlønn er lønnen for lønnstakeren i midten av fordelingen, når lønnstakerne er sortert etter lønn.

³ Månedslønnen per september *12.

⁴ Brudd i statistikken i 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 3

3 Konsumprisutviklingen i Norge

- Beregningsutvalget anslår at konsumprisindeksen (KPI) som årgjennomsnitt vil øke med om lag 2,2 prosent i 2019. Fra 2017 til 2018 økte prisene med 2,7 prosent. Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2019 er spesielt knyttet til utviklingen i kronekursen og energiprisene fremover.
- Den underliggende prisveksten, målt ved endringer i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), endte på 1,6 prosent i 2018, opp fra en vekst på 1,4 prosent i 2017. Oppgangen i den underliggende prisveksten har sammenheng med høyere vekst i prisene på tjenester.

3.1 Prisutviklingen i senere år

3.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisindeksen (KPI) økte med 2,7 prosent fra 2017 til 2018, opp fra en vekst på 1,8 prosent fra 2016 til 2017. Sterk vekst i prisen på elektrisitet bidro til å trekke opp årsveksten i KPI i fjor. Den underliggende prisveksten, målt ved endringer i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), endte på 1,6 prosent i 2018, opp fra en vekst på 1,4 prosent i 2017. Det var særlig oppgang i prisene på tjenester og husleie som bidro til årsveksten i KPI-JAE i fjor.

Årsveksten i KPI-JAE tok seg opp fra 2017 til 2018, men var likevel lavere enn endringen i 2016. Årsveksten i KPI fra 2017 til 2018 var klart høyere enn gjennomsnittlig årsvekst for de siste ti årene. Den høyeste veksten i både KPI-JAE og KPI de siste fem årene var i 2016, med en vekst på hhv. 3,0 prosent og 3,6 prosent. I januar 2019 var tolv månedersveksten i KPI 3,1 prosent. Virkningen av avgiftsendringer ut over inflasjonsjustering fremgår i tabell 3.1 som forskjellen mellom veksten i KPI og KPI-JA. I 2018 vokste avgiftene raskere enn inflasjonen, etter å ha vokst i takt med inflasjonen i 2017.

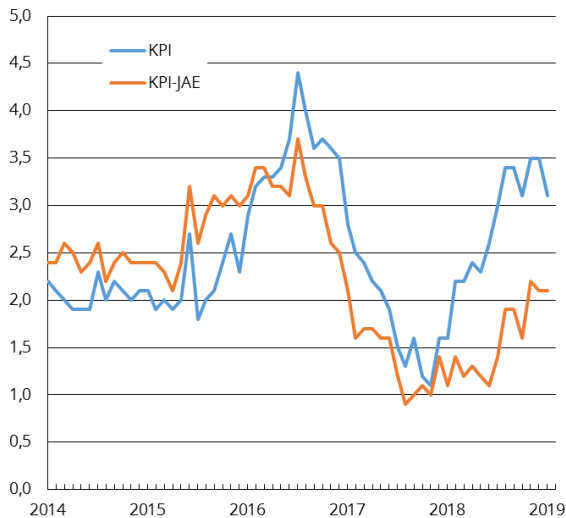
Tabell 3.1 Konsumprisindeksen (KPI)

	Endring i prosent fra samme periode året før					
	2014	2015	2016	2017	2018	jan. 2019
KPI	2,0	2,1	3,6	1,8	2,7	3,1
KPI justert for avgiftsendringer (KPI-JA)	2,1	2,1	3,5	1,8	2,5	3,2
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE)	2,4	2,7	3,0	1,4	1,6	2,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tolv månedersveksten i KPI-JAE har tatt seg gradvis opp fra 1 prosent i 3. kvartal 2017 til 2 prosent i 4. kvartal i fjor. I januar 2019 var tolv månedersveksten i KPI-JAE 2,1 prosent. Tolv månedersveksten i prisene på importerte konsumvarer (utenom jordbruksvarer) tiltok i andre halvår i fjor, etter å ha ligget relativt stabilt på et lavt nivå siden sommeren 2017. Disse bevegelsene må ses i sammenheng med endringer i kronekursen. Tolv månedersveksten i

norskproduserte varer utenom jordbruksvarer økte fra 0,2 prosent i 1. kvartal i fjor til 2,1 prosent i 4. kvartal.

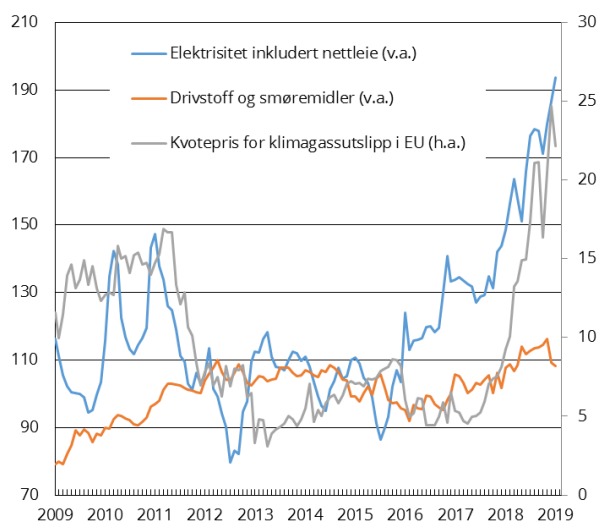

Figur 3.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Målt i kroner tok oljeprisen seg opp fra januar til september i fjor før den falt markert fra og med andre halvdel av oktober. Som årgjennomsnitt endte oljeprisen på rundt 582 kroner pr. fat i 2018, drøyt 129 kroner høyere enn i 2017. Oljeprisen tok seg opp i januar i år og var ved utgangen av måneden på rundt 515 kroner pr. fat. Råoljeprisen er en viktig produksjonsfaktor for drivstoff. Utviklingen i drivstoffprisene vil likevel ikke alltid følge utviklingen i råoljeprisen, ettersom utviklingen i prisene på bensin og diesel til husholdningene i stor grad også påvirkes av utviklingen i marginene i raffineringsnæringen, avgiftene og avansen til bensinstasjonene. Tolvmånedersveksten i prisene på drivstoff og smøremidler var positiv gjennom hele 2018, og tiltok noe i 4. kvartal. Som årgjennomsnitt var prisene på drivstoff og smøremidler 7,9 prosent høyere i 2018 enn i 2017, etter økning på 6,8 prosent fra 2016 til 2017 og nedgang på 3,3 prosent fra 2015 til 2016.

Oppgang i elektrisitetsprisene inkludert nettleie og avgifter har vært en viktig kilde til inflasjon de siste årene, se figur 3.2. Den rekordhøye månedsprisen i desember 2018 var 116 prosent høyere enn i juli 2015 da prisen var på det laveste nivået for de siste fem årene. Fordi prisstigningen har vært stor er utviklingen i elektrisitetsprisene en viktig faktor bak utviklingen i KPI til tross for den relativt beskjedne vekten. Målt fra samme måned året før har prisveksten på elektrisitet beveget seg i området fra 11,1 til 37,9 prosent i 2018. Årgjennomsnittet av elektrisitetsprisene i 2018 var 25,6 prosent høyere enn i 2017. Oppgangen i strømprisen de siste årene må ses i sammenheng med utviklingen på internasjonale kraftmarkeder. Høyere priser på kull, gass og karbonutslipp i Europa har gitt økt etterspørsel etter norsk kraft. Videre bør den markerte oppgangen i strømprisene gjennom fjoråret også ses i sammenheng med varmt og tørt vær i Norge i fjor sommer.

Figur 3.2 Energivarer i KPI (indeks 2015=100) og kvotepriser for klimagassutslipp i EU (euro pr. metrisk tonn)

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Intercontinental Exchange (ICE).

Tabell 3.2 og 3.3 viser utviklingen i veksten i KPI-JAE etter leveringssektor. En svakere krone bidro til at prisene på importerte varer økte betydelig fra 2015 til 2016. Prisene på importerte varer påvirkes også av avansen hos detaljister og grossister i Norge. I 2018 steg prisene på importerte konsumvarer (utenom jordbruksvarer) med 0,5 prosent, etter en oppgang på 0,6 prosent året før. I januar i år var tolv månedersveksten i importerte konsumvarer (utenom jordbruksvarer) 0,8 prosent. Kronens verdi, målt ved den importveide valutakursen, var 0,7 prosent svakere i januar 2019 enn i januar 2018. Som årsgjennomsnitt var den importveide verdien av kronen 0,1 prosent svakere i 2018 enn i 2017, etter styrkelse på 0,8 prosent i 2017 og svekkelse på 1,8 prosent i 2016.

Tabell 3.2 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor¹. Gammel inndeling

	Vekt ²	Endring i prosent fra samme periode året før		
		2013	2014	2015
Totalt	1000	1,6	2,4	2,7
Jordbruksvarer	59,9	0,6	2,7	2,4
Fiskevarer	6,9	0,5	5,2	4,6
Andre norskproduserte konsumvarer	104,8	3,1	3,3	3,6
Importerte konsumvarer	318,1	-0,2	1,4	3,0
Husleie inkl. fritidsbolig	206,5	3,0	2,8	2,4
Andre tjenester	303,7	2,3	2,8	2,4
- med arbeidslønn som dominerende prisfaktor	69,5	3,4	3,6	3,0
- også med andre viktige priskomponenter	234,2	2,0	2,6	2,2

¹ Statistisk sentralbyrå publiserte i januar 2016 en ny inndeling av KPI etter leveringssektor med tall tilbake til 2015. Den nye inndelingen er vist i tabell 2.3.

² Vektene gjelder fra januar 2015 til desember 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.3 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor. Ny inndeling¹

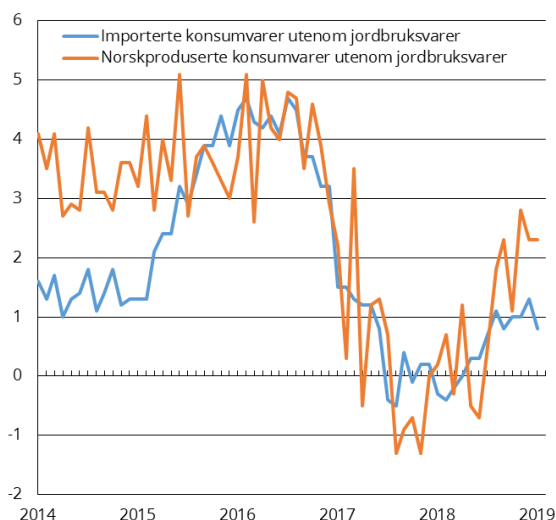
	Vekt ²	Endring i prosent fra samme periode året før			
		2016	2017	2018	jan. 2019
Totalt	1000	3,0	1,4	1,6	2,1
Varer	470,1	3,8	0,5	0,9	1,4
-norske varer	140,9	3,6	0,3	1,3	2,6
--norske jordbruksvarer	34,9	2,1	-0,1	-2,2	3,4
--norske varer uten jordbruksvarer	106,0	4,1	0,4	1,0	2,3
-importerte varer	329,2	3,8	0,7	0,7	0,9
--importerte jordbruksvarer	22,2	-0,2	0,8	3,9	2,5
--importerte varer uten jordbruksvarer	307,0	4,1	0,6	0,5	0,8
Tjenester	529,9	2,5	2,2	2,1	2,8
-husleie	217,8	1,8	1,9	1,6	1,5
-tjenester uten husleie	312,1	3,0	2,4	2,5	3,7
--hvor arbeidskraft dominerer	94,8	2,8	2,8	2,8	2,8
--med andre viktige priskomponenter	217,3	3,0	2,3	2,4	4,2

¹ Den nye inndelingen skiller jordbruksvarene mellom importerte og norskproduserte og har ingen undergruppe for fiskevarer. Ellers kan leveringssektorene i den gamle inndelingen finnes igjen i den nye inndelingen, men enkelte produktgrupper kan ha endret leveringsstatus.

² Vektene gjelder fra januar 2019 til desember 2019.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tolv månedersveksten i prisene på norskproduserte konsumvarer (utenom jordbruksvarer) varierte betydelig gjennom 2018 og var høyest i november på 2,8 prosent og lavest i juni på -0,7 prosent, se figur 3.3. Som årsgjennomsnitt økte prisene på norskproduserte konsumvarer (utenom jordbruksvarer) med 1,0 prosent i 2018, etter en vekst på 0,4 prosent i 2017 og 4,1 prosent i 2016, se tabell 3.3.

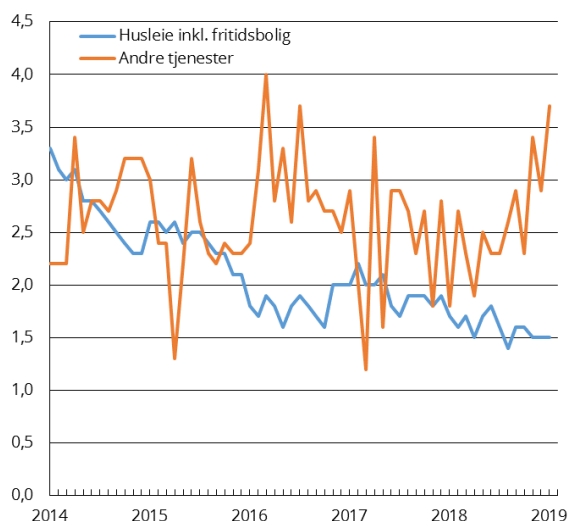

Figur 3.3 KPI-JAE etter leveringssektor¹ Importerte konsumvarer og norskproduserte konsumvarer. Utenom jordbruksvarer. Prosentvis vekst fra samme måned året før

¹ Brudd i serien i januar 2016 grunnet omlegging av KPI-statistikken, se fotnotene i tabell 3.2 og 3.3.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Husleieindeksen i KPI består av betalt husleie og beregnet husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien av tjenesten selvere og andelseiere får av boligen sin. Prisen på denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 3.4 viser utviklingen i husleiene inkludert fritidsbolig justert for avgiftsendringer. Fra 2017 til 2018 steg husleiene med 1,6 prosent, ned fra en vekst på 1,9 prosent i 2017. Tolvmånedersveksten i husleiene holdt seg mellom 1,4 prosent og 1,8 prosent gjennom fjoråret, se figur 3.4. Prisene på andre tjenester steg med 2,5 prosent i 2018, etter en økning på 2,4 prosent i 2017. Tolvmånedersveksten varierte betydelig gjennom året, fra 1,8 prosent i januar til 3,4 prosent i november. En stor del av disse bevegelsene kan spores tilbake til utviklingen i prisene på flyreiser.

Figur 3.4 KPI-JAE etter leveringssektor¹ Andre tjenester og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme måned året før

¹ Brudd i serien i januar 2016 grunnet omlegging av KPI-statistikken, se fotnotene i tabell 3.2 og 3.3. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 3.4 er konsumprisindeksen inndelt etter konsumgrupper, og inkluderer energivarer og avgifter. Prisene på hovedgruppen *klær og skotøy*, som er typiske importvarer, falt med 3,4 prosent i 2018. Med unntak av 2015 og 2016, har prisene på denne varegruppen falt fra ett år til det neste helt siden 1996. Prisnedgangen var sterkere for skotøy enn klær. Mens prisene på skotøy gikk ned med 5,0 prosent i 2018, falt klesprisene med 3,1 prosent. Ettersom vekten er lang større for klespriser enn skotøy, bidro likevel klær til å trekke ned den samlede prisveksten mer enn skotøy.

Prisene på *matvarer og alkoholfrie drikkevarer* steg med 2,5 prosent fra 2017 til 2018, mot om lag nullvekst mellom 2016 og 2017. Matvareprisene har de siste årene hatt et tydelig sesongmønster med prisoppgang om våren og frem til sommeren, med unntak av nedgang i påskemåned, og prisnedgang fra august og ut året. I fjor falt matvareprisene med 2,0 prosent fra februar til mars, med 1,6 prosent fra juli til august og med 2,3 prosent fra november til desember. Prisnedgang før jul og i påskemåned skyldes tilbudsaktivitet, mens sesongmønsteret ellers nok delvis kan tilskrives en kombinasjon av sesongmønster i matproduksjonen både i Norge og internasjonalt og delvis sesongbestemte norske tollbarrierer på frukt og grønt. På årsbasis økte matvareprisene med 2,4 prosent i 2018. Det var særlig prisene på sukkervarer og melk, ost og egg som bidro til årsveksten i prisene på

matvarer. Prisene på alkoholfrie drikkevarer økte med 3,1 prosent i 2018, opp fra vekst på 1,3 prosent i 2017. I januar 2019 var tolv månedersveksten i prisene på matvarer og alkoholfrie drikkevarer 1,2 prosent. I dagligvarebransjen er det blitt stadig mer vanlig med fordelsprogrammer for kundene. Det er usikkert hvordan slike fordelsprogrammer påvirker prisutviklingen.

Prisene på *alkohol og tobakk* steg med 2,2 prosent fra 2017 til 2018, etter vekst på 2,0 prosent i 2017. Prisoppgangen var klart høyere for tobakk enn for alkohol.

Prisene på konsumgruppen *bolig, lys og brensel* steg med 5,0 prosent i 2018, etter en oppgang på 3,0 prosent i 2017. Oppgangen i prisveksten fra 2017 til 2018 skyldes særlig høyere prisvekst på elektrisitet.

Prisene på *møbler og husholdningsartikler* steg med 1,2 prosent i 2018, etter nedgang på 1,2 prosent i 2017. 2017 var det første året siden 2011 at prisene på denne varegruppen gikk ned.

Tabell 3.4 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før					
		2014	2015	2016	2017	2018	jan. 2019
Totalt	1000	2,0	2,1	3,6	1,8	2,7	3,1
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	124,5	3,0	2,9	2,6	0,0	2,5	1,2
02 Alkoholdrikker og tobakk	39,4	3,4	3,0	3,3	2,0	2,2	2,5
03 Klær og skotøy	48,5	-0,6	0,4	5,0	-0,6	-3,4	-1,1
04 Bolig, lys og brensel	239,9	1,3	1,3	4,5	3,0	5,0	5,9
<i>Herav: Betalt husleie</i>	46,0	2,7	2,8	1,9	2,2	1,7	1,7
<i>Beregnet husleie</i>	136,9	2,7	2,3	1,8	1,8	1,5	1,5
<i>Elektrisitet, fyringsoljer oa. brensel</i>	38,7	-5,7	-3,4	19,3	8,2	23,2	27,7
05 Møbler og husholdningsartikler	65,5	3,2	5,2	5,3	-1,2	1,2	1,4
06 Helsepleie	32,2	2,5	1,7	2,0	2,0	1,6	2,1
07 Transport	154,2	2,3	1,3	2,5	2,5	3,5	3,4
<i>Herav: Kjøp av egne transportmidler</i>	60,9	1,4	1,4	2,3	1,7	2,8	1,9
<i>Drift og vedlikehold av transportmidler</i>	59,9	2,4	-0,7	0,7	4,2	5,2	3,0
<i>Transporttjenester</i>	33,5	3,2	5,3	6,6	0,7	1,9	6,3
08 Post- og teletjenester	22,4	-0,8	1,1	4,1	1,1	1,0	1,1
09 Kultur og fritid	118,7	2,1	3,4	4,5	2,8	2,4	3,9
10 Utdanning	4,8	3,3	2,1	3,4	4,9	6,2	4,8
11 Hotell- og restauranttjenester	62,2	2,5	2,4	3,3	3,6	2,8	3,3
12 Andre varer og tjenester	87,7	2,5	1,9	1,9	2,2	1,5	1,3

¹ Vektene gjelder fra januar 2019 til desember 2019.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For konsumgruppen *transport* økte prisene med 3,5 prosent i 2018, etter vekst på 2,5 prosent i 2017. Oppgangen i transportprisene skyldes særlig økte priser på kjøretøyer og drivstoff og smøremidler, mens fall i prisene på flyreiser trakk i motsatt retning. Prisene på flyreiser falt med 2,7 prosent i 2018, etter nedgang på 4,9 prosent i 2017. Hvilke uker prisene på flyreiser samles inn er av stor betydning i måneder med varierende ferieaktivitet.

Prisene på *post- og teletjenester* steg med 1,0 prosent i 2018, etter oppgang på 1,1 i 2017. Det er fjerde året på rad med oppgang i prisene på denne varegruppen. Mens prisene på posttjenester økte med 7,5 prosent, var økningen for teletjenester på 1,6 prosent. Ettersom teletjenester utgjør 80 prosent av denne konsumgruppen og posttjenester kun 3 prosent, ga oppgangen i prisene på teletjenester et større vekstbidrag enn posttjenester. Prisene på teleutstyr falt med 3,4 prosent fra 2017 til 2018, etter nedgang på 2,3 prosent i 2017 og oppgang på 12,9 prosent i 2016. Teleutstyr er i stor grad importert, og prisveksten må derfor ses i sammenheng med bevegelser i kronekursen.

Prisene på konsumgruppen *kultur og fritid* økte med 2,4 prosent i 2018, etter en vekst på 2,8 prosent året før. Prisveksten på 4,5 prosent i 2016 var den høyeste siden 1989. Prisene på kulturtjenester, som inneholder blant annet kino- og teaterbesøk, steg med 3,0 prosent i 2018, etter en økning på 2,6 prosent i 2017 og bidro med det til å trekke prisveksten opp fra 2017 til 2018. Sterkere prisvekst på bøker, aviser og tidsskrifter trakk i samme retning. I 2018 falt prisene på audiovisuelt utstyr med 0,9 prosent etter oppgang de foregående tre årene. Før dette hadde ikke årsveksten i denne varegruppen vært positiv siden 1993. Også her har endringer i kronekursen trolig bidratt til utviklingen.

3.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2019

For å anslå prisutviklingen framover har Beregningsutvalget som vanlig gjennomført beregninger med Statistisk sentralbyrås makroøkonomiske modell Kvarts. Resultatene er vist i tabell 3.7.

3.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen i våre KPI-beregninger, er summert opp i tabell 3.5. Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge.

Konsumprisindeksen definerer rundt 30 prosent av produktene som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder imidlertid også betydelige hjemmekostnadselementer i form av varehandelens bruttoavanser og avgifter. Samtidig er det direkte og indirekte import knyttet til produktinnsatsen i produksjonen av varer og tjenester som leveres fra norske næringer, slik at priser på importert produktinnsats også har betydning for norske konsumpriser.

Importprisforløpet påvirkes blant annet av utviklingen i kronekursen, verdensmarkedsprisene på råvarer, prisstigningen hos handelspartnere, vridninger i importen i retning lavkostland og trendmessig nedgang i prisene på enkelte varegrupper (audiovisuelt utstyr).

Usikkerheten om utviklingen i valutakursen er stor. Målt ved den importveide kursindeksen var kronen ved inngangen til 2019 3,5 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2018. Kronen har styrket seg siden, og gjennomsnittet for januar i år var 2,1 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2018. Det legges til grunn for beregningene at kronen, målt ved den importveide kronekursen, på årsbasis vil svekke seg med 2,0 prosent fra 2018 til 2019. I modellberegningene er gjennomsnittlig oppgang i importprisene på konsumrelaterte varer (regnet i norske kroner) på 2,4 prosent fra 2018 til 2019, jf. tabell 3.6. Dersom den importveide kronekursen blir 1 prosent sterkere eller svakere i hvert kvartal enn det som er

lagt til grunn, vil det bidra til å endre samlet prisvekst med om lag 0,1 prosentpoeng i 2019, jf. tabell 3.7.

Tabell 3.5 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2018 til 2019. Prosentvis vekst fra året før

	2018	2019
Importveid valutakurs ¹	0,1	2,0
Konsumpriser i euroområdet ²	1,7	1,5
Priser på bearbejdede eksportvarer hos handelspartnerne ³	1,8	1,0
Råolje i NOK	28,6	-10,0
Elektrisitetspris ⁴	25,6	1,0

¹ Positiv endring betyr depresiering av norske kroner.

² Anslag hentet fra Consensus Forecasts, 14. januar 2019.

³ Eksportpriser for bearbejdede industrivarer, i utenlandsk valuta (hentet fra Macrobond) sammenveid med vekter beregnet på grunnlag av import fra Norges 24 viktigste handelspartnere.

⁴ Prisen på elektrisk kraft inkludert nettleie som husholdningene betaler ifølge KPI.

Kilde: Beregningsutvalget.

Endringer i kronekursen påvirker prisene på importerte konsumvarer med et tidsetterslep. Det må blant annet ses i lys av at det er kostnader forbundet med å justere prisene, at langvarige kontrakter og valutasikring bidrar til at bedriftenes innkjøpspriser holder seg fast selv om kronekursen endrer seg, og at forventninger til kronekursen framover kan avvike fra den historiske utviklingen. Først når endringen i kronekursen er stor og forventet å være langvarig, vil gevinstene ved en prisjustering overstige kostnadene. Konkurransesituasjonen vil også påvirke bedriftenes prisadferd. For eksempel kan hard konkurranse om kundene bidra til at importører, i håp om å beholde markedsandeler, ikke endrer prisene sine fullt ut når innkjøpsprisene øker som følge av svakere krone.

Utviklingen i prisene på importerte konsumvarer (i norske kroner) påvirkes også av prisutviklingen i utlandet. Økte priser i utlandet betyr høyere kostnader for norske importører selv om kronekursen ikke endrer seg. Den utenlandske kostnadsveksten, som i Kvarts er representert ved konsumprisveksten i euroområdet og veksten i eksportprisene hos våre viktigste handelspartnere, er i gjennomsnitt ventet å gå ned fra 2018 til 2019, se tabell 3.5.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) tok seg opp fra januar til september i fjor før den falt markert fra og med andre halvdel av oktober. Som årsgjennomsnitt endte oljeprisen på rundt 582 kroner pr. fat i 2018, drøyt 129 kroner høyere enn i 2017. Oljeprisen tok seg opp i januar i år og var ved utgangen av måneden på rundt 515 kroner pr. fat. Markedet for fremtidspriser indikerer at oljeprisen, målt i dollar, ikke vil endre seg mye i tiden fremover. Utvalget har i modellberegningene lagt til grunn et fall i oljeprisen på 10 prosent fra 2018 til 2019, noe som tilsvarer en gjennomsnittlig oljepris i 2019 på om lag 524 kroner pr. fat. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisene på fyringsolje. Økte bensinpriser øker også produksjonskostnadene i annen norsk vare- og tjenesteproduksjon, noe som isolert sett bidrar til høyere priser generelt. Dersom oljeprisen pr. fat blir 10 prosent høyere eller lavere enn lagt til grunn, viser beregninger at det vil endre den samlede prisstigningen med 0,1 prosentpoeng, jf. tabell 3.7. Utviklingen i andre råvarepriser er nærmere omtalt i avsnitt 4.1 om internasjonal økonomi.

Som årsgjennomsnitt økte *elektrisitetsprisene inkludert nettleie* ifølge KPI med 25,6 prosent fra 2017 til 2018. Den daglige systemprisen på Nord Pool (spot) har fra årsskiftet og fram til 12. februar variert mellom 41 og 67 øre pr. kWh. Systemprisene hittil i år sammen med terminprisene for elektrisitet i 2019 pr. 12. februar gir en gjennomsnittlig systempris på rundt 42 øre pr. kWh. Det er om lag på linje med prisenivået i fjor. Størsteparten av husholdningene har kraftpriskontrakter knyttet til spotpris, mens de resterende er fordelt på fastpriskontrakter og såkalte variabelpriskontrakter som endres langsommere enn spotprisen. Gjennomsnittlig (veid) nettleie inkludert skatter og avgifter økte 1. januar 2019 med om lag 1,0 prosent, ifølge tall fra Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE). Det legges til grunn at nettleien ikke endres gjennom året og at elektrisitetsprisene inkludert nettleie og skatter og avgifter vil stige med 1,0 prosent fra 2018 til 2019. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig og i 2018 var hovedgrunnen til at utvalget undervurderte KPI-veksten at strømprisene økte langt mer enn vi la til grunn. I tabell 3.7 er det gjengitt modellberegninger som viser at dersom elektrisitetsprisene blir 10 prosent høyere enn lagt til grunn, vil det endre den samlede prisveksten med knapt 0,4 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Prisene på varer til konsum påvirkes av *avgiftsopplegget* og hvordan aktørenes atferd påvirkes. Avgiftsopplegget for 2019 er ventet å bidra til å trekke ned KPI-veksten med 0,1 prosentpoeng. Dette er i tråd med KPI-tallene for januar 2019.

3.2.2 Modellresultater

I Kvarts antas bedriftene å sette prisene som et påslag på sine marginalkostnader med en varierende grad av tidsforsinkelse i tilpasningen. Beregningene som ble gjennomført med Kvarts i februar 2019 viser at kostnadsveksten vil avta fra 2018 til 2019, både som følge av lavere vekst i lønnskostnader per produsert enhet og lavere vekst i importpriser målt i norske kroner, se tabell 3.6. Det trekkes isolert sett i retning av at den underliggende prisveksten, målt ved endringer i KPI-JAE, vil gå ned fra 2018 til 2019. Men prisutviklingen i 2019 er som følge av tidsforsinkede effekter også preget av hva som skjedde med utviklingen i kostnadskomponentene i 2018 hvor veksten var høyere enn det vi tror blir tilfellet i 2019. Veksten i lønnskostnader per produsert enhet var høy i 2018 fordi bruttoprodukt per timeverk i næringsvirksomhet i Fastlands-Norge var svak og fordi lønnskostnadene per årsverk økte noe mer enn årslønnsveksten. En anslått høyere produktivitetsvekst i 2019 vil dempe veksten i denne kostnadskomponenten, men kostnadsveksten fra 2018 bidrar fortsatt til prisutviklingen i 2019 som følge av tidsforsinkelsene i tilpasningen.

Modellberegningen gir en vekst på 2,2 prosent for KPI og 2,3 prosent for KPI-JAE. Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at den underliggende prisveksten, målt ved KPI-JAE, vil øke fra 1. kvartal til 3. kvartal for så å avta i 4. kvartal. Prisveksten målt ved KPI antas å avta gjennom året, fra 2,9 prosent i 1. kvartal til 1,7 prosent i 4. kvartal.

Et anslag på KPI-veksten på 2,2 prosent er 0,4 prosentpoeng høyere enn hva både Statistisk sentralbyrå og Norges Banks anslo i desember i fjor, jf. tabell 4.6 i kapittel 4. Forskjellene kan i hovedsak føres tilbake til forutsetningene om valutakurs, elektrisitetspris og oljepris. I Boks 3.1 vises det hvordan TBUs anslag for KPI-veksten har vært siden årtusenskiftet. Gjennomgående treffer anslagene meget godt, men usikkerheten er betydelig.

3.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2019

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, gir beregningen på Kvarts-modellen en vekst i KPI på 2,2 prosent fra 2018 til 2019. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være usikre. Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2019 er spesielt knyttet til utviklingen i kronekursen og

energiprisene framover. Tabell 3.7 gjengir modellberegninger som viser hvordan endrede forutsetninger for disse størrelsene påvirker den samlede prisveksten i forhold til referansebanen. Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en vekst i KPI på om lag 2,2 prosent i 2019.

Tabell 3.6 Modellresultater. Beregnet vekst i viktige kostnadskomponenter

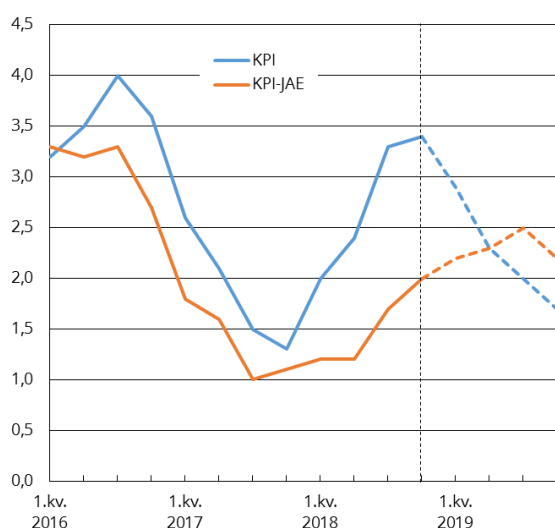
	2018	2019
Lønnskostnader per produsert enhet ¹	3,2	1,3
Importpriser, tradisjonelle varer	5,1	2,6
- Konsumrelaterte importvarer ²	3,4	2,4

¹ I næringsvirksomhet i Fastlands-Norge.

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, verkstedprodukter, biler mv. og matvarer og råvarer målt i norske priser.

Tabell 3.7 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE i 2019 og virkninger av enkelte endringer i noen sentrale forutsetninger. Vekst i prosent fra samme periode året før og virkninger i prosent av prognosebanen¹

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	2,9	2,3	2,0	1,7	2,2
KPI-JAE	2,2	2,3	2,5	2,2	2,3
<i>Virkninger på KPI av:</i>					
10 prosent høyere/lavere elektrisitetspris	+/-0,42	+/-0,37	+/-0,32	+/-0,34	+/- 0,36
1 prosent svakere/sterkere krone	+/- 0,08	+/-0,13	+/-0,12	+/-0,14	+/-0,12
10 prosent høyere/lavere oljepris	+/-0,08	+/-0,11	+/-0,09	+/-0,10	+/-0,10

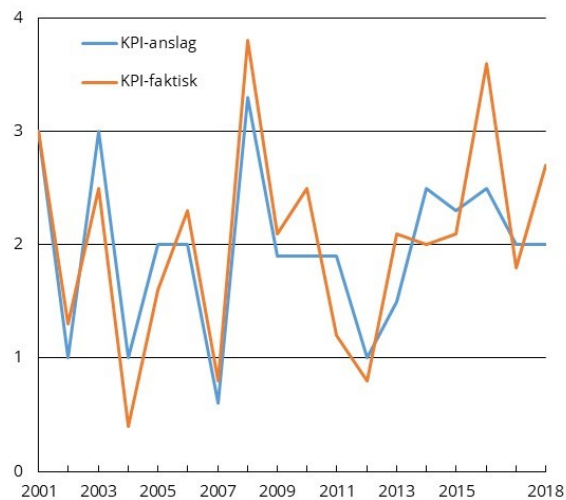

Figur 3.5 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 3.1 Om TBUs prognoser for konsumprisveksten

Figur 3.6 Beregningsutvalgets anslag på KPI og faktisk utvikling

Beregningsutvalget (TBU) lager ikke prognoser på andre variable enn årsveksten i KPI og KPI-JAE for inneværende kalenderår. I denne boksen vises det hvordan inflasjonsanslagene i TBU-rapporten i mars (til NOU-publiseringsen) har truffet i forhold til fasiten dvs. SSBs statistikk. Figuren viser faktisk og anslått inflasjon fra 2001 til og med 2018. Vi starter i 2001 fordi det var dette året Norge offisielt fikk et inflasjonsmål. Grovt sett, er kurvene på figuren ganske like. Gjennomgående fanger TBUs anslag opp både nivået og når inflasjonen er på vei opp eller ned. De faktiske endringene kan se ut til å være litt større (absolutt sett) enn anslagene/prognosene. Nedenfor tester vi om det er systematiske skjevheter i anslagene.

En vanlig brukt metode for å teste om et anslag eller prognose på KPI-inflasjonen er forventningsrett sammenliknet med den faktiske KPI-inflasjonen, er å studere avviket mellom faktisk og anslått inflasjon. Dersom dette avviket ikke er signifikant forskjellig fra null, kan vi forkaste en hypotese om systematiske prognosefeil. Vi tester altså om konstanten i likningen (avvik = faktisk – anslått)

Avvik = Konstant + Stokastisk restledd,

er signifikant forskjellig fra null. Estimert på konstantleddet er 0,07 som betyr at i perioden 2001 til 2018 har TBUs KPI-anslag vært mindre enn et tiendels prosentpoeng for lavt. Tester viser at feilen ikke er signifikant forskjellig fra null. De stokastiske restleddene har egenskaper som gjør at vi ikke forkaster en hypotese om at restleddene er normalfordelte. For ordens skyld har vi sjekket at bruk av robuste estimerte standardfeil ikke gir et annet resultat, noe de ikke gjør (og det overrasker ikke når vi har fått støtte for at restleddene er normalfordelte).

Konklusjonen er derfor at TBUs inflasjonsprognose for KPI er forventningsrett.

Den estimerte usikkerheten knyttet til TBUs KPI-anslag for 2019 tilsier at i ni av ti tilfeller vil ikke avviket fra TBUs KPI-anslag være mer enn 0,9 prosentpoeng. Dette gjelder under forutsetning av at alle avvik er uavhengige og tilhører en gitt statistisk fordeling (Students t-fordeling) med lik forventning og spredning.

Kapittel 4

4 Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Veksten i verdensøkonomien har avtatt, men den er fortsatt klart høyere enn gjennomsnittet for de siste ti årene. I fjor avtok veksten i både tradisjonelle industriland og framvoksende økonomier sett under ett. Veksten i 2018 ser ut til å ha blitt lavere enn ventet i euroområdet og Japan, litt høyere enn ventet i USA og om lag som ventet i Kina.
- I 2019 ventes veksten å avta ytterligere. IMF anslår veksten i år til 3,5 prosent for verdensøkonomien sett under ett, ned fra 3,7 prosent i 2018. I IMF's prognoser avtar veksten i de tradisjonelle industrilandene mest. Veksten hos Norges 25 viktigste handelspartnere i 2019 kan på bakgrunn av prognoser fra IMF og OECD anslås til 2,2 prosent, ned fra 2,4 prosent i 2018.
- Veksten i euroområdet avtok i fjor. BNP økte ifølge foreløpige estimater fra Eurostat med 1,8 prosent i 2018, ned fra 2,4 prosent i 2017. Arbeidsledigheten har fortsatt å falle og utgjør nå i underkant av 8 prosent av arbeidsstyrken. Sysselsettingsraten i euroområdet har gått betydelig opp de siste årene og er klart høyere enn før finanskrisen for aldersgruppen 15-64 år. IMF anslår veksten i euroområdet i år til 1,6 prosent. EU-kommisjonen kom med oppdaterte prognoser 7. februar. De anslår nå veksten i BNP i euroområdet i år til 1,3 prosent.
- I Sverige er den økonomiske veksten fortsatt høy. BNP anslås å ha økt med 2,2 prosent i 2018. Arbeidsledigheten flatet ut i fjor etter å ha gjennomgående falt siden 2012. OECD anslår at veksten i Sverige vil avta til 1,9 prosent i år.
- I USA fortsetter det økonomiske oppsvinget. IMF anslår at veksten i BNP økte til 2,9 prosent i fjor, opp fra 2,2 prosent i 2017. En svært ekspansiv finanspolitikk bidrar til oppsvinget. Arbeidsledigheten er på et historisk sett lavt nivå. Sysselsettingen stiger, men andelen av befolkningen (15-64 år) som er sysselsatt er lavere enn før finanskrisen. IMF anslår at veksten i BNP vil avta til 2,5 prosent i år.
- Flere råvarepriser har avtatt det siste året. Oljeprisen har siden midten av januar i år ligget litt over 60 dollar per fat, ned fra et gjennomsnitt på 69 dollar per fat i januar i fjor. Også prisene på flere metaller har gått ned det siste året.
- Risikobildet preges av usikkerhet om fremtidige handelsrelasjoner mellom land. USA og Kina har innført høyere tollsatser på handel mellom de to landene, og satsene kan bli skjerpet ytterligere om pågående forhandlinger ikke fører frem. Det fremtidige avtaleforholdet mellom Storbritannia og EU er også uavklart. Det britiske parlamentet har ennå ikke godkjent utmeldelsesavtalen mellom Storbritannia og EU, og det er dermed en fare for at Storbritannia vil forlate EU uten en avtale.
- IMF vurderer at nedsiderisikoen rundt utsiktene for den økonomiske utviklingen har økt det siste året. Dersom restriksjonene på internasjonal handel strammes mere til, vil det kunne bidra til lavere økonomisk vekst. I tillegg peker IMF på flere forhold, herunder usikkerhet rundt den økonomiske utviklingen i Italia, som kan bidra til uro i finansmarkedene og påvirke BNP-veksten negativt.

Norsk økonomi

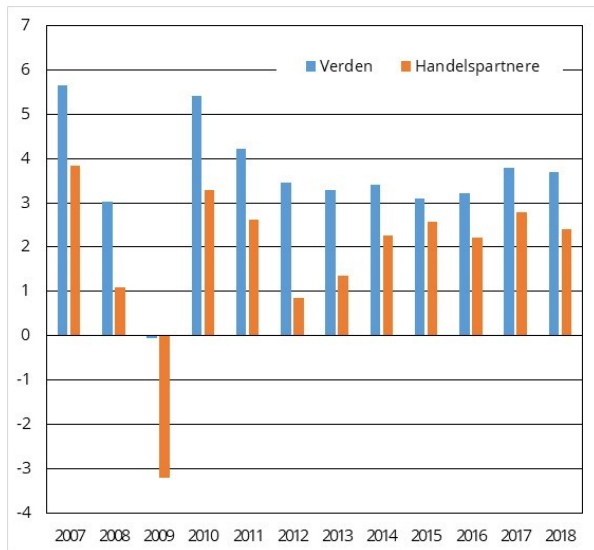
- Veksten i BNP Fastlands-Norge har gjennomgående ligget over trendveksten i rundt to år og norsk økonomi er inne i en moderat konjunkturoppgang. Gjennomsnittet for BNP Fastlands-Norge var 2,2 prosent høyere i 2018 enn året før.
- De samlede investeringene i realkapital vokste kun med 0,9 prosent fra 2017 til 2018. Den svake utviklingen kan i stor grad tilskrives fallende boliginvesteringer.
- Sysselsettingsveksten tok seg opp og bidro til økte inntekter for husholdningene samlet og konsumveksten var 2,0 prosent. Bedringen i den kostnadmessige konkurranseevnen og god vekst hos handelspartnerne har gitt seg utslag i økt eksport av tradisjonelle varer.
- Sysselsettingsveksten tok seg opp til 1,1 prosent i 2017. Utviklingen fortsatte i 2018 da sysselsettingsveksten ble 1,5 prosent. Sysselsettingen vokste særlig mye innen bygge- og anleggsvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting, som inkluderer arbeidskrafttjenester, samt overnattings- og serveringsvirksomhet i 2018. I industrien tok sysselsettingen seg opp i næringer som primært leverer til petroleumsnæringen, som verfts- og verkstedindustri samt metallvarer. I andre næringer i privat sektor var det små endringer i antall sysselsatte i forhold til 2017.
- Arbeidsledigheten gikk ifølge AKU ned fra 5,0 prosent sommeren 2016 til 3,8 prosent i november 2018. Bruttoledigheten (registrerte arbeidsledige og personer på tiltak) avtok også gjennom den andre halvparten av 2018, og inn i 2019 utgjorde den 2,9 prosent av arbeidsstyrken. Arbeidsledigheten gikk ned eller holdt seg uendret i alle fylker i 2018.
- Sysselsettingsraten tok seg opp fra 2017 til 2018 ifølge AKU, etter en vedvarende nedgang siden 2012.
- Mange prognoser peker i retning av at konjunkturoppgangen vil fortsette i samme moderate tempo i 2019 som i 2018. I 2019 ventes økte petroleumsinvesteringer å gi markert positive impulser til norsk økonomi.
- Oljeprisen tok seg opp i januar i år og var ved utgangen av måneden på rundt 61 dollar pr. fat. Markedet for fremtidspriser indikerer at oljeprisen, målt i dollar, ikke ventes å endre seg mye i tiden fremover.
- Styringsrenten ble hevet til 0,75 prosent 20. september 2018, etter å ha ligget på 0,5 prosent i litt mer enn to år. Ifølge den seneste rentebanen til Norges Bank vil renten fortsatt øke gradvis, men ikke mere enn at styringsrenten vil være 1,25 prosent ved utgangen av 2019.
- Sysselsettingen ventes å øke i 2019, men på grunn av at arbeidstilbudet også ventes å stige vil arbeidsledigheten ikke endre seg mye ifølge anslagene til Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

4.1 Internasjonal økonomi

Farten i verdensøkonomien avtok litt i fjor, se figur 4.1. Veksten er likevel fortsatt klart høyere enn gjennomsnittet for de siste ti årene, og den globale økonomien er trolig fortsatt inne i en oppgangskonjunktur med vekst over trend.

Oppgangen har avtatt i både tradisjonelle industriland og i framvoksende økonomier. I den første gruppen har veksten falt i Europa, Japan og Canada, mens oppgangen har styrket seg

ytterligere i USA. Blant de store framvoksende økonomiene avtok veksten i Kina noe i fjor. Også tilbakeslag i Tyrkia og svak utvikling i mellom- og Sør-Amerika trakk ned. Pengepolitikken er fortsatt svært ekspansiv i mange land, men det er utsikter til en gradvis normalisering. I USA har Federal Reserve (FED) hevet renten ni ganger siden desember 2015. I euroområdet er derimot styringsrenten fortsatt null prosent, som den har vært siden mars 2016.

Figur 4.1 Vekst i BNP for verden og Norges 25 viktigste handelspartnere¹

¹ BNP-veksten hos Norges 25 viktigste handelspartnere er beregnet med vektet som er basert på tall for eksport av tradisjonelle varer, se tabell 4.2. Anslag for 2018.

Kilder: IMF, OECD og Beregningsutvalget.

Uklarhet om fremtidige handelsrelasjoner mellom land bidrar til usikkerhet om det videre økonomiske forløpet. Mange toneangivende børsindekser falt betydelig mot slutten av fjoråret. Flere forhold bidro trolig til nedgangen. Frykt for at en ytterligere eskalering av handelskonflikten mellom USA og Kina skal gi lavere økonomisk vekst kan ha bidratt til forventninger om lavere fremtidige utbytter. I tillegg kan utsikter til høyere renter, særlig i USA, ha påvirket markedene. Så langt i år har børsindeksene tatt seg noe opp igjen, og ligger på historisk sett høye nivåer, noe som kan tyde på at uroen i markedet er gått litt ned. Det kan skyldes at USA og Kina har bestemt seg for å forhandle om en løsning på handelskonflikten frem til 1. mars, før ev. varslede innstramminger i tollsatser vil finne sted. I tillegg har den amerikanske sentralbanken signalisert at den vil gå mer gradvis frem i normaliseringen av pengepolitikken. Også usikkerhet om det fremtidige avtaleforholdet mellom Storbritannia og EU og uro knyttet til banker og offentlige finanser i Italia, har påvirket utviklingen i finansmarkedene den senere tiden.

Veksten hos Norges 25 viktigste handelspartnere, der de tradisjonelle industrilandene utgjør rundt 87 prosent av aggregatet, kan på bakgrunn av anslag fra IMF og OECD anslås til 2,4 prosent i 2018 og 2,2 prosent i 2019, mot 2,8 prosent i 2017, se tabell 4.1 og tabell 4.2. Ulik produktivitets- og befolkningsutvikling bidrar til at den økonomiske veksten i de tradisjonelle industrilandene er klart lavere enn i gruppen av framvoksende økonomier.

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før

	Bruttonasjonalprodukt					Konsumprisindeksen				Arbeidsledighet (nivå)			
	2017	2018*	2019			2017	2018	2019		2017	2018	2019	
			OECD ¹	IMF ²	CF ³			OECD	CF			OECD	CF
Euroområdet	2,4	1,8	1,8	1,6	1,5	1,5	1,7	1,8	1,5	9,1	8,2	7,6	7,8
Tyskland	2,2	1,5	1,6	1,3	1,4	1,7	1,8	1,9	1,8	3,8	3,4	3,0	4,9
Frankrike	2,2	1,5	1,6	1,5	1,5	1,1	1,9	2,2	1,3	9,4	9,0	8,8	8,7
Spania	3,0	2,5	2,2	2,2	2,2	2,0	1,8	1,9	1,4	17,2	15,3	13,8	-
Italia	1,5	1,0	0,9	0,6	0,5	1,3	1,3	1,3	1,1	11,3	10,4	9,7	10,4
Sverige	2,1	2,2	1,9	-	1,7	2,0	2,2	2,0	2,0	6,7	6,2	6,1	-
Storbritannia	1,8	1,4	1,4	1,5	1,5	2,7	2,5	2,5	2,0	4,4	4,1	4,0	4,1
USA	2,2	2,9	2,7	2,5	2,5	2,1	2,5	2,5	1,9	4,3	3,9	3,5	3,6
Japan	1,9	0,8	1,0	1,1	1,0	0,5	1,2	1,0	0,9	2,8	2,4	2,4	2,3
Kina	6,9	6,6	6,3	6,2	6,2	1,6	2,2	2,0	2,2	3,9	4,0	-	-
Norges Handelspartnere	2,8	2,4	2,2	2,2	2,1	1,0	1,9	2,1	2,0	5,8	5,4	5,3	-

*Estimater basert på foreløpige tall.

¹ OECD Economic Outlook fra november 2018.

² IMF World Economic Outlook Update, januar 2019. For handelspartneraggregatet er de siste prognosene fra OECD brukt der det ikke gis anslag i IMF's January Update.

³ Consensus Forecasts, januar 2019. For Brasil er det brukt siste anslag fra IMF. Consensus Forecasts gir kun arbeidsledighetsanslag for et mindre utvalg av land, og det er derfor ikke laget handelspartneraggregat for denne størrelsen.

Kilder: IMF, OECD, Consensus Forecasts og Finansdepartementet.

Tabell 4.2 Norges 25 viktigste handelspartnere målt ved eksportvekter¹ (tradisjonell vareeksport). Prosent

	Vekt		Vekt
Nederland	14,0	Finland	2,1
Sverige	12,1	Sør-Korea	2,0
Storbritannia	9,5	Tyrkia	1,4
USA	9,4	Singapore	1,2
Tyskland	8,1	Litauen	1,1
Danmark	7,7	Canada	1,0
Kina	4,9	Brasil	0,9
Polen	4,8	Sveits	0,8
Belgia	4,6	Russland	0,6
Frankrike	4,0	Tsjekkia	0,5
Spania	3,0	Taiwan	0,4
Japan	2,9	Estland	0,4
Italia	2,4		

¹ BNP-veksten hos Norges handelspartnere er vektet sammen med eksportvekter fra 2018, som er basert på handelsstatistikk fra SSB for eksport av tradisjonelle varer til ulike land. Det avviker fra konkurransevektene som brukes i kapittel 5, der både omfanget av eksport og import inngår i vektgrunnet, se omtale i boks 5.1. Forskjellen skyldes at utvalget i dette kapitlet ønsker å fange opp utviklingen i de norske eksportmarkedene, mens kapittel 5 presenterer tall som skal reflektere utviklingen i konkurranseflaten til norsk næringsliv i eksport- og hjemmemarkedet.

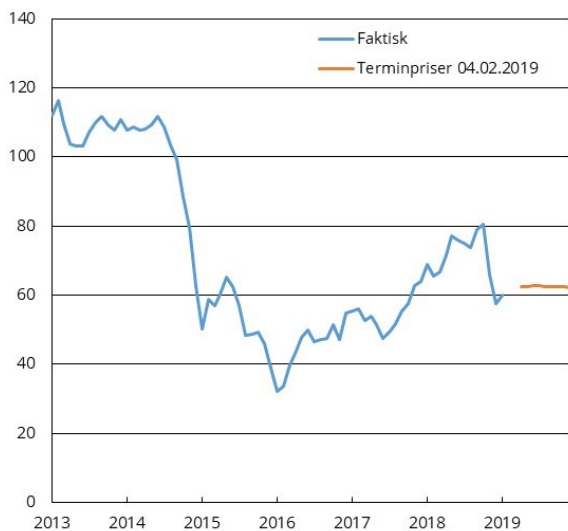
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Lavere priser på råvarer og mat

Det har vært nedgang i flere råvarepriser det siste året. Prisen på ett fat olje har siden midten av januar ligget litt over 60 dollar, ned fra et gjennomsnitt på 69 dollar i januar i fjor, se figur 4.2. Oljeprisen er med det godt over de nivåene vi så etter prisfallet i 2014. I fjor økte prisene frem til begynnelsen av oktober, før de falt noe tilbake. Denne utviklingen må blant annet ses i sammenheng med at USA i begynnelsen av november innvilget midlertidige unntak fra sanksjonene mot å importere olje fra Iran. I tillegg økte produksjonen av olje i USA, OPEC og Russland i løpet av året. I begynnelsen av desember annonserte Saudi-Arabia og Russland at de ville redusere oljeproduksjonen igjen fra og med januar 2019. IEA anslår at produksjonen i land utenfor OPEC vil øke i løpet av 2019, men mindre enn i fjor. Energibyrået venter også oppgang i etterspørselen etter olje. Prisene i markedet for fremtidige leveranser av olje ligger rundt dagens nivå, se figur 4.2. Usikkerheten om utviklingen fremover er stor.

Markedspriser på metaller har falt det siste året, blant annet som følge av lavere vekst i Kina som står for en stor del av forbruket. Bl.a. ble kobber og aluminium i begynnelsen av februar omsatt til hhv. rundt 14 og 16 prosent lavere pris enn ett år tidligere på London Metal Exchange.

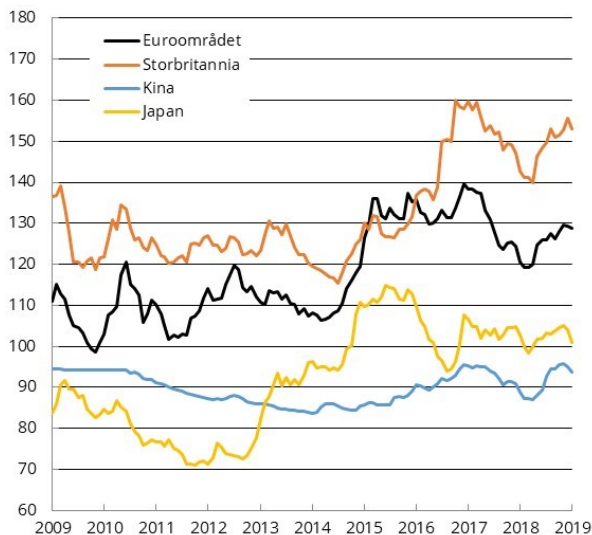
Figur 4.2 Utviklingen i oljepris og terminpriser framover. Brent Blend, USD/fat
Kilder: Macrobond og ICE.

Også internasjonale *priser på mat* gikk ned i fjor. FNs matvareorganisasjons (FAO) prisindeks for matvarer var 4 prosent lavere i 2018 enn i 2017, etter to år med oppgang. Prisen på sukker falt mest, men det var også nedgang i prisene på vegetabiliske oljer, kjøtt og meieriprodukter. I motsatt retning trakk høyere priser på korn.

Fortsatt ekspansiv pengepolitikk

Pengepolitikken er fortsatt svært ekspansiv i de tradisjonelle industrilandene, men det er tegn til en gradvis normalisering. I USA har sentralbanken hevet styringsrenten ni ganger siden desember 2015. På rentemøtet i januar annonserte FED at styringsrenten holdes uendret i intervallet 2¼-2½ prosent. Forrige renteendring fra banken kom i desember i fjor, da intervallet ble hevet med 0,25 prosentenheter. Bank of England holdt i desember styringsrenten uendret. I august i fjor økte sentralbanken renten med 0,25 prosentenheter til 0,75 prosent, den andre renteøkningen etter den internasjonale finanskrisen. I euroområdet

har styringsrenten derimot vært holdt uendret på null prosent siden mars 2016. Den europeiske sentralbanken venter at rentene holdes på dagens nivå i alle fall til over sommeren og så lenge som nødvendig for å sikre at inflasjonen vil være under, men nær, 2 prosent på mellomlang sikt. I Sverige og Japan er styringsrentene negative. Flere sentralbanker har etter den internasjonale finanskrisen kjøpt verdipapirer i markedet for å bringe ned de lange rentene (kvantitative lettelser). Som et ledd i normaliseringen av pengepolitikken har FED startet med å gradvis redusere sin beholdning av verdipapirer. ECB avviklet sitt obligasjonskjøpsprogram i desember i fjor, men legger opp til å reinvestere beløp som forfaller fra oppkjøpsprogrammet en stund fremover.

Figur 4.3 Nasjonal valuta mot USD i utvalgte land. Indeks, januar 2008 = 100. Stigende kurve betyr svekket valuta

Kilde: Macrobond.

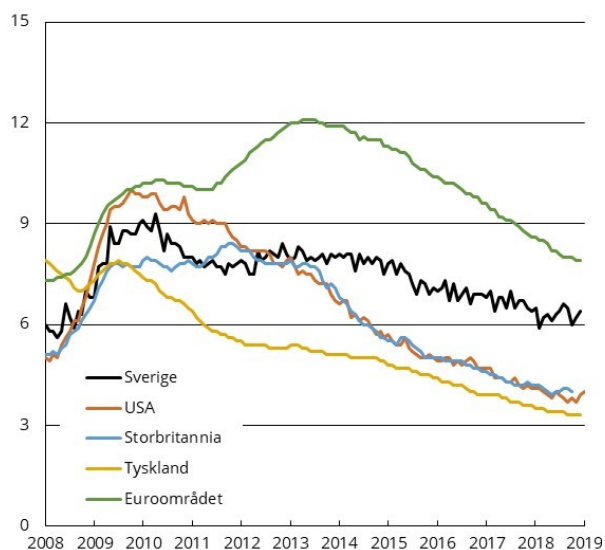
Sterkere økonomisk utvikling i USA enn i Europa har bidratt til at dollaren har styrket seg mot euro og britiske pund siden begynnelsen av 2014. Mens svekkelsen av euroen mot dollar særlig kom i løpet av 2014, var det en videre svekkelse av pundet til og med 2016. Utviklingen i disse valutakryssene de siste årene må også ses i sammenheng med at Federal Reserve er kommet lenger i normaliseringen av pengepolitikken, og at det britiske pundet svekket seg etter at Storbritannia besluttet å trekke seg ut av EU. Selv om flere råvarepriser har økt noe, er fortsatt valutaene til flere råvareproduserende land, som Russland og Brasil, klart svakere mot dollar enn de var sommeren 2014. I fjor økte den økonomiske veksten i USA, mens den dempet seg noe i euroområdet og i Storbritannia. Både euro og britiske pund har svekket seg mot dollar siden januar i fjor. Den kinesiske valutaen har også svekket seg noe målt mot dollar i denne perioden.

Utviklingen i valutakursene siden 2014 har bidratt til å bedre den kostnadmessige konkurransevnen i råvareproduserende land, i euroområdet og Storbritannia, målt mot eksportrettet næringsliv i USA, se figur 4.3. Samtidig har styrkingen av dollaren bedret den internasjonale kjøpekraften til innbyggere i USA.

Veksten hos Norges handelspartnere avtok noe i 2018

BNP-veksten hos Norges 25 viktigste handelspartnere avtok i fjor, fra 2,8 prosent i 2017 til anslagsvis 2,4 prosent i 2018. Det er spesielt svakere vekst i euroområdet som trekker ned

veksten for handelspartnerene, men utviklingen i Danmark og Tyrkia trekker også ned veksten i aggregatet. Sterkere oppgang i USA trekker i motsatt retning.

Figur 4.4 Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken

Kilde: OECD.

Landene i *euroområdet* utgjør sett under ett et viktig marked for tradisjonelle norske eksportvarer. Veksten i BNP var ifølge foreløpige tall fra Eurostat 1,8 prosent i 2018, ned fra 2,4 prosent i 2017. Flere enkelthendelser trakk veksten ned midlertidig i 2018. Produksjonen i tysk bilindustri gikk ned i 3. kvartal som følge av tilpasninger til nye testkriterier for utslipp og forbruk. I Frankrike har sosial uro og protester trukket veksten ned. Samtidig som midlertidige forhold kan være noe av forklaringen på nedgangen, ser det ut til at drivkreftene i oppgangen har avtatt. De fleste store analysemiljøer venter at veksten i valutaområdet har passert en topp. Italienske låntakere har blitt stilt overfor økte kostnader etter at markedene ble usikre på soliditeten i det gjeldstyngede landet, og veksten i landet har nesten stoppet opp. Nettoeksporten i euroområdet falt i 2018, etter å ha tatt seg tydelig opp gjennom 2017.

Pengepolitikken er fortsatt ekspansiv, men i minkende grad ettersom sentralbanken har avsluttet programmet for obligasjonskjøp, se omtale over. Anslag fra OECD for endringer i strukturelle budsjettbalanser tyder på at finanspolitikken i valutaområdet virket om lag nøytralt på økonomien i fjor. Den gjennomsnittlige arbeidsledigheten har falt jevnt siden sommeren 2013, men er fortsatt over nivået før den globale finanskrisen i 2008, se figur 4.4. Ledigheten varierer mye internt i valutaområdet og er fortsatt svært høy i enkelte land. Veksten i sysselsettingen er god. I 3. kvartal i fjor var sysselsettingen 1,3 prosent høyere enn ett år tidligere. Sysselsettingsraten i euroområdet har gått opp de siste årene og er over nivået fra 2008, målt for aldersgruppen 15-64 år.

Inflasjonen er fortsatt lav. Den underliggende inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i konsumprisindeksen utenom mat, energi, alkohol og tobakk, lå stabilt rundt 1 prosent i 2. halvår 2018. Høyere energipriser har trukket samlet inflasjon noe opp. Lønnsveksten har holdt seg moderat på tross av fallende arbeidsledighet og høyere sysselsetting. I 2018 ser det ut til at lønnsveksten har begynt å ta seg noe opp.

I *Tyskland* falt veksten i BNP fra 2,2 prosent i 2017 til 1,5 prosent i 2018⁵. Den sterke eksportveksten i 2017 bremses opp i 2018, samtidig som veksten i privat konsum avtok. Noe av nedgangen skyldes midlertidige produksjonsforstyrrelser i tysk bilindustri, se omtale over. Arbeidsmarkedet er stramt. Arbeidsledigheten er på det laveste nivået noensinne i tallene vi har for Tyskland tilbake til desember 1991. Lønnsveksten ser ut til å ha tatt seg noe opp. OECD anslår en lønnsvekst på 3,2 prosent i 2018, mot 2,5 året før. Vedleggstabell 4.3 viser tall for timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere i nasjonal valuta.

Veksten i *Storbritannia* avtok fra 1,8 prosent i 2017 til 1,4 i 2018. Den store usikkerheten knyttet til konsekvensene av Storbritannias utmeldelse av EU, preger britisk økonomi. Styringsrenten er fortsatt lav, selv om Bank of England i fjor satte opp styringsrenten med 0,25 prosentenheter, til 0,75 prosent. Ifølge anslag fra OECD virket finanspolitikken ekspansivt på økonomien i fjor. Arbeidsledigheten er på det laveste nivået siden 1970-tallet. Konsumprisveksten kom ned i fjor, etter at den steg i 2017 som følge av at pundet svekket seg. Kjerneinflasjonen var i gjennomsnitt på 1,9 prosent i 2. halvår 2018.

I *Sverige* var veksten sterk i 1. halvår i fjor, men gikk ned i 3. kvartal. Midlertidig lavere privat konsum som følge av innføring av nye miljøavgifter på bil, bidro trolig til at veksten gikk ned. For fjoråret sett under ett er BNP anslått å øke med 2,2 prosent, mot 2,1 prosent i 2017. Veksten i svensk økonomi understøttes av en ekspansiv pengepolitikk. Sveriges Riksbank satte i desember opp renten med 0,25 prosentenheter, men renten er fortsatt på -0,25 prosent. Riksbanken har avsluttet nettokjøp av statsobligasjoner i markedet, men vil inntil videre reinvestere obligasjoner som forfaller og kupongbetalinger. Innretningen av pengepolitikken må ses i sammenheng med at inflasjonen lenge har vært lav, men den har tatt seg opp i 2018, og var i 2. halvår på 2,1 prosent. Arbeidsledigheten har stabilisert seg rett over 6 prosent.

I *Danmark* økte BNP med 1,2 prosent i fjor, mot 2,3 prosent i 2017. Salg av en patent til utlandet bidrar til å trekke veksten opp i 2017 og ned i 2018, og vekstratene gir derfor ikke et helt korrekt bilde av aktivitetsutviklingen. Veksten understøttes av en ekspansiv pengepolitikk. Arbeidsledigheten fortsatte ned i løpet av fjoråret og sysselsettingen økte. Selv om kapasitetsutnyttelsen har økt, er den underliggende inflasjonen lav. Målt ved konsumprisindeksen utenom energi og uforedlet mat økte prisene med 1,2 prosent i de tolv månedene fram til desember 2017, opp fra en tolv månedersvekst på 0,1 prosent i desember 2016.

I *USA* fortsetter det økonomiske oppsvinget. IMF anslår at veksten i BNP økte fra 2,2 prosent i 2017 til 2,9 prosent i 2018. Den amerikanske skattereformen bidrar til at finanspolitikken i 2018 og 2019 sett under ett er svært ekspansiv, og særlig i 2018. Sett fra etterspørselssiden er privat konsum og investeringer i privat sektor de viktigste drivere for veksten. Høyere næringsinvesteringer trakk veksten mest opp fra 2017 til de tre første kvartalene av 2018. Høyere oljepris har bidratt til økt aktivitet i oljesektoren, og produksjonen av olje gikk kraftig opp i fjor. Pengepolitikken bidrar fortsatt til vekst, men den amerikanske sentralbanken har tatt steg i retning av en normalisering av pengepolitikken, se omtale ovenfor. Arbeidsledigheten er på det laveste nivået siden 2000, men fallet i ledigheten stoppet opp i fjor. Andelen av befolkningen som er sysselsatt har tatt seg opp de siste årene, men er fortsatt lavere sammenliknet med før finanskrisen. Det er tegn til at lønnsveksten i USA har tatt seg noe opp. Inflasjonen, målt ved tolv månedersendringen i konsumprisene, økte noe igjennom 2018 og var 2,2 prosent i desember.

---

⁵ Ifølge foreløpige tall fra Destatis

BNP-veksten i *Japan* gikk ifølge anslag fra IMF ned fra 1,9 prosent i 2017 til 0,8 prosent i 2018. Veksten er likevel klart høyere enn trend. Tall til og med 3. kvartal 2018 viser at utviklingen i privat konsum og i nettoeksporten trakk ned BNP-veksten. Økte investeringer i næringslivet ser ut til å ha bidratt mest til veksten i 2018. Arbeidsledigheten svingte mellom 2,3 og 2,5 prosent i fjor, etter gjennomgående å ha falt siden 2009. Vi må tilbake til 1994 for å finne en like lav ledighetsrate i Japan. Til tross for et stadig strammere arbeidsmarked er lønns- og prisstigningen lav. Den underliggende inflasjonen, målt ved konsumprisindeksen utenom mat, alkoholholdig drikk og energi, var 0,1 prosent i desember i fjor. Lav prisvekst er en viktig grunn til at pengepolitikken er svært ekspansiv, med negativ rente på nye innskudd i sentralbanken samtidig som sentralbanken kjøper verdipapirer i markedet for å holde nede de lange rentene.

BNP-veksten i *fremvoksende økonomier* var ifølge anslag fra IMF på 4,6 prosent i 2018, ned fra 4,7 prosent i 2017. Flere av disse økonomiene er blant Norges 25 viktigste handelspartnere målt ved eksportvekter. Lavere vekst i Kina, Sør- og mellomamerika og det økonomiske tilbakeslaget i Tyrkia trekker ned veksten i de fremvoksende økonomiene.

I *Russland* fortsetter veksten i det private konsumet og investeringene. Høyere olje- og gasspriser bidrar til overskudd i offentlige finanser og på driftsbalansen. IMF anslår at den økonomiske veksten økte fra 1,5 prosent i 2017 til 1,7 prosent i 2018. Arbeidsledigheten er på et historisk sett lavt nivå og utgjorde ved utgangen av året 4,8 prosent av arbeidsstyrken. Prisveksten har økt, selv om rubelen har styrket seg noe det siste året. I desember i fjor var inflasjonen 4,3 prosent. Renten er blitt satt opp igjen, etter betydelige reduksjoner fra begynnelsen av 2015 til våren 2018. Økonomiske sanksjoner fra USA og europeiske land påvirker fortsatt økonomien.

I *Brasil* har den økonomiske veksten tatt seg opp etter et dypt tilbakeslag, men kapasitetsutnyttelsen er fortsatt lav. BNP økte ifølge anslag fra IMF med 1,3 prosent i fjor, etter en vekst på 1,1 prosent året før. Sett fra etterspørselssiden er det særlig høyere privat konsum og høyere investeringer som trekker opp veksten. Arbeidsledigheten var ved utgangen av 2018 på 11,6 prosent av arbeidsstyrken, som er litt lavere enn ett år tidligere. Styringsrenten er blitt holdt uendret siden mars i fjor. IMF venter at veksten vil øke til 2,5 prosent i år.

Veksten i *fremvoksende økonomier i Asia* var fortsatt høy i 2018, og var ifølge IMF på 6,5 prosent både i 2017 og 2018. I *Kina* avtok veksten fra 6,9 prosent i 2017 til 6,6 prosent i 2018. Tiltak for å dempe den høye kredittveksten igjennom å regulere skyggebanksektoren og begrense låneveksten i delstatene har ifølge IMF bidratt til å dempe den økonomiske oppgangen. Handelskonflikten med USA trakk ned veksten mot slutten av året, men eksporten kan før det ha vært midlertidig høy i påvente av økte tollsatser. Sett fra etterspørselssiden er det fortsatt høy vekst i innenlandsk etterspørsel. Oppgangen i konsumet tiltok fra 2017 til de tre første kvartalene i fjor, mens utviklingen i nettoeksporten bidro negativt til BNP. Overskuddet på driftsbalansen har kommet ned de siste årene. Arbeidsledigheten gikk litt ned i fjor, og den registrerte ledigheten i de store byene utgjorde 3,8 prosent av arbeidsstyrken i 4. kvartal. Veksten i den underliggende inflasjonen, målt ved konsumprisene utenom matvarepriser, svingte mellom 2 og 2,5 prosent frem til november i fjor, men falt i desember til 1,7 prosent. Finanspolitikken i landet gir positive impulser til den økonomiske veksten. I pengepolitikken er styringsrenten holdt uendret. Utlån til foretak er gjort enklere som følge av lavere kapitalkrav til bankene, dels for å motvirke at strengere regulering av skyggebanksektoren gjør det vanskeligere for bedrifter å få lån.

India er ikke blant Norges 25 største handelspartnere, men er en stor og raskt voksende økonomi. Veksten i India økte fra 6,7 prosent i 2017 til 7,3 prosent i 2018. Den indiske

valutaen rupi, som har falt i verdi mot euro og amerikanske dollar over lang tid, svekket seg videre i fjor. Økte oljepriser og høy vekst i innenlandsk etterspørsel bidro til høyere underskudd på driftsbalansen mot utlandet. Det er høy vekst i investeringene, dels som følge av at produksjonen møter kapasitetsskranker. Oppgangen i det private forbruket tiltok noe fra 2017 til de tre første kvartalene i 2018. Eksportveksten har tatt seg noe opp som følge av svekkelsen av rupien.

Utsikter til litt lavere vekst hos Norges handelspartnere i 2019

Veksten hos *Norges 25 viktigste handelspartnere* i 2019 kan på bakgrunn av prognoser fra IMF og OECD anslås til 2,2 prosent, som er litt lavere enn i fjor. Til sammenlikning var den gjennomsnittlige veksten i årene 2008-2017 på 1,8 prosent.

Under omtales kort anslagene for 2019 i en del viktige handelspartnerland og store økonomier, se også tabell 4.1 for tall.

- Veksten i *eurområdet* er av IMF anslått å avta fra 1,8 prosent i 2018 til 1,6 prosent i 2019. Anslaget må ses i sammenheng med svakere økonomisk vekst mot slutten av fjoråret. Veksten i valutaområdet understøttes av en fortsatt ekspansiv pengepolitikk, og ifølge anslag fra OECD kan finanspolitikken komme til å virke mildt ekspansivt på økonomien i år. Arbeidsledigheten er anslått å falle videre fra 2018 til 2019. EU-kommisjonen kom med oppdaterte prognoser 7. februar. De anslår nå veksten i BNP i eurområdet til 1,3 prosent i år. Kommisjonens anslag for store land som Tyskland, Italia og Frankrike er lavere enn anslagene til OECD og IMF fra hhv. november 2018 og januar i år.
- I *USA* ventes veksten å falle i år. Samtidig som pengepolitikken stimulerer økonomien mindre, ser det ut til å bli lavere impulser fra finanspolitikken. Mens skattereformen i 2018 medførte en sterk økning av det strukturelle budsjettunderskuddet for offentlig sektor, tilsier anslag fra OECD at økningen blir langt mindre i år. Arbeidsledigheten er i følge anslag fra OECD anslått å falle ytterligere noe, fra 3,9 prosent av arbeidsstyrken i 2018 til 3,5 prosent i 2019.
- I *Storbritannia* anslås veksten å holde seg om lag uendret fra 2018 til 2019. Det er stor usikkerhet om utviklingen i landet, knyttet til konsekvenser av landets uttrede fra EU. Ifølge IMF trekkes usikkerhet knyttet til Brexit vekstutsiktene ned, mens en ekspansiv finanspolitikk trekker opp. Anslag fra ulike prognosemiljøer tilsier at arbeidsledigheten vil holde seg om lag uendret fra 2018 til 2019.
- I *Sverige* ventes veksten å gå ned i år. Nedgangen i boliginvesteringene er ventet å fortsette. I motsatt retning trekkes forventninger om høyere vekst i det private konsumet. OECD venter at veksten i bedriftsinvesteringene og eksporten vil fortsette, men det er usikkerhet knyttet til utviklingen i eksportmarkedene. Arbeidsledigheten er anslått å holde seg nokså stabil. I Danmark ventes oppgangskonjunkturen å fortsette. OECD anslår en vekst på 1,9 prosent i år.
- I *Japan* anslås veksten å gå litt opp i år, etter at veksten falt med 1 prosentenheter i fjor. Høyere lønnsvekst bidrar til oppgang i privat konsum. I tillegg ventes investeringene å øke videre blant annet som følge av at bedrifter møter kapasitetsskranker og høye overskudd i foretakene. Arbeidsledigheten er anslått å holde seg uendret eller bli litt lavere, fra 2018 til 2019.
- I *fremvoksende økonomier* anslår IMF at veksten vil avta videre, fra 4,6 prosent i 2018 til 4,5 prosent i 2019. Det er særlig det kraftige tilbakeslaget i Tyrkia og

forventninger om lavere vekst i Kina som bidrar til dette. I Mellom- og Sør-Amerika og i Afrika sør for Sahara ventes høyere vekst. I Russland anslås veksten i 2019 til 1,6 prosent. IMF anslår videre at den økonomiske veksten i Brasil vil øke til 2,5 prosent i 2019. I India anslås veksten å øke til 7,5 prosent, opp fra 7,3 prosent i fjor.

Usikkerheten i anslagene

Det videre forløpet for internasjonal økonomi er usikkert. Veksten har blitt lavere enn ventet siden TBU-rapporten i fjor, og vekstanslagene er nedjustert. I tillegg oppgir nå internasjonale prognosemiljøer, som IMF og OECD, at det er langt mer sannsynlig at det skal inntreffe hendelser som gir lavere vekst enn anslått.

Her følger noen forhold det er knyttet usikkerhet til:

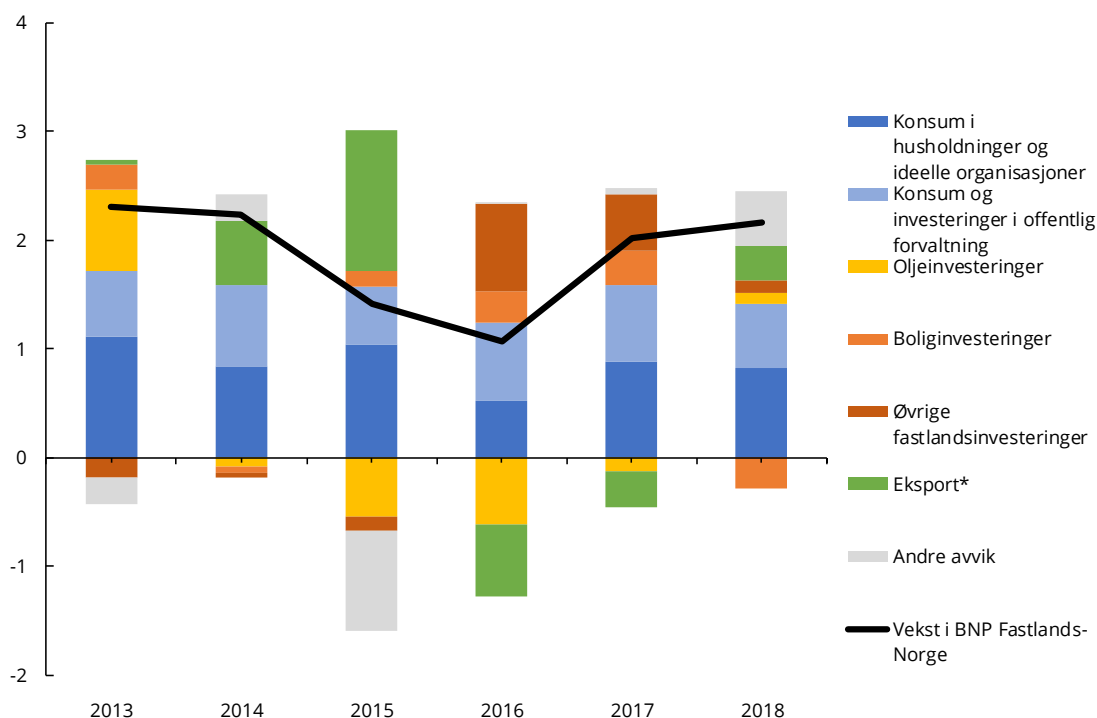
- Utviklingen med økninger i tollbarrierer og mindre oppslutning om en fri internasjonal handel gir en usikker situasjon for bedrifter som handler over tollsoner. Vi har allerede sett at veksten i verdenshandelen har avtatt. Dersom denne utviklingen skulle vedvare og tilta, vil det kunne ha store og vedvarende negative effekter på global vekst.
- Det fremtidige avtalemessige forholdet mellom Storbritannia og EU er fortsatt ikke kjent, og det er uklart hvordan Storbritannias utmeldelse av EU vil påvirke den økonomiske utviklingen. Dersom Storbritannia går ut av EU uten noen avtale, vil den uavklarte situasjonen i seg selv kunne trekke veksten ned i både euroområdet og i Storbritannia.
- Den lange perioden vi har bak oss med lave renter og kvantitative tiltak i pengepolitikken har bidratt til høyt gjeldsopptak og økte aktiva- og eiendomspriser. Det gjør at det er fare for at finansielle ubalanser kan svekke veksten når pengepolitikken normaliseres.
- Kredittkanalen er fortsatt svak i flere land, herunder i enkeltland i euroområdet. Til tross for at det er blitt gjort tiltak for å bedre balansene til europeiske banker, er det fortsatt en stor andel såkalte «non performing loans» på balansene til banker i enkelte land. Det kan hemme veksten frem i tid.
- Veksten i Kina ser ut til å avtatt noe og er ventet å gradvis dempe seg også fremover. Dersom kinesisk vekst likevel skulle avta mye og raskt, vil dette utgjøre en fare for veksten i resten av regionen og globalt. Kina har en lang periode med høy vekst i gjeld bak seg. Det er gjort tiltak for å begrense veksten i gjeld som tas opp utenfor det ordinære banksystemet, men det er fortsatt risiko knyttet til gjeld.
- Det er fortsatt tegn til ubalanser i flere fremvoksende økonomier. I den senere tid har vi sett utfall av dette i blant annet Argentina og Tyrkia. Selv om situasjonen har roet seg noe, og de oppståtte valutakrisene ikke spredte seg nevneverdig til andre land, er risikoen fortsatt til stede.
- Geopolitisk uro og konflikter fører til usikkerhet og kan også fremover påvirke den økonomiske aktiviteten negativt.

4.2 Norsk økonomi

Internasjonale impulser påvirker utviklingen i norsk økonomi gjennom en rekke kanaler. Aktivitetsutviklingen ute er sammen med norske kostnadsforhold og valutakursen viktige faktorer bak forløpet til norsk eksport. Verdensmarkedsprisene på en rekke råvarer, aller viktigst råolje og gass, har konsekvenser for lønnsomhet og investeringer i de tilhørende næringer, og det kan igjen ha ringvirkninger til andre næringer. Valutakurs og renter bestemmes i et samspill mellom norske og utenlandske faktorer. Arbeidsmarkedet i EØS-området har innflytelse på det norske arbeidsmarkedet gjennom å påvirke arbeidsinnvandring og utvandring. Historisk har også påvirkningen fra norsk og internasjonal petroleumsvirksomhet vært spesielt viktig, både konjunkturelt og strukturelt.

4.2.1 Den senere tids makroøkonomiske utvikling

Norsk økonomi er inne i en moderat oppgangskonjunktur. Oppgangen kommer etter en konjunkturbunn som ikke var dyp i historisk sammenheng. Ifølge de foreløpige sesongjusterte tallene fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) har veksten i BNP Fastlands-Norge gjennomgående vært høyere enn SSBs anslåtte trendvekst, på rundt 2 prosent årlig, i mer enn to år. Ettervirkninger av ekspansiv finanspolitikk, svak kronekurs og lave renter har bidratt til oppgangen, men i motsetning til tidligere oppganger har veksten i inneværende oppgangsperiode kun vært litt høyere enn den anslåtte trendveksten.

Figur 4.5 Vekst i BNP Fastlands-Norge og bidrag fra etterspørselskomponenter. Prosentpoeng årlig rate⁶

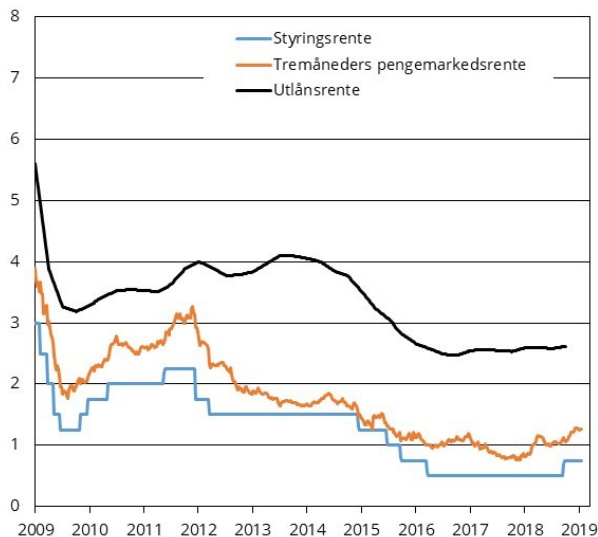
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

⁶ Etterspørselsbidragene er regnet ut ved å finne endringen i hver variabel, trekke ut den direkte og indirekte importandelen, og deretter dele på nivået til BNP Fastlands-Norge i perioden før. Importandelene som brukes er dokumentert i Økonomiske analyser 1/2018. Eksportvariabelen er samlet eksport minus eksport av råolje, gass og utenriks sjøfart. Andre avvik er definert residualt slik at det fanger opp alle andre faktorer samt lagerendring og statistiske avvik.

Figur 4.5 viser vekst i BNP Fastlands-Norge og bidrag fra etterspørselskomponenter. Etterspørselsbidragene er regnet ut ved å finne endringen i hver variabel, trekke ut den direkte og indirekte importandelen, og deretter dele på nivået til BNP Fastlands-Norge i perioden før. I 2018 var det et betydelig bidrag fra andre avvik, herunder lagerendring og statistiske avvik. Historisk har man erfart at posten lagerendring og statistiske avvik har blitt revidert ned etter hvert som mer informasjon blir tilgjengelig. Dette skjedde for eksempel høsten 2018 da investeringene i 2016 og 2017 ble revidert betydelig opp.

I årene 2014 til 2016 ble det ført en svært ekspansiv finanspolitikk. Deretter har finanspolitikken gradvis blitt mer nøytral. I nysalderingen av statsbudsjettet ble det strukturelle oljekorrigerte budsjettunderskuddet (SOBU) anslått til 214 milliarder kroner i 2018, som tilsvarer 7,2 prosent av trenden til BNP Fastlands-Norge og 2,5 prosent av pensjonsfondet ved inngangen til budsjettåret. Budsjettimpulsen, økningen i SOBU som andel av trenden til BNP Fastlands-Norge, er beregnet til -0,3 prosentpoeng i 2018, og 0,2 prosentpoeng året før. I 2018 økte konsumet i offentlig forvaltning med 1,5 prosent og investeringene med 6,6 prosent. Realveksten i stønadene til husholdningene kan anslås å ha økt med om lag 0,6 prosent når det deflateres med nasjonalregnskapets konsumdeflator⁷.

Figur 4.6 Norske renter

¹ Utlånsrenten viser rammelånsrente med pant i bolig.

Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

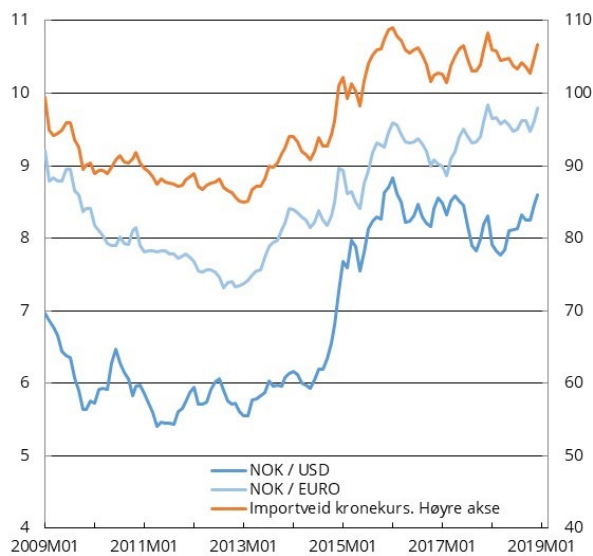
Styringsrenten ble hevet til 0,75 prosent 20. september 2018, etter å ha ligget på 0,5 prosent i litt mer enn to år. Gjennom 2018 har pengemarkedsrenten steget med vel 0,4 prosentpoeng og forskjellen mellom de to rentene har dermed økt. Pengemarkedsrenten steg fra rundt 0,8 prosent ved inngangen til 2018 til rundt 1,3 prosent ved inngangen til februar 2019. Gjennomsnittlig rammelånsrente med pant i bolig, en typisk boliglånsrente, ligger nå rundt

⁷ KPI er inkludert i nasjonalregnskapets konsumdeflator i sin helhet. KPI dekker likevel ikke alle konsumgruppene i nasjonalregnskapet, blant annet mangler prisinformasjon om finansielle tjenester som bankenes rentemarginer overfor husholdningene. Heller ikke kjøp i utlandet, enten det er på reiser eller direkte over internett, er inkludert i KPI. Det medfører at nasjonalregnskapets konsumdeflator kan avvike fra KPI. I 2018 var KPI-veksten på 2,7 prosent, mens konsumdeflatoren økte 0,7 prosentpoeng mindre. Kjøp i utlandet forklarer 0,4 prosentpoeng av denne differansen, mens 0,2 prosentpoeng blir forklart av finansielle tjenester (rentemarginen).

2,6 prosent. Rammelånsrenten har utviklet seg mer stabilt sammenlignet med utviklingen i pengemarkedsrenten gjennom året. Figur 4.6 viser utviklingen i styringsrenten, pengemarkedsrenten og rammelånsrenten med pant i bolig ti år tilbake i tid.

Figur 4.7 viser at kronkursen har svingt betydelig de siste ti årene, men har i de 4-5 siste årene svingt rundt et vesentlig svakere nivå enn tidligere på 2000-tallet. Selv om kursen styrket seg noe gjennom 2016 har den gjennom 2017 og 2018 svekket seg til et historisk sett svakt nivå. Ved inngangen til 2019 var den importveide kronkursen rundt 15 prosent svakere enn gjennomsnittet siste ti år. Bevegelsene i oljeprisen er en viktig faktor bak utviklingen ved at krona gjerne svekkes når oljeprisen går ned og vice versa.

Svak kronkurs innebærer en stimulans til den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet, men bidrar til økt inflasjon, noe som isolert sett trekker den realdisponible inntekten i husholdningene ned og demper husholdningenes etterspørsel. Ifølge SSB viser modellberegninger imidlertid at BNP Fastlands-Norge samlet sett øker og arbeidsledigheten faller som følge av en kronesvekkelse. I vedlegg 3 omtales kursutviklingen for norske kroner nærmere.

Figur 4.7 Kronekurser

Kilde: Norges Bank.

Disponibel realinntekt i husholdningene anslås å ha økt med 2,0 prosent i 2018. Selv om reallønnsveksten ble beskjeden i 2018, bidro god sysselsettingsvekst til å øke husholdningenes lønnsinntekter, og var dermed en viktig faktor bak utviklingen i disponibel realinntekt. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 7.

Konsumet i husholdningene økte med 2,0 prosent i 2018, som er 0,2 prosentpoeng lavere enn året før. Utviklingen i konsumet følger normalt i stor grad utviklingen i husholdningenes renter, inntekter og formue, men normalt vil husholdningene forsøke å glatte konsumet ved tilfeldige endringer i inntekt og formue. Fremdeles lave renter og høyere lønnsinntekter for husholdningene har bidratt til å stimulere konsumet i 2018, mens økt internasjonal uro og svak formuesutvikling modererte konsumutviklingen. Utviklingen i varekonsumet, og da spesielt færre bilkjøp, bidro til å trekke konsumveksten ned i 2018. Lavere omsetning av biler må sees i sammenheng med at den nye standarden for utslipp, WLTP, medførte at en del produsenter midlertidig stoppet leveranser av ulike modeller med bensinmotorer. Tjenestekonsumet har derimot vokst jevnt gjennom året.

De samlede investeringene i realkapital steg med 0,9 prosent fra 2017 til 2018. Den svake utviklingen kan i stor grad tilskrives fallende boliginvesteringer. Boliginvesteringene begynte å falle fra 1. kvartal 2017, noe som må sees i lys av at boliginvesteringene hadde kommet opp på et høyt nivå etter kraftig vekst gjennom 2015 og 2016. I tillegg falt boligprisene igjennom første halvår 2017 og lavere boligpriser gjør boligbygging mindre lønnsomt. Gjennom 2018 har boligprisene derimot økt noe og fallet i boliginvesteringer har bremsset opp utover i 2018.

Petroleumsinvesteringene har begynt å stige igjen. Fra 2016 har fallet i petroleumsinvesteringene gradvis flatet ut og gjennom de siste kvartalene har investeringene økt litt. Ifølge operatørene på norsk sokkel ventes investeringene å øke videre, mye som følge av utbyggingsprosjektene Johan Sverdrup fase 2 og Johan Castberg. Kostnadsreduksjoner og en moderat høy oljepris har gjort mange petroleumsinvesteringer lønnsomme. Fra 2017 til 2018 vokste petroleumsinvesteringene med 3,3 prosent.

Næringsinvesteringene i bedrifter på fastlandet steg med 1,8 prosent i 2018, i hovedsak grunnet økte investeringer i oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri, næringsmiddelindustri og kraftforsyning. Investeringene i offentlig forvaltning økte med 6,6 prosent. I løpet av 2018 ble investeringene i 2016 og 2017 revidert betydelig opp. Bak dette ligger innarbeiding av årsstatistikk for næringer, ny informasjon om import av skip til utenriks sjøfart samt nye opplysninger om investeringer i forskning og utvikling. Årsveksten i næringsinvesteringene er etter revideringen 16,5 prosent i 2016 og 9,3 prosent i 2017.

Volumet av tradisjonell vareeksport økte ifølge foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap med 1,7 prosent i 2017 og 2,5 prosent i 2018, etter et fall på 8,6 prosent i 2016. Dette oppsvinget må sees på bakgrunn av den kraftige bedringen av den kostnadmessige konkurranseevnen som følge av kronesvekkelsen fra 2013 og at veksten hos Norges handelspartnere har tatt seg opp. I tillegg tar det tid før konkurranseevneforbedringer for alvor slår ut i eksportvolumer. Selv om eksportveksten ikke er veldig høy sammenlignet med tidligere oppgangskonjunkturer ville utviklingen vært enda mer beskjeden uten bedringen av den kostnadmessige konkurranseevnen. Ifølge Naug og Nordbø (2018)⁸ indikerer empiriske modeller at eksporten fra fastlandsøkonomien kunne vært 4 prosent lavere i 2017 enn den faktisk var uten den svakere kronkursen. Konkurranseevnebedring stimulerer for øvrig også norsk tjenesteeksport som turisme og norsk produksjon generelt gjennom å dempe importen. På grunn av globalisering og spesialisering øker eksport og import normalt mer enn BNP. Kronesvekkelsen har medført at importen har blitt dyrere og dermed dempet importen. Ifølge Naug og Nordbø (2018) kunne importen ha vært om lag 1 prosent høyere i 2017 hvis ikke det hadde vært for kronesvekkelsen. Importen i alt økte med 1,6 prosent i 2017 og 0,9 prosent i 2018.

Overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet endres i stor grad i takt med oljeprisen. Oljeprisfallet har bidratt til at overskuddet på driftsbalansen gradvis gikk ned fra 330 milliarder kroner i 2014 til 118 milliarder kroner i 2016. Økningen i oljeprisen har bidratt til at det i 2018 totalt ble eksportert varer og tjenester for 1 000 milliarder kroner og at overskuddet på driftsbalansen har økt til anslagsvis 241 milliarder kroner. Dette tilsvarer om lag 7 prosent av BNP.

Norsk økonomi er altså inne i en moderat konjunkturoppgang som kommer etter en periode med konjunkturedgang som i stor grad skyldtes redusert etterspørsel fra petroleumsvirksomheten. Ringvirkningene fra dette etterspørselsfallet rammet store deler av

---

⁸ Naug, B. og Nordbø, E. W. (2018). Hvor mye drahjelp har vi fått av kronesvekkelsen? Del 2. Bankplassen, en fagblogg av ansatte i Norges Bank, se <https://bankplassen.norges-bank.no/>.

norsk økonomi, selv om det gikk verst ut over industrien. Aller kraftigst gikk det utover leverandørindustrien. Fra 2017 snudde utviklingen, blant annet som følge av svak krone, lave renter og høyere oljepris. Årsveksten i 2018 for industrien ble 0,9 prosent. I annen vareproduksjon økte bruttoproduktet med 2,4 prosent. Det var høy vekst i bygg og anlegg. I offentlig forvaltning var veksten i verdiskaping på linje med veksten i BNP Fastlands-Norge. Brutttoproduktet i øvrig fastlandsbasert tjenesteyting økte med 2,6 prosent i 2018. Mens BNP Fastlands-Norge økte med 2,2 prosent i 2018 økte BNP Fastlands-Norge per innbygger, målt ved middelfolkemengden, med 1,2 prosent.

Konjunkturoppgangen bidrar til at sysselsettingen øker og arbeidsledigheten går ned. Sysselsettingen har vokst særlig innen bygge- og anleggsvirksomhet, overnattings- og serveringsvirksomhet, samt forretningsmessig tjenesteyting som inkluderer arbeidskrafttjenester (se Nergaard (2018)⁹ for en nærmere omtale om utviklingstrekk ved sysselsettingen i denne næringen). Høyere etterspørsel fra petroleumsnæringen sammenlignet med de siste to årene har også bidratt til å stoppe fallet i sysselsettingen i oljerelatert virksomhet. Sysselsettingen i både utvinning av råolje og naturgass inklusive tjenester, og innen verfts- og verkstedindustri samt metallvarer har tatt seg noe opp gjennom 2018. I andre næringer i privat sektor var det relativt små endringer i antall sysselsatte i forhold til 2017. Veksten i sysselsettingen i alt tok seg opp til 1,1 prosent i 2017 etter to år med svak vekst. I takt med konjunkturoppgangen økte sysselsettingen med 1,5 prosent i 2018. Arbeidsledigheten, målt ved AKU, har falt fra toppen på 5,0 prosent sommeren 2016 til 3,8 prosent i gjennomsnitt for perioden oktober til desember 2018. Dette var også årsgjennomsnittet for arbeidsledigheten i 2018.

Økende antall *ledige stillinger*¹⁰ og reduksjon i antall permitteringer indikerer økt vekst i etterspørselen etter arbeidskraft. Til tross for fall i 4. kvartal 2018 økte antall ledige stillinger med nesten 14 prosent som årsgjennomsnitt for 2018, ifølge SSB. Som andel av antallet stillinger (dvs. ledige stillinger og antall arbeidstakerforhold) utgjorde ledige stillinger 2,3 prosent i 2018, og dette var 0,2 prosentpoeng høyere enn året før.

Arbeidsledigheten målt med AKU gikk ned fra 4,0 prosent til 3,8 prosent gjennom det første halvåret i 2018. Arbeidsledigheten økte igjen til 4,0 prosent i juli og holdt seg stabil gjennom høsten, før den beveget seg tilbake mot 3,8 prosent mot slutten av 2018. NAVs statistikk for sesongjusterte (og bruddkorrigerede¹¹) antall helt ledige og summen av helt ledige og personer på tiltak viser en lignende utvikling gjennom 2018. I januar 2019 var 2,4 prosent av arbeidsstyrken helt ledige. Summen av disse og personer på tiltak utgjorde 2,9 prosent. Fylkesfordelte tall viser en bred basert nedgang i antall helt ledige gjennom 2018. Fra 2017 til 2018 var det også en nedgang i gjennomsnittlig antall langtidsledige, det vil si personer som har vært helt ledige i mer enn et halvt år. Antall arbeidsledige fra 81 uker og mer var imidlertid noe høyere i gjennomsnitt for 2018.

---

⁹ Nergaard, K. (2018): Tilknytningsformer i norsk arbeidsliv, Sluttrapport. Fafo-notat 2018:38.

¹⁰ Statistikken baserer seg på en utvalgsundersøkelse som gjennomføres hvert kvartal. Statistikken viser nivået og utviklingen på etterspørselen etter arbeidskraft totalt og fordelt på næring. Statistikken er sammenliknbar med tilsvarende statistikk i europeiske land. Nivået fra Statistisk sentralbyrås statistikk for ledige stillinger er høyere sammenliknet med NAVs månedlige statistikk, da Statistisk sentralbyrås statistikk bl.a. også inneholder ledige stillinger som utelukkende er utlyst på bedrifters egne hjemmesider.

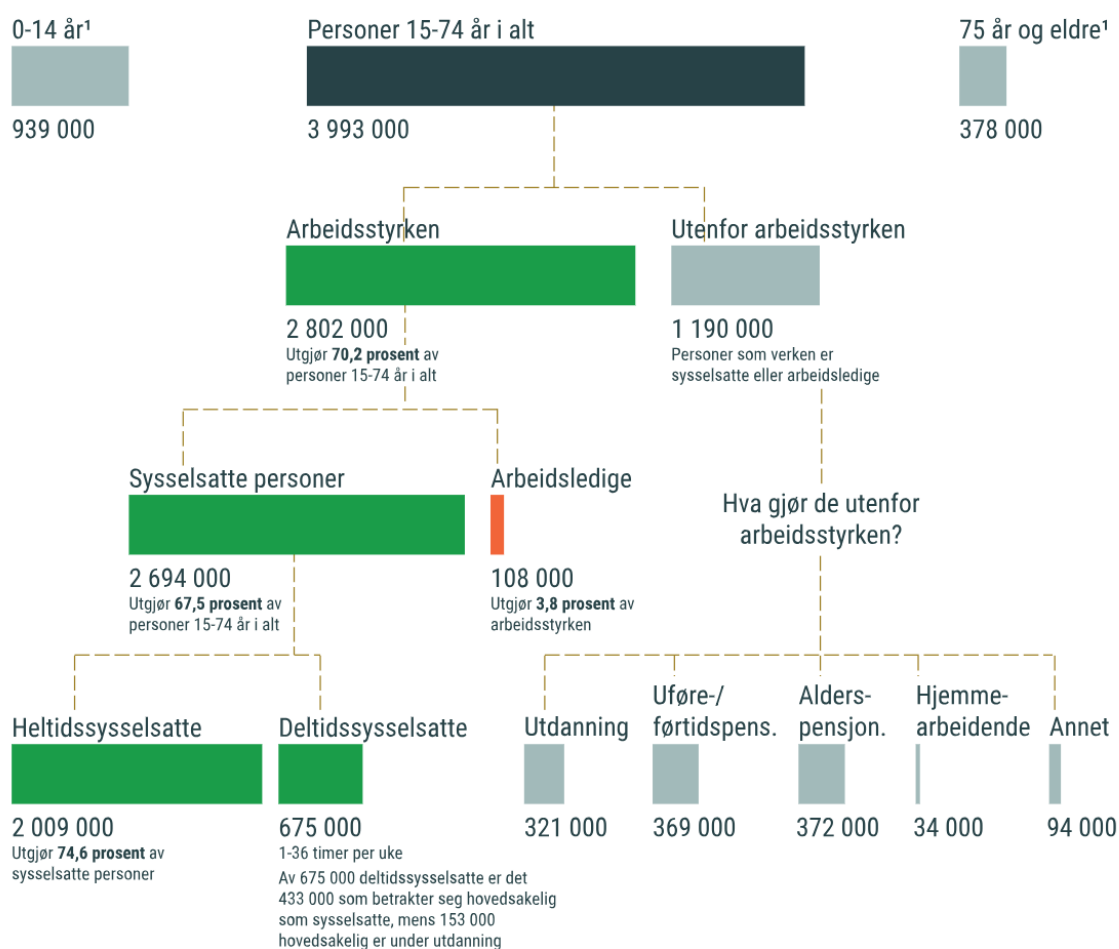
¹¹ I november 2018 innførte NAV en ny og raskere registreringsløsning for arbeidssøkere. Statistikken er ikke direkte sammenliknbare med tidligere måneder siden den nye registreringsløsningen medførte en diskret økning i registrerte helt ledige og i bruttoledighet (summen av helt ledige arbeidssøkere og arbeidssøkere på tiltak). For mer informasjon se "[Bruddet i ledighetsstatistikken - November 2018](#)".

Sysselsettingsraten (AKU) tok seg opp fra 2017 til 2018, etter et vedvarende fall siden 2012. Fallet må sees i lys av både konjunkturrelle forhold og at andelen av de eldste aldergruppene, som har en lavere sysselsettingsrate, har økt. I 2018 bidro konjunkturoppgangen til høyere sysselsettingsrate enn i 2017.

4.2.2 Nærmere om arbeidsmarkedet

Figur 4.8 gir en oversikt over personer etter detaljert arbeidsmarkedsstatus i 2018. Ifølge AKU, var 70,2 prosent av de knapt 4 millioner bosatte personer i arbeidsfør alder aktive i arbeidsmarkedet. 67,5 prosent var sysselsatte og resten var arbeidssøkere. I dette avsnittet ser vi nærmere på viktige trekk i arbeidsmarkedet gjennom 2018 og i et litt lengre historisk perspektiv.

Befolkningens tilknytning til arbeidsmarkedet. 2018

¹ Befolkning per 1. januar 2018.

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) (www.ssb.no/aku).

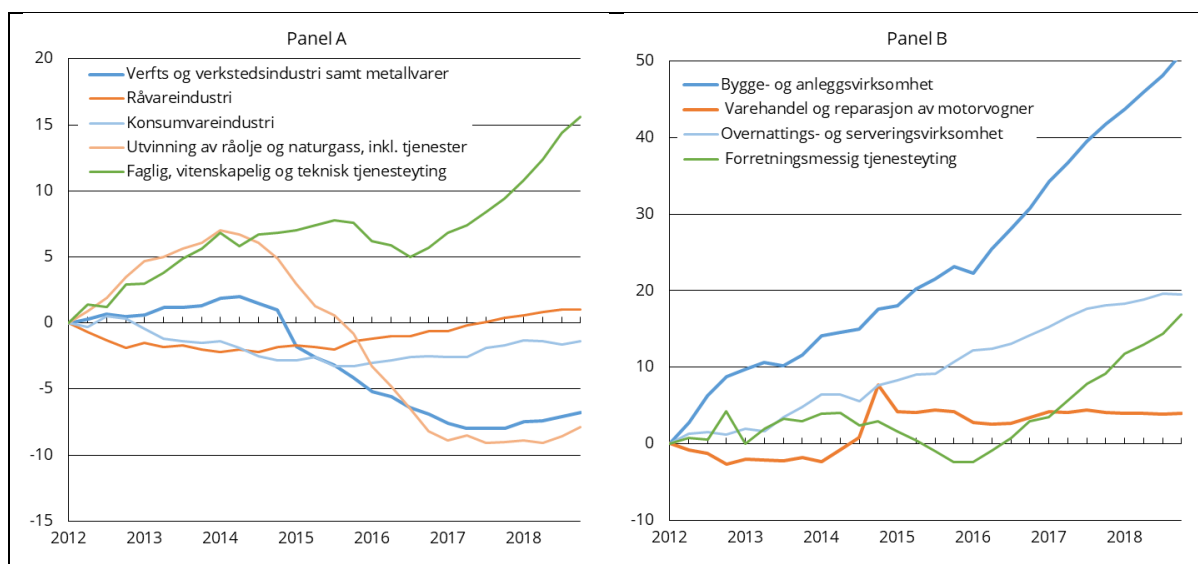
Figur 4.8 Befolkningens tilknytning til arbeidsmarkedet i 2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå, <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/befolkningens-tilknytning-til-arbeidsmarkedet-2018>.

Sysseisseting¹² og næringsutvikling

De siste årene har det vært betydelige forskjeller i *sysseissetingsutviklingen mellom næringene*, se tabell 4.3 og figur 4.9. Fram til 1. kvartal 2014 var det en særlig sterk sysseissetingsvekst i utvinning av råolje og naturgass, inkludert tjenester. Deretter og fram til 1. kvartal 2017 falt sysseissetingen i denne næringen betydelig, se figur 4.9 A. Fallet i sysseissetingen har nå stoppet opp og sysseissetingen har holdt seg om lag på samme nivå som i 1. kvartal 2017. Sysseissetingen i industri som primært leverer til petroleumsnæringen, som verfts- og transportmiddelindustri samt metallvarer og reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, har også tatt seg opp gjennom 2018. Etter en vedvarende nedgang fra 2. kvartal 2014 til 2. kvartal 2017 har sysseissetingen vokst i industrien. Samlet økte sysseissetingen i industrien med 1,1 prosent fra 2017 til 2018. Figur 4.9 A viser også at sysseissetingen fra 1. kvartal 2012 har gått ned i både konsum- og råvareindustrien, men at også sysseissetingen i disse næringene har tatt seg opp mot slutten av 2017.

Gjennom de siste fem årene har det vært en stabilt høy vekst i bygg og anlegg, se figur 4.9 B. I tillegg viser figuren det positive bidraget fra forretningsmessig tjenesteyting og overnattings- og serveringsvirksomhet gjennom 2018. Sysseissetingsveksten i forretningsmessig tjenesteyting, som inkluderer arbeidskrafttjenester, har vært vedvarende positiv siden andre halvdel 2016.

Figur 4.9 Sysseissette etter næring. Sesongjustert endring fra 1. kvartal 2012. 1000 personer.

Kilder: Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

¹² I dette avsnittet følges nasjonalregnskapets sysseissetingsdefinisjon. Se Boks 4.1 for mer informasjon om populasjonene som legges til grunn for de ulike arbeidsmarkedsstatistikkene.

Boks 4.1 Beregninger av sysselsatte fra SSB

Det finnes fire statistikker fra SSB for sysselsatte (ansatte) samlet for hele landet. I denne boksen beskrives populasjonen for de ulike kildene og måten nasjonalregnskapet (NR) beregner sysselsettingen på før og etter a-ordningen. De fire kildene for sysselsetting er:

- Statistikken Antall arbeidsforhold (ARBLONN)
- Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)
- Årlig registrert sysselsettingsstatistikk
- Nasjonalregnskapet (NR)

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) og den årlige registerbaserte sysselsettingsstatistikken (residensprinsippet) ser på befolkningens deltakelse i arbeidsmarkedet. I denne statistikken avgrenses populasjonen til personer i alderen 15–74 år og som er registrert som bosatt i Norge.

NR og ARBLONN ser på virksomhetenes bruk av arbeidskraft i produksjonen av varer og tjenester, og inkluderer alle sysselsatte som har sitt arbeidssted i virksomheter hjemmehørende i Norge, uavhengig av alder og om den sysselsatte er registrert bosatt i Norge eller ikke. Ved denne tilnærmingen inkluderes dermed også utenlandske lønnstakere på korttidsopphold (ikke-bosatte) som jobber i en virksomhet hjemmehørende i Norge. Virksomheter hjemmehørende i Norge er virksomheter som forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Personer som er innleide fra utenlandske virksomheter, inngår ikke. Personer som kommer sammen med sin utenlandske virksomhet på oppdrag som varer under 12 måneder, omtales som tjenesteytere og inngår heller ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Produksjonen som disse virksomhetene utfører i Norge, regnes i nasjonalregnskapet som import.

Sysselsatte personer i nasjonalregnskapet før og etter innføring av a-ordningen

Nasjonalregnskapet skiller mellom antall arbeidsforhold og antall sysselsatte, og personer som har mer enn én jobb teller kun som én sysselsatt person.

Nivået for antall sysselsatte personer i 2017 er i stor grad bestemt ved nivået som ble etablert for året 2012 som del av den siste hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet publisert november 2014. Metodene og kildebruken fra denne årgangen er videreført for endelige regnskaper fram til og med 2015-årgangen. Fastsettingen av nivåetallene for lønnstakere for disse årene kan sies være resultatet av at en i beregningene søkte å skape et avstemt og helhetlig bilde av antall lønnstakere, antall årsverk, lønnssum og årslønn i tråd med de relevante statistikkilder som forelå, som blant annet AKU, registeret over arbeidsgivere og arbeidstakere (AA-registeret), statistikk over sysselsatte på korttidsopphold, detaljert lønnsstatistikk og statistikk over lønnssummer fra lønn- og trekkoppgaveregisteret (LTO), de næringsvise strukturstatistikkene og statistikk over fravær og overtid. Teknisk sett ble årsverk for lønnstakerjobber produsert ved å dividere lønnssummer med den beregnede størrelsen for lønn per årsverk. Sysselsatte lønnstakere ble så beregnet ved å benytte forholdstallet mellom lønnstakere og årsverk fra AA-registeret. Nivået for antall selvstendige ble knyttet opp til nivået for selvstendige i AKU.

Fram til a-ordningen var etablert 1. januar 2015 ble foreløpige årstall for sysselsatte lønnstakere i markedsrettet virksomhet produsert ved å fremskrive nivåene fra siste endelige årlige nasjonalregnskap med utviklingen i AA-registeret. Lønnstakertallene for offentlig forvaltningsvirksomhet fulgte veksten i lønnsumtall basert på regnskaper for offentlig forvaltning dividert med beregnede tall for lønn per årsverk. Som til endelige regnskaper ble tallene vurdert opp mot AKU og foreløpig statistikk over sysselsatte på korttidsopphold.

Sysselsettingsrate og befolkning

Sysselsettingsraten (sysselsatte som andel av befolkningen mellom 15 og 74 år) påvirkes av demografiske forhold, av atferdsendringer og av konjunktursituasjonen. Perioder med økende arbeidsledighet kan føre til at personer trekker seg ut av arbeidsmarkedet over lengre perioder. I 2018 økte sysselsettingen med 47 000 personer, mens det ble 9 000 færre arbeidsledige personer. Bak disse nettotallene ligger det store bruttostrømmer gjennom året. I gjennomsnitt per kvartal i 2018 gikk 31 000 personer fra arbeidsledighet til sysselsetting, 40 000 personer gikk ut av arbeidsstyrken etter at de hadde vært arbeidsledige, mens 74 000 gikk ut av arbeidsstyrken fra sysselsetting. Av 126 000 personer som kom inn i arbeidsstyrken, gikk henholdsvis 79 000 til sysselsetting og 48 000 til arbeidsledighet.

Utviklingen i sysselsettingsraten er vist sammen med yrkesdeltagelsen (ifølge AKU) i figur 4.10 A. Både sysselsettingsraten og yrkesdeltakelsen falt fra 2007 til 2017.¹³ Endringene i konjunktorene, påvirket av finanskrisen etter 2008 og oljeprisfallet i 2014, kan delvis forklare den nedadgående trenden i sysselsettingsraten og yrkesdeltakelsen i perioden 2007-2017. Den har ytterligere blitt svekket av at de eldste aldersgruppene, som er relativt mindre aktive i arbeidsmarkedet, utgjorde en stadig større andel av befolkningen i denne perioden. I tillegg trekkes det fram av en rapport fra faggruppen for IA-avtalen at nedgangen i sysselsettingsandelen blant ungdom i flere nedgangskonjunkturer har sammenheng med økt overgang til utdanning og at færre unge kombinerer studier med deltidsjobb.¹⁴ Figur 4.10 A viser at sysselsettingsraten og yrkesdeltakelsen økte i 2018. Dette må sees i lys av konjunkturoppgangen i norsk økonomi.

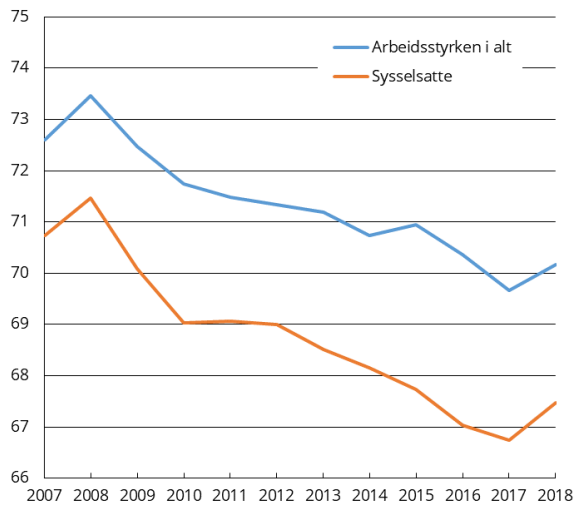
Nivået på sysselsettingsraten påvirkes av demografiske endringer. Ifølge en analyse av SSB trakk alderssammensetningen ned sysselsettingsandelen med 2,6 prosentpoeng i perioden fra 2006 til 2017 (SSB analyse 2018/02). De relativt sett flere eldre i arbeidsstyrken bidro til å trekke ned sysselsettingsraten i denne perioden, fordi disse har en lavere yrkesdeltagelse enn gjennomsnittet. For å beregne alderseffekten for de femårige aldersgruppene i AKU for en gitt periode (fra ett år til det neste) er sysselsettingsandelen for hver gruppe holdt konstant og multiplisert med endringen i befolkningsandelen for samme gruppe. Bidragene fra de enkelte aldersgruppene er deretter summert over perioden. På denne måten er effekten på sysselsettingen fra aldringen i befolkningen rendyrket. Dekomponering basert på grupper er nærmere forklart i SSB Notater 45/2017. Dekomponeringen fordelt på alder viser imidlertid også at det er betydelige effekter av andre strukturendringer og konjunktursituasjonen på sysselsettingsraten. F.eks. vil et høyere utdanningsnivå normalt trekke opp sysselsettingsraten og innvandringens omfang og sammensetning kan også påvirke sysselsettingsraten. I forkant av finanskrisen i årene fra 2005 til 2008, som i stor grad var preget av oppgangskonjunktur, stramt arbeidsmarked og høy sysselsettingsandel, trakk andre effekter enn aldringen opp sysselsettingsraten med 3,7 prosentpoeng, og det var en tydelig nedgang på 2,7 prosentpoeng i sysselsettingsraten i etterkant av finanskrisen og oljeprisfallet i 2014.

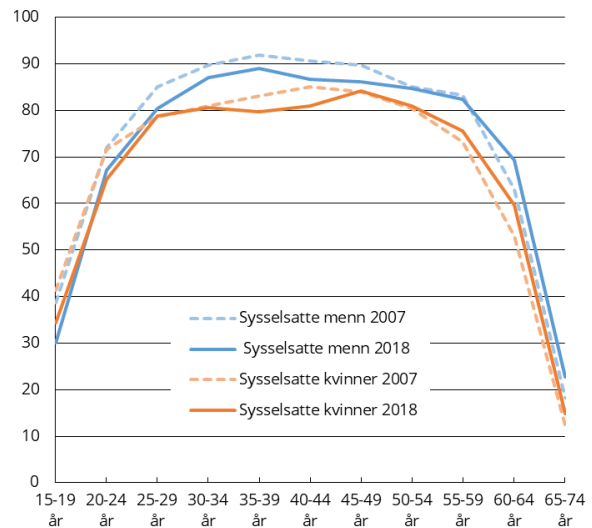
¹³ Sysselsettingsraten kan måles ved AKU som baserer seg på registrerte bosatte eller ved nasjonalregnskapet som også inkluderer en del sysselsatte på korttidsopphold i Norge. Dersom en skal benytte sistnevnte som indikator for utviklingen i sysselsettingsraten bør en imidlertid justere befolkningen tilsvarende.

¹⁴ Målene om et mer inkluderende arbeidsliv – status og utviklingstrekk. Rapportering fra faggruppen for IA-avtalen, 29. juni 2018.

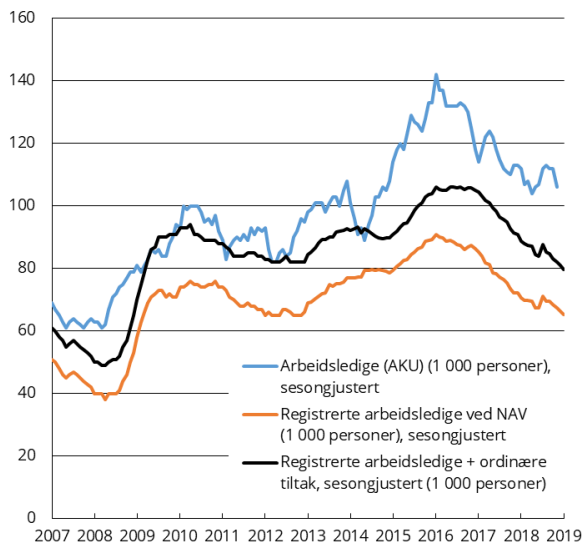

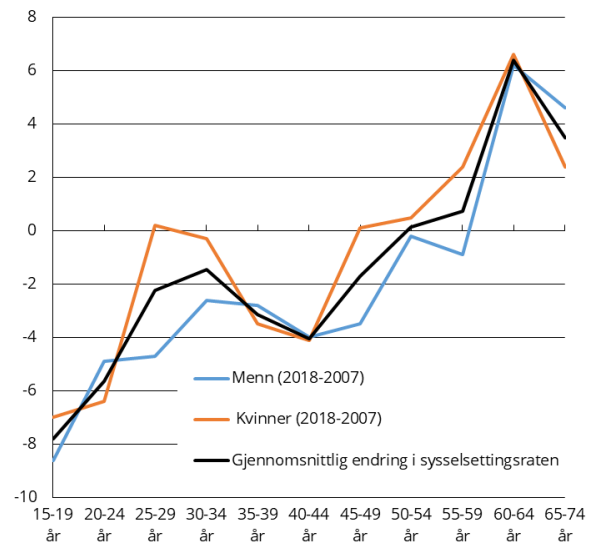
A. Sysselsetting og arbeidsstyrken fra AKU som andel av antall personer i alderen 15 til 74 år. Prosent

B. Sysselsettingsraten i 2007 og 2018, fordelt på aldersgrupper og kjønn. Prosent

C. Antall arbeidsledige¹⁵, 1000 personer, sesongjustert

D. Endring i sysselsettingsraten fra 2007 til 2018, fordelt på aldersgrupper. Samlet og fordelt på kvinner og menn. Prosentpoeng

Figur 4.10 Utviklingen i sysselsetting og arbeidsledighet

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Arbeids- og velferdsdirektoratet.

¹⁵ I november 2018 var det brudd i NAVs statistikk for arbeidsledige. NAV publiserer tall som er korrigererte for dette bruddet både for registrerte arbeidsledige og for summen av registrerte arbeidsledige og personer på ordinære tiltak. Ettersom de korrigererte tallene kun dekker perioden etter januar 2013 er ikke NAVs tall sammenlignbare før og etter januar 2013.

I 2018, i likhet med tidligere år, var sysselsettingsandelen lavest for personer i aldersgruppen 55 til 74 år. Den var høyest for gruppen 25 til 54 år etterfulgt av den yngste gruppen 15 til 24 år. Andelen personer mellom 55 og 74 år økte fra 28,5 prosent i 2017 til 28,8 prosent i 2018, noe som trakk den samlede sysselsettingsandelen ned i 2018. Denne effekten ble motvirket av økt sysselsettingsandel fra 2017 til 2018 for alle tre aldersgruppene.

I figur 4.10 B er sysselsettingsraten fordelt på kjønn og aldersgrupper og den viser at sysselsettingsraten er noe høyere for menn enn for kvinner. Figur 4.10 D viser at sysselsettingsraten er lavere enn i 2007 for flere av de yngre aldersgruppene. For de eldste aldersgruppene er imidlertid bildet motsatt og sysselsettingsraten har økt for kvinner over 50 år og menn over 60 år. Dette reflekterer trolig et økt utdanningsnivå og bedre helse blant eldre, virkninger av pensjonsreformen, og arbeidet for et inkluderende arbeidsliv.

Veksten i antall personer i arbeidsfør alder (aldersgruppen 15-74) var 0,68 prosent i 2018. Nettoinnvandringen har de senere årene gått ned. Den lavere arbeidsinnvandringen må ses i sammenheng med at jobbutsiktene var noe dårligere sammenliknet med tidligere år, samt at fallet i kronekursen har redusert lønnsforskjellene til andre land. På den andre siden holdes innvandringen oppe ved at flere personer med statsborgerskap fra land med konflikter blir registrert som innvandret. Asylsøkere uten oppholdstillatelse er ikke med i denne statistikken.

Tabell 4.3 Sysselsatte og timeverk ifølge nasjonalregnskapet¹

	Nivå	Endring fra året før i prosent					
	2018*	2013	2014	2015	2016*	2017*	2018*
Timeverk Fastlands-Norge i alt. Mill. timer	3903,7	0,3	1,4	0,7	0,5	0,4	1,7
Sysselsetting i alt	2834,2	1,1	1,2	0,4	0,2	1,1	1,5
Olje og utenriks sjøfart	61,6	2,1	0,9	-2,9	-2,6	-3,9	-0,5
Fastlands-Norge	2772,6	1,0	1,2	0,5	0,2	1,2	1,6
Industri og bergverksdrift	235,9	0,9	0,3	-3,0	-4,5	-1,8	1,1
Annen vareproduksjon	331,5	1,7	1,7	2,0	2,3	3,8	2,7
- Primærnæringer	70,0	-1,6	-0,4	0,6	1,3	0,1	-0,3
- Elektrisitetsforsyning	13,6	0,0	2,3	2,3	1,5	0,7	-0,7
- Bygge- og anleggsvirksomhet	247,9	2,9	2,3	2,5	2,7	5,1	3,7
Tjenesteytende næringer ekskl. offentlig forvaltning	1348,3	0,7	1,4	0,5	0,1	1,1	1,6
- Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	23,7	8,4	2,5	-8,1	-17,7	-6,8	1,3
- Varehandel	376,1	-0,2	0,9	0,7	-0,3	0,3	-0,1
- Samferdsel (ekskl. utenriks sjøfart)	118,4	1,0	0,3	0,1	-0,5	-0,8	0,6
- Annen tjenesteyting	853,8	1,1	1,7	0,4	0,5	1,8	2,5
Offentlig forvaltning	856,9	1,3	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2
- Statsforvaltningen (inkl. helseforetakene)	317,0	1,2	2,2	2,1	1,1	0,3	1,1
- Kommuneforvaltningen	539,9	1,4	0,5	0,5	1,1	1,7	1,3

* Foreløpige tall

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Arbeidsledighet

Antallet arbeidsledige ifølge AKU¹⁶ nådde en topp på 138 000 i 3. kvartal 2016 og har siden da falt til 106 000 personer i 4. kvartal 2018, se Figur 4.10. Dette tilsvarer en arbeidsledighetsrate på 3,8 prosent, som også ble gjennomsnittet for året. Det var i gjennomsnitt 47 000 arbeidsledige kvinner og 61 000 arbeidsledige menn i 2018, og det var totalt 9 000 færre arbeidsledige sammenlignet med 2017. Antall arbeidsledige kvinner ble imidlertid bare redusert med 2 000 personer fra 2017 til 2018. Det kan gjenspeile at flere menn jobber i næringer som er konjunkturutsatte.

NAV's statistikk for *registrerte helt ledige og summen av registrerte helt ledige og personer på tiltak* viser en nedgang gjennom det første halvåret i 2018. I juli viste disse to statistikkene en økning, som trolig skyldes endringer i regelverk og registreringsopplegget hos NAV. I tillegg er det brudd i statistikken over antall arbeidsledige fra og med november 2018 på grunn av ny registreringsmetode hos NAV. Når det korrigeres for dette bruddet viser statistikken at den nedadgående utviklingen i antall arbeidsledige fortsatte i andre halvdel av 2018. Gjennomsnittlig antall helt ledige gikk ned med 8 700 personer fra 2017 til 2018 og som andel av arbeidsstyrken har arbeidsledigheten gått ned med 0,3 prosentpoeng.

Tabell 4.4 Arbeidsledige, deltidssysselsatte og midlertidig ansatte, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)

	Nivå 2018	Endring fra året før				
		2014	2015	2016	2017	2018
Arbeidsledige i alt, 1000 personer	108	-4	27	6	-14	-9
Kvinner	47	-1	10	-2	-3	-2
Menn	61	-2	16	8	-11	-7
Deltidssysselsatte, 1000 personer	675	-15	15	-6	-13	10
Undersysselsatte ¹	66	-4	8	3	-15	5
Midlertidig ansatte, 1000 personer	211	-12	5	19	-6	2
Midlertidig ansatte, pst. av samlet sysselsetting	8,4	-0,5	0,1	0,8	-0,4	0,0

¹ Undersysselsatte er definert som deltidssysselsatte personer som har forsøkt å få lengre arbeidstid ved å kontakte NAV, annonsere selv, spørre nåværende arbeidsgiver e.l. De må kunne starte med økt arbeidstid innen en måned.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

AKU viser at det i 4. kvartal i fjor var færre personer enn tidligere med lange arbeidsledighetsperioder. I dette kvartalet hadde 16 000 vært sammenhengende arbeidsledig over 1 år. Det er en nedgang på 2000 personer i forhold til samme kvartal i 2017. I NAV regnes arbeidsledige som de som ikke har vært i jobb eller på arbeidsmarkedstiltak på 26 uker eller lengre som *langtidsledige*. I 2012 var andelen langtidsledige 23 prosent av alle arbeidsledige, mens den var knapt 28 prosent i 2018. Denne definisjonen inkluderer ikke personer som i en periode har vært på arbeidsmarkedstiltak og som fortsatt er arbeidsledige etter at arbeidsmarkedstiltaket er over. Det kan dermed være vanskeligere å finne seg arbeid enn det langtidsledigheten i henhold til NAV's definisjon kan tyde på. Arbeidsledige over 26 uker, inklusive personer som har deltatt på arbeidsmarkedstiltak, men som fortsatt er arbeidsledige, utgjorde om lag 42 prosent av de arbeidsledige i januar 2019, ifølge statistikken fra NAV. Andelen er 4

¹⁶ Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) ser på befolkningens deltakelse i arbeidsmarkedet. Statistikken tar utgangspunkt i populasjonen til personer i alderen 15–74 år og som er registrert som bosatt i Norge. For mer informasjon om populasjonene som legges til grunn for de ulike arbeidsmarkedstatistikene fra SSB se Boks 4.1.

prosentpoeng lavere enn på samme tid i fjor. Det er imidlertid en liten økning for de som har vært lengst arbeidsledig (dvs. 104 uker eller mer). Andelen langtidsledige påvirkes av hvor mange nye ledige som melder seg. Med færre nye ledige vil andelen øke, og motsatt.

Tabell 4.5 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, gjennomsnittlige månedstall i 1000 enheter¹

	Nivå	Endring fra året før						
	2018	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Gjennomsnittlig registrert helt ledige	65,5	-3,7	4,0	5,5	5,3	3,3	-9,6	-8,7
Langtidsledige ²	18,0	-2,6	1,3	3,3	1,2	1,0	-1,3	-2,6
Helt permitterte gjennomsnitt	1,9	-1,6	-0,7	-0,4	1,3	1,3	-1,3	-1,1
Ordinære tiltaksdeltakere, gjennomsnitt	16,4	1,2	-0,5	-3,6	0,2	4,5	2,1	-3,1
Delvis ledige, gjennomsnitt	28,0	-2,6	0,4	1,4	3,0	3,7	-2,5	-3,6
Tilgang ledige stillinger, NAV ³	413,0	-11,4	-22,3	-15,5	4,2	23,6	54,6	132,7
Ledige stillinger (nivå), SSB	67,9	-4,4	-2,0	-4,4	-4,2	-1,3	6,5	8,3
Ledige stillinger (prosent), SSB ⁴	2,3	-0,2	-0,1	-0,3	-0,2	-0,1	0,2	0,2

¹ Det er brudd i statistikk over antall arbeidsledige fra og med november 2018 på grunn av ny registreringsmetode.

² Alle arbeidsledige over 26 uker.

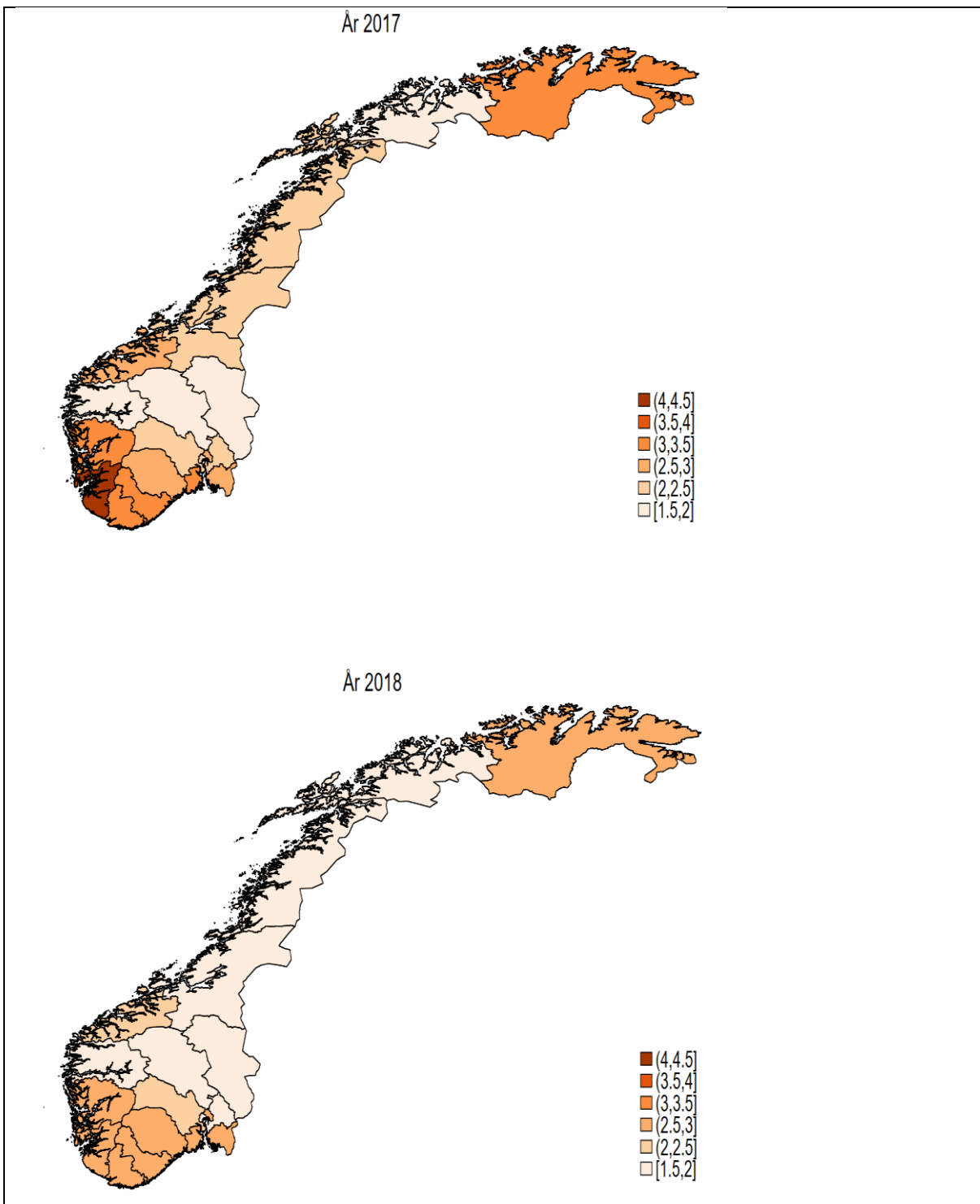
³ Total tilgang gjennom året, ikke gjennomsnitt per måned. Deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre avtalt arbeidstid. Økningen i ledige stillinger fra 2017 til 2018 delvis skyldes at NAV har gradvis forbedret datainnhenting til ledige stillinger og utvidet omfanget til statistikkilden.

⁴ Ledige stillinger i prosent av antallet stillinger (ledige stillinger og antall arbeidstakerforhold)

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten og Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.11 viser regionale variasjoner i arbeidsledighetsraten for årene 2017 og 2018, basert på perioden januar til oktober. November og desember er utelatt begge år på grunn av brudd i statistikken i november 2018. Arbeidsledighetsraten gikk ned i alle fylker fra de ti første månedene i 2017 til de ti første månedene i 2018. Rogaland, som er tett knyttet til petroleumsvirksomheten, har hatt spesielt stor nedgang i arbeidsledigheten i 2018. I tillegg viser figuren at regionale forskjeller har blitt mindre fra 2017 til 2018. Gjennomsnittlige arbeidsledighetstall, som ekskluderer månedene juli til desember¹⁷, tyder på samme utviklingstrekk. Det samme gjelder hvis 12-måneders gjennomsnittet, dvs. inkludert månedene med brudd i NAVs statistikk, legges til grunn.

¹⁷ NAVs statistikk om arbeidsledige i 2018 har også blitt påvirket av andre spesielle forhold enn november bruddet. Siden juli 2018 sender NAV SMS-varsling til arbeidsledige om å sende meldekort. I følge NAV utgir dette mindre brudd i statistikken enn november bruddet.

Figur 4.11 Gjennomsnittlig arbeidsledighetsrate i perioden januar til oktober, etter fylke¹⁸

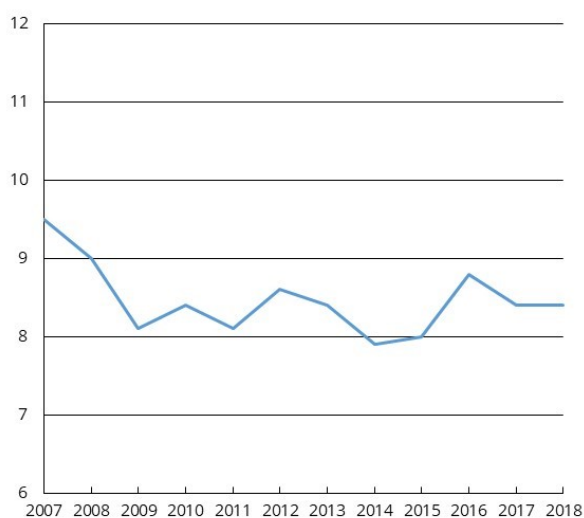
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

¹⁸ Tallene for november og desember i 2018 er ikke tatt med på grunn av bruddet i NAV statistikken. Tallene for november og desember 2017 er heller ikke tatt med for at årlige gjennomsnittene skal være sammenlignbare.

Undersysselsatte og midlertidige ansatte

I gjennomsnitt var det 66 000 undersysselsatte (personer som er i jobb, men som søker og er disponible til å arbeide flere timer) i 2018, se Tabell 4.4. Det er en økning på 5 000 personer sammenliknet med årsgjennomsnittet for 2017. Antall undersysselsatte med grunnskole utdanning gikk ned i 2018, mens de andre utdanningsgruppene trakk i motsatt retning. Summen av alle urealiserte arbeidstimer som arbeidsledige og undersysselsatte ønsket å arbeide i 2018 svarer til 117 000 heltidsjobber, noe som er om lag 4 prosent lavere enn i fjor.

I følge AKU utgjorde midlertidig ansatte 8,4 prosent av alle sysselsatte i 2018, det samme som i 2017. Siden 2007 har andelen variert mellom 7,9 og 9,5 prosent, se figur 4.12. Forskning tyder på at utvidelsen av mulighetene for midlertidig ansettelse i 2015 så langt ikke har endret omfanget vesentlig eller gjort det lettere for utsatte grupper å få jobb.¹⁹

Figur 4.12 Midlertidig ansatte, i prosent av samlet sysselsetting

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2.3 Utsiktene for 2019

Mange prognoser peker i retning av at konjunkturoppgangen vil fortsette i samme moderate tempo i 2019 som i 2018. Anslagene for veksten i årsgjennomsnittet for BNP Fastlands-Norge i 2019 ligger rundt 2,2 prosent ifølge Consensus Forecasts, jf. tabell 4.6. Både Finansdepartementet og SSB venter en årsvekst på 2,7 prosent. I etterkant av at disse prognosene ble publisert har flere prognosemiljøer pekt på lavere vekstutsikter internasjonalt.

Ifølge den seneste rentebanen til Norges Bank vil renten fortsatt øke gradvis, men ikke mer enn at styringsrenten ventes å ligge rundt 2,0 prosent ved utgangen av 2021. SSB, Finansdepartementet og Norges Bank anslår at årsgjennomsnittet for pengemarkedsrenten i 2019 vil ligge mellom 1,3 og 1,5 prosent.

Kronekursen har i de 4-5 siste årene svingt rundt et vesentlig svakere nivå enn tidligere på 2000-tallet. I prognosene til Finansdepartementet, Norges Bank og SSB, som alle er avgitt i 2018, ble det lagt til grunn at krona som årsgjennomsnitt vil bli noe sterkere fra 2018 til 2019. I Beregningsutvalgets anslag for veksten i KPI har utvalget også hensyntatt utviklingen i begynnelsen av 2019 og lagt til grunn at den

¹⁹ Strøm M., Simson K. og Østbakken K. (2018): Midlertidige ansettelser og grupper med svak tilknytning til arbeidslivet, Rapport 2018:2, ISF; Nergaard, K. (2018): Tilknytningsformer i norsk arbeidsliv, Sluttrapport. Fafo-notat 2018:38.

importveide kronekursen vil svekke seg rundt 2 prosent, jf. kapittel 3. Valutakursen betyr mye for inflasjonen jf. kapittel 3.2. Prisprognosene fra SSB, Finansdepartementet og Norges Bank har vekstrater for KPI i 2019 i området 1,5 - 1,8 prosent. Anslagene for årslønnsveksten ligger om lag halvannet prosentpoeng høyere enn inflasjonsanslagene slik at reallønna ventes å ta seg opp fra 2018 til 2019. Anslaget fra Consensus Forecasts viser derimot en lavere reallønnsvekst sammenlignet med anslagene fra Norges Bank, Finansdepartementet og SSB. Det lavere anslaget på reallønnsveksten kan både tilskrives et noe høyere anslag for veksten i KPI og lavere anslag på årslønnsveksten.

Anslagene for veksten i husholdningenes forbruk i 2019 ligger rundt 2 prosent. Finansdepartementet har anslått en vekst på 2,9 prosent. Husholdningenes forbruk påvirkes i stor grad av utviklingen i husholdningenes inntekter. Økt reallønn og økt sysselsettingsvekst medfører økt realinntektsvekst for husholdningene. SSB anslår at disponibel realinntekt i husholdningene vil øke med 2,5 prosent 2019.

Petroleumsinvesteringene ventes å vokse markert i 2019. Investeringsplanene til petroleumsselskapene bekrefter et slikt bilde. Det er likevel noe variasjon i prognosene for petroleumsinvesteringer i 2019. SSB anslår at petroleumsinvesteringene vil vokse 13,2 prosent, mens Norges Bank anslår at veksten blir 8,3 prosent.

Næringsinvesteringene i fastlandsøkonomien ventes å vokse moderat i 2019. Virksomheter i kraftforsyning planlegger for ytterligere investeringer både i produksjon, overføring og distribusjon av elektrisitet. Industribedriftene melder om kraftig vekst i oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri. Det er stor grad av enighet blant prognosemiljøene om at veksten i næringsinvesteringene vil ta seg opp i 2019, men sammenlignet med tidligere oppgangskonjunkturer er utviklingen likevel moderat.

Det er ventet høyere eksportvekst i 2019. Olje- og gasseksporten ventes å øke blant annet som følge av at det store feltet Johan Sverdrup begynner produksjonen mot slutten av 2019. Selv om veksten i verdensøkonomien har avtatt er etterspørselen i norske eksportmarkeder høyere enn hva produksjonsveksten blant våre handelspartnere skulle tilsi. Litt høyere vekst i norske eksportmarkeder framover og tidsforsinkede effekter av den bedrede kostnadsmessige konkurransevnen bidrar til høyere eksport av tradisjonelle varer i 2019, ifølge anslag fra Finansdepartementet og SSB.

I nesten ti år falt sysselsettingsandelen både som følge av konjunkturelle forhold og på grunn av det har blitt relativt flere eldre. Kombinasjonen av at alderseffekten minskes og at norsk økonomi nå er i en moderat oppgangskonjunktur har gjort at sysselsettingsandelen steg gjennom mye av 2018.

Sysselsettingsraten ventes å stige noe videre, men på grunn av at arbeidstilbudet også ventes å øke vil arbeidsledighetsraten ikke endre seg mye. Ifølge anslagene til Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå ventes arbeidsledighetsraten å ligge fra 3,7 til 3,8 prosent i 2019.

Sysselsettingsveksten ventes å dempes noe sammenlignet med 2018.

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2017*	2018*	2019			
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³	CF ⁴
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,2	2,0	2,4	1,9	2,9	1,9
Konsum i offentlig forvaltning	2,5	1,5	1,8	..	1,5	..
Bruttoinvesteringer fast kapital i alt	3,6	0,9	4,5	..	3,0	4,2
Utvinning og rørtransport	-3,8	3,3	13,2	10,5	8,3	..
Fastlandsnæringer	9,3	1,8	3,4	3,7	5,3	..
Offentlig forvaltning	3,6	6,6	0,0	..	1,2	..
Boliger	7,0	-6,0	1,3	-1,4	-4,3	..
Eksport	-0,2	-0,8	2,4	..	2,2	..
- Tradisjonelle varer	1,7	2,5	3,3	..	5,6	..
Import	1,6	0,9	3,6	3,1	3,0	..
- Tradisjonelle varer	2,7	3,1	3,2	..	..	..
Bruttonasjonalprodukt	2,0	1,4	2,4	2,0	2,3	..
- Fastlands-Norge	2,0	2,2	2,7	2,3	2,7	2,2
Sysselsatte personer	1,1	1,5	1,1	1,1	1,3	..
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	0,4	1,7	1,4	..	..	..
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	4,2	3,8	3,8	3,8	3,7	..
Årslønn	2,3	2,8	3,2	3,2	3 ¼	2,8
Konsumprisindeksen	1,8	2,7	1,8	1,8	1,5	2,0
Driftsbalansen, mrd. kroner	186	241	310	..	137	247
Disponibel realinntekt i husholdningene	1,6	2,0	2,5	..	..	..
Pengemarkedsrente (nivå)	0,9	1,1	1,3	1,5	1,4	..
Importveid kronekurs ⁶	-0,8	0,1	-0,6	-1,1	-0,7	..
Utlånsrente, rammelån(nivå) ⁷	2,5	2,6	2,9	..	..	..
Råoljepris ⁸ i kroner (nivå)	452	583	544	..	583	..
Kreditt til hush. (K2) ⁹	6,5	4,5	..	5,8	..	..
SOBU / Trend BNP-FN ^{3,10}	7,5	7,4	..	..	7,5	..
SOBU / SPU ^{3,11}	2,9	2,6	..	..	2,7	..
Boligpris ¹²	1,4	5,0	1,4	1,6	..	..
Memo:						
Sysselsettingsrate	66,7	67,5	..	..	..	..

* Foreløpige tall.

¹ Kilde: Statistisk sentralbyrå. Konjunkturtendensene publisert 6. desember 2018.

² Kilde: Norges Bank. Pengepolitisk rapport 4/2018, publisert 12. desember 2018.

³ Kilde: Nasjonalbudsjettet 2019

⁴ Kilde: Consensus Forecasts. Gjennomsnitt av flere prognoseaktører per 14. januar 2019.

⁵ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester.

⁶ Positivt tall innebærer svekket krone.

⁷ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig.

⁸ Brent Blend.

⁹ Historisk angis 12-måneders vekst fra desember mens anslaget til Norges Bank er beregnet som firekvartalersveksten ved utgangen av året.

¹⁰ Strukturelt, oljekorrigert underskudd beregnet som prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge.

¹¹ Strukturelt, oljekorrigert underskudd beregnet som prosent av kapitalen i Statens pensjonsfond utland ved inngangen til året.

¹² Kilde: SSBs boligprisstatistikk

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Norges Bank, Finansdepartementet, Beregningsutvalget og Consensus Forecasts.

Kapittel 5

5 Utviklingen i konkurranseevnen

- Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten i næringslivet. Lønnskostnadenes andel av faktorinntektene er en sentral indikator for utviklingen i lønnsomheten og for fordelingen av verdiskapingen. Frontfagsmodellen bygger på prinsippet om at fordelingen av verdiskapingen i industrien er stabil på lang sikt, og danner en norm for lønnsveksten i andre deler av økonomien. Lønnskostnadsandelen i industrien varierer mye som følge av konjunkturbevegelser. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var lønnskostnadsandelen, medregnet beregnede arbeidskraftkostnader for selvstendige, i norsk industri i 2018 på 92 prosent, nesten 6 prosentpoeng høyere enn året før. I tiårsperioden 2009-2018 var gjennomsnittlig lønnskostnadsandel i underkant av 88 prosent, mens den i 20-årsperioden 1999-2018 var vel 83 prosent.
- Lavere lønnskostnadsvekst i norsk industri enn i industrien hos handelspartnerne og en svekkelse av kronen bidro til at relative timelønnskostnader i felles valuta anslås å ha falt med 1,2 prosent i fjor. Det knytter seg noe usikkerhet til anslaget på timelønnskostnadsveksten hos Norges handelspartnerne for 2018.
- En svekkelse av kronen og lavere lønnskostnadsvekst i Norge har bidratt til å bedre den kostnadmessige konkurranseevnen til norsk industri siden 2013. Sett i et lengre tidsperspektiv har timelønnskostnadene i norsk industri økt mer enn hos handelspartnerne, noe som blant annet må ses i sammenheng med høy vekst i prisene på norske eksportprodukter og bedring av bytteforholdet mot utlandet. Gjennomsnittlige timelønnskostnader i norsk industri var i 2018 anslagsvis 29 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnerne i EU, 2 prosentpoeng lavere enn året før. At timelønnskostnadene er høyere i norsk industri enn i industrien hos våre handelspartnerne, reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, samt jevnere fordeling av inntektene.
- Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall falt produktiviteten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, med 0,3 prosent i fjor, etter å ha økt med 2,9 prosent året før. Produktivitetsveksten i norsk industri i perioden 2008-2017 var i gjennomsnitt på 1,8 prosent per år, litt høyere enn et vektet snitt av handelspartnerne.
- I perioden 2008-2017 økte produktiviteten i Fastlands-Norge med i gjennomsnitt 0,8 prosent per år, det samme som et vektet snitt av våre handelspartnerne. I fjor økte produktiviteten i fastlandsøkonomien med 0,7 prosent ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.
- I 2017 var Norges BNP, unntatt petroleumsrenten og regnet per innbygger, 32 prosent høyere enn OECD-snittet. Nivået i Norge er blant de høyeste i OECD-området, selv når petroleumsrenten holdes utenfor.

5.1 Innledning

Omfattende deltakelse i internasjonal handel med varer og tjenester har gjort det mulig for Norge å oppnå en høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig dersom norsk økonomi hadde vært mer skjermet mot utenlandsk konkurranse. Fordelene vil imidlertid bli redusert hvis Norge ikke klarer å sørge for en effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. For å høste gevinstene ved internasjonalt varebytte, må man klare å omstille ressurser som blir ledige som følge av endringer i markedsforholdene. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må også over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Et lands konkurranseevne uttrykker evnen

til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. Et land har ikke god konkurranseevne selv om det har balanse i utenriksøkonomien, dersom for eksempel store deler av landets arbeidsstyrke er arbeidsløs. Men full sysselsetting og lav arbeidsledighet sammen med store underskudd i utenriksøkonomien, tilsier også at et land har svakere konkurranseevne enn hva som kan være bærekraftig over tid.

Det er viktig å skille mellom konkurranseevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurranseevnen for en næring beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å avlønne innsatsfaktorene. En lønnsom næring må både kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i faktormarkedene, herunder arbeidsmarkedet. En økonomi i vekst og med en høy omstillingsgrad vil være kjennetegnet av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringene. I konkurransen om knappe faktorer må noen næringer trappe ned sin virksomhet, mens andre kan ekspandere i takt med økt lønnsomhet. Dersom en næring mottar subsidier i tilknytning til sin virksomhet, kan dette bedre næringens konkurranseevne, men det fører normalt til en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevne i samfunnsøkonomisk forstand.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. Avsnitt 5.2 gir en vurdering av hva som menes med konkurranseutsatte næringer og hvordan lønnsdannelsen skal sikre disse næringenes konkurranseevne gjennom den såkalte frontfagsmodellen. I tillegg presenteres tall for lønnskostnadsandeler, som en indikasjon på utviklingen i lønnsomheten i norsk industri. Videre i avsnitt 5.3 diskuteres utviklingen i lønnskostnader. I dette avsnittet ser vi også på forskjell i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land. Endelig i avsnitt 5.4 gir vi en beskrivelse av utviklingen i produktiviteten. For alle indikatorene som presenteres i kapitlet sammenlikner vi Norge med et aggregat av våre viktigste handelspartnere, jf. boks 5.1.

Boks 5.1 Norges handelspartnere

For å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne ulike indikatorer i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. Ved beregning av handelspartneraggregat, legger utvalget til grunn beregninger av OECD for Norges handelspartnere. Beregningsutvalget har i denne rapporten benyttet konkurransevekter fra OECD for Norges handelspartnere for perioden 1997-2016.

Konkurransevektene til OECD gjenspeiler handelsstrømmene med de enkelte landene i hvert av årene i perioden, og er derfor forskjellige for hvert år i perioden 1997-2016. Utvalget har lagt de 25 landene med størst vekter i 2016 til grunn som landsammensetning for handelspartneraggregatet. Denne landsammensetningen er benyttet for alle år, selv om det i perioder har vært variasjoner mht. hvilke 25 land som har hatt størst vekter. Basert på landsammensetningen og OECDs konkurransevekter for de ulike årene, er det beregnet et vektet handelspartneraggregat for hvert år i perioden 1997-2016.

Tabell 5.1 viser landsammensetningen og vektene for 2016 i denne rapporten¹. I tillegg viser tabellen vektene for 2013 i utvalgets rapport i fjor.² De største endringene fra de gamle til de nye konkurransevektene inntreffer for Sverige som får markert høyere vekt, og Storbritannia som får lavere vekt. Endringene for Sverige og Storbritannia skyldes i all hovedsak revisjoner i tallene til OECD, og ikke utviklingen fra 2013 til 2016.

Ifølge OECD skyldes de store revisjonene at det har skjedd vesentlige klassifikasjonsendringer i handelstallene for en rekke land, særlig land utenfor OECD-området. Dette har sammenheng med at det har kommet nye føringsprinsipper for handelstall, som flere – men ikke alle – land har innført. Blant annet har det skjedd endringer i hva som blir klassifisert som henholdsvis varer og tjenester. Beregningene til OECD er basert på import og eksport mellom Norge og andre land av

alle varer unntatt gruppe 3 i det internasjonale klassifiseringssystemet for handelsstatistikk (SITC³). Denne gruppen består av råolje, naturgass, raffinerte oljeprodukter og strøm. Tallgrunnlaget til OECD inkluderer ikke handel med tjenester. Klassifikasjonsendringer mellom varer og tjeneste vil dermed kunne påvirke tallene. I 2018 utgjorde tjenester 26 prosent av Norges eksport, og 35 prosent av Norges import.

Foruten Sverige og Storbritannia er det også en vesentlig endring i konkurransevekten til Sør Korea. Her er det utviklingen fra 2013 til 2016 som bidrar til endringen, og ikke revisjoner i tallene. For de andre landene i handelspartneraggreget er endringene fra de gamle konkurransevektene av mindre karakter.

OECD presiserer at metoden som er benyttet for beregning av konkurransevektene er den samme som tidligere.

Konkurransevektene her avviker noe fra eksportvektene som omtales i kapittel 4, se tabell 4.2. Dette er fordi vektene i kapittel 4 er beregnet utelukkende basert på destinasjonen for Norges tradisjonelle vareeksport.

Tabell 5.1 Sammensetning av handelspartneraggregat. Prosent

Nr.	Land	Vekter for 2016 i denne rapporten	Vekter for 2013 i fjorårets rapport	Differanse
1	Sverige	21,1	12,4	8,7
2	Tyskland	13,9	14,8	-0,9
3	Danmark	8,5	5,6	2,9
4	Nederland	6,9	7,7	-0,8
5	Storbritannia	6,0	11,0	-5,0
6	USA	5,7	6,8	-1,1
7	Sør Korea	5,5	1,9	3,6
8	Kina	3,9	5,6	-1,7
9	Polen	3,6	3,5	0,1
10	Belgia	2,6	3,8	-1,2
11	Finland	2,5	1,8	0,7
12	Italia	2,5	3,4	-0,9
13	Frankrike	2,4	4,8	-2,4
14	Singapore	2,2	1,2	1,0
15	Spania	1,9	2,3	-0,4
16	Canada	1,7	1,6	0,1
17	Japan	1,4	1,8	-0,3
18	Litauen	1,1	0,0	1,1
19	Brasil	1,1	1,1	0,0
20	Russland	1,1	2,6	-1,5
21	Tsjekkia	1,1	1,2	-0,2
22	Sveits	1,1	1,3	-0,3
23	Tyrkia	0,8	0,9	-0,1
24	Estland	0,8	0,0	0,8
25	Taiwan	0,7	0,8	-0,1
26	Østerrike	0,0	1,0	-1,0
27	Irland	0,0	1,0	-1,0
	SUM	100,0	100,0	0,0

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

¹ Konkurransevektene i 2016 er videreført for 2017 og 2018.

² I fjorårets rapport benyttet utvalget vektene fra OECD for årene 1997-2013. Vektene i 2013 ble fremskrevet for årene 2014-2017.

³ SITC = Standard International Trade Classification.

5.2 Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, offentlig sektor, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden III-utvalgets rapport NOU 2013:13. Konkurranseutsatt sektor (k-sektor) består i prinsippet av bedrifter som produserer produkter som kan eksporteres/importeres, og som derfor konkurrerer mot utenlandske virksomheter. Bedrifter og virksomheter som ikke konkurrerer mot utenlandske virksomheter betegnes gjerne som skjermede, uavhengig av konkurransesituasjonen mellom slike bedrifter på det innenlandske markedet. Produktene fra skjermet sektor (s-sektor) kan det i teorien ikke handles med over landegrensene, de er lokale og må konsumeres i samme land som de produseres. Hindringen mot handel kan være politisk, men også praktisk/teknisk. Den teknologiske utviklingen har kontinuerlig økt mulighetene for handel. Skillet mellom k- og s-sektor i hovedkursteorien er stilisert. Det er nå svært få varer og tjenester som det teknisk sett ikke kan handles med, og det er lite av norsk markedsrettet virksomhet som ikke på en eller annen måte er utsatt for konkurranse fra utlandet. Størrelsen på transportkostnader kan imidlertid i praksis være et hinder.

I en utredning for Holden III utvalget har Eika m.fl. (2013) foretatt en klassifisering av norsk næringsliv etter hvor utsatt de ulike næringer er for internasjonal konkurranse. Inndelingen er basert på andelen av næringenes verdiskaping som går til eksport eller i hvilken grad de konkurrerer mot import. Selv om det er store forskjeller mellom bedrifter i samme næring, og det er mange bedrifter som er internasjonalt konkurranseutsatte også i andre næringer, er en slik inndeling nyttig, fordi den gir kunnskap om hvilke aktører som i hovedsak er internasjonalt konkurranseutsatte. Ifølge utredningen stod de fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringene for nær 15 prosent av verdiskapingen i Norge i 2012, og 11 prosent av sysselsettingen. De konkurranseutsatte næringene i fastlandsøkonomien kan deles i tre: Leverandørvirksomhet til petroleumsvirksomheten, næringer basert på andre former for naturressurser, og såkalte ikke-stedbundne næringer, dvs. konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengig av norske naturressurser, og dermed i større grad kan flyttes til andre land.

I rapporten ble det pekt på at i årene med kraftig vekst i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten, rettet mange konkurranseutsatte bedrifter mer av sin produksjon mot leveranser til petroleumssektoren. Dette bidro til at produksjonen i leverandørnæringene økte vesentlig sterkere enn i andre næringer. Samtidig er det ikke så mange næringer der slike leveranser utgjør hoveddelen av produksjonen. Holden III-utvalget peker på at for at konkurranseutsatt sektor skal bli stor nok samlet sett, vil man ha behov for et visst omfang av ikke-stedbundne næringer. I dag er det betydelig aktivitet i slike næringer, men for at den skal være stor nok også i fremtiden, er det vanskelig å se for seg at kostnadsnivået korrigerert for produktivitetsforskjeller i vid forstand kan være mye høyere i Norge enn hos våre handelspartnere.

Stadig flere deler av næringslivet møter internasjonal konkurranse. Det er dels et resultat av at teknologisk utvikling gjør det mulig, for eksempel innen regnskap og IKT, men også at virksomheter i økende grad konkurrerer i andre land, som innen transport, bygg og anlegg, og matindustrien. I flere tjenesteytende næringer ser vi økende konkurranse fra utlandet og en klar økning i importen. Holden III-utvalget peker på at denne økningen i noen grad kan henge sammen med høyere kostnader i Norge enn hos nære handelspartnere. Selv om importandelen i disse næringene samlet sett er relativt liten, er andelen betydelig høyere i deler av næringene. Samtidig er dette næringer som vokser mer enn BNP samlet sett, slik at økte importandeler her vil gi stadig større utslag i samlet import. Økende

import på nye områder innebærer isolert sett at vi trenger en ytterligere økning i aktiviteten i ikke-stedbundne næringer for å sikre langsiktig balanse i utenrikshandelen, eller at eksporten fra andre næringer øker.

5.2.1 Frontfagsmodellen

Industrien har i mesteparten av etterkrigstiden vært retningsgivende for øvrige tariffområder i lønnsforhandlingene i Norge. Opplegget for forhandlingene bygger på at lønnsveksten må tilpasses det konkurranseutsatt sektor over tid kan leve med. Dette ivaretas ved at avtaleområder med stort innslag av konkurranseutsatt virksomhet både forhandler først (det såkalte frontfaget), og at resultatet fra disse danner en norm for andre avtaleområder. Frontfaget har tradisjonelt vært industrioverenskomstens verksteddel ved forbundsvise oppgjør og bredere LO-NHO-områder, som industriarbeidere, ved sentrale oppgjør.

Frontfagsmodellen ble formalisert som en økonomisk modell, ofte omtalt som hovedkursteorien, da Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene i 1966 la fram sin andre rapport høsten 1966. Hovedkursteorien beskriver de makroøkonomiske trender som vil gjelde for lønns- og prisutviklingen i Norge på lang sikt. Over tid stiller et ønske om full sysselsetting og balanse i utenriksøkonomien krav til størrelsen på konkurranseutsatt sektor som bare kan oppfylles dersom lønnsomheten i slik virksomhet ikke er dårligere i Norge enn i utlandet. Forventet avkastning på investeringer i Norge (kapitalavkastningen) må da på lang sikt være på nivå med forventet kapitalavkastning hos våre handelspartnere. Lavere forventet kapitalavkastning i Norge enn i utlandet vil føre til at investorer vil foretrekke å investere i utlandet fremfor i Norge. Dette medfører at produktreallønnskostnaden i industrien i Norge ikke kan være høyere enn det produktivetsnivået i konkurranseutsatt sektor gir grunnlag for. Dersom reallønnen vokser raskere enn produktiviteten, vil kapitalavkastningen reduseres, og investeringene svekkes. Over tid vil lave investeringer i Norge føre til en gradvis nedbygging av konkurranseutsatt sektor. Med "hovedkurs" i Utredningsutvalgets rapport refereres det i tråd med dette til et "normalnivå på lønnskostnadsandelen i konkurranseutsatt sektor, dvs. hvor mye av faktorinntekten som normalt går til lønnstakerne og hvor mye som går til kapitaleierne. En stabil utvikling i lønnskostnadsandelen kan indikere en stabil lønnsevne og konkurransekraft i sektoren.

Når produktivetsveksten bestemmer utviklingen i produktreallønn over tid, må nominell lønnsvekst være lik summen av produktivets- og prisveksten. Hvis den nominelle lønnsveksten blir høyere enn dette, slik at reallønnen vokser mer enn det produktivetsveksten gir rom for, vil konkurranseevnen svekkes og arbeidsledigheten stige. En blanding av markedsforhold og institusjonelle mekanismer bidrar til at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor er normen også for lønnsveksten i resten av økonomien.

Frontfagsmodellen hviler blant annet på erkjennelsen av at lønnsdannelsen over tid har avgjørende betydning for nivået på arbeidsledigheten, mens reallønnsutviklingen først og fremst er knyttet til produktivetsutviklingen. Erfaringene fra Norge og andre land tilsier at høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivetsvekst i all hovedsak slår ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet på lengre sikt, og ikke i høyere reallønnsvekst. Etersom konkurranseutsatte næringer konkurrerer med skjermede næringer om arbeidskraften, må de samme betingelsene for lønnsvekst gjelde også for skjermede næringer.

Den norske lønnsforhandlingsmodellen innebærer videre stor grad av koordinering, der hovedorganisasjonene i arbeidslivet spiller en avgjørende rolle. Institusjoner som Kontaktutvalget og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene støtter opp under koordineringen. Organisasjonsgraden på arbeidstakersiden i Norge har de siste årene vært om lag 50 prosent, jf. vedlegg 5. Tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere er anslått til 69 prosent, 52 prosent i privat sektor og tilnærmet 100 prosent i offentlig sektor. Tariffavtalene benyttes imidlertid også som rettesnor i bedrifter som ikke formelt er bundet av avtalene.

Samtidig som flertallet av arbeidstakerne i Norge dermed er dekket av de sentrale forhandlingene, er det et betydelig antall som ikke er dekket av kollektive avtaler. Blant annet ledere og en stor andel av funksjonærene i industrien får sin lønn bestemt gjennom lokale lønnsforhandlinger. Dette var en viktig bakgrunn for at Kontaktutvalget den 22. januar 2003 la fram en felles erklæring om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003. I denne erklæringen het det blant annet:

« (...) På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende: At den samlede lønnskostnadsveksten i 2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003: Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eierposisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.»

Regjeringen Stoltenberg II satte i 2012 ned et offentlig utvalg (Holden III) for å vurdere erfaringene med lønnsdannelsen gjennom de 12 årene som hadde gått siden handlingsregelen og inflasjonsmålet for pengepolitikken ble innført. Holden III-utvalget (NOU 2013:13) påpekte i sin innstilling som ble lagt fram i desember 2013, at høy og økende aktivitet i petroleumsvirksomheten og økt bruk av oljepenger over statsbudsjetter hadde trukket opp kostnadsnivået i Norge sammenlignet med andre land, både gjennom høyere lønnsvekst enn hos handelspartnerne og gjennom en styrking av kronen. Det høye lønnskostnadsnivået innebærer samtidig at mange har fått glede av bytteforholdsgevinsten og det høye produktivitetsnivået. Utvalget pekte samtidig på at nedtrappingen av petroleumsvirksomheten som før eller senere ville komme, ville kunne utfordre stabiliteten i norsk økonomi, og at utfordringene ville øke dersom nedgangen kom brått, f.eks. som følge av en nedgang i oljeprisen, jf. boks 5.2. Utvalget skrev bl.a. at

«En slik utvikling vil kreve vesentlige tilpasninger både i den økonomiske politikken og i lønnsdannelsen. Norges Bank vil trolig redusere styringsrenten, kronkursen vil trolig svekkes betydelig, finanspolitikken må etter hvert strammes inn som følge av lavere vekst i fondskapitalen, og lønnstakerne må trolig godta en vesentlig svakere utvikling i kjøpekraften. Over tid vil svekkelsen av kronkursen og en lavere lønnsvekst bidra til ny vekst i tradisjonelle konkurranseutsatte næringer, og til at arbeidsledigheten etter hvert går ned igjen. Frontfagsmodellen er etter utvalgets mening godt egnet til å bidra til en tilpasning til et lavere kostnadsnivå for å bedre konkurranseevnen.»

I lys av nye utviklingstrekk siden Holden III-utvalget leverte sin rapport, satte regjeringen Solberg i mars 2016 ned et ekspertutvalg (Cappelen) som skulle vurdere utfordringer for lønnsdannelsen. Cappelen-utvalget (NOU 2016:15) konkluderte i sin rapport med at Holden III-utvalgets beregninger av konsekvensene av lavere oljepris for norsk økonomi fanget godt opp de mekanismene som har gjort seg gjeldende etter fallet i prisene på olje og gass.

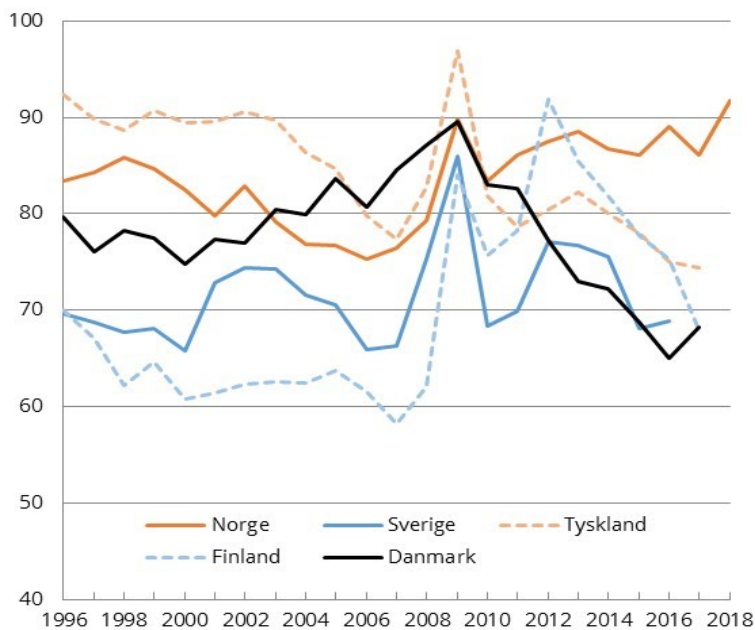
5.2.2 Lønnsomheten i norsk industri

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i *konkurranseevnen* og *lønnsomheten i næringslivet*, jf. over. Hovedkursteorien peker på lønnskostnadsandelen som en sentral indikator for utviklingen i

lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser og svakere produktivitet utvikling er faktorer som isolert sett bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. En slik utvikling vil innebære at en større andel av bedriftenes overskudd tilfaller lønnstakerne og mindre kapitaleierne. Lønnskostnadsandelen vil da gå opp, mens driftsresultatandelen vil gå ned. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser og sterkere produktivitet utvikling isolert til bedret konkurranseevne og lønnsomhet. En slik utvikling vises ved en lavere lønnskostnadsandel og tilsvarende høyere driftsresultatandel.

Figur 5.1 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av netto faktorinntekter i industrien i Norge og våre handelspartnere siden midten av 1990-tallet. Lønnskostnadsandelen i Norge har historisk svingt med konjunktorene.

Nedgangen i lønnskostnadsandelen på første halvdel av 2000-tallet må trolig bl.a. ses i sammenheng med den markerte bedringen i Norges bytteforhold i handelen med utlandet etter at Kina begynte å spille en større rolle i det internasjonale varebyttet. Sterk vekst i etterspørselen fra Kina og andre framvoksende økonomier har gitt betydelig oppgang i prisene på flere viktige norske eksportprodukter. Samtidig har økt import fra lavkostland bidratt til nedgang i prisene på importerte konsumvarer, noe som har bidratt til merkbar bedring i lønnstakernes kjøpekraft. Når produktivitetsveksten i tillegg har vært høy, har dette gitt grunnlag for sterk vekst både i bedriftenes overskudd og i reallønnene.

Figur 5.1 Lønnskostnadsandeler i industrien¹

¹ Lønnskostnadsandelene er beregnet ved lønnskostnader dividert på netto faktorinntekter, dvs. at driftsresultatet er justert for kapital slit. Lønnskostnadene som inngår i beregningene inkluderer beregnet arbeidsinnsats til selvstendige, jf. utdyping i vedlegg 6.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Eurostat og Beregningsutvalget.

Etter å ha kommet ned i vel 75 prosent i 2006, økte lønnskostnadsandelen de to neste årene. I forbindelse med finanskrisen steg lønnskostnadsandelen i norsk industri markert i 2009, før den falt noe tilbake igjen i 2010. I perioden 2011-2017 var lønnskostnadsandelen forholdsvis stabil mellom 86 og 89 prosent. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var lønnskostnadsandelen i fjor på 92 prosent, nesten 6 prosentpoeng høyere enn året før. Oppgangen i fjor må ses i sammenheng med en markert nedgang i driftsresultatet i industrien. Til sammenlikning har gjennomsnittet de siste ti årene vært i underkant av 88 prosent, mens gjennomsnittet de siste 20 årene har vært på drøyt 83 prosent, jf. figur 5.1.

Figuren viser også utviklingen i Sverige, Tyskland, Finland og Danmark. Når man sammenlikner lønnskostnadsandelen med andre land, er det viktig å være oppmerksom på at ulike næringsstruktur i ulike land vil kunne gi nivåforskjeller i lønnskostnadsandelene mellom landene. I vedleggstabell 4.5 presenteres tall for netto lønnskostnadsandel for industrien i Norge og utvalgte land.

5.3 Indikatorer for kostnadsutviklingen

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Lønnskostnadene kan bl.a. måles ved timelønnskostnader og lønnskostnader per produsert enhet. Svakere krone kan bedre eksportbedriftenes inntekter og bedre bedriftenes konkurransesituasjon relativt til utlandet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert produktinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil også produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer produktinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene er, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om innsatsfaktorer som bl.a. arbeidskraft. Lavere lønninger i andre næringer kan bidra til en bedring i industriens konkurranseevne ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig. Svakere krone trekker i retning av dyrere produktinnsats på importerte varer og tjenester. Dette svekker isolert sett lønnsomheten, men gir også insentiver til å erstatte importerte produkter med norskproduserte varer og tjenester som så vil dempe effekten på lønnsomheten igjen.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon.

5.3.1 Vekst i timelønnskostnader

Tabell 5.2 og figur 5.2 viser utviklingen i lønnskostnader per time for ansatte i industrien i Norge og i industrien hos våre handelspartnere målt i felles valuta.

Etter å ha svekket seg i årene fram til og med 2012, bidro en markert svekkelse av kronen til at den kostnadsmessige konkurranseevnen målt ved relative timelønnskostnader i industrien i felles valuta bedret seg i perioden 2013-2018. Basert på foreløpige nasjonalregnskapstall og anslag på timelønnskostnadsveksten hos Norges handelspartnere, anslås den kostnadsmessige konkurranseevnen å ha bedret seg i 2018 med 1,2 prosent. Av dette kan 0,7 prosentpoeng tilskrives lavere vekst i timelønnskostnadene i norsk industri enn i industrien hos handelspartnerne, mens resten skyldes en svekkelse av kronen.

Samlet sett over den siste tiårsperioden har den kostnadsmessige konkurranseevnen bedret seg med i gjennomsnitt 0,8 prosent per år. Mens veksten i timelønnskostnader i norsk industri har vært høyere enn hos et vektet gjennomsnitt av handelspartnerne, har en svekkelse av kronen bidratt i motsatt retning.

Dersom en ser utviklingen i et litt lengre perspektiv har veksten i timelønnskostnader i norsk industri vært høyere enn i industrien hos handelspartnerne, jf. figur 5.2. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært langt større svingninger i den relative timelønnskostnadsveksten målt i felles valuta enn i nasjonal valuta.

Tabell 5.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før

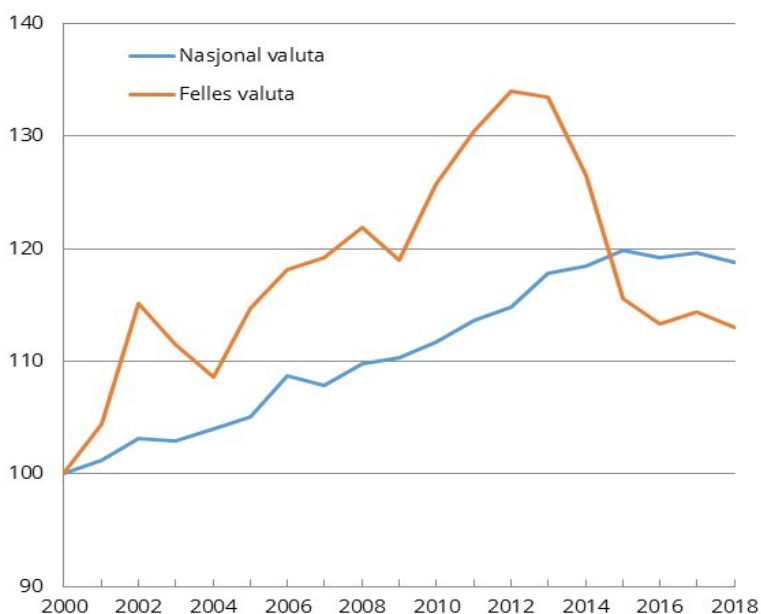
	Gj.snitt perioden	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Vekst i lønnskostnader per time											
Norge ¹	3,3	4,1	2,2	4,5	4,9	5,1	3,1	3,1	1,7	2,4	2,3
Handelspartnerne ²	2,5	3,6	0,9	2,7	3,8	2,4	2,5	1,9	2,2	2,1	3,0
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	0,8	0,5	1,2	1,8	1,1	2,6	0,5	1,2	-0,5	0,3	-0,7
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	-0,8	-2,3	5,6	3,8	2,7	-0,4	-5,3	-8,6	-1,9	0,9	-1,2
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³	1,6	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1	10,7	1,4	-0,6	0,5

¹ Lønnskostnad per utførte timeverk i industrien, jf. nasjonalregnskapet.

² Tallene for årene 2008-2016 er fra Conference Board. For 2017 og 2018 benyttes tall for vekst i arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 5.1.

³ Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en svekkelse av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står overfor.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 5.2 Relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 2000 = 100

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Dersom vi går ut over industrien og ser på næringsvirksomhet i bredere forstand har den kostnadmessige konkurransevnen bedret seg med i gjennomsnitt 0,5 prosent per år over de siste ti årene, jf. tabell 5.3. Mens veksten i arbeidskraftkostnader i Norge har vært høyere enn hos handelspartnerne, har en svekkelse av kronen i perioden bidratt i motsatt retning.

Tabell 5.3 Arbeidskraftkostnader i næringsvirksomhet¹. Prosent endring fra året før

	Gj.snitt perioden	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Vekst i lønnskostnader pr. time											
Fastlands-Norge	3,5	4,5	2,2	4,7	4,7	5,5	2,9	2,4	1,3	3,1	3,5
Handelspartnerne ²	2,4	2,8	1,9	2,7	3,1	1,6	2,1	2,3	2,3	2,7	2,6
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,0	1,7	0,3	1,9	1,6	3,8	0,8	0,1	-1,0	0,4	0,9
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	-0,5	-1,2	4,7	3,9	3,2	0,8	-5,0	-9,6	-2,4	1,0	0,3
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³	1,6	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1	10,7	1,4	-0,6	0,5

¹ Unntatt offentlig virksomhet. Tallene for Fastlands-Norge er fra SSB, mens tallene for handelspartnerne er fra Eurostat.

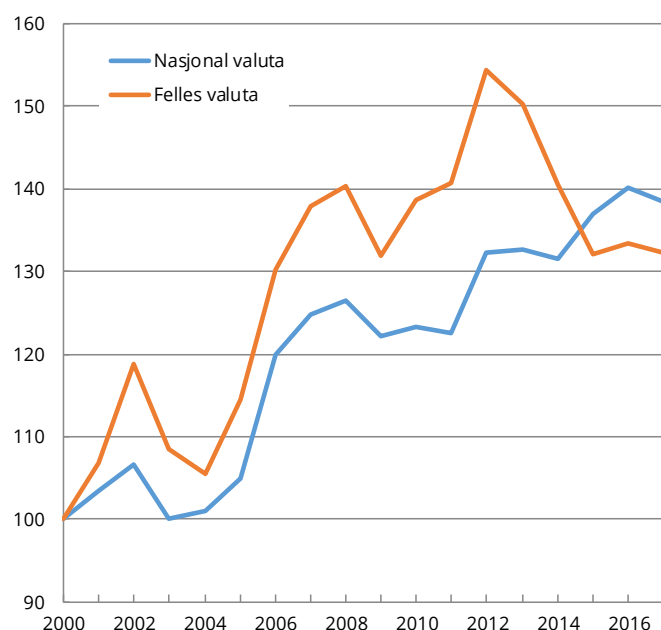
² Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 5.1.

³ Industriens effektive valutakurs.

Kilder: Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

5.3.2 Vekst i lønnskostnader per produsert enhet

Høyere lønnsvekst i Norge enn hos handelspartnerne bidro til at lønnskostnadene per produsert enhet i norsk industri relativt til industrien hos handelspartnerne økte med 38 prosent fra 2000 til 2017, målt i nasjonal valuta. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært større svingninger i utviklingen i det relative forholdet for lønnskostnader per produsert enhet målt i felles valuta enn i nasjonal valuta, jf. figur 5.3. Fra 2000 til 2017 økte lønnskostnadene per produsert enhet i norsk industri med 32 prosent mer enn i industrien hos handelspartnerne, målt i felles valuta.

Figur 5.3 Lønnskostnader per produsert enhet i industrien i Norge relativt til handelspartnerne. Indeks 2000 = 100

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

Dersom en ser på den siste tiårsperioden vi har tall for (2008-2017) har lønnskostnadene per produsert enhet i norsk industri relativt til industrien hos handelspartnerne falt med i gjennomsnitt 0,5 prosent per år, målt i felles valuta. Mens veksten i lønnskostnadene per produsert enhet i norsk industri i gjennomsnitt var om lag 1 prosent høyere per år enn hos handelspartnerne, bidro en svekkelse av kronen i motsatt retning.

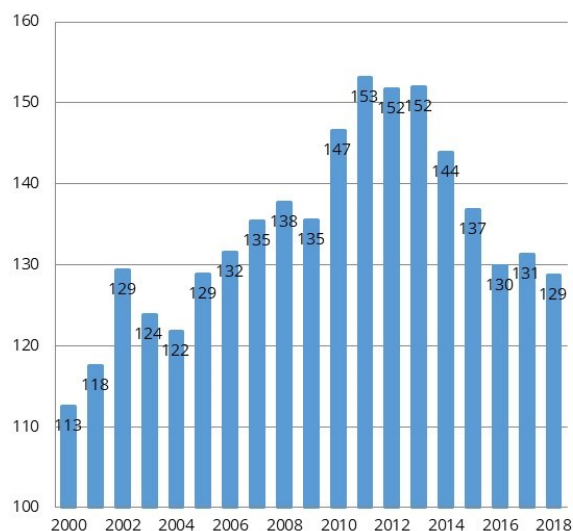
5.3.3 Vekst i lønnskostnader per sysselsatt i hele økonomien

Ifølge tall fra OECD var veksten i lønnskostnader per sysselsatt i hele økonomien 0,3 prosentpoeng lavere i Norge enn i OECD-området i 2017, jf. vedleggstabell 4.4. Veksten i lønnskostnader per sysselsatt i Norge var samtidig på samme nivå som hos et vektet snitt av våre handelspartnere. For 2018 anslår OECD veksten i lønnskostnadene per sysselsatt i OECD-området til 2,9 prosent og hos et vektet snitt av våre handelspartnere til 3,2 prosent. OECD anslår videre veksten i lønnskostnadene per sysselsatt i 2019 til 3,2 prosent i OECD-området og til 3,5 prosent hos våre handelspartnere.

5.3.4 Lønnskostnadsnivåer i industrien

Forholdet mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU viste en oppadgående trend fram til 2011, jf. figur 5.4. Både høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne i EU og en styrking av kronen bidro. En markert svekkelse av kronen bidro til at differansen mellom timelønnskostnadene i norsk industri og i industrien hos handelspartnerne i EU falt fra 52 prosent i 2013 til 30 prosent i 2016. De siste tre årene har den anslåtte differansen holdt seg forholdsvis stabil. Lavere lønnskostnadsvekst i norsk industri og en svekkelse av kronen bidro til at forskjellen i lønnskostnadsnivå falt med 2 prosentpoeng til 29 prosent i 2018.

Endringen i konkurransevekter, jf. boks 5.1, bidrar til at lønnskostnadsnivåforskjellen mellom norsk industri og industrien hos våre handelspartnere i EU anslås noe lavere i denne rapporten enn i TBU-rapporten i fjor. Utviklingen i lønnskostnadsforskjellen over tid er imidlertid i liten grad påvirket av de nye konkurransevektene, jf. utdyping i boks 5.2.

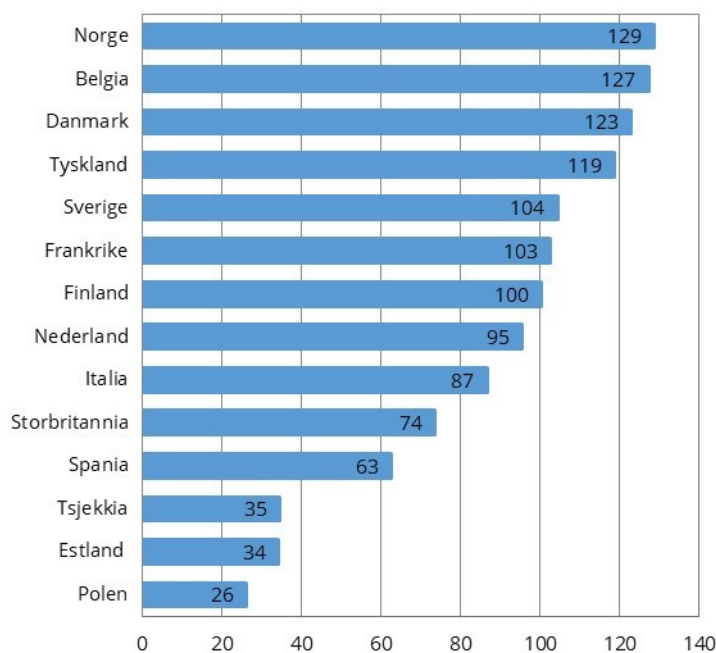

Figur 5.4 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta¹. Handelspartnerne i figuren = 100

¹ Tallene fra 2008 til 2016 er fra Conference Board. Nivåene i 2017 og 2018 er framskrevet ved å benytte Nasjonalregnskapet for Norge og arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat for handelspartnerne.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 5.5 illustrerer forholdet mellom lønnskostnadene per timeverk i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU i 2018. Selv om forholdet mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne har falt markert siden 2013, var nivået i Norge i fjor fortsatt høyere enn hos alle de andre landene i sammenlikningen. Dette reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, samt jevnere fordeling av inntektene, men også at lønnskostnadsveksten i norsk industri i nasjonal valuta har vært høyere enn hos handelspartnerne de siste ti årene. Av handelspartnerne er det Belgia, Danmark og Tyskland som har det høyeste lønnskostnadsnivået. Landene med lavest lønnskostnadsnivå i 2018 var Tsjekia, Estland og Polen.

Figur 5.5 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU¹ i felles valuta i 2018 Handelspartnerne i figuren = 100

¹ Figuren omfatter alle EU-landene i handelspartneraggregatet, jf. boks 5.1. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ut fra Norges konkurransevekter.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 5.2 Effekt for anslag på lønnskostnadsnivå av endring i konkurransevektene

Konkurransevektene i årets TBU-rapport er for enkelte land betydelig endret sammenliknet med konkurransevektene som ble benyttet i TBU-rapporten i fjor, jf. boks 5.1.

Tabell 5.4 nedenfor viser anslag på utviklingen i timelønnskostnadene i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta. I den første kolonnen oppgis anslagene i årets TBU-rapport. I den andre kolonnen illustreres hvordan anslagene ville blitt dersom konkurransevektene som ble benyttet i fjorårets TBU-rapport hadde blitt lagt til grunn.

Som illustrert i tabellen er forskjellen mellom det anslåtte lønnskostnadsnivået i norsk industri og industrien hos handelspartnerne litt lavere med de nye konkurransevektene. Utviklingen over tid er imidlertid om lag den samme med de to vektsettene. Mens nedgangen i lønnskostnadsnivåforskjell fra 2013 til 2018 anslås til 23 prosentpoeng med de nye vektene, anslås den til 24 prosentpoeng med vektene som ble benyttet i fjor.

Tabell 5.4 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta. Handelspartnerne = 100

	Vekter i årets TBU-rapport ¹⁾	Vekter i TBU-rapporten ifjor ²⁾	Vekter i årets rapport videreført fra 2013 ³⁾	Vekter i TBU-rapportene før 2013 ⁴⁾
2000	113	114	113	113
2001	118	118	118	118
2002	129	130	129	129
2003	124	125	124	124
2004	122	123	122	122
2005	129	130	129	129
2006	132	133	132	132
2007	135	137	135	135
2008	138	141	138	138
2009	135	137	135	135
2010	147	151	147	148
2011	153	158	153	152
2012	152	157	152	152
2013	152	157	152	151
2014	144	147	144	143
2015	137	140	138	136
2016	130	134	131	130
2017	131	135	133	131
2018	129	133	130	130

¹ Konkurransevektene i årets TBU-rapport går frem til og med 2016. Vektene i 2016 er fremskrevet for 2017-2018.

² Vektene i TBU-rapporten i fjor gikk til og med 2013. Vektene i 2013 er fremskrevet for 2014-2018.

³ Vektene for 2013 i årets TBU-rapport videreført for årene 2014-2018.

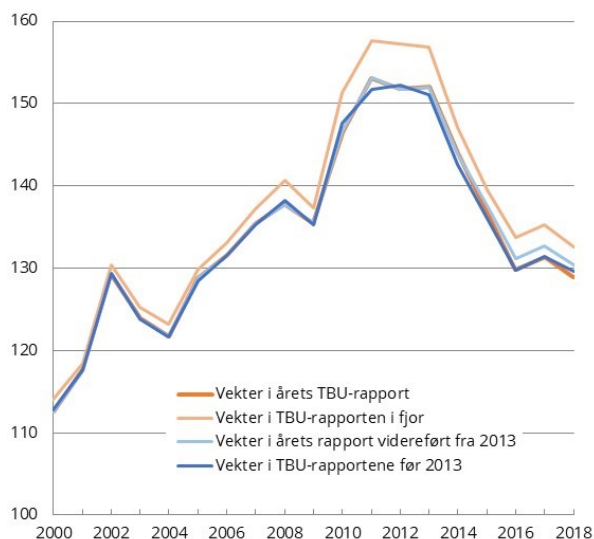
⁴ Vektene i TBU-rapportene før mars 2013 gikk frem til 2007. Vektene i 2007 er fremskrevet for 2008-2018.

Mens konkurransevektene i denne TBU-rapporten er beregnet for perioden 1997-2016, var konkurransevektene i fjorårets rapport beregnet for årene frem til og med 2013. For å få frem den isolerte effekten av revisjonene til OECD er det i den tredje kolonnen illustrert resultatene av en beregning der konkurransevektene i 2013 i årets TBU-rapport er benyttet for perioden 2014-2018.

De største endringene inntreffer for perioden 2010-2013 da revisjoner i vektene bidrar til å trekke ned lønnskostnadsnivåforskjellen med 5 prosentpoeng. Forskjellen mellom vektsettene er litt mindre i årene fra og med 2014. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at den svenske kronen svekket seg markert i 2014.

TBU oppdaterer normalt konkurransevektene hvert tredje år. Også i 2013 var det store revisjoner i konkurransevektene. De nye konkurransevektene til OECD ligner i stor grad på vektene som ble benyttet i TBU-rapportene frem til mars 2013.

Figur 5.6 nedenfor illustrer utviklingen i relative timelønnskostnader beregnet med de fire ulike metoden som er oppgitt i tabell 5.4. Som figuren viser gir de ulike metodene om lag det samme forløpet for utviklingen i lønnskostnadsnivåforskjellen.

Figur 5.6 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta. Handelspartnerne = 100

5.3.5 Sammensetningen av lønnskostnadene i industrien

Tabell 5.5 viser en oversikt over lønnskostnadenes sammensetning for industriansatte i 2016, basert på en oppsplitting på lønn for arbeidet tid, lønn for ikke-arbeidet tid og andre indirekte personalkostnader. Sammenstillingen for de 13 europeiske konkurrentlandene er knyttet til kildematerialet fra Conference Board i USA, mens fordelingen for Norge er estimert på bakgrunn av Arbeidskraftkostnadsundersøkelsen i Statistisk sentralbyrå for året 2016 med tilnærmet samme spesifisering av lønnskostnadene i industrien som for de øvrige landene.

I tabellen er gjennomsnittlige lønnskostnader pr. time omregnet til norske kroner for 2016. Foreløpig finnes det ikke oppdatert tallmateriale fra Conference Board for 2017 og 2018, men man har likevel beregnet et estimert nivå for lønnskostnader pr. time for 14 europeiske konkurrentland ved å bruke foreløpige veksttall fra Eurostat og endrede valutakurser. Veksttall for norsk industri fra 2016 til 2017 og fra 2017 til 2018, er basert på nasjonalregnskapet for Norge. Tabell 5.5 viser at forskjellen i lønnskostnadsnivået mellom industriansatte i Norge og i de fleste europeiske konkurrentlandene ble mindre for alle land unntatt Sverige, fra 2017 til 2018. For Tyskland, Estland, Tsjekkia og Polen ble forskjellen også redusert fra 2016 til 2017.

Lønn for ikke-arbeidet tid består av sykefravær, ferie og annet betalt fravær. Dette er fordelt på antall timer. For resten av de indirekte personalkostnadene er arbeidsgiveravgifter, pensjons- og forsikringsordninger de klart største bidragsyterne. I tråd med globaliseringen kan variasjonen i innslaget av ulike kategorier av ansatte mellom land, ha stor betydning i sammenlikninger av gjennomsnittlige lønnskostnader mellom land. Endringer i internasjonale standarder for næringsklassifisering og oppsplitting av industrienheter, har ført til at enheter som tidligere ble klassifisert som industri, er blitt flyttet til næringsgrupper utenfor industri. Årsaken til dette kan også ha

sammenheng med nye og reviderte internasjonale yrkesstandarder (ISCO) som er blitt innført mer spesifikt knyttet til arbeidets innhold, og som i praksis kan være klassifisert som egne enheter, knyttet til nye næringsgrupper. Flere av lønnskomentene kan være anslått på usikkert grunnlag fordi kvaliteten på datamaterialet kan variere mellom land.

Tabell 5.5 Lønnskostnader pr. time for 2016, omregnet til norske kroner¹ for industriansatte og fordeling³ i prosent² på hhv. lønn per arbeidet time, lønn for ikke arbeidet tid, samt andre indirekte lønnskostnader. Fremskrevet estimat for totale lønnskostnader 2017 og 2018.

	Gjennomsnittlig lønnskostnader i kr. pr. arbeidet time			Arbeidet	Ikke	Arbeidet	Andre	Totalt
	2016 ⁵	2017 ⁶	2018 ⁷	tid	arbeidet	og ikke	sosiale	
				Pst.	Pst.	arbeidet	kostnader	Pst.
Norge	408	418	428	66,4 ⁴	12,3 ⁴	78,7 ⁴	21,3 ⁴	100
Belgia	397	403	422	48,5	20,5	69,0	31,0	100
Danmark	381	389	408	72,6	15,8	88,4	11,6	100
Tyskland	363	374	394	57,5	20,6	78,1	21,9	100
Sverige	350	349	348	58,4	10,8	69,2	30,8	100
Finland	325	321	333	58,9	20,7	79,6	20,4	100
Frankrike	317	323	341	56,4	13,2	69,6	30,4	100
Nederland	291	299	317	58,6	20,5	79,1	20,9	100
Italia	273	274	287	52,6	18,4	71,0	29,0	100
Storbritannia	239	231	245	71,9	13,6	85,5	14,5	100
Spania	197	199	208	54,8	20,4	75,2	24,8	100
Estland	97	104	114	64,4	9,6	74,0	26,0	100
Tsjekkia	90	100	115	60,4	13,0	73,4	26,6	100
Polen	72	78	87	58,9	23,1	82,0	18,0	100

¹ Omregning til norske kroner ved gjennomsnittlige valutakurser.

² Fordeling i prosent på ulike lønselementer for hvert enkelt land.

³ Fordeling av 2016-nivå.

⁴ SSB. Fordelingen for Norge er basert på Arbeidskraftkostnadsundersøkelsen for 2016, da Norge mangler i materialet fra Conference Board.

⁵ Kildematerialet fra Conference Board omregnet til norske kroner.

⁶ Estimat for 2017 er basert på framskriving av 2016 med veksttall fra Eurostat 2017 og endrede valutakurser.

⁷ Estimat for 2018 er basert på framskriving av 2016 med veksttall fra Eurostat 2017 og 2018 samt endrede valutakurser.

Kilder: Conference Board, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Boks 5.3 Lønnsbegreper og lønnskomponenter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av Conference Board faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 5.4). Basis for beregningene i tabell 5.5 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, permisjoner, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid. Fordi betaling for sykefravær har forskjellige former i de ulike landene, er slike kostnader i den internasjonale oversikten ført under andre sosiale kostnader og ikke under lønn for ikke-arbeidet tid. Det betyr at sykefraværskostnader i tabell 5.4 er med i de totale timelønnskostnadene, men er i fordelingen mellom komponentene tatt med under andre sosiale kostnader, til tross for at det rent logisk i norsk sammenheng vil være lønn for ikke-arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f.eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f.eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til "fond" som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpte, men ikke realiserte lønnskostnadselementer ("utsatt inntekt").

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynligvis en økt kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er baserte på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynligvis dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet til syne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Boks 5.4 Sammenlikning av lønnskostnader

Noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000:26, vedlegg 6:

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra Conference Board for lønnskostnadsnivå og -vekst for ansatte i industrien hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var om lag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

5.3.6 Elektrisitetspriser

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 5.6 gir en oversikt over industriens priser på elektrisk kraft, som er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2017 var gjennomsnittlig pris til industrien i Norge knapt 40 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnerne.

Tabell 5.6 Industriens elektrisitetspriser. Øre per kWh

	Gj.snitt perioden	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Norge	31,1	29,1	29,4	32,3	33,9	30,6	32,2	30,8	29,4	31,0	32,4
Handelspartnerne	73,5	65,9	71,4	68,0	69,9	65,3	72,3	77,5	81,3	82,5	81,6
Relative elektrisitetspriser, prosent ¹	42,3	44,2	41,2	47,5	48,5	46,9	44,5	39,8	36,2	37,6	39,7

¹ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået hos handelspartnerne.

Kilder: IEA og Statistisk sentralbyrå.

5.4 Produktivitetutviklingen

Høy produktivetsvekst innenlands, sammen med eventuell bedring i forholdet mellom prisene på produktene til norsk industri og produktene til industrien hos handelspartnerne, kan legge grunnlag for god konkurranseevne. Produktivetsvekst kan følge av økt kapital per arbeidstaker, teknologiske framskritt og organisatoriske forbedringer som gjør at man får mer varer og tjenester ut av samme innsats av arbeidskraft.

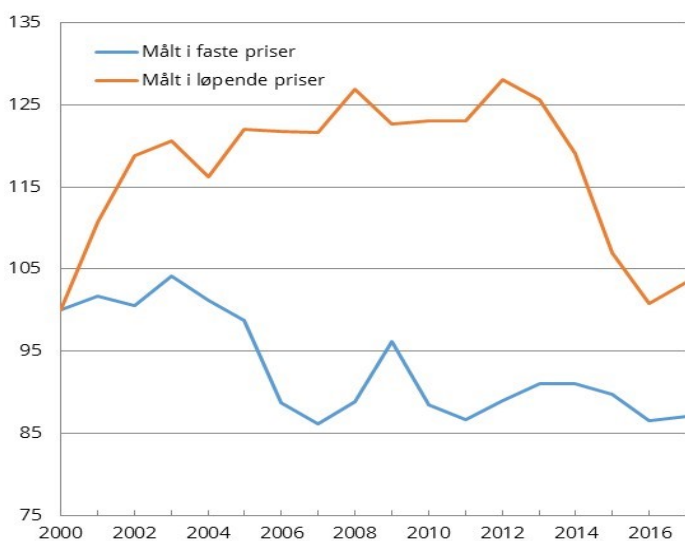
5.4.1 Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall falt produktiviteten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, med 0,3 prosent i fjor, etter å ha økt med 2,9 prosent året før.

Den relative produktiviteten mellom norsk industri og industrien hos handelspartnerne økte kraftig i 2009. Denne økningen må trolig i noen grad ses i sammenheng med ulik næringsstruktur, og at Norge ble mindre rammet av finanskrisen enn de fleste av våre handelspartnerne. I 2010 og 2011 falt den

relative produktiviteten tilbake igjen, noe som i stor grad må ses i sammenheng med kraftig vekst i bruttoproduktet i Sverige og Tyskland. Etter ny oppgang i 2012 og 2013, gikk den relative produktiviteten litt tilbake igjen i perioden 2014-2016. I 2017, som er det siste året vi har tall for handelspartnerne, økte den relative produktiviteten med 0,4 prosent. Produktivitetsveksten i norsk industri i perioden 2008-2017 var på 1,8 prosent, litt høyere enn et vektet snitt av handelspartnerne.

Figur 5.7 sammeliker utviklingen mellom norsk industri og industrien hos handelspartnerne for bruttoprodukt per timeverk i henholdsvis løpende og faste priser. I perioden 2000-2007 var utviklingen i norsk industri vesentlig gunstigere når man ser på løpende enn faste priser. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn på produktene til handelspartnerne i denne perioden. I perioden 2007-2012 var utviklingen om lag den samme for bruttoprodukt per timeverk i henholdsvis løpende og faste priser. Etter 2012 har imidlertid utviklingen for norsk industri vært vesentlig svakere når man ser på løpende priser i felles valuta. Det knytter seg usikkerhet rundt dekomponeringen av verditall på volum og pris.

Figur 5.7 Bruttoproduct per timeverk i norsk industri i forhold til bruttoprodukt per sysselsatt i industrien hos handelspartnerne. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 2000 = 100

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

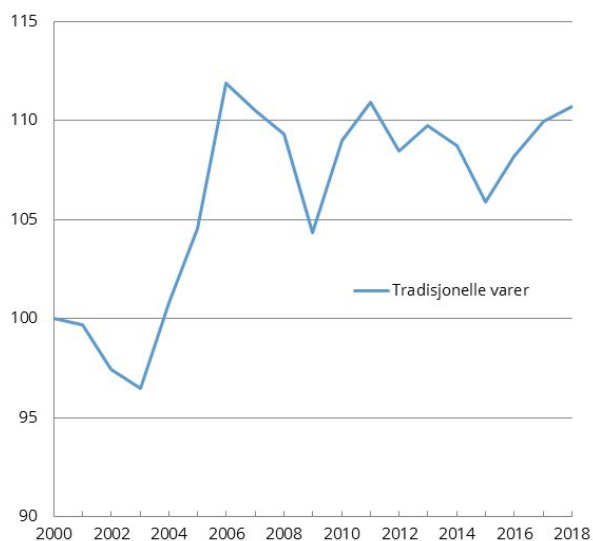
Figur 5.8 viser utviklingen i bytteforholdet for Norge. Etter å ha styrket seg mye i perioden 2003-2006 gikk bytteforholdet for tradisjonelle varer noe tilbake igjen i perioden 2007-2009. Bytteforholdet bedret seg igjen i 2010 og 2011, men falt deretter i perioden 2012-2015 samlet sett. De tre siste årene har bytteforholdet bedret seg med 1,5 prosent i gjennomsnitt. I fjor bedret bytteforholdet for tradisjonelle varer seg med 0,7 prosent.

Man skal være oppmerksom på at ulik produktivitetsutvikling kan ha sammenheng med ulik industristruktur mellom land.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte sysselsettingen i norsk industri med 1,1 prosent i fjor, etter å ha falt med 1,9 prosent året før. I perioden 2008-2017 falt sysselsettingen i norsk industri med i gjennomsnitt 1,5 prosent per år, mens sysselsettingen i industrien hos et vektet snitt av våre handelspartnere falt med 1,0 prosent per år.

Dersom en ser på hele økonomien var produktivitetsveksten i Norge i perioden 2008-2017 på 0,8 prosent i gjennomsnitt per år, dvs. det samme som hos et vektet gjennomsnitt av våre handelspartnere,

jf. tabell 5.8. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte produktiviteten i fastlandsøkonomien med 0,7 prosent i fjor.

Figur 5.8 Bytteforhold for Norge. Tradisjonelle varer. Indeks 2000 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.7 Industrien. Produktivitet (målt ved bruttoprodukt per timeverk) og sysselsetting. Prosentvis vekst

	Gj.snitt 2008- 2017	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Produktivitet</i>												
Norsk industri	1,8	1,6	0,5	6,1	2,0	0,8	3,6	2,3	-1,1	-0,7	2,9	-0,3
Handelspartnerne	1,7	-1,7	-5,5	13,2	3,5	-0,8	1,3	2,6	0,3	2,5	2,5	
Relativ produktivitet	0,1	3,3	6,4	-6,2	-1,5	1,6	2,3	-0,3	-1,4	-3,1	0,4	
<i>Sysselsetting</i>												
Norsk industri	-1,5	1,7	-4,4	-4,3	-0,4	1,1	0,9	0,3	-3,0	-4,4	-1,9	1,1
Handelspartnerne	-1,0	0,1	-7,6	-2,7	0,8	-0,5	-1,1	0,0	-0,4	0,1	1,2	

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 5.8 Hele økonomien. Produktivitet målt ved bruttoprodukt per timeverk. Prosentvis vekst

	Gj.snitt 2008- 2017	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Fastlands-Norge	0,8	-1,3	0,1	1,6	0,0	2,0	2,1	0,9	0,6	0,4	1,5	0,7
Handelspartnerne	0,8	-0,2	-1,5	3,2	1,2	0,4	0,9	1,1	1,3	0,6	1,4	
Relativ produktivitet	0,0	-1,1	1,7	-1,5	-1,2	1,6	1,2	-0,2	-0,7	-0,1	0,1	

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

5.4.2 Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter

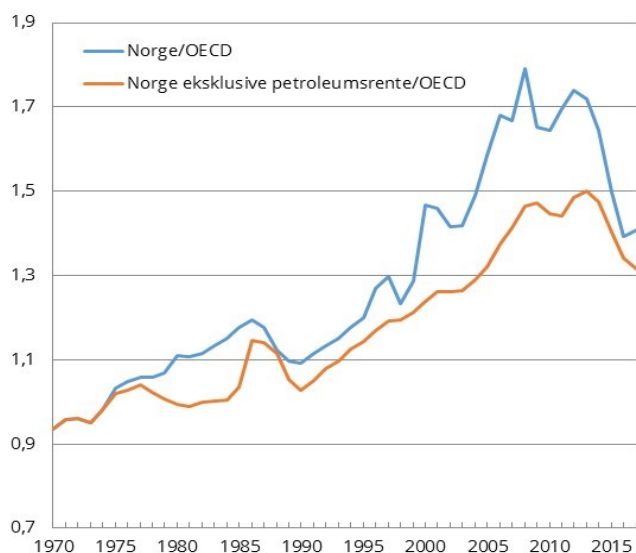
En annen metode for å sammenlikne inntekter i Norge med utviklingen i andre land er å se på tall for bruttonasjonalproduktet (BNP) per innbygger. I slike sammenlikninger er det hensiktsmessig å regne om

BNP-tallene i de enkelte landene til et felles prissett ved å bruke såkalte kjøpekraftspariteter (KKP). Prisene på varer og tjenester i Norge er normalt høye når vi bruker offisielle valutakurser og sammenlikner med prisene på tilsvarende varer og tjenester i andre OECD-land. Sammenliknes landenes BNP per innbygger i felles valuta uten å ta hensyn til forskjeller i kjøpekraft, blir BNP i Norge svært høyt. Ved å bruke kjøpekraftsjusterte priser regnes verdiskapingen i Norge til internasjonale priser og ikke i norske priser slik Statistisk sentralbyrå gjør når nasjonalregnskapstallene lages. Da vil for eksempel prisen på en hamburger ikke bli verdsett til det den koster i Norge, men hva en hamburger gjennomgående koster internasjonalt.

Før oljealderen tok til var Norges BNP per innbygger regnet i kjøpekraftsjusterte priser og i felles valuta (USD) litt lavere enn OECD-snittet, jf. figur 5.9. Beregningene til OECD viser at Norges inntektsnivå per innbygger var vel 40 prosent høyere enn OECD-snittet i 2017. De norske BNP-tallene er imidlertid sterkt påvirket av petroleumsinntektene. Mye av svingningene i Norges relative inntekter målt på denne måten kan forklares med variasjoner i oljeprisen. Fallet i relativ inntekt fra et nivå på 172 i 2013 til 139 i 2016 må ses i sammenheng med fallet i oljeprisen.

For å få et bedre grep om utviklingen i inntektsnivået i norsk økonomi relativt til i andre land, bør derfor de norske BNP-tallene justeres for den ekstraordinære avkastningen ressursinnsatsen i petroleumsvirksomheten gir. Denne ekstraordinære avkastningen kalles ofte for ressursrenten. Ved å deflatere petroleumsrenten med KKP-indeksen for Norge og trekke denne fra samlet BNP regnet i KKP-verdi, får man et BNP-tall eksklusiv petroleumsrenten. Deretter divideres det med antall innbyggere for å beregne BNP per innbygger eksklusiv petroleumsrente. Man kan så sammenlikne dette med gjennomsnittet for OECD slik det er gjort i figur 5.8.

Petroleumsrenten er her satt til null før 1975 og i figuren er derfor relativ BNP per innbygger den samme fra 1970 til 1974. Fra midten av 1970-tallet begynner kurvene å sprike. Det justerte norske inntektsnivået økte relativt sett særlig mye gjennom 1990-tallet og første del av 2000-tallet. I perioden 2008 til 2011 var relativ inntekt i Norge om lag uendret i forhold til OECD-snittet. I 2012 og 2013 økte Norges BNP ekskl. petroleumsrenten og regnet per innbygger til et nivå 50 prosent høyere enn OECD-snittet. Etter markert nedgang de fire neste årene var Norges BNP ekskl. petroleumsrenten 32 prosent høyere enn OECD-snittet i 2017. Samlet sett har inntektsveksten regnet som inntekt per innbygger vært meget sterk i Norge sammenliknet med andre land selv når vi holder petroleumsinntektene utenom.

Figur 5.6 BNP per innbygger i Norge (i KKP) relativt til OECD-snittet og BNP i Norge eksklusiv petroleumsrente (i KKP) relativt til OECD-snittet. 1970-2017

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 6

6 Den samlede inntektsutviklingen for landet og husholdningene

- Disponibel realinntekt for Norge steg med 6,1 prosent fra 2017 til 2018. Regnet per innbygger tilsvarte det en vekst på 5,4 prosent. Både produksjonsvekst utenom petroleumsvirksomheten, endringer i bytteforholdet og endring i rente- og stønadsbalansen bidro positivt til veksten.
- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 2,0 prosent i 2018. Regnet per innbygger var økningen 1,3 prosent.
- Lønnskostnadsandelen (lønnskostnader i prosent av netto faktorinntekt) er foreløpig beregnet til i underkant av 90 prosent i industrien i 2018. Dette var nærmere 6 prosentpoeng høyere enn i 2017. Under oppgangskonjunkturen fra 2003 til 2007, var til sammenlikning gjennomsnittlig lønnskostnadsandel 75 prosent, mens gjennomsnittet de siste 20 årene har vært 81 prosent.
- I markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge er lønnskostnadsandelen beregnet til 68 prosent i 2018. Dette er litt høyere enn i 2017, og litt høyere enn gjennomsnittet de siste 20 årene, som er på 67 prosent.

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at *disponibel inntekt for Norge* steg med om lag 8,7 prosent fra 2017 til 2018. Disponibel inntekt for Norge anslås til 3 042 milliarder kroner i 2018, noe som utgjør 572 000 kroner per innbygger.

Disponibel realinntekt for Norge økte med 6,1 prosent fra 2017 til 2018, mot 4,6 prosent i 2017. Regnet per innbygger vokste realinntekten med 5,4 prosent i 2018 og 3,8 prosent året før. Både *produksjonsvekst*, *endring i bytteforholdet* og *endring i rente- og stønadsbalansen* bidro positivt, jf. tabell 6.2. *Produksjonsvekst utenom petroleumsvirksomheten* trakk opp realinntekten med 1,8 prosentpoeng, mot 1,5 prosent i 2017. *Produksjonen i petroleumsvirksomheten* trakk ned disponible realinntekt med 0,6 prosentpoeng, etter positive bidrag de tre foregående årene. Utviklingen i bytteforholdet, og da i sin helhet knyttet til prisutviklingen på petroleum, bidro til å trekke opp realinntekten med 3,9 prosentpoeng i 2018, mot 2,7 prosent i 2017. *Endringen i rente- og stønadsbalansen* trakk disponible realinntekt opp med 1,1 prosentpoeng i 2018, mot et bidrag på 0,3 prosentpoeng i 2017.

Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner¹

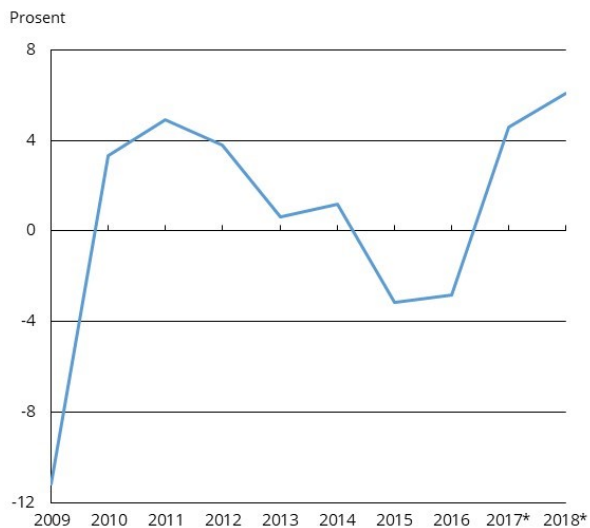
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
Bruttonasjonalprodukt	2 431	2 594	2 796	2 968	3 076	3 147	3 118	3 119	3 304	3 537
- Kapitalslit	396	414	437	461	485	523	555	569	589	614
= Nettonasjonalprodukt	2 035	2 180	2 359	2 507	2 591	2 624	2 563	2 550	2 715	2 923
+ Formuesinntekt mv., netto	13	28	26	24	33	99	129	132	137	167
= Nasjonalinntekt	2 048	2 208	2 385	2 532	2 624	2 723	2 692	2 682	2 852	3 090
+ Stønader mv., netto	-30	-36	-40	-39	-47	-49	-56	-56	-53	-48
= Disponibel inntekt for Norge	2 018	2 172	2 345	2 493	2 577	2 674	2 636	2 626	2 800	3 042

* Foreløpige tall.

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilder: Statistisk sentralbyrå.

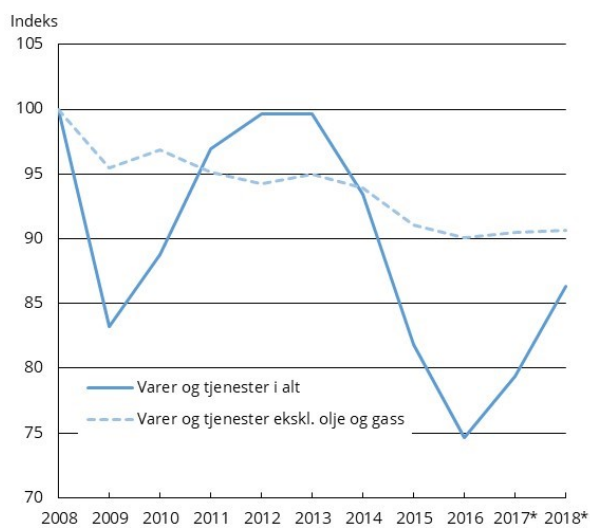
I siste 10-årsperiode økte disponibel realinntekt med til sammen 6,3 prosent, tilsvarende en gjennomsnittlig årlig vekst på 0,6 prosent. I gjennomsnitt har det største bidraget kommet fra produksjonsveksten i Fastlands-Norge. Endring i rente- og stønadsbalansen har også bidratt positivt i gjennomsnitt de siste ti årene. Produksjonsutviklingen i petroleumsvirksomheten og endring i bytteforholdet har derimot i gjennomsnitt dratt ned veksten i disponibel realinntekt i løpet av perioden.

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

*Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet¹. 2008=100

* Foreløpige tall

¹ Kurvene i figuren er beregnet ved å ta forholdet mellom indeksen for eksport- og importpriser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gj.snitt 2009-											
	2018	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*	
Disponibel realinntekt for Norge	0,6	-11,2	3,4	4,9	3,8	0,6	1,2	-3,2	-2,8	4,6	6,1	
Vekstbidrag fra ² :												
Produksjonsvekst i petroleumsvirksomhet ³	-0,4	-0,5	-1,2	-0,9	-0,4	-1,3	-0,3	0,7	0,1	0,2	-0,6	
Produksjonsvekst ellers	1,3	-2,3	1,4	1,7	3,1	2,0	1,8	1,1	1,0	1,5	1,8	
Endring i bytteforholdet	-0,8	-9,1	2,7	4,4	1,0	-0,1	-2,8	-5,7	-4,0	2,7	3,8	
Herav prisutvikling petroleum	-0,6	-8,2	2,0	4,8	1,0	-0,4	-2,3	-4,6	-3,8	2,6	3,9	
Endring rente- og stønadsbalansen	0,6	0,8	0,4	-0,2	0,0	0,0	2,4	0,8	0,0	0,3	1,1	

* Foreløpige tall.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundning.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilder: Statistisk sentralbyrå.

6.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten er den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital.

Faktorinntekten for økonomien som helhet økte med 8,0 prosent i 2018, mot en økning på 6,6 prosent året før, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.

Tabell 6.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
Nettonasjonalprodukt	-9,2	7,1	8,2	6,3	3,3	1,3	-2,3	-0,5	6,5	7,7
Faktorinntekt	-10,1	7,1	8,7	6,6	3,1	1,0	-3,0	-1,2	6,6	8,0
- Lønnskostnader	3,0	2,8	6,4	6,8	5,8	4,6	3,1	1,7	3,5	4,9
= Driftsresultat	-25,7	14,1	12,1	6,2	-0,7	-4,6	-13,1	-6,8	13,3	14,0
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	-39,1	12,9	29,8	5,2	-7,2	-14,6	-31,0	-32,4	56,1	43,8
Driftsresultat i øvrige næringer	-7,8	15,0	-3,1	7,5	6,8	5,4	1,1	7,1	-1,5	-2,2

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Driftsresultatet påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktuasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i olje- og gasspriser er av særlig betydning, ettersom driftsresultatet i petroleumsvirksomheten utgjør en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

Driftsresultatet for økonomien som helhet økte med 14 prosent fra 801 milliarder kroner i 2017 til 913 milliarder kroner i 2018, ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Tallene vil være gjenstand for revisjon, og de første anslagene er forbundet med stor usikkerhet. Driftsresultatet for 2016 og 2017 er revidert med henholdsvis -5,5 og 14 milliarder kroner siden TBU's rapport i 2018. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten og prisendringer på olje og gas. Ifølge foreløpige tall bidro petroleumsvirksomheten til å trekke opp driftsresultatet med 124 milliarder kroner fra 2017 til 2018, mens driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* gikk ned med 12 milliarder kroner i samme periode. Petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet gikk opp fra om lag 35 prosent i 2017 til om lag 45 prosent i 2018.

Industriens driftsresultat gikk ned med om lag 36 prosent fra 27 milliarder i 2017 til 17 milliarder i 2018. Sammenlignet med året før var det nedgang i driftsresultatet på de fleste næringsområder. Mye av dette kan forklares av at prisene på innsatsfaktorer økte mer enn produsentprisene, blant annet som følge av sterk prisvekst på energibruk. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge avtok fra 2017 til 2018. Driftsresultatet i industrien for 2016 og 2017 er for øvrig nedjustert ned siden TBUs rapport i 2018. Nedjusteringen er henholdsvis 6,6 og 11,0 milliarder kroner. For begge årene er det meste av revisjonen knyttet til områdene oljeraffinering og farmasøytisk industri som begge er gruppert under råvarebasert industri i tabell 6.4. Se vedlegg 6 for en nærmere omtale av driftsresultatet i industrien og andre næringer. I vedlegget er næringene gruppert annerledes enn i kapittel 6.

Tabell 6.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
Alle næringer	678,3	773,6	867,5	921,5	915,4	873,6	758,8	707,0	800,7	912,8
Offentlig forvaltning Ideelle organisasjoner, boligtjenester, eget bruk, lønnet arbeid privat hush.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Markedsrettet virksomhet ¹ Olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	317,8	358,9	465,8	489,8	454,3	387,9	267,8	181,0	282,6	406,3
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge	334,1	385,1	373,5	410,1	437,6	460,6	462,8	500,0	488,6	478,1
Industri	18,2	28,5	25,0	23,9	22,9	27,0	28,5	22,1	27,5	17,5
Herav:										
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv. ²	15,3	15,7	16,0	16,8	16,0	14,8	8,2	2,2	0,0	-3,3
Råvarebasert industri ³	-0,9	4,4	0,9	0,4	-0,3	4,0	11,1	8,5	14,7	11,5
Øvrige industrinæringer ⁴	3,8	8,5	8,1	6,7	7,2	8,2	9,1	11,4	12,8	9,2

* Foreløpige tall. Residuale størrelser i nasjonalregnskapet som driftsresultatet kan bli gjenstand for store revisjoner når endelig årsregnskap foreligger.

¹ Markedsrettet virksomhet omfatter produksjonsenheter som har mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

² Verkstedsindustri og skipsbyggingsindustri mv omfatter produksjon av metallvarer, maskiner og utstyr, elektriske produkter mv i tillegg til bygging av skip og oljeplattformer/moduler og reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr.

³ Råvarebasert industri omfatter raffinering, produksjon av papir, kjemiske råvarer, farmasøytiske produkter, gummi- og plastprodukter, andre ikke-metallholdige produkter samt metaller (aluminium, ferrolegeringer, nikkel mv.).

⁴ Øvrige industrinæringer omfatter næringsmiddelindustri, tekstil- og lærvarer, trevarer, trykkerivirksomhet, møbler og annen industrivirksomhet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

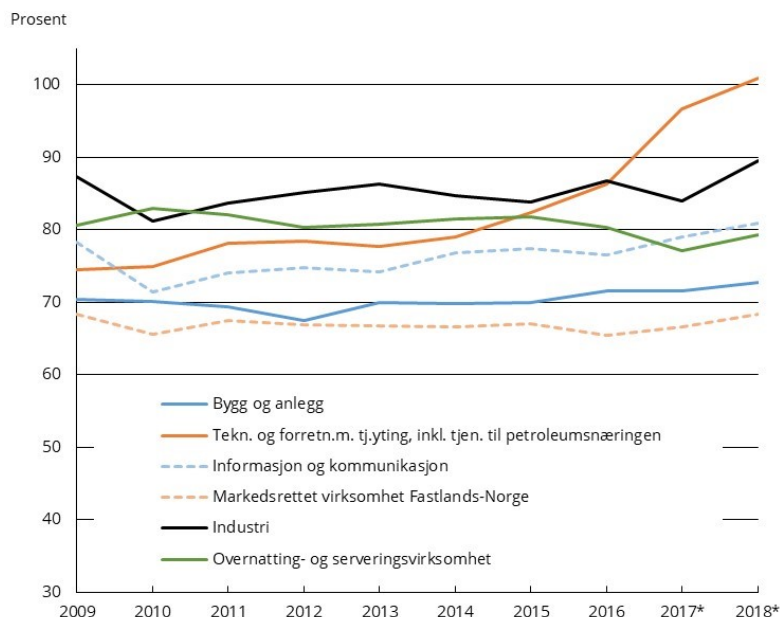
De foreløpige tallene for 2018 viser at de *samlede lønnskostnadene* var 1 649 milliarder kroner, en økning på 4,9 prosent fra 2017. *Markedsrettet virksomhet* hadde en lønnskostnadsvekst på 5,3 prosent, og lønnskostnadene var om lag 1 082 milliarder kroner i 2018. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader i markedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner som begge hadde en vekst på 4,3 prosent. Se vedleggstabell 4.9 for en oversikt over lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. I mange bransjer er det stort innslag av selvstendige. Lønnskostnadsandeler inkludert verdien av de selvstendiges arbeidsinntekt vises i vedlegg 6.

Figur 6.3 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten for noen næringsgrupper innenfor markedsrettet virksomhet. Tjenestenæringer som har et stort innslag av selvstendig næringsdrivende samt finansiell tjenesteyting, er ikke inkludert som egne aggregater, men inngår i totalen for markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge. Lønnskostnadsandelen for *markedsrettet*

virksomhet i Fastlands-Norge var 68,3 prosent i 2018, som er noe høyere enn gjennomsnittet de ti siste årene.

Lønnskostnadsandelen i *industrien* er beregnet til 89,5 prosent i 2018. Dette er en av de høyeste andelenene registrert. Det er stor usikkerheten i de første anslagene. I årene 2013-2017 var andelen i gjennomsnitt 85 prosent. Andelen varierer klart med konjunktorene, og i perioden med oppgangskonjunktur fra 2003 til 2007 falt andelen gradvis. Den var 81 prosent i 2002 og falt til 73 prosent i 2006. Deretter steg den svakt i de to påfølgende årene. I tiårsperioden 2009-2018 var gjennomsnittlig lønnskostnadsandel også 85 prosent, mens den var 78 prosent i årene 1998-2007. Se vedlegg 6 for en nærmere omtale av lønnskostnadsandelen i industrien og andre næringer.

Figur 6.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt i noen hovedgrupper av næringer¹

* Foreløpige tall for 2017 og anslag for 2018.

¹ Teknisk og forretningsmessig tjenesteyting, inkludert tjenester til petroleumsnæringen omfatter tjenester tilknyttet utvinning av råolje- og naturgass, teknisk konsulentvirksomhet og forretningsmessig tjenesteyting. Overnattings- og servering omfatter overnattingsvirksomhet som hoteller, hytter og campingplasser, mens serveringsvirksomhet omfatter restauranter, kafeer, catering, kantiner, gatekjøkken og byger/barer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For næringsområdet teknisk og forretningsmessig tjenesteyting, inkludert tjenester til petroleumsnæringen, lå lønnskostnadsandelen på over 100 prosent i 2018, dette var en økning fra 97 prosent i 2017. Siden 2009 har lønnskostnadsandelen økt med over 25 prosentpoeng. Den høye andelen i 2018 forklares med høyt negativt driftsresultat i næringsområdet som omfatter tjenester tilknyttet petroleumsvirksomheten. Ser man på næringsaggregatet utenom tjenester til petroleumsindustri var lønnskostnadsandelen 87 prosent. Se vedlegg 6 for en nærmere omtale av driftsresultat og lønnskostnadsandel i denne næringsgruppen. Lønnskostnadsandelen innenfor *informasjon og kommunikasjon* var 81 prosent i 2018. Dette er noe høyere enn gjennomsnittet på 78 prosent for siste 5 års periode. Lønnskostnadsandelen i *bygg og anlegg* var 73 prosent i 2018. Også det er noe høyere enn gjennomsnittet på 71 prosent for 2014-2019. Fra 2009 og fram til 2016 varierte lønnskostnadsandelen i overnattings- og serveringsvirksomhet mellom 80 og 83 prosent, men har de siste 2 årene ligget lavere. I 2018 er lønnskostnadsandelen foreløpig beregnet til 79 prosent.

Boks 6.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet*.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter av fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som kan fordeles på landets innbyggere, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

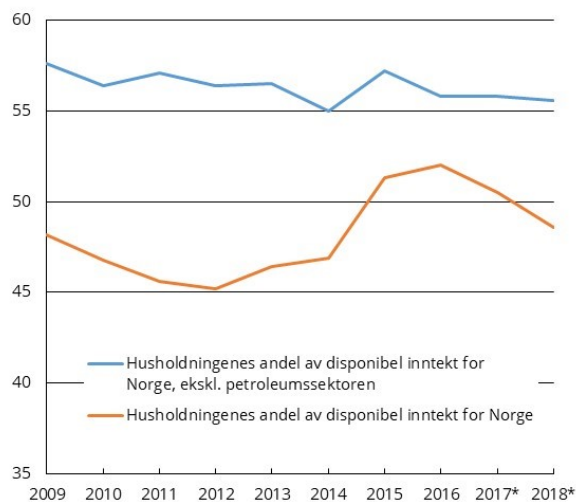
Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. *Faktorinntekt for Norge*, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. *Lønnskostnadene* omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. *Driftsresultatet* utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at driftsresultatet beregnes som restpost, må en regne med til dels store feilmarginer i disse tallene.

6.3 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap gir en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, det vil si etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren.

Figur 6.4 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge, og i prosent av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Husholdningenes andel av samlet disponibel inntekt for Norge påvirkes mye av hvordan driftsresultatet i petroleumsnæringene utvikler seg. Andelen av total disponibel inntekt for Norge var på 49 prosent i 2018, mens andelen av disponibel inntekt utenom petroleumsnæringene var på 56 prosent. I 2017 var andelen på henholdsvis 51 og 56 prosent.

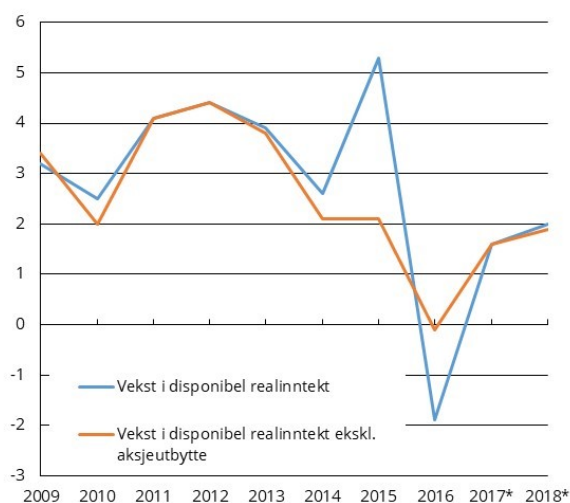
Husholdningenes disponible inntekt økte nominelt med 4,0 prosent i 2018. Prisveksten i husholdningenes konsum, målt med nasjonalregnskapets konsumdeflator²⁰, var på 2,0 prosent. Dette førte til at disponibel realinntekt økte med 2,0 prosent samlet for husholdningssektoren, mot en vekst på 1,6 prosent i 2017.

Figur 6.4 Disponibel inntekt for husholdninger. Andel av disponibel inntekt for Norge i prosent

* Foreløpige tall for 2017 og anslag for 2018.

Kilde: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget.

Figur 6.5 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger. Prosentvis endring fra året før

* Foreløpige tall for 2017 og anslag for 2018.

Kilde: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget.

²⁰ KPI er inkludert i nasjonalregnskapets konsumdeflator i sin helhet. KPI dekker likevel ikke alle konsumgruppene i nasjonalregnskapet, blant annet mangler prisinformasjon om finansielle tjenester som bankenes rentemarginer overfor husholdningene. Heller ikke kjøp i utlandet, enten det er på reiser eller direkte over internett er inkludert i KPI. Det medfører at nasjonalregnskapets konsumdeflator kan avvike fra KPI. I 2018 var KPI-veksten på 2,7 prosent, mens konsumdeflatoren økte 0,7 prosentpoeng mindre. Kjøp i utlandet forklarer 0,4 prosentpoeng av denne differansen, mens 0,2 prosentpoeng blir forklart av finansielle tjenester (rentemarginen).

Tabell 6.5 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftstypene bidro til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 2009-2018. *Lønn*, som er den største inntektskomponenten i husholdningssektoren, bidro til å trekke opp veksten i disponibel realinntekt i 2018 med 2,5 prosentpoeng. I 2017 trakk lønn opp realinntekten med 1,3 prosentpoeng.

Bidraget fra *skatt av inntekt og formue* til utviklingen i disponibel inntekt vil, med denne type dekomponering, være negativt så lenge realinntektene øker, og det ikke er store reduksjoner i beskatningen. I 2018 bidro skatt av inntekt og formue til å redusere husholdningenes disponible realinntekt med 1,2 prosentpoeng. Bidraget har i gjennomsnitt redusert veksten i disponibel realinntekt med 1,2 prosentpoeng i perioden 2009 til 2018.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2009-2018 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Bidraget i 2018 var 0,2 prosentpoeng. Dette er lavere enn gjennomsnittet de siste 10 årene, som var på 1,0 prosentpoeng.

Tabell 6.5 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	2016 ³	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*	gj.snitt 09- 18*
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	-1,9	3,2	2,5	4,1	4,4	3,9	2,6	5,3	-1,9	1,6	2,0	2,8
<i>Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte</i>	-0,1	3,4	2,0	4,1	4,4	3,8	2,1	2,1	-0,1	1,6	1,9	2,5
Bidrag fra												
Inntekter												
- Lønn	1204,3	0,8	1,2	4,8	4,6	3,0	1,7	0,7	-0,8	1,3	2,5	2,0
- Blandet inntekt ¹	123,4	-2,5	1,1	0,3	-0,4	0,0	0,1	0,9	-0,3	-0,2	0,1	-0,1
- Formuesinntekter	127,6	-2,6	0,8	0,7	0,7	0,1	0,7	3,0	-2,8	0,5	-0,4	0,1
herav: mottatt aksjeutbytte	67,2	-0,1	0,5	0,1	0,2	0,3	0,6	3,3	-1,8	0,0	0,1	0,3
- Offentlige stønader	468,0	2,0	1,1	1,4	1,6	0,8	1,3	1,4	0,3	0,4	0,2	1,0
- Andre inntekter, netto	170,7	1,5	-0,7	0,4	0,6	1,3	0,2	0,2	0,0	-0,3	1,1	0,4
Utgifter												
- Skatt av inntekt og formue	687,3	-0,8	-1,6	-2,6	-2,8	-1,8	-1,0	-1,7	1,1	0,1	-1,2	-1,2
- Formuesutgifter	102,7	4,1	0,7	-0,8	-1,0	-0,2	-0,2	1,0	0,6	-0,4	-0,1	0,4
Korreksjon for indirekte målte banktjenester ²	61,4	0,8	-0,1	-0,2	1,0	0,7	-0,2	-0,2	-0,1	0,2	-0,2	0,2

* Foreløpige tall.

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

² Se boks 6.2 for begrepsforklaring.

³ Størrelsene i milliarder kroner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget.

Husholdningenes *formuesinntekter* består i hovedsak av renter på bankinnskudd og aksjeutbytte samt beregnet avkastning på forsikringskrav, mens *formuesutgiftene* stort sett omfatter gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 6.2). I 2018 trakk formuesinntektene ned disponibel realinntekt med 0,4 prosentpoeng, mens de i 2017 trakk opp realinntekt med 0,5 prosentpoeng. Økte formuesutgifter (renteutgifter) bidro til å trekke ned disponibel realinntekt med 0,1 prosentpoeng i 2018.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel inntekt regnet per innbygger* kan for 2018 anslås til om lag 277 000 kroner, mot 268 000 i 2017.

Tabell 6.6 viser vekst i disponibel realinntekt per innbygger fra 2009 til 2018, både med og uten aksjeutbytte. I denne 10-årsperioden var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 1,6 prosent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 1,4 prosent. I 2018 var det en oppgang i disponibel realinntekt per person på 1,3 prosent.

Tabell 6.6 Vekst i disponibel realinntekt per innbygger. Vekst fra året før i prosent

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*	gj.snitt 09-18
Disponibel realinntekt per innbygger	1,9	1,2	2,7	3,1	2,7	1,5	4,2	-2,8	0,8	1,3	1,6
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per innbygger	2,1	0,8	2,8	3,0	2,5	1,0	1,0	-1,0	0,9	1,2	1,4

* Foreløpige tall

Kilder: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget.

Boks 6.2 Noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultatet fra næringsvirksomhet som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Denne størrelsen inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og den beregnede avkastningen på boligkapitalen legges til inntekten.

Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers totale forbruk. I beregningene i kapittel 6.3 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Et grunnleggende prinsipp i nasjonalregnskapet er at inntekter og utgifter skal føres påløpt. Det innebærer at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke nødvendigvis utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav* som føres som inntekt og betraktes dermed som sparing og finansinvestering. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realiserte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene inkluderes i husholdningenes konsum samt i produktinnsatsen, for eksempel i husholdningenes boligproduksjon. Rentemarginen, som er en teknisk størrelse, skal ikke påvirke husholdningenes sparing. Derfor legges et beløp, som er like stort som summen av husholdningenes konsum av rentemarginen og det som er "betalt" via produktinnsats, til den disponible inntekten. Denne tekniske korreksjonen sørger altså for at effekten av rentemarginen ikke påvirker husholdningenes sparing.

Kapittel 7

7 Inntektsutviklingen for utvalgte inntektstakergrupper

- Lønnstakere med en årslønn og en lønnsvekst som gjennomsnittet for alle lønnstakere, har fått en økning i reallønn etter skatt på 0,3 prosent fra 2017 til 2018. Reallønnsøkningen etter skatt innen de store forhandlingsområdene var mellom 0,3 og 0,6 prosent.
- Inntektsulikheten for samlet inntekt etter skatt i yrkesbefolkningen var uendret fra 2016 til 2017. Sett over en lengre periode er det en tendens til at ulikheten øker. Inntektsforskjellene i Norge er likevel mindre enn i de fleste andre land.

7.1 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I kapittel 6.3 er husholdningenes samlede disponible realinntekt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 6.2), omtalt. I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

7.1.1 Reallønn etter skatt fra 2016 til 2018

Skattesatsen for alminnelig inntekt var 28 prosent fra 1992 til og med 2013. Fra 2014 ble denne skattesatsen redusert til 27 prosent kombinert med at trygdeavgiften ble økt fra 7,8 prosent til 8,2 prosent. Fra 2016 ble skattesatsen redusert til 25 prosent kombinert med innføringen av en ny trinnskatt til erstatning for toppskatten. Skattesatsen ble redusert til 24 prosent i 2017, 23 prosent i 2018 og 22 prosent i 2019. Se nærmere omtale av skatteendringer i avsnitt 7.1.2. Maksimal marginalskatt på lønn fra 1992 er gjengitt i tabell 7.1. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2012 til 2019 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 7.2 legger utvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for de viktigste forhandlingsområdene fra 2016 til 2018. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabellene 1.1 og 2.1. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standard fradrag.

Tabell 7.2 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 0,3 prosent fra 2017 til 2018. Reallønnsøkningen etter skatt innen de store forhandlingsområdene var mellom 0,3 og 0,6 prosent.

Tabell 7.1 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2018

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalskatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006-2013	28	47,8
2014-2015	27	47,2
2016	25	46,9
2017	24	46,7
2018	23	46,6
2019	22	46,4

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 7.2 Reallønnsvekst etter skatt for typeeksempler i utvalgte forhandlingsområder.¹
Vekst i prosent

Grupper	Årslønn i 2018 ² , kr	2017		2018 ⁹	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ³	476 900	2,6	1,2	2 ³ / ₄	0,3
Industrifunksjonærer ⁴	760 700	2,7	1,3	2 ³ / ₄	0,3
Ansatte i Virke-bedrifter i varehandel ⁵	525 900	3,1	1,6	2,7	0,3
Ansatte i finanstjenester ⁶	666 300	3,8	2,2	3,1	0,6
Statsansatte ⁷	589 900	2,3	0,9	2 ³ / ₄	0,3
Kommuneansatte	516 400	2,5	1,1	2,9	0,4
Alle ⁸	556 300	2,3	0,9	2,8	0,3

¹ Lønnstakere med gjennomsnittlig årslønn og med kun standard fradrag.

² Tallene for årslønn er hentet fra tabell 1.1 og tabell 2.1.

³ Gjelder for industriarbeidere i NHO-bedrifter med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

⁴ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

⁵ Tall for Virke-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁶ Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere.

⁷ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Anslag for årslønnsveksten baserer seg på opplysninger fra A-ordningen.

⁸ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen. Tallene er basert på lønnsveksten i nasjonalregnskapet.

⁹ Foreløpig beregning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike husholdningstyper. I tabell 7.3 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2018 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar med to barn der begge ektefeller er sysselsatt.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 7.1. Utvalget har i beregningene i tabell 7.3 lagt til grunn en lønnsvekst på 2,3 prosent fra 2016 til 2017 og 2,8 prosent fra 2017 til 2018.

Tabell 7.3 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2017 til 2018 for de utvalgte husholdningstyper fra -1,6 prosent til 0,7 prosent. Ektepar med én inntekt har i 2018 fått en reallønnsnedgang. Det har sammenheng med avviklingen av skatteklasse 2. Skatteklasse 2 var fordelaktig for ektepar der den ene ektefellen hadde ingen eller svært lav inntekt. For de øvrige husholdningstypene økte reallønnen etter skatt med 0,3 prosent til 0,7 prosent i 2018.

Tabell 7.3 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte husholdningstyper. Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2018	2017	2018
<i>300 000 kroner</i>		
Enslig lønnstaker uten barn	0,9	0,4
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ¹	0,6	-1,6
Enslig lønnstaker med 1 barn ²	0,4	0,4
<i>550 000 kroner</i>		
Enslig lønnstaker uten barn	0,9	0,3
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ¹	0,7	-0,9
Enslig lønnstaker med 1 barn ²	0,6	0,4
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner	0,8	0,7
<i>750 000 kroner</i>		
Enslig lønnstaker uten barn	1,0	0,3
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ¹	0,8	-0,6
Enslig lønnstaker med 1 barn ²	0,7	0,4
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner	0,8	0,5
Nominell lønnsvekst ³	2,3	2,8

¹ Ektepar med én inntekt ble liknet i skatteklasser 2 med høyere personfradrag tom 2017. Skatteklasser 2 ble avvirket i 2018.

² Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger og særfradrag for enslige forsørgere.

³ Lønnsutviklingen slik den framkommer av kolonnen «Nasjonalregnskapet» i tabell 2.1.

Kilde: Beregningsutvalget.

Boks 7.1 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standard fradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført f.o.m. 1. august 1998.

Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 1,8 prosent fra 2016 til 2017 og med 2,7 prosent fra 2017 til 2018.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger som her, må brukes med forsiktighet.

Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas det også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

7.1.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2018 til 2019

I 2019 ble skattesatsen på alminnelig inntekt redusert fra 23 til 22 prosent. Satsene i trinnskatten ble samtidig økt. Innslagspunktene i trinn 1-3 i trinnskatten ble økt i tråd med anslått lønnsvekst i Statsbudsjettet for 2019 på 3,25 prosent. Innslagspunktet i trinn 4 ble såvidt økt med 0,3 prosent. I 2019 gjelder trinn 1 for personinntekt fra 174 500 kroner med en sats på 1,9 prosent. Trinn 2 gjelder for personinntekt fra 245 650 kroner med en sats på 4,2 prosent. Trinn 3 gjelder for personinntekt fra 617 500 kroner med en sats på 13,2 prosent (11,2 prosent i Finnmark og Nord-Troms). Trinn 4 gjelder for personinntekt fra 964 800 kroner med en sats på 16,2 prosent. For lønnstakere med personinntekt på 245 650-617 500 kroner tilsvarer dette en netto satsreduksjon på lønn på 0,1 prosentpoeng og for lønnstakere med personinntekt over 617 500 kroner gav skatteendringene for de fleste en netto satsreduksjon på 0,2 prosentpoeng.

Også personfradraget og øvre grense i minstefradraget for lønn og trygd ble økt i tråd med anslått lønnsvekst i Statsbudsjettet for 2019 på 3,25 prosent. I 2019 utgjør personfradraget 54 750 kroner. Øvre grense i minstefradraget for lønn og trygd utgjør 100 800 kroner. Den nedre grensen i fradraget for reiser mellom hjem og arbeid ble økt med 1,6 prosent fra 22 350 kroner til 22 700 kroner.

Kilometersatsene i fradraget ble holdt uendret. Det ble innført en beløpsgrense for skattefrie ansatterabatter på 7 000 kroner og en grensen for skattefri overtidsmat på 200 kroner. Videre er arbeidsgiver pålagt å innrapportere, foreta forskuddstrekk og betale arbeidsgiveravgift for tips slik at

slike inntekter skattlegges. Enkelte beløpsgrenser holdes nominelt uendret. Det gjelder blant annet fradraget for fagforeningskontingent, den nedre grensen for å betale trygdeavgift, det særskilte fradraget i lønnsinntekt, det særskilte fradraget i Finnmark og Nord-Troms, særskilt fradrag for enslige forsørgere mv. Barnetrygden økes fra 970 kroner i måneden til 1054 kroner i måneden fra 1. mars 2019.

I formuesskatten ble verdsettingsrabatten for aksjer og driftsmidler og tilordnet gjeld økt fra 20 til 25 prosent. Bunnfradraget ble økt fra 1 480 000 kroner (2,96 mill. kroner for ektepar) til 1,5 mill. kroner (3 mill. kroner for ektepar). Skattesatsen på skattepliktige aksjeinntekter for personer (utbytte og realiserte gevinster) ble økt fra 30,59 prosent til 31,68 prosent i 2019.

Det vises til tabell 4.1 i vedlegg 4 for en oversikt over satser, grenser og fradrag for 2012-2019.

7.2 Inntektsutviklingen for pensjonister og trygdede

I dette avsnittet redegjøres det nærmere for inntektsutviklingen for pensjonister og trygdede før og etter skatt med hovedvekt på utviklingen i pensjon. Samlede pensjons- og trygdeytelser består av pensjon og trygd fra folketrygden, ytelser fra tjenestepensjonsordninger, AFP og individuelle pensjonsordninger.

Pensjonsytelsene fra folketrygden er alderspensjon og etterlattepensjon. I tillegg kommer uføretrygd og andre stønadsordninger. Hovedkomponentene i alderspensjon for de som tok ut pensjon før 2011 er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. For alle som har tatt ut alderspensjon etter 1. januar 2011 er særtillegget erstattet med et pensjonstillegg. Fra 2016 fases den nye alderspensjonen bestående av inntektspensjon og garantipensjon gradvis inn for personer født fra og med 1954.

Som en følge av nye reguleringsregler for alderspensjon fra 2011, fastsettes satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister med et kronebeløp. Alderspensjon under utbetaling blir regulert med lønnsveksten og deretter fratrukket 0,75 prosent, mens satsene for minstenivåene blir regulert med lønnsveksten justert for effekten av levealdersjusteringen for 67-åringer i reguleringsåret. Minste pensjonsnivå for alderspensjon per 1. mai 2018 utgjør 153 514 kroner for lav sats (gift med alderspensjonist med høy tilleggspensjon), 177 675 kroner for ordinær sats (gift med minstepensjonist) og 194 192 kroner for særskilt sats (enslig). Reguleringen skjer med virkning fra 1. mai hvert år.²¹

Fra 2015 erstattet ny uføretrygd den tidligere uførepensjonen fra folketrygden. Den nye uføretrygden utgjør 66 prosent av et beregningsgrunnlag som består av et gjennomsnitt av årsinntekten opp til 6 G for de tre beste av de fem siste årene før uførhet. Uføretrygden justeres i forhold til uføregraten.

Ved lavt eller intet beregningsgrunnlag mottas en garantert minsteytelse fra folketrygden.

Fra og med uføreforhøringen i 2015 er minsteytelsen for uføretrygdede fastsatt til 2,48 G for enslige og 2,28 G for ektefeller/samboere. Personer som er født uføre eller blir uføre i ung alder har en høyere minsteytelse.²² Uføre som forsørger barn mottar barnetillegg. Ny uføretrygd skattlegges som lønn.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige unge uføre i perioden 1. mai 2008 til 30. april 2019 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Utover pensjon fra folketrygden mottar mange også ytelser fra tjenestepensjonsordninger, AFP i privat og offentlig sektor og ytelser fra eventuell individuell pensjonsordning.

---

²¹ Reguleringen av G tar utgangspunkt i forventet lønnsutvikling i reguleringsåret, justert for eventuelt avvik mellom forventet og faktisk lønnsutvikling siste to år. Forventet lønnsutvikling i reguleringsåret settes lik regjeringens anslag for gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle sektorer slik det framkommer i revidert nasjonalbudsjett. Faktisk lønnsutvikling for siste to år settes til gjennomsnittlig årslønnsvekst for lønnstakere under ett fastsatt i rapporten «Grunnlaget for inntektsoppgjørene» fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. Faktisk lønnsutvikling er slik den framkommer av kolonnen «Nasjonalregnskapet» i tabell 2.1.

²² For unge uføre utgjør minsteytelsen 2,91 G for enslige og 2,66 G for ektefeller/samboere.

7.2.1 Utviklingen i pensjons- og trygdeytelser

Tabell 7.4 viser den nominelle og den reelle, årlige veksten i samlede overføringer for personer som har hovedinntekt fra pensjon eller trygd. Overføringer inkluderer både ytelser fra folketrygden (alderspensjon, uføretrygd, arbeidsavklaringspenger mv.) og andre ytelser, herunder fra tjenstepensjonsordninger og AFP. Overføringer utgjør 89,3 prosent av gruppens samlede inntekt i 2017, litt over gjennomsnittet de siste ti årene. Andelen steg i 2016 etter å ha vært fallende fra 2009 til 2015.

Tabell 7.4 Utvikling i overføringer¹ for trygdede og pensjonister² . Prosent

	Overføringer som andel av samlet inntekt før skatt	Årlig nominell vekst i overføringer	Årlig realvekst i overføringer	Gjennomsnittlige overføringer i 2017-kroner
2008	87,4	6,4	2,5	254 400
2009	90,4	5,4	3,3	262 700
2010	89,9	4,2	1,7	267 100
2011	88,9	4,5	3,3	275 800
2012	88,5	4,0	3,2	284 500
2013	88,0	3,8	1,6	289 100
2014	87,7	3,8	1,7	294 200
2015	87,6	5,2	3,0	303 000
2016	89,2	2,7	-0,9	300 300
2017	89,3	2,2	0,4	301 300

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenstepensjon.

² Omfatter personer med sosioøkonomisk status pensjonist/trygdet. Det gjelder alle personer som ikke er yrkesaktive og mottar trygde-/pensjonsytelser og yrkesaktive personer som har større inntekt fra trygde-/pensjonsytelser enn lønn (inkl. dagpenger) eller næringsinntekt. En person er yrkesaktiv når næringsinntekten (inkl. absoluttverdi av årets underskudd i næring) og lønn (inkl. dagpenger) overstiger 2G. Dette var en gruppe på 1 060 348 personer i 2007 og 1 271 683 personer i 2017.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 7.5 viser utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene, gjennomsnittlig alderspensjon og uføretrygd, samt reguleringen av løpende alderspensjon fra folketrygden.

Pensjonene for minstepensjonister har økt mer enn grunnbeløpet fordi satsen for særtillegget økte i 2009 og 2010. Minstepensjonen ble i årene 2011–2015 justert med G og deretter justert for effekten av levealderjusteringen ved 67 år. Dette ga et fratrekk i pensjonen på 0,5 prosent per år, og minstepensjonister hadde i denne perioden dermed en litt bedre utvikling i pensjonen enn alderspensjonister med høyere pensjon. Økt minste pensjonsnivå, særlig for enslige, og økt grunnpensjon for gifte/samboende førte til at minstepensjonen både for enslige og ektepar økte mer enn lønnsveksten i både 2016 og 2017. Disse endringene førte også til at flere blir omfattet av minstesatsene. Arbeids- og velferdsdirektoratet har anslått at økningene i minstepensjon i 2016 og i 2017, herunder også økt grunnpensjon for gifte og samboende i 2016, medførte tilnærmet 25 000 flere minstepensjonister. På lengre sikt har antall minstepensjonister gått ned. Det skyldes dels at yngre kull av alderspensjonister har mer opptjening til alderspensjon enn de eldre kullene, dels de nye opptjeningsreglene for alderspensjon som omfatter stadig flere personer. Per 1. september 2018 var det 146 434 minstepensjonister, 9 700 færre enn året før. Minstepensjonistene utgjør om lag 16 prosent av alle alderspensjonister.

Tabell 7.5 Utvikling i grunnbeløpet, pensjon og uføretrygd. Prosentvis endring fra året før og gjennomsnittlig endring per år

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2008- 2018	Gj. sn. per år ⁶
Grunnbeløp	4,2	3,8	4,4	4,0	3,8	3,7	2,5	2,5	1,7	2,7	38,7	3,3
Minste pensjonsnivå/ alderspension for enslige ¹	7,9	5,4	4,6	3,5	3,2	3,2	2,0	2,8	3,3	3,6	47,1	3,9
Minste pensjonsnivå/ alderspension for ektepar/samboende ¹	8,2	5,5	4,6	3,5	3,2	3,2	2,0	2,9	3,1	2,5	46,0	3,9
Minstepensjon/uføre- trygd for enslige ²			4,9	4,0	3,8	3,7	27,1 ⁵	2,5	1,7	2,7		
Minstepensjon/uføre- trygd for ektepar ²			5,0	4,0	3,8	3,7	26,3	2,5	1,7	2,7		
Alderspension i gjennomsnitt	6,1	5,3	5,3	4,5	3,9	3,7	2,5	2,5	2,0	2,3	45,2	3,8
Regulering av løpende alderspensjoner			3,9	3,2	3,0	2,9	1,7	1,7	0,9	1,9		
Uføretrygd i gjennomsnitt ³	4,9	3,9	4,1	3,5	3,3	3,3	19,0 ⁴	2,9	2,2	2,8		3,4 ⁵
Memo: Samlet årslønnsvekst ³	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	1,7	2,3	2,8	37,9	3,3
Memo: KPI	2,1	2,5	1,2	0,8	2,1	2,0	2,1	3,6	1,8	2,7	22,9	2,1

¹ Fra og med 1. mai 2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen, mens minstestøtten for uføretrygdede er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

² Til og med 2010 var minstepensjonene for uføre- og alderspensjonister like.

³ Lønnsutviklingen slik den framkommer av kolonnen «Nasjonalregnskapet» i tabell 2.1.

⁴ Den høye nominelle veksten skyldes uførereformen fra 2015. Innføring av lønnsbeskatning av uføretrygd ble kompensert med en økning i brutto uføreytelse.

⁵ Gjelder perioden 2008-2018, eksklusiv 2015.

⁶ Geometrisk gjennomsnitt.

Kilder: Arbeids- og velferdsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

Gjennomsnittlig alderspensjon har historisk økt mer enn grunnbeløpet ved at pensjonister med høy opptjening har kommet til og erstattet pensjonister med lav opptjening som har falt fra. I de siste årene har denne effekten blitt svakere ved at mange har tatt ut pensjon fra 62 år og dermed fått lavere årlig pensjon. I tillegg bidrar reglene for regulering av pensjon fra 2011 og levealdersjusteringen til en svakere utvikling i gjennomsnittlig pensjon. Den enkelte alderspensjonist har de siste årene fått sin pensjon regulert med lønnsveksten fratrukket 0,75 prosent. I 2018 var veksten i gjennomsnittlig alderspensjon 0,4 prosentenheter lavere enn veksten i grunnbeløpet.

Tabell 7.6 viser utviklingen i samlede lønns- og pensjonsinntekter for ulike aldersgrupper, og for henholdsvis alle og mottakere av alderspensjon. I aldersgruppene 67 år og over mottar nesten alle alderspensjon og utviklingen er dermed ganske parallell for de to gruppene. Utviklingen var svakere i årene 2015–2017 enn i tidligere år som følge av lavere vekst i pensjonsinntektene. Over tid har veksten i samlede lønns- og pensjonsinntekter for aldersgruppene over 67 år vært høyere enn årslønnsveksten i økonomien, blant annet som en følge av stadig høyere pensjonsopptjening blant nye pensjonister.

Tabell 7.6 Utviklingen i samlede lønns- og pensjonsinntekter¹. Årlig nominell vekst. Prosent

	Alle				Mottakere av alderspensjon fra folketrygden			
	62-66 år	67-69 år	70-74 år	67 år og eldre	62-66 år	67-69 år	70-74 år	67 år og eldre
2008	9,3	10,2	7,7	8,2	-	11,1	7,7	8,3
2009	4,9	7,9	5,7	6,3	-	8,5	5,8	6,5
2010	3,6	7,3	5,7	6,1	-	7,4	5,7	6
2011	10,7	7,6	5,5	6,4	-	7,2	5,5	6,2
2012	11,2	5,4	5,0	5,3	11,3	5	5,0	5,2
2013	8,6	4,1	5,1	4,9	3,8	3,8	5,1	4,8
2014	6,8	3,6	4,7	4,5	2,4	3,6	4,6	4,5
2015	5,2	2,6	2,9	3,0	1,5	2,5	2,9	3,0
2016	3,2	1,9	2,6	2,7	2,2	2,0	2,6	2,7
2017	3,1	2,7	1,8	2,5	2,0	2,4	1,8	2,5
Antall personer i 2017	286 608	162 077	246 071	786 359	92 769	155 926	245 008	777 120

¹ Summen av lønns- og pensjonsinntekter. Pensjonsinntekter omfatter alderspensjon, offentlig og privat tjenstepensjon og AFP.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

I aldersgruppen 62–66 år hadde de som mottok alderspensjon fra folketrygden en vekst i samlede lønns- og pensjonsinntekter på 11,3 prosent i 2012, og deretter en lavere vekst. Dette kan ha sammenheng med endret sammensetning av gruppen, som har økt fra 35 300 personer i 2011 til 92 800 i 2017. For alle i aldersgruppen 62–66 år har veksten vært relativt høy siden 2011. Utviklingen har sammenheng med at stadig flere i denne aldersgruppen kombinerer arbeid og alderspensjon.

Samlede lønns- og pensjonsinntekter i aldersgruppen 62–66 år er langt høyere for mottakere av alderspensjon fra folketrygden enn for alle. I 2017 hadde mottakere av alderspensjon i aldersgruppen 62–66 år en gjennomsnittlig lønns- og pensjonsinntekt på 651 900 kroner, mens gjennomsnittet for alle i denne aldersgruppen var 403 000 kroner.

Tabell 7.7 viser sammensetningen av inntekt for alle bosatte personer som mottar alderspensjon i utvalgte aldersgrupper. Tabellen viser at for alderspensjonister 67 år og eldre, 67-69 år og 70-74 år utgjør alders- og tjenstepensjon hoveddelen av inntekten over perioden. Andelen yrkesinntekt er noe høyere i 2017 enn i 2008, og det meste av økningen kom i første halvdel av perioden. Den nominelle veksten i pensjon mv. fra 2016 til 2017 var lavest for aldersgruppene 67–69 år og 70–74 år. Veksten i tjenstepensjoner var størst for alderspensjonister under 69 år, mens veksten i alderspensjon fra Folketrygden var minst i aldersgruppen 67-69 år og størst i aldersgrupper over 72 år.

Fra 2011 ble det mulig å ta ut alderspensjon fra folketrygden for personer i aldersgruppen 62-66 år. For mottakere av alderspensjon i denne aldersgruppen utgjør yrkesinntekt en betydelig større andel av inntekten enn for de som er eldre. Dette gjenspeiler at mange i denne gruppen kombinerer uttak av alderspensjon med at de fortsetter i arbeid. Veksttallene for denne gruppen er særlig preget av at det var en stor tilstrømming av alderspensjonister i denne gruppen i de første årene av reformen. En stor andel besto derfor av personer som kun tok ut pensjon deler av det aktuelle året. Dette trakk ned årsgjennomsnittet og økte veksttaket i de første årene etter reformen.

Tabell 7.7 Sammensetning av inntekt og gjennomsnittlig inntekt blant bosatte personer som mottok alderspensjon.¹ Samlet inntekt i kroner og andeler i prosent av samlet inntekt

	2008	2013	2014	2015	2016	2017
<i>62-66 år</i>						
Samlet inntekt		715 700	732 200	761 100	750 600	763 700
<i>Herav andeler i prosent:</i>						
Alderspensjon		24	24	24	24	24
Tjenestepensjon		7	10	10	11	12
Andre overføringer ²		5	3	3	3	3
Yrkesinntekt		56	54	52	54	53
Kapitalinntekter		8	8	11	8	7
Nominell vekst i gj.sn. pensjon mv. ³		7,3	6,8	2,4	3,6	2,8
<i>67-69 år</i>						
Samlet inntekt	306 500	409 300	423 200	446 400	445 200	456 500
<i>Herav andeler i prosent:</i>						
Alderspensjon	50	49	49	48	49	47
Tjenestepensjon	16	15	17	16	16	17
Andre overføringer ²	8	7	4	4	5	5
Yrkesinntekt	17	21	21	21	22	22
Kapitalinntekter	10	9	9	11	9	9
Nominell vekst i gj.sn. pensjon mv. ³		3,3	3,2	2,4	1,7	1,6
<i>70-74 år</i>						
Samlet inntekt	275 600	350 600	370 500	388 800	386 000	393 700
<i>Herav andeler i prosent:</i>						
Alderspensjon	64	65	64	63	65	65
Tjenestepensjon	18	17	17	17	17	17
Andre overføringer ²	1	1	1	1	1	1
Yrkesinntekt	6	8	9	9	9	9
Kapitalinntekter	11	9	9	11	8	8
Nominell vekst i gj.sn. pensjon mv. ³		4,5	4,6	2,9	2,7	1,8
<i>67 år og eldre</i>						
Samlet inntekt	257 800	332 000	348 700	362 400	363 900	374 000
<i>Herav andeler i prosent:</i>						
Alderspensjon	64	63	63	62	64	64
Tjenestepensjon	17	17	17	17	18	18
Andre overføringer ²	3	3	2	2	2	2
Yrkesinntekt	6	9	9	9	9	9
Kapitalinntekter	11	8	9	9	7	8
Nominell vekst i gj.sn. pensjon mv. ³		4,2	4,4	2,9	2,9	2,4
Memo: Samlet årslønnsvekst ⁴	6,3	3,9	3,1	2,8	1,7	2,3

¹ I 2017 var det 92 800 bosatte personer 62-66 år, 155 900 bosatte personer 67-69 år, 245 000 bosatte personer 70-74 år og 777 100 bosatte personer 67 år og eldre som mottok alderspensjon fra folketrygden (definert som minst en måned med alderspensjon).

² Inkluderer AFP i offentlig og privat sektor.

³ Pensjon mv. er her sum alderspensjon, tjenestepensjon og andre overføringer.

⁴ Faktisk lønnsutvikling slik den framkommer av kolonnen «Nasjonalregnskapet» i tabell 2.1.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 7.8 Utvikling i gjennomsnittlig årlig alderspensjon¹ fra NAV før skatt, nivå og prosentvis årlig nominell vekst

	Alle mottakere		62-66 år		67-69 år		70-74 år		67 år og eldre	
	Alders- pensjon	Årlig vekst	Alders- pensjon	Årlig vekst	Alders- pensjon	Årlig vekst	Alders- pensjon	Årlig vekst	Alders- pensjon	Årlig vekst
2009	174 058	6,1			188 640	7,3	179 471	5,5	174 058	6,1
2010	183 211	5,3			199 119	5,6	189 005	5,3	183 211	5,3
2011	193 810	5,8	211 472		210 028	5,5	199 221	5,4	193 153	5,4
2012	202 946	4,7	212 546	0,5	219 306	4,4	209 184	5,0	202 247	4,7
2013	210 831	3,9	213 426	0,4	226 296	3,2	218 688	4,5	210 594	4,1
2014	218 589	3,7	215 579	1,0	231 716	2,4	228 496	4,5	218 901	3,9
2015	224 140	2,5	216 930	0,6	234 310	1,1	235 662	3,1	224 952	2,8
2016	229 724	2,5	219 906	1,4	235 936	0,7	242 496	2,9	230 848	2,6
2017	234 247	2,0	222 705	1,3	236 060	0,1	247 076	1,9	235 554	2,0
2018	239 630	2,3	226 327	1,6	237 481	0,6	251 591	1,8	241 104	2,4

¹ Tallene er korrigert for uttaksgrad ved at de er omregnet til 100 prosent utbetalt pensjon.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Tabell 7.8 viser gjennomsnittlig nivå og nominell vekst i alderspensjon fra folketrygden for ulike aldersgrupper de siste ti årene.

Tabellen viser at den nominelle veksten i gjennomsnittlig alderspensjon var høyere enn samlet årslønnsvekst i begynnelsen av perioden, men at veksten har falt de siste årene. Utviklingen i gjennomsnittlig alderspensjon de senere årene har sammenheng med fallende lønnsvekst. I tillegg kommer at alderspensjonen fra 2011 reguleres med lønnsveksten, og deretter fratrekkes 0,75 prosent. For nye alderspensjonister bidrar levealdersjusteringen isolert sett til lavere alderspensjon og denne effekten øker for nye årskull. I tillegg får de som tar ut alderspensjon før 67 år lavere årlig pensjon.

Siden pensjonsreformen i 2011 har utviklingen i gjennomsnittlig alderspensjon vært lavere i aldersgruppene 62–66 år og 67–69 år enn for gruppen over 69 år. I årene 2016–2018 var veksten særlig lav i gruppen 67-69 år. De som mottar alderspensjon i aldersgruppen 62-66 år har som vist i tabell 7.7 betydelige yrkesinntekter, og mange fortsetter i arbeid samtidig som de tar ut alderspensjon. Ifølge tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet var 57 prosent av alderspensjonister 62-66 år registrert i arbeid ved utgangen av 2. kvartal 2018. Gjennomsnittlig samlet inntekt for de som kombinerer arbeid og uttak av alderspensjon er høy. På den annen side får de som tar ut alderspensjon før 67 år en lavere årlig alderspensjon resten av livet enn om de hadde ventet til 67 år. Innfasing av de som har mulighet til uttak fra 62 år, gir også utslag i særlig lav årlig vekst for aldersgruppen 67-69 år de seneste årene.

Boks 7.2 Enkelte pensjonsspørsmål

Innledning

Pensjonssystemet i Norge er i endring. Fra 2011 ble alderspensjonen i folketrygden lagt om. Det ble blant annet innført fleksibelt uttak av pensjon fra 62 år, levealdersjustering og nye regler for årlig regulering av pensjon. Samtidig ble AFP i privat sektor tilpasset den nye folketrygden ved at den ble omgjort fra en tidligpensjonsordning for alderen 62–66 år til et livsvarig tillegg til alderspensjonen fra folketrygden. Etter hovedoppgjøret i 2018 ble det gjort enkelte endringer i ordningen. Det ble også avtalt å gjennomføre en felles utredning om en mulig omlegging av ordningen. Partene avtalte videre en egen ordning med en ekstra ytelse til de som går av ved 62-64 år uten arbeidsinntekt ved siden av. Dette er omtalt i vedlegg 1.

Også tjenstepensjonene er i endring. Økte kostnader og arbeidsgivernes ønske om mer forutsigbare pensjonskostnader har ført til sterk vekst i antall arbeidstakere i privat sektor som omfattes av innskuddsordninger. Ytelsesordningene, som tidligere dominerte det private tjenstepensjonsmarkedet, har i økende grad blitt avviklet eller lukket. Innføringen av obligatorisk tjenstepensjon (OTP) i 2006 medførte at antall innskuddsordninger økte kraftig, særlig blant bedrifter som ikke hadde pensjonsordning tidligere. Fra 2014 trådte den nye tjenstepensjonsloven i kraft med regler for en ny type tjenstepensjon i privat sektor, ofte kalt «hybrid» fordi den kombinerer elementer fra innskudds- og ytelsespensjon. Det er foreløpig etablert få pensjonsordninger basert på det nye regelverket for hybridpensjon.

De offentlige tjenstepensjonsordningene er i dag såkalte bruttomodeller som tar sikte på at samlet pensjon skal være på et visst nivå. For å oppnå dette gjøres det fradrag, såkalt samordning, for andre pensjonsytelser, blant annet alderspensjon fra folketrygden. Fra og med årskullene født i 1954 skal nye opptjeningsregler i folketrygden fases inn. Fra og med 2021, når 1954-kullet fyller 67 år, skal alderspensjon fra de offentlige tjenstepensjonsordningene derfor samordnes med alderspensjon fra folketrygden opptjent etter nye regler. Nye regler for å gjennomføre slik samordning ble vedtatt av Stortinget 4. juni 2018 og trådte i kraft 1. januar 2019.

Arbeids- og sosialdepartementet og de berørte partene i arbeidslivet kom 3. mars 2018 til enighet om en fremforhandlet pensjonsløsning for offentlig ansatte. Departementet sendte 17. oktober 2018 lovforslag som følger opp avtalen på høring, med frist 9. januar 2019.

Departementet vil følge opp med en lovproposisjon våren 2019.

Nye uføreregler

Fra 2015 er uføreordningen i folketrygden lagt om. Uførepensjonen er erstattet av en ny uføretrygd. Det ble i 2011 anslått at gjennomsnittlig uføretrygd etter skatt ville være om lag tre prosent høyere for nye mottakere i 2015 enn det en videreføring av de gamle reglene ville være.

Omleggingen av uføreytelsen i folketrygden gjorde det nødvendig å tilpasse uføreytelsene fra tjenstepensjonsordningene. Ny uførepensjon fra de offentlige tjenstepensjonsordningene beregnes fra 2015 som et direkte tillegg til uføretrygden fra folketrygden og er uavhengig av størrelsen på uføretrygden. Fra 1. januar 2017 følger alle uføreordninger i privat sektor nytt regelverk, som innebærer at det i hovedsak vil være mulig å gi uføredekning på linje med den nye uføreordningen i offentlig sektor. Det er imidlertid fortsatt frivillig for foretak i privat sektor om de vil knytte uførepensjon til tjenstepensjonsordningen og i hvilken grad de vil utnytte rammene i loven.

Pensjonskostnader

Omleggingen av uføreordningen i folketrygden innebærer at flertallet får en høyere uføreytelse fra folketrygden etter skatt enn de ville fått med de gamle uførereglene. I tillegg får mange lavere marginalskatt på uførepensjonen fra tjenstepensjonsordningen. De nye uføreordningene i tjenstepensjonsordningene er tilpasset dette. I privat sektor vil kostnadene knyttet til uførepensjon gradvis bli redusert etter hvert som den nye uføreordningen fases inn.

I offentlig sektor er den nye uførepensjonsordningen obligatorisk. I Prop. 202 (2012–2013) anslås det at de løpende (årlige) utbetalingene på sikt vil reduseres med anslagsvis 1,35 mrd. kroner i SPK og 900 millioner kroner i KLP. Omlegging av uføreytelser i offentlig tjenstepensjon medfører at folketrygden tar en større del av samlet uføreytelse og offentlig tjenstepensjon en mindre del for nye uføre fra 2015. Reserver avsatt for fremtidige uførepensjoner i KLP er redusert i tråd med dette. Reduksjonen utgjorde drøyt 10 milliarder kroner i KLPs ordninger for kommuner, fylkeskommuner, statlige helseforetak og andre virksomheter. KLPs uføretariffer ble samtidig endret på grunn av gunstig uføreforløp gjennom 5-6 år både i kommunal sektor og i helseforetakene. Dette ga en reservereduksjon på vel 5 milliarder i KLPs ordninger til sammen. Samlet ble det reduksjon i uførereserver på 15,4 milliarder kroner i 2015, som ble disponert i forbindelse med pensjonsinnretningenes årsoppgjørdisposisjoner. I KLP ble to tredjedeler benyttet til å øke reservene slik at man kunne redusere beregningsrenten, mens det resterende ble fordelt likt til risikoutjevningfond og kundenes premiefond.

De kommunale tjenstepensjonsordningene er forhåndsfinansierte (fonderte). Fordi premiefastsettingen og pensjonskostnadene i fonderte ordninger er framoverskuende, blir de økonomiske virkningene av uførereformen større på kort sikt enn når uføreordningen er løpende finansiert som i staten.

Kommunenes regnskapsmessige pensjonskostnader er i 2015 i tillegg til nye uføreregler også påvirket av flere andre faktorer, bl.a. implementering av levealdersjustering og antagelser om lengre levetid. Når disse tre faktorene "nettes" mot hverandre, gir det samlet en svak nedgang i pensjonskostnadene i kommunal sektor. Reservereduksjonene er da holdt utenom.

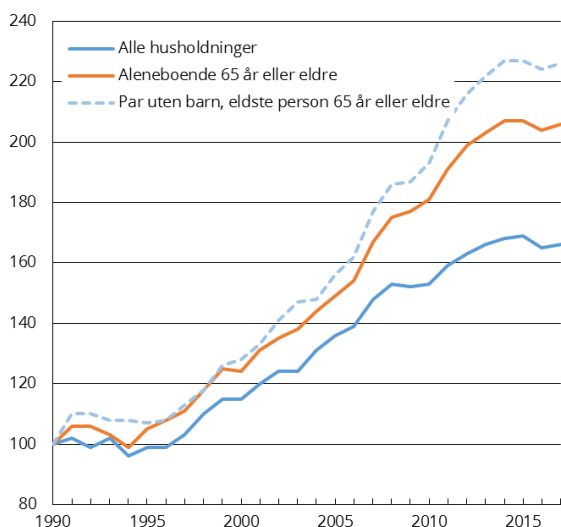
Nye samordningsregler og ny pensjonsløsning for offentlig ansatte vil også ha konsekvenser for pensjonskostnadene i offentlig sektor. Konsekvensene av nytt regelverk kan ikke fastslås før nye regler er fastsatt.

I vedlegg 7 vises tabeller med statistikk over utviklingen i lønnskostnader og pensjonskostnader de senere årene i enkelte næringer.

7.2.2 Realvekst etter skatt i pensjon og trygd

Pensjonistenes disponible inntekt påvirkes også av skattesystemet. Husholdninger med eldre personer har hatt en sterk samlet realvekst i inntekt etter skatt de siste tiårene.

Figur 7.1 viser at den reelle medianinntekten etter skatt økte mer for husholdninger med personer over 65 år enn for andre husholdninger i perioden 1990-2017. Endringer i sammensetningen av gruppen er en viktig forklaring på dette. Stadig flere alderspensjonister har opptjent rettigheter til tilleggspensjon. Tall fra NAV viser at andelen med tilleggspensjon har økte fra 91,6 prosent ved utgangen av 2006 til 97 prosent i 2016. Andelen med tilleggspensjon var også 97 prosent i 2017 og 2018. Det er særlig blant kvinnene at andelen med tilleggspensjon har økt. I tillegg er det etter pensjonsreformen blitt mer vanlig med yrkesinntekt blant mottakere av alderspensjon. Realinntekten gikk noe opp fra 2016 til 2017.

Figur 7.1 Median inntekt etter skatt for husholdningstyper med personer 65 år eller eldre. Indeks i faste priser (1990=100)

Kilde: Statistisk sentralbyrås inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger (1990-2017).

Tabell 7.9 viser beregnet vekst i utbetalt pensjon og realvekst etter skatt i minstepensjon for enslige og ektepar og enkelte utvalgte husholdningstyper for de siste tre årene. For 2018 sett under ett økte minstepensjonsnivå med 3,6 prosent til 192 383 kroner for enslige og med 2,5 prosent til 352 040 kroner for minstepensjonistektepar. Minste pensjonsnivå etter skatt økte reelt med 0,8 prosent for enslige minstepensjonister og ble redusert med -0,2 prosent for minstepensjonistektepar. Dette er en svakere utvikling enn i 2017, men en sterkere utvikling enn i 2016.

Før uføre med minsteytelse var realverdien av minsteytelsen uendret før skatt i 2018. Etter skatt økte minsteytelsene med 0,3 prosent for enslig ufør og 0,5 prosent for ektepar der begge er uføre og har minsteytelse

Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av tilleggspensjon (inntektspensjon i ny alderspensjon) fra folketrygden, andre pensjonsordninger og andre inntekts- og formuesforhold. Tabellen inneholder derfor også beregninger for enslige alderspensjonister med pensjon på henholdsvis 250 000 kroner og 550 000 kroner og for pensjonistektepar med en samlet inntekt på 550 000 kroner og 750 000 kroner. Det er forutsatt at de kun har alderspensjon som inntekt (inkl. tjenstepensjon) og ikke betaler skatt på formue. Dette er tilsvarende forutsetninger som ligger til grunn for tabell 7.3, jf. boks 7.1. Den nominelle veksten i grunnbeløpet korrigert for fratrukket på 0,75 prosent er lagt til grunn for beregningene. Dette svarer til den årlige reguleringen av alderspensjon fra folketrygden. I 2018 ga dette en nominell vekst før skatt på 1,9 prosent. Beregningene viser negativ realvekst på pensjonene før og

etter skatt i 2018. Til sammenligning var veksten i 2017 med unntak av for enslig pensjonist med 550 000 kroner positiv, mens realnedgangen var mindre i 2018 enn i 2016.

Tabell 7.9 Beregnet realvekst i pensjon og trygd etter skatt for utvalgte husholdningstyper. Vekst i prosent fra året før

	2016		2017		2018		
	Nominell vekst	Realvekst etter skatt	Nominell vekst	Realvekst etter skatt	Nominell vekst	Realvekst før skatt	Realvekst etter skatt
Pensjon/trygd i 2018							
Enslig ufør, minstepytelse (237 584 kroner)	2,5	-0,3	1,7	0,5	2,7	0,0	0,3
Ektepar ufør, begge har minstepytelse (436 848 kroner)	2,5	-0,4	1,7	0,5	2,7	0,0	0,5
Enslig minstepensjonist (192 383 kroner)	2,8	-0,8	3,3	1,5	3,6	0,8	0,8
Ektepar, begge har minstepensjon (352 040 kroner)	2,9	-0,7	3,1	1,3	2,5	-0,2	-0,2
<i>250 000 kroner</i>							
Enslig ¹	1,7	-1,5	0,9	0,2	1,9	-0,7	-0,5
<i>550 000 kroner</i>							
Enslig ¹	1,7	-1,3	0,9	-0,2	1,9	-0,7	-0,4
Ektepar hvor den ene har 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ¹	2,2	-1,1	1,9	0,7	1,9	-0,7	-0,6
<i>750 000 kroner</i>							
Ektepar hvor den ene har 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ¹	2,1	-1,1	1,6	0,5	1,9	-0,7	-0,6

¹ Nominell beregnet vekst i gjennomsnittlig grunnbeløp fratrukket 0,75 prosent er lagt til grunn i beregningen. For ekteparene er det også tatt hensyn til at grunnpensjon økte fra 0,85G til 0,90G 1. september 2016. Dette ble anslått å utgjøre i gjennomsnitt 4 000 kroner per ektefelle på årsbasis.

Kilde: Beregningsutvalget.

7.2.3 Endringer i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2016 til 2019

AFP- og alderspensjonister har rett til et skattefradrag i pensjonsinntekt som sikrer at de som kun lever av minstepensjon ikke betaler inntektsskatt. I 2019 utgjør skattefradraget maksimalt 30 000 kroner. Skattefradraget nedtrappes mot pensjonsinntekt. Første innslagspunkt for nedtrapping er ved pensjonsinntekt lik 198 200 kroner. Skattefradraget nedtrappes med en sats på 15,3 prosent av pensjonsinntekt over dette nivået opp til 297 900 kroner. For inntekt over dette nivået nedtrappes skattefradraget med en sats på 6,0 prosent. Skattefradraget fases ut ved en pensjonsinntekt på 543 700 kroner. Skattefradraget fastsettes uavhengig av ektefellens inntekt.

Trygdeavgiften på pensjon har vært på 5,1 prosent siden 2014. Satsen i minstepensjonen i pensjonsinntekt er økt fra 29 prosent i 2015 til 31 prosent i 2019. Den øvre grensen i minstepensjonen for pensjonsinntekt ble økt med 6 200 kroner utover anslått vekst i pensjoner i 2017. De to siste årene har grensen økt med anslått vekst i alderspensjoner.

Skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2019 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger om lag 203 000 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over 406 000 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standard fradrag.

7.3 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for personer. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av lønns-, nærings- og kapitalinntekt. Det er gjort nærmere rede for inntektsbegrepet som er lagt til grunn i boks 7.4.

7.3.1 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for personer som er yrkestilknyttet. For å få en best mulig oversikt over utviklingen og sammensetningen av samlet inntekt for de personene som antas å være yrkestilknyttet på «fulltid», er det nødvendig å skille ut de personene som har reduserte stillingsbrøker (blant annet jobber mange studenter ved siden av studiene). Utvalget har valgt å definere yrkestilknyttede som de personene som har en sum av lønnsinntekt og næringsinntekt som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Samlet sett utgjør denne gruppen om lag 2 mill. personer i 2017. Til sammenlikning var det samlet sett om lag 2,65 mill. sysselsatte personer i 2017.

Tabell 7.10 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene for yrkestilknyttede i 2007 og 2017 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler), jf. boks 7.3. Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden i alle desiler, og at lønnsandelen har økt for alle desiler unntatt desil 10. Også i desil 10 er lønn den viktigste inntektskilden for de fleste, men andelen faller markant med inntekten jo høyere opp i fordelingen man kommer. Dette trekket er mer fremtredende i 2017 enn i 2007.

Andelen næringsinntekt for alle yrkestilknyttede sett under ett falt fra 7,3 prosent i 2007 til 5,4 prosent i 2017. Andelen er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 4. Deretter stiger næringsinntektsandelen og er høyest for desil 10.

For desil 10 betyr kapital- og næringsinntekt mye mer enn i de øvrige inntektsgruppene, noe som reduserer betydningen av lønn kraftig. Det har vært store svingninger i både lønnsandelen og andelen kapitalinntekter for desil 10 i de senere år. Blant annet falt alle kapitalinntekter unntatt utbytte for desil 10 fra 2008 til 2009. Det må ses i sammenheng med finanskrisen. Det har også vært svingninger i kapitalinntekter det siste tiåret som følge av tilpasninger til endringer av beskatning av utbytte. I 2015 ble det gjort store uttak av utbytte som må sees i sammenheng med økt utbytteskatt fra 2016. Andelen kapitalinntekt i desil 10 og særlig i den øverste persentilen var høy dette året. (23,5 prosent i desil 10 og 56,2 prosent i persentil 100). I 2016 falt samlet utbytte igjen, men lå i 2016 og 2017 fortsatt over nivået på samlet utbytte i 2014. I 2017 var andelen kapitalinntekter i desil 10 2 prosentpoeng over tilsvarende andel 10 år tidligere. Kapitalandelen er høyere enn lønnsandelen for den øverste persentilen i 2017, men ikke i 2007.

Tabell 7.11 viser hvordan de samlede inntektene fra de ulike inntektskomponentene fordeler seg på inntektsdesilene (etter skatt) i 2007 og 2017. Det er små endringer i desilenes andeler av samlet inntekt etter skatt i 2007 og i 2017. Desil 1-6 har samlet fått sine andeler redusert med 0,3 prosentenheter, mens desil 8-10 har fått sine andeler økt med 0,1 prosentenheter hver. For desil 6 og 7 er andelen om lag uendret. Desil 10 har i 2017 en høyere andel av alle inntektskomponenter unntatt lønn. Desilens økte andel av samlede overføringer har trolig sammenheng med en økning i pensjonsuttak samtidig med full lønn. Den øverste persentilens andel av samlet inntekt etter skatt er økt fra 27,0 prosent i 2007 til 27,3 prosent i 2017. Samlet sett har inntekt etter skatt for yrkestilknyttede økt med 13,3 prosent fra 2007 til 2017.

I vedleggstabell 4.17 er det gitt en nærmere oversikt over fordelingen av ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede.

Tabell 7.10 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkes-tilknyttede.¹
 Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet framgår. Desilfordelt
 etter inntekt etter skatt. Nivå i 2017-kroner. 2007 og 2017

2007 Desil	Lønns- inntekt ²	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ³	Overføringer	Gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt		Utlignet skatt ⁴	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	91,1	8,2	-2,2	2,9	100	304 200	26,3	73,7
2	89,8	4,5	1,0	4,7	100	365 400	24,5	75,5
3	89,9	3,8	1,1	5,2	100	405 400	24,9	75,1
4	89,4	3,9	1,2	5,5	100	441 000	25,1	74,9
5	89,2	4,0	1,3	5,5	100	477 600	25,6	74,4
6	89,0	4,3	1,5	5,3	100	516 400	26,2	73,8
7	88,3	4,9	1,7	5,1	100	564 100	27,0	73,0
8	87,0	6,0	2,3	4,6	100	635 500	28,3	71,7
9	84,7	8,0	3,5	3,8	100	770 200	30,7	69,3
10	67,5	13,2	17,0	2,3	100	1 457 700	35,0	65,0
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	82,8	9,6	4,7	2,9	100	920 300	32,8	67,2
93/94	81,6	10,0	5,8	2,7	100	1 005 500	33,7	66,3
95/96	79,0	11,2	7,3	2,5	100	1 131 200	34,7	65,3
97/98	73,4	13,9	10,4	2,3	100	1 361 900	35,8	64,2
99	64,9	15,8	17,0	2,3	100	1 760 700	36,4	63,6
100	43,9	16,0	38,5	1,6	100	3 978 800	35,6	64,4
Alle	83,2	7,3	5,4	4,1	100	593 700	28,9	71,1
2017 Desil								
1	94,3	5,9	-2,7	2,5	100	335 900	25,3	74,7
2	92,5	3,1	0,4	4,0	100	404 500	23,4	76,6
3	92,1	2,7	0,5	4,8	100	450 500	24,1	75,9
4	91,5	2,6	0,6	5,3	100	492 500	24,7	75,3
5	91,1	2,9	0,7	5,4	100	535 100	25,3	74,7
6	90,7	3,1	0,9	5,3	100	582 600	26,0	74,0
7	89,9	3,6	1,1	5,4	100	641 200	27,1	72,9
8	88,0	4,4	1,7	6,0	100	728 500	28,6	71,4
9	85,5	5,9	2,7	5,9	100	882 100	30,9	69,1
10	67,3	10,1	19,0	3,7	100	1 665 200	35,2	64,8
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	83,8	7,0	3,9	5,3	100	1 045 400	32,8	67,2
93/94	82,6	7,6	4,8	5,0	100	1 140 100	33,7	66,3
95/96	80,2	8,7	6,5	4,6	100	1 281 900	34,8	65,2
97/98	74,7	10,4	10,6	4,2	100	1 543 200	35,9	64,1
99	66,0	12,6	17,9	3,5	100	2 009 600	36,6	63,4
100	40,7	12,0	45,9	1,4	100	4 621 100	36,2	63,8
Alle	84,3	5,4	5,5	4,8	100	671 800	28,8	71,2

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt inkl. dagpenger på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 784 061 personer i 2007 og 1 995 787 personer i 2017.

² Lønnsinntekt er definert som kontantlønn, naturalytelser og dagpenger ved arbeidsledighet.

³ Kapitalinntekter er definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

⁴ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2007 og 2017, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.11 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede.¹ Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2017-kroner. 2007 og 2017

2007 Desil	Lønns- inntekt ²	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ³	Over- føringer	Skatt mm. ⁴	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 07-17
1	5,6	5,7	-2,1	3,6	4,7	5,3	224 000	
2	6,6	3,8	1,1	7,0	5,2	6,5	276 000	
3	7,4	3,6	1,4	8,6	5,9	7,2	304 600	
4	8,0	3,9	1,7	9,9	6,5	7,8	330 100	
5	8,6	4,4	2,0	10,7	7,1	8,4	355 300	
6	9,3	5,1	2,4	11,1	7,9	9,0	381 300	
7	10,1	6,3	3,1	11,6	8,9	9,8	412 100	
8	11,2	8,8	4,5	12,0	10,5	10,8	455 500	
9	13,2	14,2	8,4	11,8	13,8	12,6	533 500	
10	19,9	44,2	77,4	13,6	29,7	22,5	947 900	
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	15,5	9,2	3,5	16,2	11,9	13,0	618 100	
93/94	16,7	10,4	4,7	16,5	13,3	14,1	666 800	
95/96	18,2	13,2	6,6	17,1	15,4	15,6	739 200	
97/98	20,3	19,6	11,4	18,8	19,1	18,5	874 900	
99	11,6	14,4	12,1	12,2	12,6	11,8	1 120 300	
100	17,8	33,1	61,8	19,2	27,8	27,0	2 561 100	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	422 000	
2017 Desil								
1	5,6	5,4	-2,5	2,6	4,4	5,2	250 800	12,0
2	6,6	3,5	0,4	5,1	4,9	6,5	309 700	12,2
3	7,3	3,3	0,6	6,7	5,6	7,2	342 000	12,3
4	8,0	3,5	0,8	8,0	6,3	7,8	371 000	12,4
5	8,6	4,2	1,0	8,9	7,0	8,4	399 800	12,5
6	9,3	5,0	1,4	9,5	7,8	9,0	431 000	13,0
7	10,2	6,2	2,0	10,7	9,0	9,8	467 700	13,5
8	11,3	8,8	3,3	13,5	10,8	10,9	519 900	14,1
9	13,3	14,2	6,5	16,2	14,1	12,8	609 700	14,3
10	19,8	45,9	86,4	18,9	30,2	22,6	1 079 100	13,8
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	15,6	8,7	2,6	18,1	11,7	13,0	702 800	13,7
93/94	16,8	10,4	3,5	18,6	13,1	14,0	756 000	13,4
95/96	18,3	13,3	5,3	19,5	15,2	15,5	835 800	13,1
97/98	20,6	19,2	10,4	21,4	18,9	18,3	989 400	13,1
99	11,8	15,1	11,4	11,5	12,6	11,8	1 273 200	13,6
100	16,8	33,2	67,0	10,9	28,5	27,3	2 950 200	15,2
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	478 100	13,3

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt inkl. dagpenger på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 784 061 personer i 2007 og 1 995 787 personer i 2017.

² Lønnsinntekt er definert som kontantlønn, naturalytelser og dagpenger ved arbeidsledighet.

³ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

⁴ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2007 og 2017, Statistisk sentralbyrå.

7.3.2 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 7.12 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 1-6 fra 2007 til 2017, mens de øvrige desilene har hatt en noe lavere vekst. Desilene 1-5 har fått en større andel av overføringene og de to laveste desilene betaler en lavere andel utlignet skatt. Veksten i overføringene i de lavere desilene må ses i sammenheng med økt minste pensjonsnivå. En annen mulig forklaring er at grunnpensjonen for gifte har økt i perioden, og at denne endringen utgjør en større andel av overføringene i de lavere desilene. Lavere andel utlignet skatt for de laveste desilene kan blant annet ses i sammenheng med omleggingen av skattereglene for pensjonister fra 2011. Samlet sett har inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede økt med 16,7 prosent fra 2007 til 2017. Dette er høyere enn veksten i inntekt etter skatt for yrkestilknyttede på 13,3 prosent. Sammensetningen av inntekten innenfor de ulike innteksgruppene for pensjonister framgår av vedleggstabell 4.18.

Tabell 7.12 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister og trygdede¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2017-kroner. 2007 og 2017

2007 Desil	Lønns- inntekt ²	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ³	Over- føringer	Skatt mm. ⁴	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 07-17
1	2,6	-13,6	-0,2	5,0	3,2	4,6	108 800	
2	2,9	0,2	2,9	6,2	3,0	6,3	149 400	
3	3,6	2,2	3,3	7,1	3,8	7,2	171 500	
4	4,1	2,9	3,2	8,1	4,8	8,0	190 200	
5	5,3	4,0	3,5	9,0	6,3	8,7	207 600	
6	6,7	4,6	3,9	9,9	8,0	9,5	225 900	
7	8,6	6,4	4,8	11,0	10,0	10,4	246 500	
8	12,0	10,2	6,1	12,1	12,2	11,5	272 300	
9	18,3	18,6	8,7	13,7	15,3	13,1	311 200	
10	35,9	64,7	63,8	18,0	33,5	20,7	491 200	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	237 500	
2017 Desil								
1	3,3	-6,7	-4,8	5,0	2,3	4,8	132 400	21,7
2	2,5	-0,9	1,0	6,7	2,8	6,8	189 700	27,0
3	3,3	0,4	1,3	7,5	3,8	7,6	211 000	23,0
4	4,1	1,1	1,6	8,4	5,6	8,3	229 300	20,6
5	5,1	1,7	1,9	9,1	6,8	8,9	246 300	18,6
6	6,3	3,2	2,5	9,9	8,3	9,5	264 200	17,0
7	7,3	5,1	3,1	10,8	9,9	10,3	284 900	15,6
8	9,5	8,3	4,3	11,9	12,0	11,2	310 700	14,1
9	16,0	18,1	7,1	13,3	15,3	12,7	351 000	12,8
10	42,5	69,7	82,2	17,2	33,2	19,9	552 400	12,5
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	277 200	16,7

¹ Omfatter personer med sosioøkonomisk status pensjonist/trygdet. Det gjelder alle personer som ikke er yrkesaktive og mottar trygde-/pensjonsytelser og yrkesaktive personer som har større inntekt fra trygde-/pensjonsytelser enn lønn (inkl. dagpenger) eller næringsinntekt. En person er yrkesaktiv når næringsinntekten (inkl. absoluttverdi av årets underskudd i næring) og lønn (inkl. dagpenger) overstiger 2G. Dette var en gruppe på 1 060 348 personer i 2007 og 1 271 683 personer i 2017.

² Lønnsinntekt er definert som kontantlønn, naturalytelser og dagpenger ved arbeidsledighet.

³ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

⁴ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2007 og 2017, Statistisk sentralbyrå.

I gjennomsnitt utgjør overføringer 89,3 prosent av pensjonister og trygdedes samlede inntekt i 2017, jf. tabell 7.13. Tabellen viser utviklingen i gjennomsnittlige overføringer for pensjonister og trygdede fra 2007 til 2017 for de ulike inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i gjennomsnittlige overføringer for alle desilene. For desil 2 har veksten vært størst (31,1 prosent), mens desil 10 har hatt den laveste veksten (16,5 prosent). Veksten i overføringer skyldes først og fremst økningen i grunnbeløpet og at nye pensjonister har opptjent høyere tilleggspensjon. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden. Spesielt ble særtillegget økt mye i 2008. Videre ble minste pensjonsnivå for enslige økt med 4 000 kroner årlig både fra 1. september 2016 og fra 1. september 2017. Det har også vært en opptrapping av grunnpensjonen for gifte og samboende pensjonister fra 0,85 G til 0,90 G fra 1. september 2016.

Overføringenes andel av samlet inntekt har økt siden 2006 for alle desiler unntatt desil 9 (uendret) og desil 10.

Tabell 7.13 Utvikling i overføringer for pensjonister og trygdede¹ fra 2007 til 2017 målt i 2017-kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt.

Desil	I 2017- kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst 07-17
	2007	2014	2015	2016	2017	2007	2014	2015	2016	2017	Prosent
1	122 983	146 276	150 829	148 870	151 351	99,2	101,4	104,7	103,9	103,4	23,1
2	153 164	190 198	200 146	198 625	200 853	93,6	95,2	96,6	97,3	97,3	31,1
3	177 329	215 801	226 693	225 097	226 247	93,3	94,9	96,0	96,9	96,8	27,6
4	200 426	241 115	254 853	253 170	253 612	94,0	94,5	95,7	96,5	96,4	26,5
5	222 544	265 482	278 215	275 257	275 456	93,5	94,0	95,2	95,9	95,8	23,8
6	246 480	290 863	301 738	298 857	298 971	93,2	93,4	94,4	95,3	95,2	21,3
7	271 845	319 989	329 183	325 929	326 794	92,3	92,7	93,9	94,7	94,7	20,2
8	300 768	353 485	361 006	357 866	359 087	90,9	91,4	92,7	93,6	93,6	19,4
9	339 978	398 730	404 724	400 839	401 898	88,4	88,6	89,7	90,7	90,6	18,2
10	445 782	519 833	522 441	518 238	519 156	68,3	69,1	65,1	68,8	69,0	16,5
Alle	248 130	294 177	302 983	300 275	301 343	86,9	87,7	87,6	89,2	89,3	21,4

¹ Omfatter personer med sosioøkonomisk status pensjonist/trygdet. Det gjelder alle personer som ikke er yrkesaktive og mottar trygde-/pensjonsytelser og yrkesaktive personer som har større inntekt fra trygde-/pensjonsytelser enn lønn (inkl. dagpenger) eller næringsinntekt. En person er yrkesaktiv når næringsinntekten (inkl. absoluttverdi av årets underskudd i næring) og lønn (inkl. dagpenger) overstiger 2G. Dette var en gruppe på 1 060 348 personer i 2007 og 1 271 683 personer i 2017.

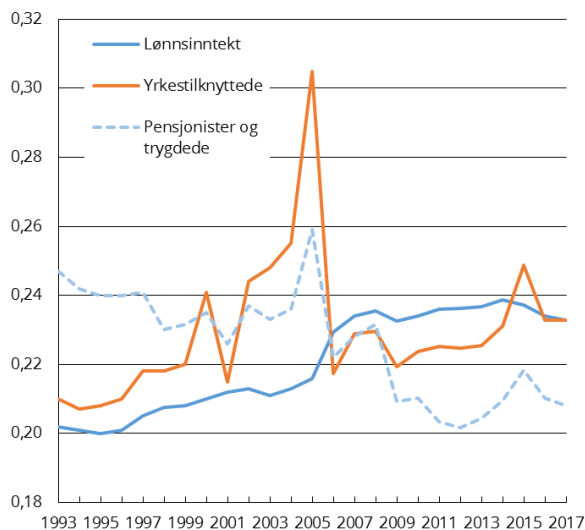
Kilder: Inntektsstatistikk for husholdninger (2007-2017), Statistisk sentralbyrå.

7.3.3 Utviklingen i inntektsfordelingen

Når en skal sammenlikne inntektsfordelingen i et land over tid eller inntektsfordelingen mellom land, er det vanlig å benytte Gini-koeffisienter. Se boks 7.3 for definisjon. En Gini-koeffisient på 0 innebærer at inntekten er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 betyr at én person mottar all inntekt.

Figur 7.2 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993-2017 for yrkestilknyttede og pensjonister/trygdede²³. I tillegg viser figuren fordelingen av lønnsinntekt for yrkestilknyttede, jf. vedleggstabell 4.19. For yrkestilknyttede og pensjonister/trygdede ser vi på samlet inntekt etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt. Figuren viser at fordelingen av samlet inntekt både for yrkestilknyttede og pensjonister/trygdede er sterkt preget av store svingninger i perioden rundt 2000, 2006 og 2015, jf. boks 7.5. Dette kan i hovedsak forklares av tilpasninger til den midlertidige utbytteskatten i 2001, innføringen av utbytteskatt på avkastning utover normalavkastning i 2006 (skjermingsmetoden for aksjonærer) og at skattesatsen på skattepliktige aksjeinntekter for personer (utbytte og realiserte aksjegevinster) økte fra 27 til 30,59 prosent fra 2015 til 2018. Gini-koeffisientene for hhv. pensjonister/trygdede og lønnsinntekt gikk noe ned fra 2016 til 2017. Gini-koeffisienten for samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede var uendret fra 2016 til 2017. Over tid er det en tendens til at fordelingen blant yrkestilknyttede har blitt noe skjevere, mens fordelingen blant pensjonister/trygdede har blitt jevnere. Når en kun ser på lønnsinntekt før skatt for yrkestilknyttede, har fordelingen blitt skjevere over perioden, selv om de tre siste årene viser en nedgang i Gini-koeffisienten.

Figuren viser også at fordelingen av lønnsinntekt før skatt har blitt noe skjevere siden midten av 1990-tallet.

Figur 7.2 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede¹ og pensjonister/trygdede² samt utviklingen i fordelingen av lønnsinntekt³ før skatt for yrkestilknyttede i perioden 1993 til 2017. Målt ved Gini-koeffisienten per person

¹ Yrkestilknyttede omfatter lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

² Pensjonister omfatter personer med sosioøkonomisk status pensjonist/trygdet. Det gjelder alle personer som ikke er yrkesaktive og mottar trygde-/pensjonsytelser og yrkesaktive personer som har større inntekt fra trygde-/pensjonsytelser enn lønn (inkl. dagpenger) eller næringsinntekt. En person er yrkesaktiv når næringsinntekten (inkl. absoluttverdi av årets underskudd i næring) og lønn (inkl. dagpenger) overstiger 2G.

²³ Omfatter personer med sosioøkonomisk status pensjonist/trygdet. Det gjelder alle personer som ikke er yrkesaktive og mottar trygde-/pensjonsytelser og yrkesaktive personer som har større inntekt fra trygde-/pensjonsytelser enn lønn (inkl. dagpenger) eller næringsinntekt. En person er yrkesaktiv når næringsinntekten (inkl. absoluttverdi av årets underskudd i næring) og lønn (inkl. dagpenger) overstiger 2G.

³ Lønnsinntekt for yrkestilknyttede. Lønnsinntekt er for årene 1993-2005 her definert som kontant lønn, naturalytelser, dagpenger ved arbeidsledighet, sykepenger og foreldrepenger. Fra og med 2006 inngår ikke sykepenger og foreldrepenger.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1993-2017), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.14 viser utviklingen i Gini-koeffisienten (for fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede) hhv. med og uten hhv. utbytte og barnetrygd i inntektsbegrepet. Tabellen viser at utbytte trekker ulikheten opp, mens barnetrygd virker utjevne. De årlige endringene i Gini-koeffisienten er med unntak av enkelte år små.

Inntektsulikheten falt tydelig i 2009. Det må ses i sammenheng med reduserte kapitalinntekter under finanskrisen. Årene etter finanskrisen økte ulikheten noe og i 2015 var det en større økning. Endringen i 2015 må sees i forbindelse med skattetilpasninger på grunn av økt utbytteskatt fra 2016. Ulikheten målt med utbytte og barnetrygd falt fra 2015 til 2016 og var uendret fra 2016 til 2017. Utvalget har funnet noen svakheter i beregningene av Gini-koeffisienten for inntektsulikheten uten utbytte og vil se nærmere på dette. Det vises for øvrig til boks 7.5 og figur 7.6 om svingninger i Gini og tilpasninger til endringer i skattereglene enkelte år.

Barnetrygdens bidrag til utjevning, målt i endring av Gini-koeffisienten, har falt fra 0,004 i 2007 til 0,003 i 2017. Tall for hele populasjonen (regnet ut fra inntekt etter skatt per forbruksenhet) viser også at barnetrygden over tid har hatt et fallende bidrag til utjevning, bl.a. som følge av nominell videreføring siden 1996. Den nominelle videreføringen bør ses i lys av at foreldrebetalingen i barnehager har blitt redusert og at fradraget for pass og stell av barn har blitt økt. Fra 1. mars 2019 økes barnetrygden med 1000 kroner årlig.

Tabell 7.14 Utvikling i fordeling av samlet inntekt etter skatt hhv. med og uten utbytte og med og uten barnetrygd i perioden 2006 til 2016 for yrkestilknyttede¹ målt ved Gini-koeffisienter

År	Inntektsulikhet med utbytte og barnetrygd i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet ²	Inntektsulikhet uten barnetrygd i inntektsbegrepet ³
2007	0,229	0,220	0,233
2008	0,230	0,220	0,234
2009	0,219	0,209	0,223
2010	0,224	0,212	0,227
2011	0,225	0,214	0,229
2012	0,225	0,214	0,228
2013	0,226	0,214	0,229
2014	0,231	0,218	0,234
2015	0,249	0,227	0,252
2016	0,233	0,219	0,236
2017	0,233	0,220	0,236

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt inkl. dagpenger på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år.

² Barnetrygd er med i inntektsbegrepet. Tallene er foreløpige.

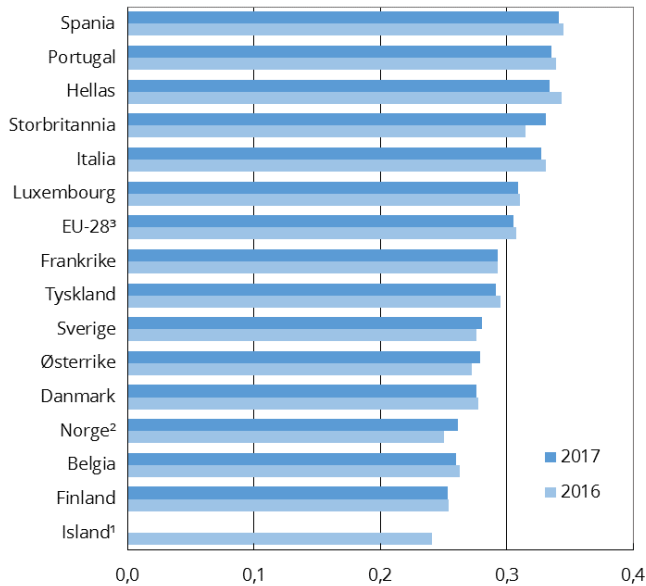
³ Utbytte er med i inntektsbegrepet.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer mellom europeiske land. Figur 7.3 viser Gini-koeffisienten i EU-28 og for enkelte land i Europa for årene 2016 og 2017. Figur 7.4

viser tilsvarende for årene 2007 og 2017. Telleenheten i utregningene av Gini-koeffisientene i figuren er den enkelte person, og hver person (også barn) har blitt tilordnet sin husholdnings disponible inntekt per forbruksenhet. Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister mv. som presenteres i tabellene og figurene for øvrig i avsnitt 7.3, er derimot kun basert på inntekt per person.

Figur 7.3 viser at inntektsulikheten er målt til å være noe lavere i Norge enn i Danmark og Sverige og betydelig lavere enn i EU-28. Figur 7.4 viser en Gini-koeffisient for Norge på 0,261 i 2017, som er høyere enn nivået i 2007. Eurostat har estimert Gini-koeffisienten for EU-28 til 0,307 i 2017.

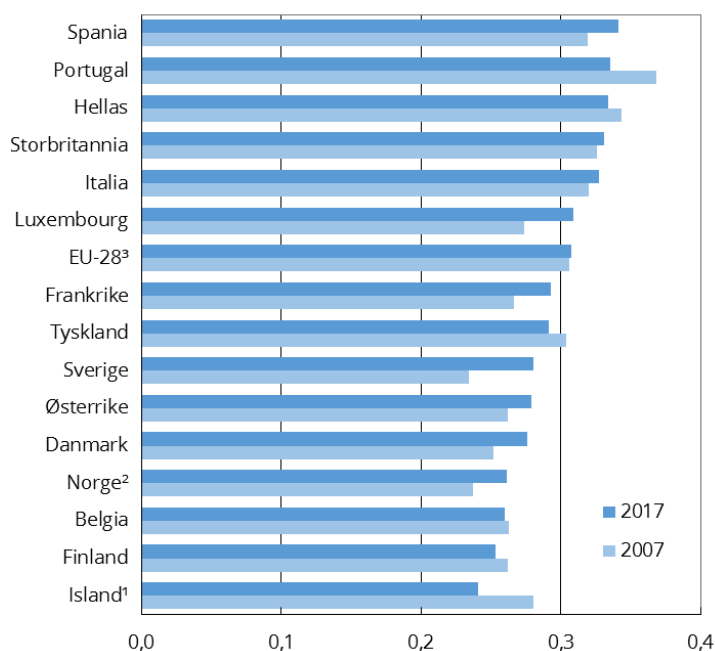
Figur 7.3 Fordelingen av husholdningenes disponible inntekt i 2016 og 2017 per forbruksenhet i EU-28³ og for enkelte land i Europa. Målt ved Gini-koeffisienten

¹ Eurostat har ikke publisert tall for Island 2017.

² Inntektsbegrepet til Eurostat er forsøkt harmonisert så langt det lar seg gjøre for å kunne foreta direkte sammenlikninger mellom land. Blant annet utelater Eurostat realisasjonsgevinster/-tap i sitt inntektsbegrep, mens dette er inkludert i den norske nasjonale inntektsstatistikken. Videre er tallene fra Eurostat basert på utvalget for levekårsundersøkelsen og er knyttet til inntekten utvalget hadde året før (t-1), dvs. eksempelvis inntektene i 2016 for 2017. Personer i studenthusholdninger inngår i tallene fra Eurostat.

³ Gini-koeffisienten for EU-28 er beregnet av Eurostat.

Kilde: Eurostat.

Figur 7.4 Fordelingen av husholdningenes disponible inntekt i 2007 og 2017 per forbruksenhet i EU-28² og for enkelte land i Europa. Målt ved Gini-koeffisienten

¹ Eurostat har ikke publisert tall for Island 2017. I figuren er Gini-koeffisienten for 2016 lagt til grunn.

² Inntektsbegrepet til Eurostat er forsøkt harmonisert så langt det lar seg gjøre for å kunne foreta direkte sammenlikninger mellom land. Blant annet utelater Eurostat realisasjonsgevinster/-tap i sitt inntektsbegrep, mens dette er inkludert i den norske nasjonale inntektsstatistikken. Personer i studenthusholdninger inngår i tallene fra Eurostat.

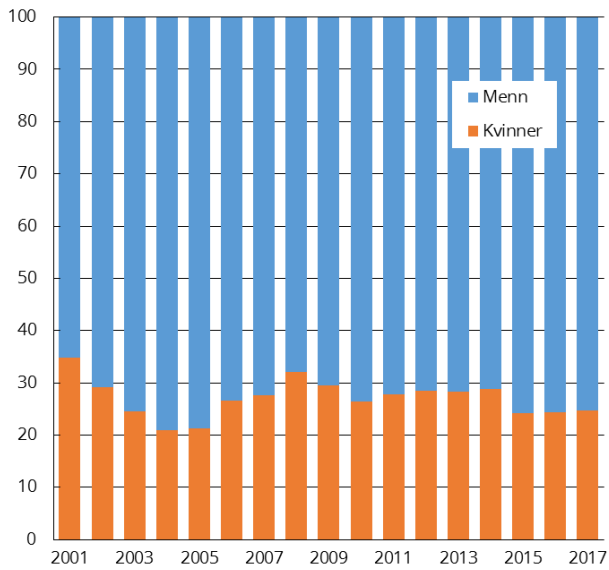
³ Gini-koeffisienten for EU-28 er beregnet av Eurostat. EU-27 for 2007.

Kilde: Eurostat.

7.3.4 Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Som vist i tabell 7.10 er kapitalinntekter relativt skjevt fordelt mellom de ulike inntektsgruppene, men fordelingen av kapitalinntekter er også skjevt fordelt mellom kvinner og menn. Figur 7.5 viser at denne forskjellen økte fra 2001 til 2005.²⁴ Fra 2005 til 2008 har kvinners andel av kapitalinntektene økt igjen med om lag 11 prosentpoeng. En betydelig økning i tap ved salg av aksjer i 2008 bidrar til en noe jevnere fordeling av kapitalinntektene i 2008. Kvinners andel av kapitalinntektene økte fra 28 prosent i 2007 til 32 prosent i 2008. I årene 2015-2017 har kvinners andel av kapitalinntektene derimot falt til 24-25 prosent, noe som må ses i sammenheng med en skjev fordeling av utbytteinntekter mellom menn og kvinner.

²⁴ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer. Renteutgifter er ikke tatt med. Det siste må ses i sammenheng med at heller ikke verdien av boligkonsum er tatt med. I den grad det er vesentlige forskjeller mellom kjønnene i hvem som eier bolig og har renteutgifter, vil dette ikke vises i figur 7.5.

Figur 7.5 Prosentvis fordeling av brutto kapitalinntekter¹ mellom kvinner og menn. 2001-2017. Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og eldre

¹ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer.

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.

Boks 7.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller

I fordelingsanalyser rangeres ofte personer etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet personer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Personene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100.

Gini-koeffisienten

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle personer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Boks 7.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 7.3, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. dagpenger)

- Netto næringsinntekt

+ *Kapitalinntekter*

- Renteinntekter

- Aksjeutbytte

- Netto realisasjonsgevinster

- Andre kapitalgevinster

+ *Skattepliktige overføringer*

- Pensjoner fra folketrygden

- Tjenestepensjon mv.

- Sykepenger

- Foreldrepenger

+ *Skattefrie overføringer*

- Barnetrygd

- Bostøtte

- Stipend

- Sosialhjelp

- Kontantstøtte

- Barnebidrag

= *Samlet inntekt*

- *Utliknet skatt og negative overføringer*

- Utliknet skatt

- Negative overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag administrert av det offentlige)

= *Inntekt etter skatt*

Nærmere om begrepet inntekt etter skatt i forhold til velferd

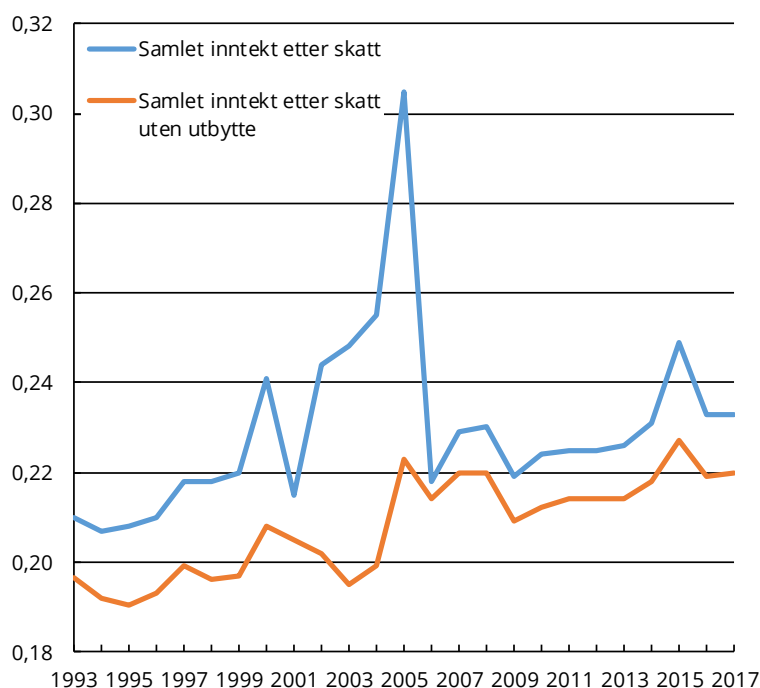
Inntektsstatistikken omfatter alle kontante inntekter som husholdningene mottar. Det er likevel andre forhold som også påvirker den enkeltes forbruksmuligheter og som ikke inngår i statistikken. Dette gjelder for eksempel for noen typer av naturalytelser og ikke-realiserede gevinster, verdien av alle offentlige tjenester, familieoverføringer (arv og gaver), verdien av boligjenester og andre varige forbrukssteder mv. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Boks 7.5 Gini og utbytte

I figur 7.2 vises utviklingen i fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede målt med Gini-koeffisienten. Utviklingen viser en betydelig variasjon i årene rundt den midlertidige utbytteskatten i 2001, innføringen av ny utbytteskatt fra 2006 og økt skattesats på utbytte fra 2016. Særlig i årene før 2006 steg Gini-koeffisienten kraftig, mens den falt kraftig fra 2006. Disse endringene henger i stor grad sammen med tilpasninger knyttet til endringer i skattereglene som synliggjør inntekter i skattestatistikken. Særlig i forkant av innføringen av skatt på aksjeinntekter for personer (utbytte og realiserte gevinster) fra 2006 var det gunstig å ta ut kapital fra bedriftene som utbytte og tilbakeføre dette som innskutt kapital. Innskutt kapital kan senere tas ut uten å bli skattlagt på personens hånd. Slike transaksjoner vil i liten grad gi endringer i den reelle fordelingen, men har stor betydning for den målte fordelingen.

Figur 7.6 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede med og uten utbytte. Utviklingen med utbytte er den samme som vises i figur 7.2. Figuren viser følgende: For det første er utbytte mer ujevnt fordelt enn annen inntekt (Gini-koeffisienten med utbytte ligger over Gini-koeffisienten uten utbytte). For det andre indikerer den at Gini-koeffisienten ikke gir et godt bilde på fordelingen for årene 2000 – 2006 og 2015.

Figur 7.6 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt med og uten utbytte¹ for yrkestilknyttede² i perioden 1993 til 2017. Målt ved Gini-koeffisienten per person

¹ Foreløpige tall for beregnet gini-koeffisient for samlet inntekt etter skatt uten utbytte.

Yrkestilknyttede omfatter personer med yrkesinntekt inkl. dagpenger over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1993-2017), Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 1.

1 Lønnsoppgjør i 2018

I 2018 var det etter vanlig mønster hovedoppgjør for de fleste tariffområder. Både i LO-NHO-området, LO-Virke-området, YS-NHO-området og YS-Virke-området ble oppgjørene gjennomført som samordnede oppgjør, men med adgang til forbundsvis tilpasningsforhandlinger. Tariffavtalene forhandles i samordnede oppgjør på hovedorganisasjonsnivå. Samordnet hovedoppgjør velges gjerne når det er store, prinsipielle spørsmål som må avklares mellom partene. I 2018 var det særlig spørsmål knyttet til AFP-ordningen som var bakgrunnen for denne oppgjørsformen.

I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger. I Spekter-området foregår forhandlingene på to nivåer, først sentralt mellom Spekter og hovedorganisasjonene og deretter mellom de enkelte virksomheter og lokale arbeidstakerorganisasjoner.

I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnstillegg i en del store forhandlingsområder. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2017 vises det til vedlegg 1 i NOU 2018: 8.

1.1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2018

Representantskapet i LO behandlet kravene foran hovedoppgjøret 27. februar 2018. I vedtaket het det bl.a.:

«Siden 2008 har den økonomiske veksten i fastlandsøkonomien vært lavere enn noe annet tiår vi har nasjonalregnskapstall for. Særlig investeringene i næringslivet og eksporten fra Fastlands-Norge har sviktet.

[...]

Partene i arbeidslivet har gjort sin del av jobben i rollefordelingen i den økonomiske politikken. Moderat lønnsvekst har muliggjort lave renter og svak kronekurs.

[...]

Det er med Holden-utvalgene etablert som prinsipp at både arbeidere og funksjonærer inngår i beregningene for lønnsveksten i frontfaget. Det skal gi rammer for hele arbeidslivet, men ikke være til hinder for at det kan gis kompensasjon til grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen. For å være bærekraftig må lønnstilleggene også bidra til en rimelig fordeling.

[...]

Mange kvinner har svært lav lønn. Lavlønnspørsmålet er således i stor grad et likelønnsspørsmål.

[...]

Press på arbeidstid og krav til økt fleksibilitet er en realitet for mange av LOs medlemmer. LO krever tiltak, om nødvendig også lovendringer, som sikrer at arbeidstid er et tema som avtales mellom partene i arbeidslivet. Mange av LOs medlemmer jobber i skift og turnus, og det vil derfor være viktig for LO å sikre gode kompensasjonstillegg for ubekvem arbeidstid.

[...]

I "verftsdommen" av 2013 understreker Høyesterett den betydningen allmenngjøring har for det norske arbeidslivet og muligheten til å videreføre frontfagsmodellen. Sentralt her er bestemmelser i flere overenskomster om dekning av reise, kost og losji. Samtidig viste Høyesterett til omgåelser av allmenngjøringsforskriften ved "lokale" etableringer av bemanningsselskap.

Under tariffrevisjonen 2016 ble det igangsatt et utvalgsarbeid mellom Norsk Industri og Fellesforbundet.

[...]

Gjennom dette utvalgsarbeidet er det avdekket behov for en klargjøring av bestemmelser bl.a i Industriooverenskomsten.

[...]

Næringsinvesteringene vil i takt med økt etterspørsel også ta seg opp, men veksten vil være klart lavere enn hva vi er vant med i konjunkturoppganger. Dette henger sammen med fortsatt mye ledig produksjonskapasitet, at ny type industri investerer mindre enn den tradisjonelle, og tøff konkurranse fra globale aktører i mange bransjer.

Selv om norsk økonomi er i en svak oppgangsfase er det derfor for tidlig å friskmelde arbeidsmarkedet.

[...]

Folketrygden skal være en bærebjelke i velferdsstaten. Men for LO er det også viktig å styrke supplerende ordninger til folketrygden, slik at alle får en pensjonsytelse de kan leve verdig av. Det innebærer å tette hullene i AFP- og OTP-ordningene, sikre en god tilpasning av offentlig AFP og tjenstepensjoner, samt å bedre forvaltningen av løpende tjenstepensjoner, pensjonskapitalbevis og fripoliser.

[...]

1. AFP i privat sektor

Basert på LO-kongressens vedtak vil LO i tariffoppgjøret 2018 videreutvikle AFP i privat sektor ved tetting av hull for de som faller fra og sikre nivået på ytelsene til sliterne. For å sikre oppslutningen om et organisert arbeidsliv må privat sektors AFP videreføres som avtalefestet ordning.

[...]

2. Tjenstepensjon

LO krever en pensjonsopptjening fra første krone, for alle stillingsandeler og fra 13 år.

3. Krav til reise, kost og losji

LO krever nødvendige endringer i Industriooverenskomsten som sikrer at arbeidsgivere ikke kan velte utgifter til reise, kost og losji for arbeidstakere som sendes på oppdrag over på den enkelte arbeidstaker.

[...]

4. Lønnskrav

LO krever økt kjøpekraft til alle. Kravene til lønn skal fremme likelønn, bekjempe lavlønn samt sikre garantiordningene.

[...]

Representantskapets prioriteringer sikres best gjennom utnyttelse av fagbevegelsens samlede styrke. Hensynet til AFP-ordningen tilsier at oppgjørene i privat sektor gjennomføres som samordnende oppgjør. Andre hensyn taler for at det under forhandlingene også åpnes for forbundsvis tilpasninger som gir forbundene rett til egne prioriteringer.

[...]

Oppgjøret gjennomføres derfor samordnet med forbundsvisse tilpasninger. Utfallet av tilpasningene blir en del av resultatet i oppgjøret.

Det forutsettes at resultatene videreføres i oppgjørene for andre områder der LO er part.»

NHOs representantskap vedtok 28. februar 2018 sin forhandlingsposisjon for årets oppgjør. I vedtaket heter det bl.a.:

«Norges Bank anslår at kapasitetsutnyttningen fortsatt vil ligge under normalen i 2018. Viktige deler av drahjelpen vi har hatt de siste årene, blir borte. Med høyere oljepris ligger kronesvekkelsen trolig bak oss. Norges Bank har varslet at renten skal opp fra høsten av. Regjeringen varsler adskillig mindre ekspansiv budsjettpolitikk fremover. Boligprisveksten har stanset opp, og boligigangsettingen har trolig passert toppen. For bygge- og anleggsnæringen blir derfor aktivitetsveksten adskillig mer moderat fremover. Likeledes er det rimelig å tro at veksten for reiseliv blir svakere. Men andre drivere vil trolig kompensere. Husholdningenes konsum vil få større betydning for den økonomiske veksten. På bakgrunn av et noe sterkere vekstbilde ute og hjemme ventes også høyere vekst i vareeksporten og bedriftsinvesteringene.

Aktiviteten i verdensøkonomien økte mer i 2017 enn antatt. Veksten er dessuten bredt basert.

[...]

På lang sikt må utviklingen i den nominelle lønnsveksten justert for utviklingen i produsentprisene ("produsentreallonnen") følge produktivitetsutviklingen. Høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivitetsvekst, vil i all hovedsak slå ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet på lengre sikt, og ikke i høyere reallønnsvekst. I industrien økte produktiviteten med 3,3 prosent i 2017, mens produsentprisene steg med vel 4 prosent. For de ti årene 2007-2016 ligger produktivitetsveksten i norsk industri 0,1 prosentpoeng lavere enn hos handelspartnerne.

[...]

De relative timelønnskostnadene for alle ansatte i industrien i felles valuta, som er et mål for konkurranseevnen, kan ha svekket seg i 2017. Mens kostnadsnivået lå 34 prosent over handelspartnerne i EU i 2016, viser foreløpige tall at det lå 36 prosent over i 2017. Dette er et høyt og krevende nivå med tanke på økonomiens strukturelle utfordringer og det store behovet for omstilling og nyskaping.

Når kronesvekkelsen trolig ligger bak oss, vil lønnsdannelsen få et større ansvar for å ivareta konkurranseevnen. Produktivitetsveksten i Norge kan vanskelig forutsettes å være høyere enn hos våre konkurrenter. Da kan heller ikke lønnsveksten i Norge overstige lønnsveksten hos handelspartnerne. Forventet lønnskostnadsvekst per ansatt hos Norges handelspartnere er av OECD anslått til 2,7 prosent i 2018.

Bedringen i arbeidsmarkedet vil ventelig fortsette i 2018. [...] Selv om flere bedrifter rapporterer om mangel på arbeidskraft, vil det fortsatt være ledig kapasitet i arbeidsmarkedet.

[...]

Lønnskostnadene som andel av verdiskapingen i industrien samlet, er på grunnlag av SSBs foreløpig nasjonalregnskap beregnet til 79 prosent i 2017. Driftsresultatsandelen økte fra 2016 og lå i fjor 1 prosentpoeng over gjennomsnittet for de siste tjue årene. Dette kan tyde på at lønnsdannelsen har fungert rimelig godt i forhold frontfagsmodellens utgangspunkt, at fordelingen mellom arbeid og kapital i industrien over tid skal være rimelig stabil.

Derfor mener NHO at:

- Konkurranseevnen må styrkes. Lønnsveksten i Norge bør derfor ikke overstige utviklingen hos handelspartnerne.
- Lønnsdifferensiering etter den enkelte bedrifts økonomiske situasjon skal ivaretas gjennom lokale forhandlinger. Ved eventuelle sentrale tillegg bør det derfor skilles mellom de overenskomster som har og de som ikke har lokale forhandlinger.
- Stramme økonomiske rammer må også gjelde for eventuelle reguleringer av overenskomstenes minstelønnsatser.
- NHO-fellesskapet vil avvise ethvert krav om innføring av nye tjenstepensjonsrettigheter gjennom lovgivning eller tariffavtaler. Dette gjelder både nivå og organisering.
- NHO mener at partene i samarbeid med Regjeringen bør utrede en omdanning av AFP-ordningen til en mer opptjeningsbasert ordning. En eventuell omdanning skal ikke medføre økte kostnader for bedriftene eller balanseføring av forpliktelser.
- Arbeidstid - mulig årsarbeidstid skal beholdes på dagens nivå.
- Lønnsgarantiordninger - det skal ikke inntas nye ordninger eller inngås nye bestemmelser med økte forpliktelser.
- Det skal ikke innføres nye bestemmelser i tariffavtalene som begrenser bedriftenes adgang til å leie inn arbeidskraft eller bemanningsbedriftenes adgang til å leie ut.»

Styret i Unio vedtok 15. mars 2018 en inntektspolitisk uttalelse foran hovedoppgjøret i 2018. I vedtaket het det bl.a.:

« [...]

Pengepolitikken, finanspolitikken og tariffoppgjørene bidro positivt i den vanskelige situasjonen etter oljeprisfallet. Den kraftige kronesvekkelsen har lettet omstillingene i næringslivet og bedret konkurransevnen for tradisjonell industri, sjømat og reiseliv.

Svak økning i oljepengetrukket framover styrker muligheten for at vi kan beholde mye av den bedre konkurransevnen som kronesvekkelsen har gitt, selv om de fleste framskrivninger viser noe sterkere krone de nærmeste årene.

Finanspolitikken har også bidratt til å dempe utslagene av oljeprisfallet. Den økonomiske politikken de siste årene kunne derimot vært langt mer effektiv om de store skattelettelsene i stedet hadde blitt brukt på å stimulere privat- og offentlig aktivitet. Finanspolitikken vil ha strammere rammer fra 2018 enn det vi har vært vant til de siste 10-15 årene.

Partene i arbeidslivet har gitt avgjørende bidrag til omstillingene gjennom moderate lønnsoppgjør i flere år etter oljeprisfallet. Gode økonomiske utsikter tilsier at lønnsveksten normaliseres allerede i år slik at de ansatte får en rettferdig del av verdiskapingen.

[...]

Rett kompetanse til de enkelte oppgavene er viktig. Det gir økt kvalitet i tjenestetilbudet og økt produktivitet. Arbeidsgivere må i større grad forpliktes til å aktivt bruke lønn for å rekruttere og beholde kvalifiserte ansatte fremfor å tilsette ukvalifiserte.

[...]

Offentlig sektor må tilby konkurransedyktige lønns- og arbeidsvilkår og gode tjenstepensjonsordninger. Stat, kommuner og helseforetak må i større grad verdsette utdanning, kompetanse og ansvar, bekjempe verdsettelsesdiskriminering, arbeide for likelønn og kompensere for ulempe, belastning og risiko. Det er store rekrutteringsutfordringer i store deler av offentlig sektor.

[...]

Regjering og arbeidsgivere har satt arbeidsmarkedets rammebetingelser og tariffavtaler under press. Den norske arbeidslivsmodellen og partssamarbeidet svekkes når politikken endrer maktbalansen til fordel for arbeidsgiversiden. Økt omfang av konkurranseutsetting legger til rette for tariffhopping og dårligere vilkår for arbeidstakerne. Dette bidrar til uro og stadige konflikt- og tvistesituasjoner.

Unio vil styrke ansattes lønns- og arbeidsvilkår og jobbe for fulle stillinger, gode arbeidstidsbestemmelser og god pensjon. Sosial dumping, svart økonomi og økonomisk kriminalitet må bekjempes på bredt grunnlag. Unio vil kjempe for at utdanning og kompetanse skal lønne seg bedre. Det er avgjørende for kvaliteten på de tjenestene som hele samfunnet er avhengig av.

[...]

Unio ønsker tariffestede kollektive pensjonsordninger i store, brede og solidariske fellesskap. Det gir lave forvaltnings- og administrasjonskostnader og større trygghet for en god pensjon. En god pensjonsordning er livsvarig med akseptabelt nivå, gir like god pensjon for kvinner og menn, og har reguleringsprinsipper som sikrer en forutsigbar pensjon.

Avtalen mellom LO, Unio, YS, Akademikerne, KS, Spekter og Arbeids- og sosialdepartementet av 3. mars 2018 om tjenstepensjon for ansatte i offentlig sektor bygger på prinsippene over.

[...]

Føringer:

- Unio krever at utdanning, kompetanse, ansvar og risiko skal verdsettes bedre lønnsmessig
- Unio krever at rammene for årets hovedoppgjør gir klar reallønnsvekst
- Det legges til grunn at kravene tilpasses de enkelte tariffområders situasjon
- Der forholdene tilsier det, bør prosenttillegg prioriteres. Flere lønns- og systemmessige virkemidler må vurderes i de enkelte tariffområder
- Partsarbeid om tiltak for å bedre mulighetene til å stå lenger i arbeid før pensjonering bør prioriteres
- I hovedsak bør sosiale bestemmelser videreføres
- Unios krav i 2018 skal gjenspeile dette inntektspolitiske dokument, og kravene skal behandles nærmere i Unios forhandlingsutvalg/delegasjoner i de enkelte tariffområder»

Hovedstyret i Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) vedtok 27. februar 2018 YS' inntektspolitiske dokument for 2018-2020. Her heter det bl.a.:

«YS anser at det er rom for å øke kjøpekraften i 2018.

[...]

YS støtter prinsippene bak frontfagsmodellen og vil gjennomføre lønnsoppgjør med frontfagets ramme som retningsgivende. En troverdig ramme fra frontfagsoppgjøret skal verken være gulv eller tak for lønnsvekst, men en norm som andre forhandlingsområder skal forholde seg til.

[...]

Når oppgangen nå fester seg er det bedriftsinvesteringene både i oljesektoren og fastlandsnæringene som styrker veksten sammen med økende eksport. Boliginvesteringene som har vokst kraftig de siste årene ventes derimot å falle som følge av boligprisfallet i 2017 imens veksten i privat forbruk holder seg oppe. Vekstimpulsen fra finanspolitikken blir svakere og pengepolitikken sikter mot en gradvis normalisering av rentenivået.

KPI-veksten i 2018 ventes å ligge under inflasjonsmålet til Norges Bank på 2,5%. Lav inflasjon skyldes moderat lønnsvekst og lav prisvekst ute. Den siste tidens kronesvekkelsen trekker imidlertid i

retning av noe høyere prisvekst fremover gjennom økt importert inflasjon. Kronesvekkelsen kan på sikt motvirkes av høyere oljepris.

Etter en avtaleperiode med reallønnsnedgang i mange tariffområder mener YS det igjen bør være rom for reallønnsvekst.

[...]

Tjenestepensjon blir stadig viktigere for YS ettersom alderspensjonen fra folketrygden utgjør en stadig lavere andel av lønn ved samme uttaksalder som tidligere.

[...]

YS mener at lov om obligatorisk tjenestepensjon (OTP) bør omfatte alle arbeidsforhold fra første krone.

[...]

YS vil arbeide for økte pensjonsinnskudd til arbeidstakerne.»

Akademikerne la bl.a. til grunn:

«I 2017 har vi sett en merkbar bedring for norsk næringsliv. Både konkurranseutsatt industri og turistnæringen har vært godt hjulpet av en svak kronkurs. Men også prisen på olje og gass har steget det siste året. Arbeidsledigheten har stoppet opp og ledighetstallene går nedover. Det er grunn til å være optimistisk med hensyn på utviklingen av norsk økonomi fremover.

Akademikerne har vært med på å bidra til svært moderate lønnsoppgjør de senere årene. Nå som pilene peker oppover igjen i norsk økonomi har vi forventninger om at tariffoppgjørene til våren gjenspeiler denne oppgangen.

[...]

Akademikerne forutsetter at frontfagsrammen verken er tak, gulv eller fasit for oppgjørene i øvrige sektorer. Den er en norm på nasjonalt nivå hvor variasjon kan og skal forekomme innenfor sektorer og mellom sektorer, ut fra hva som er behovene, utfordringene og mulighetene i den enkelte virksomhet. Et viktig premiss for at frontfaget skal stå seg over tid er at den fleksibiliteten som ble lagt til grunn i Holden III blir fulgt. Også når grunnlaget er til stede for å gå ut over frontfagets ramme. I motsatt fall vil tilliten til frontfagsmodellen svekkes, noe ingen parter er tjent med.

Akademikernes politikk baserer seg på at lønnsforhandlinger for våre medlemmer skal skje lokalt mellom arbeidsgiver og tillitsvalgte med hjemmel i inngåtte tariffavtaler.

[...]

For å gi innbyggerne de tjenester og den kvalitet de har krav på er det nødvendig at offentlig sektor har tilstrekkelig og riktig kompetanse i sine rekker. Akademikerne representerer nøkkelgrupper det er både viktig og nødvendig for stat, kommunene og helseforetak å rekruttere og beholde. For å bli en attraktiv sektor for disse gruppene har særlig kommunene et stort potensiale å gå på.»

Hovedstyret i KS vedtok 19. mars 2018 følgende mandat for KS i hovedtariffoppgjøret 2018:

- «Hovedtariffoppgjøret 2018 gjennomføres innenfor en moderat økonomisk ramme som tar hensyn til kommuneøkonomien, kommunenes konkurranseevne i arbeidsmarkedet, lønnsutviklingen i kommunesektoren og sammenlignbare tariffområder samt situasjonen i konkurranseutsatt næringsliv. Den økonomiske rammen anslått i frontfaget legges til grunn for forhandlingene.

- Oppgjøret må ta hensyn til sektorens rekrutteringsutfordringer. Disponering av den økonomiske rammen i 2018 til prioriterte lønnsjusteringer i hovedtariffavtalens kapittel 4 og til økning av godtgjøringer for helgearbeid og kveld/natt ivaretar dette.
- Hovedtariffavtalen må dekke behovene i dagens og framtidens arbeidsliv. Det forutsetter en stadig utvikling, modernisering og tilpasning av tariffbestemmelser.»

På bakgrunn av Virkes tariffpolitiske posisjon:

- «Virke legger til grunn at den norske arbeidslivsmodellen med sterke og representative organisasjoner bidrar til en koordinert lønnsdannelse som over tid sikrer arbeidsplasser, konkurransekraft og produktivitet. Tariffoppgjørene er et viktig redskap i denne modellen.
- Virke arbeider for at tariffavtaler skal oppleves som attraktive og brukervennlige verktøy på arbeidsplassene og i det daglige arbeidet
- Virke mener det er partenes ansvar å etablere tariffbestemmelser som gjør det attraktivt å ha tariffavtale og som ikke bidrar til en konkurranseulempe for virksomheter med tariffavtale
- Virke forutsetter at tariffavtaler gjør det mulig å tilpasse driften til lokale behov basert på et velfungerende og tillitsbasert partssamarbeid
- Virke vil motarbeide tariffbestemmelser som svekker vår konkurransekraft i organisasjonsmarkedet
- Virke forutsetter at de store endringene som skjer i arbeidslivet fører til økt innsats for å tilpasse avtalene»

vedtok *sentralstyret i Virke* følgende forhandlingsfullmakt for tariffperioden 2018-2020:

- «Virke legger til grunn at den økonomiske situasjonen tilsier et moderat lønnsoppgjør som gir forsiktig reallønnsvekst. Samtidig vil store endringer prege norsk arbeidsliv framover, og det er derfor viktig at tariffoppgjøret bidrar til å trygge arbeidsplasser og lette omstillingene vi står overfor.
- Virke vil gjennomføre alle forhandlinger i tråd med frontfagets ramme, men forutsetter profil tilpasset de ulike bransjenes forutsetninger og de strukturer for lønnsdannelse som fins i de ulike områdene
- Virke vil kreve at eventuelle garantilønnsbestemmelser i tariffavtalene er bærekraftige over tid, gir rom for både lokale og sentrale forhandlinger og slik at den økonomiske rammen lagt i frontfaget ikke brytes
- Virke vil arbeide for pensjonsordninger som gir forutsigbarhet for arbeidsgivere, gjør det mulig å drive lønnsomt og forsvarlig og bidrar til at virksomheter ønsker å organisere seg i Virke. Det gjelder både for avtalefestet pensjon (AFP) og for tjenestepensjonsordninger der de er en del av tariffavtalene
- Virke aksepterer ikke endringer i pensjonsordninger som fører til økte kostnader for arbeidsgivere. Dersom slike ordninger vedtas gjennom lov må konsekvenser for ulike deler av arbeidsmarkedet utredes og kostnader beregnes i tariffoppgjøret

Virke mener det er behov for å gjøre endringer i tariffavtalene slik at de oppleves brukervennlige og attraktive for arbeidsgivere. Det er særlig viktig at tariffavtalene ikke svekker mulighetene til å tilpasse arbeidstiden til virksomhetenes behov.»

1.2 Oppgjørene i privat sektor

1.2.1 LO-NHO-området

Forhandlingene mellom LO og NHO ble gjennomført som et samordnet oppgjør med forbundsvise tilpasningsforhandlinger innenfor en ramme på kr 0,30 per time fra 1. april 2018. Forhandlingene begynte 12. mars. Den 22. mars ble det brudd og oppgjøret gikk til mekling. Den 8. april la Riksmekleren fram et forslag som ble anbefalt av begge parter. Forslaget ble senere vedtatt ved uravstemning.

Det ble gitt et generelt tillegg på kr 1 per time fra 1. april 2018. Arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittslønnen for industriarbeidere i NHO-bedrifter i 2017 fikk ytterligere et tillegg på kr 2,50 per time fra 1. april 2018.

På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, ble årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området anslått til 2,8 prosent i 2018, jf. boks 1.1.

Det ble avtalt endringer i vilkårene for å få innvilget AFP i privat sektor, med forbehold om godkjenning av Arbeids- og sosialdepartementet. Det ble også avtalt et nytt såkalt slitertillegg, i form av en ekstra ytelse til de som går av ved 62, 63 eller 64 år uten arbeidsinntekt ved siden av. Blant betingelsene er også at man har fått innvilget AFP i sluttvederlagsordningens virkeområde. Det ble avtalt å opprette den såkalte Sliterordningen som en ny ordning mellom LO og YS, ved at verdiene i Sluttvederlagsfondet overføres Sliterordningen. Ordningen skulle søkes etablert og satt i drift 1. januar 2019. På dette tidspunkt skulle Sluttvederlagsordningen stenges, kapitalen overføres Sliterordningen og NHO trekker seg ut av ordningen. Det ble senere klart at oppstarten av den nye ordningen blir noe forsinket, men ordningen vil få tilbakevirkende kraft fra 1. januar 2019.

I tillegg ble det avtalt en felles utredning om mulig omlegging av dagens AFP-ordning i privat sektor. I forbindelse med meklingen sendte Riksmekleren brev til Statsministeren med spørsmål om regjeringen vil bistå LO og NHO med å utrede et grunnlag for forhandlinger om endringer i dagens AFP-ordning i privat sektor i et kommende tariffoppgjør. Utredningen skulle søkes å være ferdig i løpet av desember 2018 slik at en ny ordning kunne avtales inntatt i mellomoppgjøret 2019. Det framgår av svarbrevet fra Statsministeren at regjeringen var innstilt på å bidra i utredningen. Brevene er gjengitt sist i dette vedlegget sammen med protokoll om AFP. Partene ble senere enige om å avslutte utredningsarbeidet i løpet av høsten 2019.

Norsk Industri og Fellesforbundet ble enige om kriterier for forståelse av bedrift og tariffmessig bedriftsetablering i Industriooverenskomsten, og endringer i bestemmelser angående ansatte som blir sendt på oppdrag utenfor bedriften (reise, kost og losji). Protokollen er vedlagt Riksmeklerens møtebok.

De påfølgende forhandlings- og meklingsresultatene fulgte i stor grad hovedmønsteret fra frontfaget.

Boks 1.1 Vurderinger rundt rammen, hovedoppgjøret 2018

Under gjengis vurderinger rundt rammen for hovedoppgjøret 2018 fra NHO, i forståelse med LO:

Vurderinger rundt rammen, hovedoppgjøret 2018

8. april 2018

Vurdering

NHO har, i forståelse med LO, lagt vekt på følgende utviklingstrekk i økonomien:

- Etter noen år med fastlandsvekst under normalen, er norsk økonomi nå inne i en moderat konjunkturoppgang. Fastlands-BNP økte med 1,8 prosent i 2017, og Statistisk sentralbyrå (SSB) anslår veksten til 2,4 prosent i år. Dette er noe over antatt trendvekst i norsk økonomi. Produktivitetsveksten anslås til 1,7 prosent. Kapasitetsutnyttningen i norsk økonomi nærmer seg et normalt nivå.
- Oppsvinget er moderat. Noen av faktorene som bidro til å dempe virkningene av oljeprisfallet, vil gi mindre drahjelp fremover. Budsjettpolitikken er lagt om i mindre ekspansiv retning. Norges Bank har varslet at renten vil bli hevet fra høsten av. Med høyere oljepris synes fallet i kronkursen unnagjort.
- Etterspørselsbildet for norsk industri generelt er i bedring. Etter fire år med fall i petroleumsinvesteringene, ventes investeringene å øke de nærmeste årene. Dette vil gi positive ringvirkninger for norsk leverandørindustri. Investeringsveksten er imidlertid moderat sammenliknet med veksten forut for oljeprisfallet. SSB anslår at veksten i petroleumsinvesteringene i år vil bidra med 0,3 prosentpoeng til samlet vekst i norsk økonomi. Også utenlands ventes oljeinvesteringene å øke. Dette tilsier økt etterspørsel mot norsk verkstedsindustri.
- Det internasjonale konjunkturoppsvinget ser ut til å holde frem. I fjor vokste globalt BNP med 3,7 prosent, i år anslår OECD en vekst på 3,9 prosent. Veksten hos Norges 25 viktigste handelspartnere anslås av OECD å holde seg på 2,7 prosent, om lag som i fjor. Sammensettingen av veksten peker mot høyere vekst i norsk eksport fremover. SSBs konjunkturbarometer for industrien varsler om økt produksjon. Det var også oppgang i industriens ordretilgang både fra hjemmemarkedet og eksportmarkedet.
- Etter to år med nedgang i produktiviteten i norsk industri, økte produktiviteten med 3,3 prosent i 2017 ifølge tall fra SSBs foreløpig nasjonalregnskap, mens sysselsettingen i industrien falt med 1,8 prosent. For tiåret 2007-2016 sett under ett har produktivitetsveksten i norsk industri vært på 1,6 prosent, litt svakere enn produktivitetsveksten hos handelspartnerne.
- Bytteforholdet for tradisjonelle varer svinger fra år til år. I 2017 ble det bedret med 1,3 prosent i 2017, men tendensen de siste ti årene har vært noen lunde sideveis. For varer og tjenester eksklusiv olje og gass ble bytteforholdet bedret med 0,2 prosent. I tiåret 2008-2017 har også dette bytteforholdet blitt svekket.
- Den kostnadmessige konkurransevnen, målt ved relative timelønnskostnader for alle ansatte i industrien i felles valuta, svekket seg med 1,4 prosent i 2017. Av svekkelsen skyldtes 0,6 prosentenheter sterkere handelsveid krone og 0,8 prosentenheter høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn i konkurrentlandene. Færre arbeidsdager trakk isolert sett lønnskostnadsveksten i Norge opp med 0,8 prosentenheter. Den siste faktoren er i sin natur forbigående.

- Driftsresultatet påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Fordelingen av verdiskapingen i industrien til lønnskostnader og driftsresultat har vært stabilt over tid, i tråd med frontfagsmodellen. Lønnskostnadsandelen (lønnskostnader i prosent av netto faktorinntekt) er ifølge foreløpig nasjonalregnskapstall beregnet til 79 prosent i industrien i 2017, 4 prosentpoeng lavere enn i 2016 og 1 prosentpoeng lavere enn gjennomsnittet de siste 20 årene.
- Utviklingen i driftsresultatet varierer mye mellom næringene ifølge SSBs foreløpige nasjonalregnskapstall for 2017. Særlig oljeraffinering og produksjon av metaller bidrar til å trekke driftsresultatet i industrien opp, mens næringer som trelast- og trevare, gummivare og plastindustri trekker ned. I industrinæringene papir og papirvarer, kjemiske råvarer og reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr er driftsresultatet negativt. Oljenedturen preger fortsatt verksteds- og skipsbyggingsindustrien der driftsresultatet i fjor ble halvert fra 2016 til 2017.
- Arbeidsmarkedet er i bedring. Ifølge nasjonalregnskapet økte personsysselsettingen med 1,1 prosent i fjor, mens timeverkene i Fastlands-Norge økte med 0,5 prosent. SSB anslår en sysselsettingsvekst på 1,2 prosent i år, og en vekst i timeverkene på 0,7 prosent. Sysselsettingsveksten i fjor kom særlig i næringene bygg og anlegg, overnatting og servering, forretningsmessig tjenesteyting samt offentlig forvaltning. I næringene utvinning av råolje og naturgass og i industrien, gikk sysselsettingene tilbake.
- Arbeidsledigheten (AKU) har avtatt, fra 4,7 prosent i 2016 til 4,2 prosent i fjor. Arbeidsledigheten har falt mest det siste året i de landsdelene som ble hardest rammet av oljeprisfallet. Videre venter SSB at arbeidsledigheten vil avta til 3,9 prosent i år. En del av nedgangen i arbeidsledigheten skyldes at arbeidsledige forlater arbeidsstyrken. Ifølge Norges Banks regionale nettverk rapporterer en økende andel av bedriftene om knapphet på arbeidskraft.
- Årslønnsveksten i hele økonomien ble på 2,3 prosent i fjor. Lønnsveksten i de store tariffområdene har vært avtakende fra 2011, til og med 2016. I 2017 var lønnsveksten for de store tariffområdene noe høyere eller om lag som i 2016. I industrien i NHO-området var årslønnsveksten 2,6 prosent for industriarbeidere og 2,7 prosent for industrifunksjonærer i 2017. I begge gruppene trakk sammensetningseffekter lønnsveksten opp med 0,2 prosentpoeng, hvilket betyr at den faktiske lønnsveksten er tilsvarende lavere. For industrien samlet i NHO-området ble årslønnsveksten 2,4 prosent. Økt antall arbeidere og redusert antall funksjonærer fra 2016 til 2017 bidrar til å forklare at lønnsveksten i industrien samlet er lavere enn i gruppene hver for seg.

Totalt sett peker forholdene i realøkonomien i retning av noe høyere lønnsvekst i 2018 enn i 2017.

Ramme

På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, anslås årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området til 2,8 prosent i 2018. Av dette bidrar overhøyet med 1,2 prosentpoeng. For industriarbeidere i NHO-området er bidraget fra tariff tilleggene beregnet til snaut 0,5 prosentpoeng. Resterende bidrag til årslønnsveksten i industrien samlet er anslått glidning.

Glidningen er lønnsvekst fra lokale forhandlinger basert på de fire kriterier, bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne, samt eventuelle strukturendringer. Det er viktig at alle grupper tilpasser seg rammen som det er enighet om i frontfaget.

Tariff tilleggene for arbeidere i hele NHO-området er beregnet til nærmere 0,6 prosent.

1.2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO-NHO-området

I oppgjøret mellom YS og NHO ble det også brudd og oppgjøret gikk til mekling. Den 8. april la Riksmekleren fram et forslag som ble anbefalt av begge parter. Forslaget ble senere vedtatt ved uravstemning. Det ble gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO. Løsningen for AFP var også lik, jf. undervedlegg 1.

LO og Virke og YS og Virke kom til enighet 26. april om en forhandlingsløsning for alle tariffavtaler. For de overenskomstene som allerede hadde fått en heving av minstelønnsseter som følge av garantilønnsbestemmelser ble det ikke avtalt ytterligere tillegg i de samordnede forhandlingene i hovedtariffoppgjøret 2018. På øvrige overenskomster ble det per 1. april 2018 gitt et tillegg til alle på kr 1 per time, og ytterligere kr 2,50 per time der lønnsnivået var under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. For mange overenskomster ble det i tillegg fordelt 30 øre per time per 1. april 2018 i overenskomstsvis tilpasningsforhandlinger.

Garantiordningen for HK og Virke for Landsoverenskomsten og Kontoroverenskomsten ble lagt ut med kr 6,20 per time per 1. februar 2018 i trinn 6 og som et generelt tillegg på kr 0,75 per time per 1. april 2018 som ble lagt på alle minstelønnssetene.

LO og SAMFO kom fram til en forhandlingsløsning 8. mai 2018, og modellen fra oppgjøret mellom LO og NHO ble fulgt. Resultatet ble senere vedtatt.

I hovedoppgjøret i 2018 innenfor Virke-HUK²⁵ -området kom partene 6. september til enighet etter forhandlinger. Oppgjøret omfattet forhandlinger om sju tariffavtaler med mellom 35 000 og 40 000 arbeidstakere innen helse, utdanning og kultur med over 30 arbeidstakerorganisasjoner. Virke forhandlet parallelt med LO, YS, Unio, Akademikerne og Lederne. Forhandlingsresultatet innebar økonomiske tillegg i form av generelle tillegg, justering av minstelønn og lokale forhandlinger. Tilleggene på de ulike overenskomstene fulgte resultatene i korresponderende områder. Forhandlingsresultatet ble senere godkjent av partene.

Hovedoppgjøret for 2018 mellom Finansforbundet og Finans Norge og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge gikk til mekling. Den 31. mai la mekleren fram et forslag til løsning i meklingen mellom Finansforbundet og Finans Norge. Finansforbundet aksepterte forslaget og styret i Finans Norge vedtok det senere. Meklingen mellom LO og Finans Norge førte ikke fram, og LO tok ut medlemmene sine i streik fra 31. mai. Den 5. juni la mekleren fram et forslag som begge parter anbefalte, og streiken ble avsluttet. Begge avtaler inneholder et generelt tillegg på lønnsregulativet på 1,0 prosent, minimum kr 4 000 per år, med virkning fra 1. mai 2018. I tillegg ble lønnsregulativet utvidet med fire nye trinn på toppen, og innplassering på de nye trinnene skal skje senest innen to år. Fra og med 1. januar 2019 fordeles fastlønnen per år likt over 12 måneder i alle bedrifter. Hovedregelen har hittil vært 12,5 måneder, med en halv månedslønn ekstra utbetalt i desember. For de ansatte endringen gjelder, ble fastlønnen hevet med 0,44 prosent per 1. januar 2019. Partene avtalte videre at ansatte som er i foreldrepermisjon i minimum fem måneder skal gis minst ett lønnstrinn ved gjeninntreden. Dette tilgodeser særlig kvinner, men skal motivere menn til å ta permisjon utover fedrekvoten.

Det anbefalte meklingsforslaget mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge gir rett til å kreve Sentralavtalen gjort gjeldende for hele bedriften når LO/forbundet organiserer minst 10 prosent av arbeidstakerne i bedriften eller i en underenhet. Partene ble i tillegg enige om et pensjonstillegg (overgangstillegg) til arbeidstakere som går av ved 62, 63 eller 64 år og som ikke fortsetter å arbeide. Ordningen forutsetter at arbeidstakeren kvalifiserer til AFP.

---

²⁵ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

1.3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene 5. april 2018. Staten v/Kommunal- og moderniseringsdepartementet forhandlet om revisjon av hovedtariffavtalene med henholdsvis LO Stat, YS Stat og Unio og med Akademikerne.

Den 29. april 2018 ble det brudd i forhandlingene mellom staten og LO Stat, YS Stat og Unio. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 24. mai la Riksmekler fram et forslag til løsning som LO Stat, YS Stat og Unio anbefalte. Meklingsforslaget ble senere vedtatt i uravstemning. Staten aksepterte forslaget. Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- Et generelt tillegg fra 1. mai 2018 på 1,25 prosent, minimum 5 100 kr, på hovedlønntabellen.
- Med virkning fra 1. juli avsettes det 1,9 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger.
- Taket for pensjonsgivende variable tillegg økes med kr 10 000.
- Alternativ 1 og 2 i lønnsrammene går ut, og to nye alternativer kommer til på toppen.

Den 30. april 2018 ble det brudd i forhandlingene mellom staten og Akademikerne, og oppgjøret gikk til mekling. Den 24. mai la Riksmekler fram et forslag til løsning som partene aksepterte. Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- Med virkning fra 1. mai 2018 avsettes det 2,8 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger.
- Stillinger på lønnsrammer flyttes over på en felles lønnsstige og alle lønnsrammer utgår. Lønnsstigen har en lengde på 10 år med 1,1 prosent årlig stigning.
- Ved ansettelse avlønnes ansatte med høyere akademisk utdanning (jf. lønnsplanen) med minst kr 449 400 per år.
- Taket for pensjonsgivende variable tillegg økes med kr 10 000.

Både mellom Akademikerne og staten og mellom LO Stat, YS Stat og Unio og staten var det dessuten enighet om følgende:

Dersom avtale om tjenstepensjon for ansatte i offentlig sektor er godkjent og lagt fram for Stortinget, vil partene i mellomoppgjøret 2019 forhandle om forbedringer av pensjonsgivende variable tillegg som skal inngå i ny offentlig tjenstepensjonsordning.

Partene vil i tillegg forhandle om nødvendige tilpasninger i Hovedtariffavtalene der ny lov om offentlig tjenstepensjon åpner for regulering gjennom tariffavtale.

I det *kommunale tariffområdet* begynte forhandlingene i KS-området 12. april 2018. Den 30. april ble det en forhandlingsløsning mellom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne Kommune. Det anbefalte forslaget ble senere vedtatt. Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- For stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse gis lønnstillegg med virkning fra 1. mai 2018 på mellom 5 000 og 12 300 kr per år, som vist i tabell 1.1. For ledere, fagledere og arbeidsledere i hovedtariffavtalens kapittel 4 gis et lønnstillegg på 1,5 prosent med virkning fra 1. mai 2018. Det er ikke avsatt penger til lokale forhandlinger i 2018. Det ble avtalt å øke satsene for kvelds- og nattillegg og lørdags- og søndagstillegg med virkning fra 1. januar 2019.
- Før utløpet av 1. avtaleår, skal det optas forhandlinger mellom KS og forhandlings sammenslutningene om eventuelle lønnsendringer for 2. avtaleår. Partene er enige om at forhandlingene skal føres på grunnlag av den alminnelige økonomiske situasjonen på forhandlingstidspunktet og utsiktene for 2. avtaleår. Lønnsutviklingen for arbeidere og funksjonærer i industrien i LO/NHO-området, øvrige offentlige ansatte og andre sammenlignbare tariffområder legges til grunn for forhandlingene. En troverdig ramme for lønnsutviklingen i frontfaget i 2019 er også en del av grunnlaget.

- Det føres forhandlinger om ny offentlig tjenestepensjon, basert på Pensjonsavtalen av 3. mars 2018, dersom en av partene krever det.

Tabell 1.1 Garantilønn og lønnstillegg etter ansiennitet i KS-området per 1. juli 2017 og 1. mai 2018. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (16 år)

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 16 år		
	Garantilønn inkl. tillegg 1. juli 2017	Garantilønn inkl. tillegg 1. mai 2018	Tillegg 1. mai 2018	Andel kvinner, prosent ¹	Garantilønn inkl. tillegg 1. mai 2018	Tillegg 1. mai 2018	Andel kvinner, prosent ¹
Stillinger uten særskilt krav om utdanning	288 500	293 500	5 000	67	396 200	5 000	77
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fagarbeiderstillinger	333 300	338 800	5 500	69	409 200	8 000	83
Stillinger med krav om fagbrev og 1-årig fagskoleutdanning	353 300	359 800	6 500	57	429 700	8 500	80
Lærer og stillinger med krav om 3-årig U/H-utdanning	376 200	386 200	10 000	83	465 300	8 800	86
Adjunkt og stillinger med krav om 4-årig U/H-utdanning	415 800	425 800	10 000	76	496 500	9 500	79
Adjunkt med tilleggsutdanning og stillinger med krav om 5-årig U/H-utdanning	466 200	474 700	8 500	67	559 900	11 200	70
Lektor og stillinger med krav om mastergrad	489 800	498 600	8 800	77	603 800	11 600	69
Lektor med tilleggsutdanning	505 900	514 700	8 800	62	631 000	12 300	62

¹ Per 1. desember 2017.

Note: Ledere, fagledere og arbeidsledere i stillingskodene 7003, 7453, 7451, 7951 og 7954 i hovedtariffavtalen kapittel 4 fikk et lønnstillegg på 1,5 % av den enkeltes grunnlønn pr. 30.04.2018. Virkningsdato var 1.5.2018.

Kilde: KS.

I *Oslo kommune* ble det enighet om et anbefalt forslag 1. mai 2018 mellom Oslo kommune og Kommuneansattes hovedorganisasjon (KAH), Unio og YS-K. Det anbefalte forslaget ble senere vedtatt. Forslaget hadde følgende hovedpunkter:

- Et generelt tillegg fra 1. mai 2018 på 1,75 prosent eller minimum kr 7 700 per år.
- Sentrale lønsmessige tiltak på 0,53 prosent med virkning fra 1. mai.
- Avsetning til lokale forhandlinger på 0,96 prosent av lønsmassen, med virkning fra 1. august 2018.
- Dersom en av partene krever det, kan de pensjonsspørsmål som er forhandlingstema mellom partene i Oslo kommune bringes inn i mellomoppgjøret 2019.

Den 1. mai ble det brudd i forhandlingene mellom Oslo kommune og Akademikerne, og oppgjøret gikk til mekling. I meklingen som ble avsluttet 24. mai kl. 01.00, anbefalte partene de samme økonomiske elementene som i oppgjøret for KAH, Unio og YS-K. Oslo kommune og Akademikerne ble videre enige om å etablere nye stillingskoder for jurist, økonom, samfunnsviter og naturviter. Meklingsresultatet mellom Oslo kommune og Akademikerne er senere vedtatt.

1.4 Oppgjørene i Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

I de innledende forhandlingene på A-nivå i hovedoppgjøret 2018 mellom Spekter og LO Stat, YS Spekter, Unio og SAN ble det avtalt å innføre et slitertillegg for ansatte med rett til privat AFP tilsvarende det som ble avtalt i frontfagsoppgjøret med virkning fra 1. januar 2019. Det ble også avtalt endringer i vilkårene for å få innvilget AFP, med forbehold om godkjenning av departementet, tilsvarende som i frontfagsoppgjøret.

I forhandlingene på A-nivå mellom Spekter og LO Stat og YS Spekter ble det avtalt et generelt tillegg på kr 1 950 per år. Det ble ytterligere gitt et tillegg på kr 4 875 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med en årslønn på kr 417 726 eller lavere. Tilleggene hadde virkning fra 1. april 2018. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om eventuelle ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

I *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A2). Det ble gitt et generelt tillegg til alle ansatte i stillingsgruppe 1-3 på kr 16 000 per år med virkning fra 1. juli 2018. Arbeidstakere i stillingsgruppe 4 og 5 fikk et generelt tillegg på 3,5 prosent. Arbeidstakere i stillingsgruppe 5 med mer enn 16 års ansiennitet fikk ytterligere et generelt tillegg på 1,0 prosent (samlet 4,5 prosent). Arbeidstakere som ikke er innplassert i stillingsgruppe ble gitt et generelt tillegg på 3,5 prosent, mens ledere fikk et tillegg på 5,0 prosent. Alle tillegg hadde virkning fra 1. juli 2018. Minstelønnsatsene ble hevet med minst 15 000 kr for alle stillingsgrupper fra samme dato, se tabell 1.2. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå i 2018.

Spekter og Norsk Sykepleierforbund kom til enighet i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A2). Med Norsk Sykepleierforbund ble det avtalt et generelt tillegg på 3,5 prosent med virkning fra 1. juli 2018. Alle medlemmer i ansiennitetsstige spesialsykepleier/jordmor med ansiennitet på 16 år eller mer ble gitt ytterligere et generelt tillegg på 1,0 prosent (samlet 4,5 prosent). Medlemmer i lederstilling fikk ytterligere et generelt tillegg på 1,5 prosent (samlet 5,0 prosent). Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå i 2018. Partene var dessuten enige om at minstelønn for sykepleiere med 10 års ansiennitet skal heves til kr 500 000 senest fra 1. juli 2019.

Spekter og Fysioterapeutforbundet, Ergoterapeutforbundet og Utdanningsforbundet kom til enighet i avsluttende sentrale forhandlinger. Medlemmer av Norsk Fysioterapeutforbund fikk et generelt tillegg på 2,8 prosent med virkning fra 1. august 2018 med unntak av ledere med personal- og økonomiansvar som fikk et generelt tillegg på 5 prosent. Minstelønnsatsene ble hevet med minst 15 000 kr med virkning fra 1. august 2018, se tabell 1.3. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2018.

Medlemmer av Norsk Ergoterapeutforbund fikk et generelt tillegg på 2,0 prosent med virkning fra 1. august 2018 med unntak av ledere med personal- og økonomiansvar som fikk et tillegg på 5 prosent. Minstelønnsatsene ble hevet med minst 15 000 kr med virkning fra 1. august 2018, se tabell 1.3. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2018.

Medlemmer av Utdanningsforbundet fikk et generelt tillegg på 3,1 prosent med virkning fra 1. juli 2018. Medlemmer i Utdanningsforbundet i ansiennitetsstige pedagog med spesialkompetanse med ansiennitet på 16 år eller mer fikk ytterligere et generelt tillegg på 1,0 prosent (samlet 4,1 prosent). Medlemmer i Utdanningsforbundet i lederstilling med personal- og økonomiansvar fikk ytterligere et generelt tillegg på 1,9 prosent (samlet 5 prosent). Minstelønnssetene ble hevet med minst 15 000 kr med virkning fra 1. juli 2018, se tabell 1.3. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2018.

Spekter og Den norske legeförening ble enige om at det ikke skulle gis sentrale tillegg i årets oppgjør. Oppgjøret ble i sin helhet gjennomført lokalt.

Tabell 1.2 Minstelønnsseter for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. juli 2017	1. juli 2018	Endring	1. juli 2017	1. juli 2018	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning	298 000	314 000	16 000	359 000	375 000	16 000
Fagarbeiderstillinger/3 års videregående utdanning m.m.	334 000	350 000	16 000	396 000	415 000	19 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	385 000	400 000	15 000	460 000	490 000	30 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	420 000	435 000	15 000	500 000	525 000	25 000

Kilde: Spekter.

Tabell 1.3 Minstelønnsseter for stillingsgrupper i Spekter-området for medlemmer i UNIO-forbundene med A2-forhandlinger. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. juli 2017	1. juli/avg 2018	Endring	1. juli 2017	1. juli/avg 2018	Endring
Grunnstillinger	385 000	400 000	15 000	460 000	490 000	30 000
Stillinger med spesialkompetanse	420 000	435 000	15 000	500 000	525 000	25 000

Kilde: Spekter.

1.5 Konflikter i 2018-oppgjøret

Meklingen mellom Norsk Journalistlag og Spekter for Overenskomstområde 6 NRK førte ikke fram. Den 14. mai ble 1 715 ansatte tatt ut i streik. Den 23. mai kom partene fram til en forhandlingsløsning og streiken ble avsluttet.

Meklingen mellom LO /HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge førte ikke fram, og LO tok ut om lag 1 200 medlemmer i streik fra 31. mai. Den 5. juni la mekklere fram et forslag som begge parter anbefalte, og streiken ble avsluttet.

Meklingen mellom SAFE og Norges Rederiforbund om Overenskomst for flyttbare offshoreinnretninger på norsk kontinentalsokkel førte ikke fram. Den 10. juli 2018 ble 669 medlemmer tatt ut i streik, og streiken ble senere trappet opp. Den 19. juli la mekleren fram et forslag som begge parter anbefalte, og streiken ble avsluttet.

Meklingen mellom Norsk Sykepleierforbund og NHO Service og Handel om Pleie- og omsorgsoverenskomsten førte ikke fram. Den 25. oktober 2018 ble 55 medlemmer tatt ut i streik. Den 15. november varslet arbeidsgiversiden lockout fra 21. november. Den 20. november meddelte Arbeids- og sosialministeren partene at Regjeringen ville foreslå tvungen lønnsnemnd og streiken ble avsluttet. Rikslønnsnemnda har ennå ikke behandlet saken.

Meklingen mellom Norsk Filmforbund og Virke om TV-dramaoverenskomsten førte ikke fram. Den 1. september ble 19 medlemmer tatt ut i streik. Ved avslutning av streiken var 56 medlemmer i streik. Streiken ble avsluttet ved at partene gjenopptok forhandlingene som ble avsluttet den 24. september.

Protokoll om AFP mellom LO og NHO

AFP er et supplement til folketrygden og tjenstepensjon. For uttak av AFP forutsettes samtidig uttak av minimum 20 prosent av folketrygdens alderspensjon. AFP inngår i beregningen ved vurdering av pensjonsopptjeningen er tilstrekkelig til å kunne starte tidliguttak av folketrygden.

Det vises til evalueringsrapporten om AFP fra desember 2017 som både LO og NHO stiller seg bak. Rapporten gir en god oversikt over positive resultater oppnådd etter omleggingen i 2011 i form av senere avgangsalder blant AFP-pensjonistene. Samtidig peker rapporten på flere uheldige og uhensiktsmessige egenskaper i ordningen som partene i fellesskap vil søke å rette opp i en reformert og fremtidsrettet ordning.

Partene har drøftet disse utfordringene og har blitt enige om å rette en henvendelse til regjeringen om bistand til å gjennomføre en felles utredning. Utredningen skal søkes å være ferdig i løpet av desember 2018 slik at en ny ordning kan avtales inntatt i mellomoppgjøret 2019.

Felles mål for en fremtidig AFP

Erfaringer fra evalueringen har gitt en erkjennelse av at det er et behov for å endre ordningen. Mål for en ny modell er:

- En ytelse som er knyttet til tid i AFP-bedrift og som med full opptjening i ordningen er på linje med dagens nivå
- Bedriftenes økonomiske kostnad til AFP-ordningen holdes på samme nivå som i dag
- En ordning som blir mer rettferdig og forutsigbar for både arbeidstakere og arbeidsgivere
- Være attraktiv for arbeidstaker og arbeidsgiver og bidra til høy organisasjonsgrad
- Være økonomisk solid over tid
- Støtte opp under pensjonsreformen ved at det skal lønne seg å være i arbeid
- Fungere som del av et helhetlig pensjonssystem og bidra til å fremme mobilitet
- Kjønnsnøytral
- Langt færre vil uforskyldt miste ytelsen selv etter mange år i en AFP-bedrift
- Yngre arbeidstakere vil nyte godt av AFP ordningen
- AFP vil bli mer forutsigbar og gi større trygghet for fremtidig pensjon

Ramme for ny AFP-modell

Partene har som ramme for videre arbeid med ny modell følgende:

- De som har fylt 62 år og vil kvalifisere til AFP etter gjeldende regler innen ny ordning trer i kraft, blir værende i dagens ordning
- Det må sikres overgangsregler mellom eksisterende og ny ordning
- Ny ordning skal være en kvalifiseringsordning som vil gi en pensjonsytelse beregnet ut fra årene man har hatt i tariffbundet bedrift
- Partene skal i forbindelse med utredningen vurdere om kvalifiseringsordningen på sikt kan erstattes med en opptjeningsordning, og hvordan en eventuell overgang kan gjøres

Elementer partene ønsker belyst i utredningen:

- Ytelsens størrelse, grunnlag for beregning og beregningsmetode
- Partene er enig om at arbeidstaker må fylle visse vilkår for rett til AFP-ytelse. Det skal utredes krav knyttet til dette
- Partene skal utrede prinsipper for regulering av pensjon, herunder "definert ambisjon"
- Hvordan kan overgangsordningene utformes?

- Krav til fonderingsgrad på ulike tidspunkt og finansieringsansvar, herunder belyse betydningen av også forventede utbetalinger til de som fortsatt er i arbeid
- Utredningen bør vurdere hvilke situasjoner som krever spesiell håndtering og tiltak
- Risikoregulering
- System for registrering, informasjonsutveksling og grensesnitt mot NAV, samt behov for informasjon til den enkelte

Organisering av utredning

Utredningsarbeidet ledes av en styringsgruppe bestående av LO og NHO og der myndighetene inviteres til å delta i arbeidet. Videre etableres det en referansegruppe bestående av de andre organisasjonene som er parter i AFP-ordningen i privat sektor.

Økonomisk bærekraft

AFP er en viktig brikke i et samlet norsk pensjonssystem, og det er helt sentralt at det både blant bedrifter og ansatte er tillit til systemet både nå og for fremtiden.

Dagens ordning er basert på en tariffavtale mellom LO og NHO. Statens tilskudd til AFP-ordningen, herunder premissene for statens medfinansiering, er regulert i egen lov (tilskottsloven). AFP støttes av et trepartssamarbeid og har utgangspunkt i et bredt pensjonsforlik.

AFP har et betydelig og økende bufferfond. Den er imidlertid ikke sikret mot den risiko som vil kunne inntreffe dersom vesentlige rammevilkår endres eller partenes oppslutning om ordningen skulle svekkes vesentlig.

Dagens AFP er en løpende finansiert ordning der de årlige pensjonsutbetalingene motsvares av løpende premieinntekter. Dermed er det ikke, med unntak av bufferfond, satt av midler til fremtidige og økende pensjonsutbetalinger. Dette innebærer en potensiell økonomisk risiko for ordningens bærekraft over tid.

Partene er derfor enige om å øke fonderingsgraden i ordningen samt avtale et regelverk som kan skjerme ordningen mot risiko. Dette må ivaretas gjennom en kombinasjon av fondering og risikoregulering. Dette er et felles ansvar.

Evaluering

Ny ordning skal evalueres innen 1.1.2030.

Oslo, 08.04.2018

Hans-Christian Gabrielsen

Kristin Skogen Lund

Brev fra Riksmekleren til Statsminister Erna Solberg

Statsminister Erna Solberg

08.04.2018

Samordnet oppgjør med forbundsvis sløyfe våren 2018

Som kjent pågår meklingen mellom LO og NHO.

Loven pålegger meg å forsøke å oppnå enighet mellom partene om et rimelig forlik, jf. arbeidstvistloven § 12 første ledd andre punktum.

Det har under meklingen oppstått enighet mellom partene om at det er ønskelig å igangsette et arbeid for å utrede et grunnlag for forhandlinger om endringer i dagens AFP-ordning i et kommende tariffoppgjør. Dette krever grundige utredninger og partene har behov for bistand til dette arbeidet.

På denne bakgrunn har jeg, i samråd med partene i meklingen, funnet det hensiktsmessig å rette en henvendelse til regjeringen med spørsmål om bistand til det aktuelle utredningsarbeidet.

Jeg viser til "skisse til mandat for utredning av alternativer for AFP i privat sektor" som partene er enige om. Teksten er sålydende:

Skisse til mandat for utredning av alternativer for AFP i privat sektor

Avtalefestet pensjon (AFP) er en tariffbasert pensjonsordning som ble avtalt i tariffoppgjøret i 1988 for ansatte i LO/ NHO området i privat sektor. Fra 2011 har ordningen også omfattet Virke, Spekter og Finans Norge på arbeidsgiversiden, samt YS på arbeidstakersiden. AFP avtales i hvert tariffoppgjør for kommende tariffperiode.

Formålet med den opprinnelige AFP-ordningen var å gi arbeidstakere mulighet for å trappe ned arbeidsinnsatsen med tidligpensjon før den ordinære pensjonsalderen på 67 år. Som en del av pensjonsreformen ble det i tariffoppgjøret i 2008 avtalt at AFP fra 2011 skulle legges om til et livsvarig påslag til den nye alderspensjonen i folketrygden. Den nye AFP-ordningen skulle stimulere til arbeid, samtidig som det fortsatt skulle være mulig å gå av tidlig. En del sentrale trekk ved AFP-ordningen ble videreført, blant annet er AFP fortsatt en kvalifikasjonsordning. Opplegget for finansiering av ordningen ble også i hovedsak videreført.

AFP-ordningen ble evaluert i 2017. Det fremkom at omleggingen av AFP-ordningen fra 2011 i hovedsak fungerte i tråd med målene for omleggingen, men samtidig at det er utfordringer ved dagens ordning. Utfordringene knytter seg særlig til at AFP-ytelsen er lite forutsigbar for arbeidstakerne og arbeidsgiverne, og at de ufonderte forpliktelsene i AFP-ordningen med uendret premie vil øke i årene fremover.

Utredningsarbeidet skal danne grunnlag for partenes forhandlinger om eventuelle endringer i AFP-ordningen i et kommende tariffoppgjør. Arbeidet skal ta utgangspunkt i rapporten av desember 2017 fra evalueringen av AFP.

En framtidig AFP-ordning må være økonomisk bærekraftig over tid, gi forutsigbare pensjoner til arbeidstakerne og sikre forutsigbare kostnader for arbeidsgiverne. Ordningen skal understøtte målene med pensjonsreformen, herunder ved at den gir insentiver til å være i arbeid, og fungere godt som en del av det samlede pensjonssystemet.

Det skal utredes:

- *Ulike alternativer for en endret AFP-ordning, jf. partenes protokoll av 8. april 2018 som ligger ved*
- *Hvordan de ulike alternativene påvirker insentivene til å være i arbeid og virker sammen med folketrygden og tjenstepensjonsordningene*
- *Ulike overgangsløsninger fra dagens ordning til en endret AFP*

Konsekvenser av de aktuelle alternativene for arbeidstakerne, arbeidsgiverne og staten skal belyses.

Utrekningsarbeidet ledes av en styringsgruppe bestående av LO og NHO og der myndighetene inviteres til å delta i arbeidet. Videre etableres det en referansegruppe bestående av de andre organisasjonene som er parter i AFP-ordningen i privat sektor.

Utrekningen skal søkes å være ferdig i løpet av desember 2018 slik at en ny ordning kan avtales inntatt i mellomoppgjøret 2019.

Det utkast til protokoll partene er enige om, og som min henvendelse bygger på, følger vedlagt.

Med vennlig hilsen

Nils Dalseide

Riksmekler

Brev fra Statsminister Erna Solberg til Riksmekleren

Riksmekleren

Oslo, 8. april 2018

Bistand til utredning av endringer i AFP-ordningen i privat sektor

Jeg viser til brev av 8. april 2018 fra Riksmekleren om bistand fra regjeringen til utredning av endringer i AFP-ordningen i privat sektor.

Regjeringen er innstilt på, forutsatt at partene og Riksmekleren finner frem til en anbefalt samlet løsning for årets tariffoppgjør, å bistå LO og NHO i arbeidet med å utrede ulike alternativer til AFP-ordningen i privat sektor.

Dagens ordning er basert på en tariffavtale mellom LO og NHO og er i hovedsak partenes ansvar. Statens tilskudd til AFP-ordningen, herunder premissene for statens medfinansiering, er regulert i egen lov (tilskottsloven). Eventuelle endringer i AFP-ordningen som endrer premissene for statens medfinansiering, vil derfor kreve lovendringer.

Regjeringen er innstilt på å bidra med nødvendig utredningskapasitet i arbeidet med å etablere grunnlaget for en fremtidig AFP-ordning i et kommende tariffoppgjør. Med utgangspunkt i partenes skisse til mandat må følgende betingelser også legges til grunn for arbeidet:

1. Det forutsettes at en ny AFP-ordning:
  - har et bærekraftig finansielt grunnlag over tid
  - understøtter målene med pensjonsreformen, herunder ved at den gir incentiver til å være i arbeid
  - fungerer godt som en del av det samlede pensjonssystemet
2. Videre betinger bistand fra regjeringen at arbeidet skal legges til grunn at statens økonomiske bidrag begrenses til det som med realistiske forutsetninger følger av en videreføring av dagens ordning.

Regjeringen vil avklare nærmere formen på utredningsarbeidet i samarbeid med partene i arbeidslivet.

Med vennlig hilsen

Erna Solberg

Protokoll om slitertillegg

Levealdersjusteringen i Folketrygden virker sterkere enn antatt. De fleste kan kompensere ved å stå lenger i jobb. En del har imidlertid ikke muligheter eller helse til å stå lenger. LO og NHO er derfor enige om å gi en ekstra ytelse til de som går av ved 62, 63 eller 64 år uten arbeidsinntekt ved siden av.

LO og NHO er enige om at Sluttvederlagsfondet skal benyttes til å finansiere en Sliterordning. Sliterordningen opprettes som en ny ordning mellom LO og YS, ved at verdiene i Sluttvederlagsfondet overføres Sliterordningen. Overføringen av midlene skjer på vilkår som fremkommer av denne avtalen.

LO og NHO vil i fellesskap utforme ordningen. Ordningen søkes etablert og satt i drift 1. januar 2019. På dette tidspunkt stenges Sluttvederlagsordningen, kapitalen overføres Sliterordningen og NHO trekker seg ut av ordningen.

LO og NHO er enige om å rette en felles henvendelse til myndighetene om beskatning av ytelsen i Sliterordningen, samt om vilkår for uttak av tidligpensjon.

Hvem er omfattet

Ansatte i tariffbundne bedrifter innen de overenskomstområder som i dag er omfattet av Sluttvederlagsordningen.

LO og YS vil løpende evaluere ordningen og vurdere fondets økonomiske bæreevne.

Løpende finansiering

Sliterordningen skal finansieres med eksisterende kapital og avkastning.

Når Sluttvederlagsordningen opphører vil tilsvarende månedlige premie bli betalt til Sliterordningen frem til 31. desember 2023.

Det tas sikte følgende størrelse og varighet på ytelsen

- Full ytelse tilsvarende 0,25 G (grunnbeløp i folketrygden) på starttidspunktet.
  - Ved avgang ved 62 år får man full ytelse.
  - Ved avgang ved 63 år får man 2/3 av full ytelse.
  - Ved avgang ved 64 år får man 1/3 av full ytelse. Ved senere avgang gis ingen ytelse.
- Ytelsen trappes opp, slik at de som er født i 1957 får 1/7 av ytelsen og de som er født senere får ytterligere 1/7 av ytelsen for hvert årskull inntil 1963-årgangen som får full ytelse.
- De som er født etter 1963 får full ytelse
- Ytelsen reguleres som løpende utbetalinger fra folketrygden, som for tiden er veksten i G fratrukket 0,75 prosentpoeng.
- Ytelsen opphører ved død eller fylte 80 år.

Betingelser for å få ytelsen

- For å få ytelsen stilles det krav om innvilget AFP i sluttvederlagsordningens virkeområde etter de til enhver tid gjeldende regler. Dersom AFP-ordningen legges om, er det kvalifiseringskravene i dagens AFP-ordning som gjøres gjeldende.
- Gjennomsnitt av samlet inntekt de tre siste kalenderår før mottak av ytelsen kan ikke overstige 7,1 G.
- Krav for å få ytelsen skal være minimum 20 år med inntekt i folketrygden over 1 G.

- Det forutsettes avgang fra arbeid for å kvalifisere for ytelsen. Det tillates en årlig inntekt på inntil 15.000 kroner før ytelsen bortfaller.
- Ytelsen kan ikke kombineres med mottak av andre ytelser, som blant annet uføretrygd, uførepensjon fra tjenstepensjon, dagpenger, arbeidsavklaringspenger, sykepenger, sluttpakker, pensjon for særaldersgrenser eller fra den offentlig AFP ordningen som utbetales mellom 62 og 66 år.
- Fellesordningen administrerer ordningen

Oslo, 08.04.2018

Hans-Christian Gabrielsen

Kristin Skogen Lund

Vedlegg 2.

2 Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget defineres en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlene om lønnsutviklingen. Beregning av årslønn og årslønnsvekst før og ved overgang til nytt datagrunnlag fra 2015 er beskrevet i tidligere rapporter, senest NOU 2017: 10 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2017. Her beskrives bare datasituasjonen som gjelder fra og med 2015.

Lønnsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå

Lønnsstatistikken fra SSB bygger på opplysninger fra a-meldingen gjennom A-ordningen. A-ordningen omfatter alle arbeidsgivere både for privat og offentlig sektor. A-ordningen er en samordnet rapportering av lønns- og ansettelsesopplysninger til Skatteetaten, NAV og Statistisk sentralbyrå regulert av a-opplysningsloven. Data blir innhentet elektronisk fra Skatteetaten ved Etatenes fellesforvaltning (EFF).

Alle arbeidsgivere som har betalt ut lønn, kontantytelser eller naturalytelser må levere a-melding. Datamaterialet omfatter dermed alle ansatte i alle foretak med rapporteringsplikt til de nevnte forvaltningsorganene. A-meldingen rapporteres månedlig.

Lønnstatistikken er grunnlaget for SSBs publiserte årslønnsberegninger og månedstall, og for tariffstatistikk og beregninger i de fleste forhandlingsområdene. Unntakene er kommunesektoren og Spekter-området utenom helseforetakene, hvor arbeidsgiverorganisasjonene samler inn egne data for forhandlingsområdene.

Lønnsbegrepet gjennomsnittlig månedslønn i lønnsstatistikken er basert på kontantlønnsbegrepet. I månedslønnen inngår avtalt lønn²⁶, bonus²⁷ og uregelmessige tillegg²⁸. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den avtalte lønnen er gitt for tellingsmåneden, mens de andre lønnskomponentene er et gjennomsnitt fra 1. januar til tellingsstidspunktet for statistikken. Eventuelle etterbetalinger av lønn (avtalt lønn) i tellingsmåneden innarbeides i SSBs årslønnsberegning, men tas ikke med i månedstall som publiseres.

SSB utarbeider også en kvartalsvis lønnsindeks for ansatte i privat sektor ut fra opplysninger fra a-meldingen. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Indeksen utarbeides for avtalt månedslønn som måler endring i avtalt lønn hvert kvartal, og for gjennomsnittlig månedslønn der uregelmessige tillegg og bonus beregnet som et gjennomsnitt for gjeldende kvartal er med. Utviklingen i månedslønnen målt ved indeksen er dermed ikke direkte sammenliknbar med månedstall og årslønnsberegning fra SSB slik disse publiseres.

Lønnsstatistikken fra SSB grupperer virksomheter etter næring og institusjonell sektor. Dette er en annen inndeling enn etter forhandlingsområder. Det er f.eks. ikke fullt ut de samme bedriftene som inngår i næringen industri som inngår i NHO-bedrifter i industrien. Deler av oljebaserte

---

²⁶ Avtalt lønn inkludert faste tillegg.

²⁷ Bonus omfatter her også produksjonstillegg, provisjoner, gratialer mv., som ofte ikke er knyttet til bestemte arbeidsoppgaver og kan opptre ujevnt.

²⁸ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoretillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

industribedrifter ble tatt ut av næringen industri i 2009/2010 hos SSB, men er fortsatt med i lønnstallene for industrien for NHO-bedrifter.

Også andre forskjeller i avgrensning forekommer. Unge arbeidstakere (under 18 år), lærlinger og ansatte over 72 år er for eksempel ikke med i forhandlingsstatistikk, men er inkludert i lønnsstatistikken fra SSB. Ledergrupper inngår i lønnsstatistikk etter næring fra SSB, men er kun med i de aggregerte tallene for Virke-området i lønnsstatistikk for forhandlingsområder.

Årslønn

Årslønn er den beregnede lønnen for en lønnstaker i løpet av et kalenderår ved full tid og full lønn under ferie og annet fravær. Det betyr bl.a. at variasjon i sykefravær ikke påvirker beregnet årslønn eller årslønnsvekst. Årslønnen omfatter avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg. Naturallønn, lønn for overtidarbeid og sluttvederlag er derimot ikke inkludert.

Årslønn per årsverk, eller årslønn per beregnet årsverk, omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Et årsverk for heltidsansatte består ikke av det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Forskjeller kan for eksempel skyldes omfang av skiftarbeid.

Under følger oversikt over årslønnsberegningene i henholdsvis lønnsstatistikken og nasjonalregnskapet fra Statistisk sentralbyrå og i forhandlingsområdene. Innholdet i årslønnsbegrepet er i utgangspunktet det samme, men det er forskjeller i kilder, populasjon og metode.

Årslønn i lønnsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå

Årslønnen er summen av utbetalt avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg i kalenderåret. Etterbetalinger utbetalt i tellingsåret telles med også når de er tjent opp året før, mens opptjent lønn som utbetales året etter ikke kommer med.

A-ordningen utgjør grunnlaget for statistikken. Alle arbeidsgivere som har betalt ut lønn, kontantytelser eller naturalytelser må levere a-melding. Datamaterialet omfatter alle foretak med rapporteringsplikt, og alle ansatte det er innrapportert lønn for i form av kontante ytelser for utført arbeid. Se også omtalen under Lønnsstatistikk.

Årslønn fra lønnsstatistikken benyttes i kapittel 2, tabell 2.1.

Årslønn i nasjonalregnskapet

Teoretisk er årslønn i nasjonalregnskapet og i lønnsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå samme begrep og kildegrunnlaget er i hovedsak det samme (A-ordningen). Populasjonen i nasjonalregnskapet er alle lønnstakere i bedriftene som inngår i produksjonsavgrensningen for Norge. Nasjonalregnskapet inkluderer dermed i motsetning til lønnsstatistikken også ansatte på skip og båter i utenriks sjøfart og vernepliktige i forsvar.

Beregningsmetodene for årslønn i nasjonalregnskapet og lønnsstatistikken kan variere noe. Blant annet vil etterbetalinger i lønnsstatistikken plasseres i den måneden de kommer til utbetaling, mens nasjonalregnskapet beregner når etterbetalingene skal gjelde fra. Feriepengetillegg inkluderes derimot det året de kommer til utbetaling, og ferietrekk for de fastlønnede trekkes fra samme år som trekket er foretatt.

Årslønn i nasjonalregnskapet benyttes i kapittel 2 for å vise årslønnsvekst for hele økonomien, i kapittel 7 samt i vedlegg 7.

Årslønn i forhandlingsområdene

Beregningene av årslønn og lønnsvekst for forhandlingsområdene bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år. A-ordningen utgjør grunnlaget for statistikken og årslønnsberegningene, med unntak av for KS og Spekter øvrige bedrifter, der arbeidsgiverorganisasjonene samler inn data.

Beregningene er baserte på opplysninger om time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består av avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår kan være bransjespesifikke tillegg, slik som f.eks. skifttillegg og ulempetillegg.

For tariffområder/forhandlingsområder anslås tariffmessig lønnsøkning på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter.

For NHO-bedrifter og finanstjenester²⁹ beregnes årslønn ved å benytte opplysninger for alle måneder i året³⁰, og ut fra dette beregnes lønnsglidning og overheng sammen med kunnskap om tariffmessig lønnsøkning. Datagrunnlaget består av avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg samt timer per måned, og omfatter for NHO-bedrifter 40 opplysninger per individ som er nødvendige for å knytte materialet mot tariffavtaler og beregne årslønn på en nøyaktig og sammenlignbar måte.

For NHO-bedrifter blir årslønnsberegningene for tariffavtaler/næringsområder vektet opp med NHOs populasjonsregister («statistikkregister») til større grupper som f.eks. industriarbeidere, industrifunksjonærer, industri, voksne arbeidere etc. Virkninger av manglende utbetalte tillegg ved årsskiftet som er kjente, beregnes og tas hensyn til i beregning av årslønn, årslønnsvekst og overheng. For beregning av årslønn inngår gjennomsnittlig nivå over 12 måneder for både bonus og uregelmessige tillegg, og dermed får ikke disse virkning på lønnsoverhengen. I beregning av lønnsoverheng, er det justert for etterbetalinger der dette er kjent ved glatting av nivåene noe tilbake i tid.

For områder i tabell 1.1 utenom NHO-bedrifter og finanstjenester beregnes årslønn ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikk for samme måned to påfølgende år (september, oktober eller desember). Økningen i månedslønnen over denne 12-månedersperioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter. Lønnsglidningen beregnes som en restpost, og blir fordelt på ett eller flere tidspunkter, bl.a. ut fra kunnskap om virkningstidspunkt for lokalt avtalte tillegg. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg helt på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet holder seg på samme nivå ut året. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig lønnsnivå, eller årslønn, for det aktuelle året. Lønnsvekst som kommer etter tellingstidspunktet telles med i årslønnsveksten for det påfølgende året.

KS samler inn data for ansatte i kommuner, fylkeskommuner og ansatte som arbeider i virksomheter som følger tariffavtaler hvor KS og Oslo kommune er part. Tellingstidspunktet er 1. desember. KS har også en egen undersøkelse av virkningstidspunkter brukt for lønnstillegg ved lokale forhandlinger.

---

²⁹ Ny metode fra og med årslønnsveksten 2017-2018.

³⁰ I den tidlige beregningen i februar imputeres lønnsnivåene for desember dersom foreløpige tall for desember ikke foreligger.

Spekter samler inn data fra Spekters medlemsvirksomheter som ikke er helseforetak. Tellingstidspunktet er 1. november, og det er lønnen for oktober som måles. Virkningstidspunkt for lønnstillegg ved lokale forhandlinger i de fleste virksomheter i Spekter øvrige er 1. april.

Av forhandlingsområdene i tabell 1.1 er beregningene avgrenset til heltidsansatte for Virke-bedrifter i varehandelen og finanstjenester (Finans Norges medlemmer i finansnæringen). For de øvrige områdene beregnes årslønnsveksten for heltids- og deltidsansatte under ett. Heltidsansatte er ansatte med stillingsprosent lik 100. Se også omtalen under Arbeidstid.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør tråtte i kraft samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom forhandlingsområder og tariffavtaler før årslønnsveksten er kjent.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Bonus kan også være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året og forventes utbetalt i ett eller annet omfang hvert år, selv om den ikke er knyttet til bestemte arbeidsoppgaver. For bonus legges likevel til grunn gjennomsnitt for hele året også i lønnsnivået ved utgangen av året i overhengsberegningen, slik at bonus ikke påvirker overhenget.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for tariffområder har ikke vært fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september³¹) holder seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhenget for tariffområder har vært beregnet på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette har vært en praktisk tilpasning fordi vi før A-ordningen ble innført fra og med 2015 hadde lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp.

Utvalget benytter fortsatt denne metoden for forhandlingsområdene utenom NHO-bedrifter og finanstjenester. For NHO-bedrifter og finanstjenester bygger beregningene av årslønn og overheng nå på opplysninger om utbetalt lønn for alle måneder i året, når disse foreligger. Gjennomsnittslønnen for månedene oktober-desember representerer lønnsnivået ved utgangen av året. I foreløpig rapport i februar blir desemberlønnen stipulert, dersom informasjon for desember ikke foreligger.

---

³¹ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember, for Spekter øvrige 1. november.

Valget av metode for beregning av overheng påvirker ikke størrelsen på samlet, beregnet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av årslønnsveksten mellom år og fordelingen mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvisе forhandlinger. Tariffmessig lønnsøkning beregnes på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, for eksempel gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, eller ved endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. I staten f.eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.2 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen og tariff tilleggene mer for årslønnsveksten enn det som framgår av dekomponeringen fordi en del av lønnsendringene i beregningsåret inngår i lønnsoverhengen og dermed i årslønnsveksten i året etter, jf. definisjonen av lønnsoverheng over.

Arbeidstid

Den lovbestemte alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnskategorisk skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i *NHO-bedrifter* baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer imellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I a-meldingen rapporteres stillingsprosent (hvor stor andel arbeidsforholdet utgjør av full stilling) og antall arbeidstimer for heltidsstilling hver måned. Dette gjelder også for arbeidstakere som har en

varierende arbeidstid fra uke til uke. Det innhentes også opplysninger om ulike arbeidstidsordninger, for eksempel døgnkontinuerlig/helkontinuerlig skift eller turnusarbeid.

I den publiserte lønnsstatistikken fra SSB defineres heltidsansatte som «ansatte med stillingsprosent større eller lik 100». Alle med stillingsprosent lavere enn 100 regnes som deltidsansatte. Ved å kombinere informasjon om stillingsprosent og antall timer i full stilling, beregnes en avtalt arbeidstid per uke for hver ansatt. Definisjonen av en heltidsstilling vil derved tilsi at avtalt arbeidstid per uke ligger mellom 28 og vel 40 timer ut fra turnus/skiftordning. Majoriteten av de heltidsansatte har en ukentlig avtalt arbeidstid på 37,5 timer. SSB kan sette andre grenser for heltid etter ønske fra oppdragsgivere, for eksempel i forbindelse med utarbeiding av statistikk for tariffområder.

For å kunne sammenlikne årslønn eller lønn per måned mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid.

Lønn per utførte timeverk i nasjonalregnskapet

Lønn per utførte timeverk i nasjonalregnskapet er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter (ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier) og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens sykefravær og andre fravær som innebærer at timeverk ikke blir utført, ikke er med selv om fraværet er lønnet. Antall utførte timeverk er også påvirket av bevegelige helligdager og skuddår. Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Sammenhengen mellom gjennomsnittlig lønn per utført timeverk, lønnskostnader per utførte timeverk og årslønn er beskrevet i vedlegg 7. Timelønnskostnader inngår også i kapittel 5.

Kjennemerker

Arbeidsgivere opplyser om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Arbeidsgiver rapporterer 7-sifret yrkeskode i henhold til standard for yrkesklassifisering (STYRK-08) som er den nyeste norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden. Standarden bygger på de to kvalifikasjonsprinsippene kompetansenivå og grad av spesialisering. Hvilken yrkeskode en stilling skal ha, bestemmes av arbeidsoppgavenes krav til kompetanse. Hovedregelen er at ansatte som utfører samme arbeidsoppgaver, skal ha samme yrkeskode. SSB kopler også til opplysninger om utdanning fra utdanningsregisteret, gruppert etter lengden på utdanningen i samsvar med norsk standard for utdanningsgruppering.

Næring er kodet i samsvar med Standard for næringsgruppering (SN 2007).

Sektor er kodet etter institusjonell sektorgruppering som følger:

- Sektor 6100: Statlig forvaltning
- Sektor 6500: Kommunal og fylkeskommunal forvaltning
- Øvrige: Privat sektor og offentlige foretak

«Statlig forvaltning» er svært nær opptil det gamle SST-registeret, men omfatter også helseforetakene. Ved å kombinere sektor og næring vil man tilnærmet kunne identifisere helseforetakene. Næring 86 (Helsetjenester) innen statlig forvaltning vil omfatte helseforetakene, eksklusive virksomheter som driver «ikke-helserelatert virksomhet» (sykehusapotek, it-avdelinger etc.).

Vedlegg 3.

3 Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronekursen de siste ti årene. For utviklingen i tidligere år henvises til tidligere rapporter fra utvalget. I NOU-rapport 2003:10 gis en omtale av utviklingen siden 1970-tallet.

Kronekursindekser

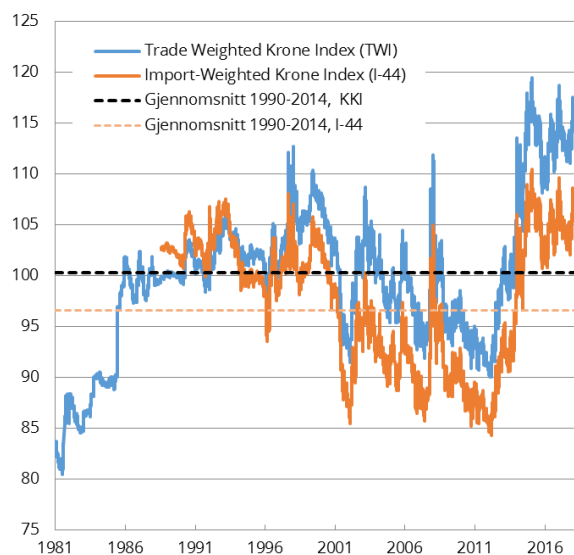
Industriens effektive valutakurs (konkurranskursindeksen) er en nominell effektiv kronekurs beregnet på grunnlag av kursene på den norske kronen mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen.

Den importveide kursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av kursene til 44 land. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges vareimport fra 44 land. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som industriens effektive valutakurs.

Utviklingen i de to valutakursindeksene er illustrert i figur 3.1 og tabell 3.1 nedenfor.

Utviklingen i kronekursen

Kronen styrket seg fra starten av 2006 til sommeren 2008, perioden sett under ett. Høsten 2008 bidro den internasjonale finanskrisen til store svingninger i både rente- og valutamarkedene. I andre halvår av 2008 svekket kronen seg med drøyt 18 prosent. Gjennom 2009 ble imidlertid mye av denne svekkelsen reversert, og ved utgangen av 2009 var kronen i overkant av 13 prosent sterkere enn ved starten av året.

Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kursindeks. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Macrobond

I perioden 2010 – 2012 styrket kronen seg med i gjennomsnitt vel 2½ prosent per år. Kronestyrkingen må ses i sammenheng med at økonomien i Norge utviklet seg sterkere enn hos våre handelspartnere, og at rentenivået i Norge var høyere, jf. figur 3.4.

I perioden 2013 – 2015 svekket kronen seg markert. Målt ved konkurransekursindeksen var kronen i januar 2016 drøyt 30 prosent svakere enn i januar 2013. Det har aldri hendt tidligere at kronen målt ved konkurransekursindeksen har svekket seg så mye i løpet av en tilsvarende tidsperiode, jf. figur 3.1³². Målt som årsgjennomsnitt svekket kronen seg med vel 6 prosent i 2014 og med 10,7 prosent i 2015. Den kraftige svekkelsen av kronen inntraff samtidig som at oljeprisen falt markert, jf. omtale i kapittel 4. Samtidig som at nedgangen i oljeprisen ble snudd til oppgang, styrket kronen seg gjennom 2016. De siste to årene har det vært betydelige svingninger i kronekursen. Målt som årsgjennomsnitt styrket kronen seg med 0,6 prosent i 2017, mens den svekket seg med 0,5 prosent i 2018. Kronen er nå 15½ prosent svakere enn gjennomsnittet for perioden 1990-2014, jf. figur 3.1.

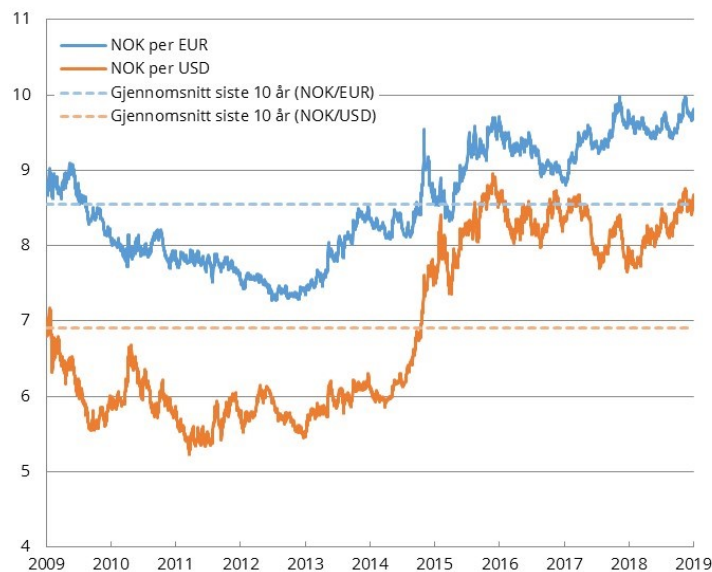
Tabell 3.1 Kronekursen. Prosentvis endring fra året før¹

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Industriens effektive valutakurs (KKI)	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1	10,7	1,4	-0,6	0,5
Importveid valutakurs (I-44)	3,3	-3,7	-2,4	-1,1	2,2	5,3	10,5	1,8	-0,8	0,1

¹ Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner målt ved hhv. industriens effektive valutakurs og den importveide valutakursen.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget

Figur 3.2 viser utviklingen i norske kroner per euro og dollar de siste ti årene. Målt mot euro var kronen i midten av februar 2019 om lag 14¼ prosent svakere enn gjennomsnittet de siste ti årene. Målt mot dollar var kronen vel 25 prosent svakere. Det har vært betydelige svingninger i perioden.

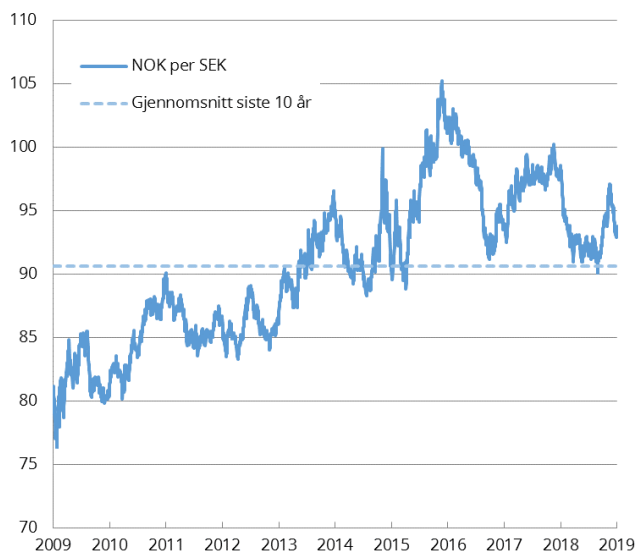
Figur 3.2 Utviklingen i norske kroner per euro og dollar. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Macrobond

³² Tallene for konkurransekursindeksen strekker seg tilbake til desember 1981

Etter å ha gjennomgående svekket seg mot den svenske kronen i årene frem til 2016, har den norske kronen styrket seg de siste årene, jf. figur 3.3. Det har vært store svigninger i perioden. I midten av februar 2019 var den norske kronen 3½ prosent svakere enn gjennomsnittet for de siste ti årene.

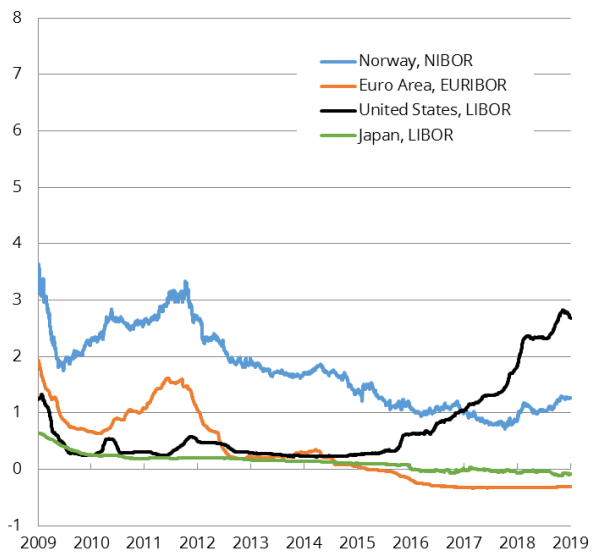
Figur 3.3 Utviklingen i norske kroner per svenske kroner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Macrobond

Utviklingen i renten

I forbindelse med uroen i finansmarkedene satte Norges Bank styringsrenten markert ned gjennom høsten 2008 og våren 2009. Sommeren 2009 var pengemarkedsrenten med tremåneders løpetid kommet ned i rundt 1¼ prosent, jf. figur 3.4. Som følge av at veksten i norsk økonomi tok seg opp valgte Norges Bank å øke styringsrenten gradvis i perioden 2009-2011 og pengemarkedsrenten tok seg derfor litt opp igjen. Økt uro i finansmarkedene og svekkede utsikter for norsk økonomi, bidro til at styringsrenten ble satt ned fra 2,25 prosent i desember 2011 til 1,5 prosent i mars 2012. Norge Bank holdt styringsrenten på dette nivået frem til høsten 2014, da fall i oljeprisen og svakere utsikter for petroleumsinvesteringene bidro til ny rentenedgang. I mars 2016 var styringsrenten kommet ned i 0,5 prosent, det laveste nivået noensinne. De siste årene har veksten i norsk økonomi tatt seg opp, og i september i fjor satte Norges Bank opp styringsrenten til 0,75 prosent. Norges Bank har signalisert at renten vil bli satt gradvis opp fremover.

Renteutviklingen i Norge de siste ti årene har i stor grad hatt samme forløp som hos våre største handelspartnere, men renten i Norge har i mesteparten av perioden vært høyere. Siden februar 2017 har rentenivået i USA vært høyere enn i Norge.

Figur 3.4 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos noen av handelspartnerne. Prosent.

Kilde: Macrobond

Vedlegg 4.

4 Tabellvedlegg

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2012 – 2019

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>a. Trygdeavgift pst.</i>								
Lønnsinntekt, pst.	7,8	7,8	8,2	8,2	8,2	8,2	8,2	8,2
Primærnæringsinntekt ¹ , pst.	11,0	11,0	11,4	11,4	11,4	11,4	11,4	11,4
Annen næringsinntekt, pst.	11,0	11,0	11,4	11,4	11,4	11,4	11,4	11,4
Pensjonsinntekt	4,7	4,7	5,1	5,1	5,1	5,1	5,1	5,1
<i>b. Trinnskatt (toppskatt t.o.m. 2015)</i>								
Trinn 1								
Sats, pst.					0,44	0,93	1,4	1,9
Innslagspunkt					159 800	164 100	169 000	174 500
Trinn 2								
Sats, pst.					1,7	2,41	3,3	4,2
Innslagspunkt					224 900	230 950	237 900	245 650
Trinn 3 (tidl trinn 1 i toppskatten)								
Sats ² , pst.	9,0	9,0	9,0	9,0	10,7	11,52	12,4	13,2
Innslagspunkt	490 000	509 600	527 400	550 550	565 400	580 650	598 050	617 500
Trinn 4 (tidl trinn 2 i toppskatten)								
Sats, pst.	12,0	12,0	12,0	12,0	13,7	14,52	15,4	16,2
Innslagspunkt	796 400	828 300	857 300	885 600	909 500	934 050	962 050	964 800
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>								
<i>c. Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>								
Finnmark og Nord-Troms, pst.	24,5	24,5	23,5	23,5	21,5	20,5	19,5	18,5
Landet ellers, pst.	28,0	28,0	27,0	27,0	25,0	24,0	23,0	22,0
<i>d. Maksimale marginale skattesatser</i>								
Lønnsinntekt (ekskl. arbeidsgiveravgift), pst.	47,8	47,8	47,2	47,2	46,9	46,7	46,6	46,4
Primærnæringsinntekt ¹ , pst.	51,0	51,0	50,4	50,4	50,1	49,9	49,8	49,6
Annen næringsinntekt, pst.	51,0	51,0	50,4	50,4	50,1	49,9	49,8	49,6
<i>Standardfradrag mv.</i>								
<i>e. Personfradrag</i>								
Klasse 1, kr	45 350	47 150	48 800	50 400	51 750	53 150	54 750	56 550
Klasse 2, kr ³	90 700	94 300	72 000	74 250	76 250	78 300	-	-
<i>f. Minstefradrag for lønns-inntekt</i>								
Sats, pst.	38,0	40,0	43,0	43,0	43,0	44,0	45,0	45,0
Øvre grense, kr	78 150	81 300	84 150	89 050	91 450	94 750	97 610	100 800
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>g. Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>								
Sats, pst.	26,0	26,0	27,0	29,0	29,0	31,0	31,0	31,0
Øvre grense, kr	65 450	68 050	70 400	72 200	73 600	81 200	83 000	85 050
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>h. Lønnsfradrag⁴, kr</i>								
	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800
<i>i. Særfradrag for alder, kr</i>								
<i>j. Særfradrag for uførhet, kr</i>								
	32 000	32 000	32 000					
<i>k. Særskilt skattefradrag for pensjonister</i>								
<i>Maksimalt beløp, kr</i>								
	29 300	30 300	30 000	30 800	29 880	29 940	29 950	30 000
<i>Innslagspunkt trinn 1, kr</i>								
	165 000	170 750	175 900	180 800	184 800	188 700	193 250	198 200
<i>Nedtrappingssats trinn 1, pst.</i>								
	15,3	15,3	15,3	15,3	15,3	15,3	15,3	15,3
<i>Innslagspunkt trinn 2, kr</i>								
	251 700	259 800	266 900	273 650	278 950	284 350	290 700	297 900
<i>Nedtrappingssats trinn 2, pst.</i>								
	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
<i>j. Skattebegrensingsregelen⁵</i>								
<i>Avtrappingssats, pst.</i>								
	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0
<i>Skattefri nettoinntekt</i>								
<i>Enslige, kr</i>								
	122 100	127 000	131 400	135 700	139 400	143 150	147 450	147 450
<i>Gift⁶, kr</i>								
	112 200	116 700	120 800	124 800	128 150	131 600	135 550	135 550
<i>l. Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>								
<i>Øvre grense, ett barn, kr</i>								
	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000
<i>Øvre grense, to barn, kr</i>								
	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
<i>Øvre grense, tre barn, kr</i>								
	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000
<i>Øvre grense, fire barn, kr</i>								
	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
<i>Osv.</i>								
<i>n. Barnetrygd⁷</i>								
<i>Generell sats per barn, kr</i>								
	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	12 648 ⁹
<i>Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms, kr⁸</i>								
	3 840	3 840						

¹ Næringsdrivende innenfor fiske og fangst samt barnepass i eget hjem (barn under 12 år eller med særlig behov for omsorg og pleie) har 8,2 pst. trygdeavgift på næringsinntekten. Lavere trygdeavgiftssats for fiske og fangst har sammenheng med at disse næringene betaler produktavgift som blant annet skal dekke differansen mellom 8,2 pst. og 11,4 pst. trygdeavgift.

² For skattytere i Nord-Troms og Finnmark er satsen 10,4 pst. i 2018.

³ Skatteklasser 2 er avviklet fra 2018. Gjaldt tidligere for skattytere med forsørgeransvar for ektefelle.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Fra 2015 gjelder skattebegrensingsregelen kun pensjon eller overgangsstonad til en tidligere familiepleier eller gjenlevende ektefelle.

⁶ Gifte ufore som mottar ektefelle tillegg, har en skattefri nettoinntekt som tilsvarer det dobbelte av den skattefrie nettoinntekten for øvrige gifte, dvs. 271 100 kroner i 2018.

⁷ Enslige forsørgere får barnetrygd for et barn mer enn det de har (utvidet barnetrygd). Enslige forsørgere med full overgangsstonad og utvidet barnetrygd får dessuten 7 920 kroner ekstra dersom de har barn fra 0-3 år.

⁸ Avviklet fra 1. april 2014.

⁹ Barnetrygd utbetales hver måned. Satsen øker fra 970 til 1 054 kroner i måneden fra 1. mars 2019. 12 648 kroner tilsvarer det årlige beløpet etter 1. mars 2019.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet (G), minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonen til enslige unge uføre i perioden 1.5.2008-30.4.2019¹. Kroner og målt i antall G

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig		Årlig minstepensjon for ektepar		Årlig minsteytelse i uføretrygden for enslige ²	
		Kroner	Antall G	Kroner	Antall G	Kroner	Antall G
01.05.08-30.04.09	70 256	136 296	1,94	251 496	3,58	136 296	1,94
01.05.09-30.04.10 ³	72 881	143 568	1,97	265 272	3,64	143 568	1,97
01.05.10-30.04.11 ⁴	75 641	151 272	2,00	279 864	3,70	151 272	2,00
01.05.11-30.04.12 ⁵	79 216	157 639	1,99	291 644	3,68	158 424	2,00
01.05.12-30.04.13	82 122	162 615	1,98	300 850	3,66	164 256	2,00
01.05.13-30.04.14	85 245	167 963	1,97	310 744	3,65	170 496	2,00
01.05.14-31.12.14	88 370	173 274	1,96	320 570	3,63	176 736	2,00
01.01.15-30.04.15	88 370	173 274	1,96	320 570	3,63	219 158 ⁶	2,48
01.05.15-30.04.16	90 068	175 739	1,95	325 132	3,61	223 369	2,48
01.05.16-31.08.16	92 576	179 748	1,94	332 548	3,59	229 588	2,48
01.09.16-30.04.17 ⁷	92 576	183 748	1,98	341 530	3,69	229 588	2,48
01.05.17-31.08.17	93 634	184 766	1,97	343 422	3,67	232 212	2,48
01.09.17-30.04.18 ⁸	93 634	188 766	2,02	345 422	3,69	232 212	2,48
01.05.18-30.04.19	96 883	194 192	2,00	355 350	3,67	240 270	2,48

¹ For tidligere år se NOU 2017: 10 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2017.

² Fra 2015 er minsteytelsen per år i uføretrygden 2,48 G for enslige og 2,28 G for gifte og samboende. Fra 1.9.2016 er minsteytelsen per år 2,33 G for gifte og samboende uføretrygdede som mottar en omregnet uførepensjon. Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år er garantert en minsteytelse på 2,66 G (samboende) eller 2,91 G (enslige).

³ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2009. Ordinær sats utgjør 97 pst. av grunnbeløpet.

⁴ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2010. Ordinær sats utgjør 100 pst. av grunnbeløpet.

⁵ Fra og med 1.5.2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen, mens minstepensjon for uførepensjonister er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

⁶ Fra 1.1.2015 er uførepensjon endret til uføretrygd og blir skattlagt som lønn. For å føre videre nivået etter skatt, er minstesatsene økt.

⁷ Fra 1.9.2016 økte grunnpensjonen til gifte og samboende pensjonister fra 0,85 G til 0,90 G. Minste pensjonsnivå for gifte alderspensjonister økte, og minste pensjonsnivå for enslige alderspensjonister ble økt med 4 000 kr per år.

⁸ Fra 1.9.2017 ble minste pensjonsnivå for enslige økt med 4 000 kr per år, og minste pensjonsnivå for gifte/samboere ble økt med 1 000 kr per år.

Kilde: Arbeids- og sosialdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere i nasjonal valuta³³. Prosentvis vekst fra året før

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Sverige	5,9	-0,8	1,4	5,3	2,1	2,6	2,1	1,6	1,1	3,2
Tyskland	2,1	1,5	2,4	4,3	2,9	2,6	2,2	2,4	2,8	2,3
Danmark	3,4	4,0	3,0	1,9	1,9	2,0	1,1	1,7	1,6	2,2
Nederland	4,7	-5,3	2,4	3,3	0,8	2,7	-0,5	-0,9	2,5	2,9
Storbritannia	2,0	-0,1	1,7	2,6	1,4	1,0	1,3	3,7	3,2	4,2
USA	4,3	1,6	2,2	0,5	2,2	1,5	2,1	3,2		
Sør Korea	3,7	7,7	2,8	8,3	5,0	2,9	2,5	4,6		
Kina										
Polen	4,9	2,9	5,2	5,2	3,5	6,1	3,6	4,7	6,4	7,8
Belgia	2,5	2,0	3,6	2,5	2,0	2,6	1,7	-1,2	1,3	1,7
Finland	5,8	-3,3	4,2	3,0	2,6	1,2	2,1	1,0	-1,8	1,0
Italia	3,7	3,2	2,9	2,8	2,9	2,4	2,6	0,5	0,1	1,8
Frankrike	0,6	3,1	4,4	4,3	1,6	1,7	1,4	1,4	1,6	2,5
Singapore	-4,4	3,1	10,3	5,2	5,7	5,3	4,6	3,9		
Spania	6,1	0,5	1,5	2,5	1,2	0,4	-0,7	0,5	0,8	1,4
Canada	-2,3	5,5	1,7	2,2	2,7	1,3	3,1	1,4		
Japan	-1,0	-0,9	2,1	-1,2	0,1	1,4	0,1	0,8		
Litauen										
Brasil	4,9	8,4	10,2	8,2	7,8	8,5	4,8	8,3		
Russland										
Tsjekkia	4,3	0,2	3,1	3,3	2,4	3,7	3,5	2,4	7,7	8,8
Sveits	2,8	-2,6	0,6	7,1	2,0	1,2	-1,0	1,3		
Tyrkia	6,5	5,8	6,5	7,6	11,7	12,5	13,5	19,2		
Estland	-1,9	0,7	5,1	8,9	7,6	6,5	6,0	5,8	6,3	6,2
Taiwan	-6,2	2,4	4,1	1,8	0,6	2,8	5,2	4,8		
Norges handelspartnere	3,6	0,9	2,7	3,8	2,4	2,5	1,9	2,2	2,1	3,0
<i>Memo:</i>										
Norge	4,1	2,2	4,5	4,9	5,1	3,1	3,1	1,7	2,4	2,3

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

³³ Tallene for Norge er fra nasjonalregnskapet. Tallene til handelspartnerne for årene 2008-2016 er fra Conference Board. For 2017 er lønnskostnadsveksten til handelspartnerne anslått ved å benytte tall for vekst i arbeidskraftkostnader fra Eurostat per 3. kvartal 2017.

Tabell 4.4 Lønnskostnader per ansatt i hele økonomien hos Norges handelspartnere i nasjonal valuta³⁴. Prosentvis vekst fra året før

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sverige	2,3	3,2	3,0	2,0	2,2	2,7	2,5	2,0	4,1	4,3
Tyskland	2,6	3,0	2,5	1,8	2,8	2,7	2,2	2,6	2,9	3,3
Danmark	3,2	1,4	1,8	1,6	1,5	1,7	1,3	1,2	2,3	2,6
Nederland	0,7	1,9	1,9	1,9	1,7	-0,3	1,7	1,2	1,6	2,6
Storbritannia	3,0	1,1	1,9	2,7	0,6	1,1	2,9	3,1	2,0	2,3
USA	2,8	2,5	2,4	1,5	2,7	2,7	0,9	2,9	3,0	3,3
Sør Korea	3,8	3,4	3,2	2,5	1,8	3,2	3,8	3,0	5,0	4,5
Kina										
Polen	5,5	5,3	3,6	1,7	2,2	1,7	5,1	6,0	7,2	8,7
Belgia	1,4	3,4	3,1	2,5	1,0	0,0	0,5	2,0	2,0	2,4
Finland	2,2	3,6	2,8	1,3	1,0	1,4	1,1	-1,2	1,7	2,7
Italia	2,3	1,1	-1,1	0,8	0,2	0,9	0,5	0,2	1,7	0,8
Frankrike	2,9	2,3	2,2	1,8	1,2	1,1	0,8	1,7	2,2	0,3
Singapore										
Spania	0,2	0,7	-1,4	0,3	0,1	1,4	-0,2	0,6	1,4	2,0
Canada	1,4	3,4	3,1	2,8	3,1	2,0	0,8	1,9	3,3	3,1
Japan	0,0	0,2	0,0	-0,6	0,7	0,5	1,2	0,7	0,8	1,7
Litauen	-0,2	6,4	4,1	5,6	4,7	5,9	6,5	8,7	8,9	7,6
Brasil										
Russland										
Tsjekkia	3,5	2,7	1,7	-0,3	2,6	3,0	4,0	6,4	7,8	6,8
Sveits	1,1	0,7	0,5	1,1	-0,3	-0,3	-0,5	0,5	1,5	1,1
Tyrkia										
Estland	2,6	0,8	7,7	4,9	6,5	3,4	6,2	6,9	7,4	6,8
Taiwan										
Norges handelspartnere	2,4	2,6	2,4	1,9	1,9	2,0	2,1	2,2	3,2	3,5
Memo:										
Norge	3,2	4,7	4,6	4,4	3,2	2,7	1,4	2,2	3,1	3,4
Euroområdet	1,8	1,8	1,1	1,4	1,4	1,6	1,3	1,7	2,4	2,2
OECD	2,0	2,5	1,9	1,6	2,0	2,0	1,7	2,5	2,9	3,2

Kilder: OECD (Economic Outlook) og Beregningsutvalget.

³⁴ Kildegrunnlaget for tabellen er OECD (Economic Outlook). Ved beregning av tall for Norges handelspartnere, benyttes Beregningsutvalgets konkurransevekter, jf. tabell 5.1.

Tabell 4.5 Netto lønnskostnadsandel for industrien i Norge og utvalgte land. Prosent

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Norge	89,8	83,4	86,0	87,5	88,5	86,8	86,1	89,0	86,1	91,8
Sverige	85,9	68,4	69,9	77,2	76,7	75,6	68,1	68,9		
Tyskland	96,9	81,8	78,7	80,5	82,2	80,0	78,0	75,1	74,4	
Finland	84,1	75,7	78,2	91,9	85,5	81,8	77,8	75,3	67,9	
Danmark	89,6	83,0	82,6	77,3	73,0	72,3	68,7	65,0	68,2	
Nederland	77,7	72,6	70,2	71,8	74,9	75,4	69,3	68,7	67,3	
Frankrike	97,3	96,4	94,1	94,6	94,3	94,0	90,1	90,6	91,1	
Polen	57,2	60,2	57,2	55,9	59,5	57,3	54,5	57,4	59,6	

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Eurostat og Beregningsutvalget.

Tabell 4.6 Lønnsomhetsmål i industrien. Prosent

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Driftsmargin</i>										
Norge	5,7	3,8	5,6	4,1	4,6	4,3	5,0	4,4	4,8	4,9
Belgia	3,5	3,3	4,6	3,8	3,3	3,5	4,1	5,2		
Frankrike	3,6	2,3	3,9	3,2	2,6	2,8	2,6	3,9	4,4	4,7
Italia	3,2	2,2	2,8	2,6	2,1	2,7	3,2	4,1	4,6	4,8
Spania	2,8	1,3	2,8	2,5	2,0	2,2	2,8	4,4	5,0	
Tsjekkia	6,8	6,0	7,4	7,1	7,2	7,4	8,7			
Tyskland	2,8	1,7	4,6	4,8	4,1	3,6	4,2	2,8	3,9	
Østerrike	5,4	4,5	5,6	5,6	5,0	4,5	4,9	5,1	5,7	
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge	3,5	5,9	8,1	4,6	5,7	5,5	6,7	6,7	7,3	7,8
Belgia	7,5	8,1	8,0	6,6	6,7	4,9	5,4	6,2		
Frankrike	5,9	4,1	6,9	5,7	5,3	5,0	6,1	7,0	6,9	7,1
Italia	5,0	2,7	3,5	3,7	3,1	3,5	4,8	4,8	5,4	5,7
Spania	3,8	1,6	4,2	5,7	3,0	3,3	6,9	4,8	6,7	
Tsjekkia	17,5	12,7	14,3	14,9	14,1	14,1	14,9			
Tyskland	4,7	3,4	6,7	7,3	6,6	6,0	6,6	5,7	6,2	
Østerrike	7,9	8,0	8,4	8,7	8,6	7,5	7,9	8,0	8,6	
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge	36,2	40,7	43,0	42,9	42,3	44,1	44,6	47,0	50,9	49,9
Belgia	44,7	48,0	47,3	48,9	50,5	51,2	50,1	49,2		
Frankrike	33,7	35,4	36,1	36,1	37,9	37,8	36,7	36,8	37,4	39,3
Italia	31,3	32,3	32,1	31,9	32,9	34,2	35,6	37,5	39,6	39,5
Spania	39,6	38,9	41,4	41,7	41,8	41,7	41,9	42,8	43,2	
Tsjekkia	48,5	50,0	50,0	48,1	51,1	49,7	50,3			
Tyskland	29,7	29,9	31,7	32,0	32,6	33,1	33,9	32,4	34,1	
Østerrike	34,6	35,4	36,4	36,9	37,0	38,5	40,2	39,6	39,3	

Kilder: SSB og Banque de France (BACH-databasen).

Tabell 4.7 Husholdninger. Inntekter og utgifter. 2008-2017

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
<i>Inntekter:</i>	1515,5	1581,3	1675,5	1769,5	1865,6	1954,6	2081,4	2094,1	2159,2	2254,0
Lønn	893,0	923,6	982	1041,5	1097,5	1143,0	1179,5	1204,3	1245,7	1307,1
Blandet inntekt ⁽¹⁾ /driftsresultat	91,0	103,8	108,2	104,8	107,2	110,6	124,4	123,4	123,7	128,1
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	37,3	40,3	41,0	35,5	36,8	38,8	43,8	42,7	41,4	43,1
Formuesinntekter	79,6	89,4	97,4	106,4	109,3	119,7	161,7	127,6	137,1	134
<i>Herav: avkastning på forsikringskrav</i>	32,7	38,0	40,9	42,5	41,9	43,8	50,7	45,3	52,3	46,2
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	24,9	30,6	32,1	34,5	38,1	45,8	89,7	67,2	68,7	72,0
Offentlige stønader	324,5	341,6	359,6	380,7	397,6	421,7	449,8	468	482,7	495,2
Andre inntekter (netto)	127,4	122,9	128,3	136,1	154	159,5	165,9	170,7	170,1	189,5
<i>Utgifter:</i>	587,6	608,2	648,9	696,0	733,0	763,3	791,0	790,0	810,3	845,6
Skatt på inntekt og formue	493,9	519,5	551,3	586,7	619,2	645,0	682,5	687,3	700,1	732,0
Formuesutgifter	93,8	88,6	97,6	109,3	113,8	118,3	108,5	102,7	110,2	113,6
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	44,3	43,8	42,2	53,7	63,1	62,5	61,7	61,4	65,5	63,2
Disponibel inntekt	972,3	1017,0	1068,8	1127,2	1195,6	1253,9	1352,0	1365,5	1414,4	1471,6

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget.

Tabell 4.8 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
Nettonasjonalprodukt	2034,8	2180,0	2358,7	2507,4	2590,8	2624,0	2562,8	2550,4	2715,2	2923,2
- Netto produksjonskatter	237,1	255,2	266,2	277,1	290,9	301,9	310,3	324,6	343,3	361,5
= Faktorinntekt	1797,7	1924,8	2092,5	2230,3	2299,9	2322,1	2252,5	2225,8	2372,0	2561,7
- Lønnskostnader	1119,4	1151,1	1225,1	1308,8	1384,6	1448,5	1493,8	1518,8	1571,2	1648,9
= Driftsresultat	678,3	773,6	867,5	921,5	915,4	873,6	758,8	707,0	800,7	912,8
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	317,8	358,9	465,8	489,8	454,3	387,9	267,8	181,0	282,6	406,3
Driftsresultat i øvrige næringer	360,5	414,7	401,7	431,8	461,1	485,8	491,0	526,0	518,1	506,5

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.9 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
<i>Alle næringer</i>	1119,4	1151,1	1225,1	1308,8	1384,6	1448,5	1493,8	1518,8	1571,2	1648,9
Offentlig forvaltning	331,9	350,0	372,4	395,5	418,1	441,4	462,5	477,8	499,4	520,9
Ideelle organisasjoner, boligtjenester, eget bruk	28,3	28,9	31,4	32,8	34,7	36,5	39,1	42,5	44,3	46,3
<i>Markedsrettet virksomhet¹</i>	759,2	772,2	821,3	880,5	931,8	970,6	992,2	998,5	1027,5	1081,8
Olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	28,1	29,9	33,9	37,7	41,4	42,4	40,3	38,8	37,6	39,2
Markedsrettet virksomhet ¹ Fastlands-Norge	720,6	732,7	777,4	831,3	878,5	916,0	939,3	947,3	977,8	1030,2
Industri	125,8	123,5	128,6	136,5	143,5	149,1	148,1	144,2	143,6	149,0
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	62,6	60,7	63,7	70,4	76,1	80,7	77,9	71,6	68,1	70,6
Råvarebasert industri	26,3	25,9	26,8	26,3	27,0	27,3	28,3	29,6	30,9	32,1
Øvrige industrinæringer	36,9	36,9	38,1	39,8	40,5	41,1	41,9	43,1	44,6	46,3
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge	594,7	609,2	648,8	694,8	735,0	766,9	791,2	803,1	834,2	881,3

¹ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1 i kapittel 1

Arbeidere i NHO-bedrifter ² :										
År	Arbeidere i alt	Industri- arbeidere	Nærings- og nytelsesindustri		Kjemisk Prosessindustri	Verksted- og metallindustri	Bygg- og anleggsvirksomhet		Transport- sektoren i alt	
			Treindustri				I alt	Byggevirksomhet		
2009	4,3	3,9	3,4	3,0	4,2	4,4	3,9	3,9	4,5	
2010	3,7	3,6	3,8	4,2	3,0	3,6	3,8	4,0	3,4	
2011	4,1	4,4	4,6	4,3	4,3	4,6	4,2	4,3	3,4	
2012	3,7	4,1	3,9	3,6	4,0	4,5	2,9	3,0	4,2	
2013	4,1	3,5	3,9	2,3	2,8	4,1	3,9	3,6	3,8	
2014	3,0	3,0	3,3	2,5	3,3	3,0	3,3	3,4	3,0	
2015	2,6	2,5	2,9	1,8	2,4	2,9	3,0	2,5	3,2	
2016	1,5	2,0	2,2	1,5	2,3	2,1	2,2	2,6	1,6	
2017	2,4	2,6	2,2	3,1	1,9	2,3	2,5	2,7	2,8	
2018		2¾						3,0	2¾	
2008-2018		37,5						38,3	37,9	
Gj. sn. per år ¹¹		3,2						3,3	3,3	
Årslønn 2018		476 900								

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ²		Funksjonærer i NHO-bedrifter		Industrien i NHO- bedrifter i alt	Finanstjenester ⁴	Varehandel	
	Landtransport	Hotell og rest. ³	I alt	Industrifunk.			I alt	Virkebedrifter
2009	4,7	3,1	4,7	4,5	4,2	0,5	3,0	1,8
2010	3,6	3,1	4,4	4,3	4,1	5,5	2,9	3,6
2011	3,5	3,4	4,9	4,7	4,6	4,8	3,6	3,6
2012	5,7	3,0	4,2	4,1	4,2	3,4	3,2	3,3
2013	5,1	3,3	4,3	4,3	3,9	6,1	3,4	4,0
2014	3,0	3,1	3,3	3,2	3,3	3,2	1,6	3,5
2015	2,9	2,4	2,9	2,5	2,5	4,3	3,2	3,3
2016	2,6	1,5 ¹⁰	2,1	2,2	1,9	2,5	2,8	2,5
2017	2,6	2,7 ¹⁰	2,7	2,7	2,4	3,8	2,8	3,1
2018		2¾	2½	2¾	2¾	3,1		2,7
2008-2018		32,2	42,4	41,3	39,4	43,9		36,2
Gj. sn. per år ¹¹		2,8	3,6	3,5	3,4	3,7		3,1
Årslønn 2018				760 700	605 200	666 300		525 900

År	Forretningsm. tjenesteyting	Staten ⁷	Kommunene ⁸			Spekter-bedrifter	
			I alt	Undervisningsansatte	Øvrige ansatte	Helseforetakene ⁵	Øvrige bedrifter
2009	2,7	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	3,3	4,5 ⁶	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,8	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	3,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2013	3,6	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6
2014	2,4	3,4	3,2	2,3	3,7	3,4	3,3
2015	2,5	2,8	3,3	3,9	3,2	2,7	2,7
2016	1,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,0 ⁹	2,4
2017	2,4	2,3	2,5	2,3	2,6	3,6 ⁹	2,4
2018		2 ³ / ₄	2,9	2,8	3,0	3 ¹ / ₄	2,9
2008-2018		40,1	40,8	38,7	42,0	41,1	38,5
Gj. sn. per år ¹¹		3,4	3,5	3,3	3,6	3,5	3,3
Årslønn 2018		589 900	516 400	567 400	501 200	593 700	549 800

¹ Veksttallene er per årsverk for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, staten, kommunene og Spekter-bedrifter. For de andre er veksttallene for heltidsansatte med unntak av varehandel og forretningsmessig tjenesteyting fra og med 2010.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Endringer i bonusutbetalinger påvirker lønnsveksten i enkelte år.

⁵ Beregnet på Spekters tallmateriale for 2009 og fra 2010 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

⁶ Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng, og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

⁷ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.

⁸ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunkter forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 0,2 prosentpoeng i hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningsansatte. Konflikten har trukket opp årslønnsveksten i 2015 for kommuneansatte med 0,2 prosentpoeng og for undervisningsansatte med 0,9 prosentpoeng. For øvrige ansatte er ikke årslønnsveksten påvirket.

⁹ For ansatte i konflikt i 2016 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 med 0,4 prosentpoeng og trakk opp anslaget i 2017 med 0,4 prosentpoeng. Deler av lønnsoppjøret i 2016 ble også først utbetalt i 2017, noe som ytterligere trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 og ytterligere trakk opp anslaget i 2017. Strukturendringer trakk i samme retning.

¹⁰ For identiske personer var lønnsveksten om lag 3 prosent i 2016 og 4,3 prosent i 2017.

¹¹ Geometrisk gjennomsnitt.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og KS.

Tabell 4.11 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter næring.
Heltidsansatte

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 ³	2016	2017	2018	Månedslønn per dato *12		Andel kvinner ²
												Menn	Kvinner	
												2018	2018	
Jordbruk, skogbruk og fiske	94,0	95,6	92,9	99,7	96,7	96,9	94,7	89,1	88,2	86,4	88,4	493 320	436 200	20
Bergverksdrift og utvinning	91,0	92,1	93,3	93,8	94,1	92,2	95,3	95,5	96,7	98,1	100,1	879 240	880 320	19
Industri	89,0	89,6	90,1	90,6	91,7	91,2	91,6	92,2	93,1	93,9	94,5	587 880	555 600	19
Elektr.forsyning mv.	91,2	92,6	94,2	93,9	95,4	95,4	95,7	93,6	93,9	93,9	93,7	733 320	687 120	22
Vann, avløp, renovasjon	104,3	105,3	105,4	107,9	106,3	107,5	106,1	106,3	107,2	106,5	107,6	515 280	554 400	17
Bygge- og anleggsvirksomhet	98,8	101,4	102,8	102,4	103,4	102,8	104,2	103,9	104,3	104,7	105,4	533 400	562 440	7
Varehandel mv.	84,1	84,8	85,3	84,6	85,3	85,3	84,7	87,7	87,6	88,1	88,3	558 240	492 840	32
Transport og lagring	89,5	89,6	90,4	91,3	89,9	91,3	91,8	90,2	91,6	92,3	93,2	564 360	526 200	18
Overnattings- og serveringsvirksomhet	92,5	90,8	91,6	93,0	92,6	93,6	90,9	93,9	94,3	95,2	95,7	416 640	398 640	46
Informasjon og kommunikasjon	83,3	83,8	83,5	84,9	85,7	85,8	86,2	85,9	86,4	87,2	87,2	753 120	656 880	27
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	69,1	69,2	68,4	70,7	71,5	71,0	71,4	69,6	70,2	70,2	70,8	926 520	656 400	45
Omsetning og drift av fast eiendom	82,7	82,1	86,4	84,6	87,8	83,9	84,5	83,1	83,5	83,2	82,5	730 080	602 400	32
Faglig, vit. og teknisk tjenesteyting	78,2	78,7	78,4	78,5	78,8	79,8	80,0	80,3	81,7	82,3	82,7	741 720	613 080	39
Forretningsmessig tjenesteyting	89,9	91,7	91,6	93,4	91,6	92,9	92,8	90,4	92,3	93,1	92,9	512 520	476 040	32
Offentlig administrasjon og forsvar mm.	90,8	91,0	91,6	92,2	91,4	91,5	88,7	87,9	88,5	88,6	89,2	623 280	556 200	49
Undervisning	88,5	94,4	94,6	94,8	94,9	95,1	94,1	93,8	94,3	94,4	94,7	571 320	541 320	64
Helse- og sosialtjenester	84,1	84,4	84,5	85,7	85,2	86,3	86,2	84,2	85,2	84,7	85,0	598 440	508 440	78
Kultur, underholdning og fritid	85,3	88,0	89,9	89,0	88,7	90,6	92,0	92,3	93,1	93,3	93,6	532 680	498 600	42
Annen tjenesteyting	78,6	77,4	76,7	77,9	76,1	76,9	78,5	82,7	83,3	84,1	84,7	582 600	493 320	58
Kommune/fylkeskommune i alt ⁴	93,3	93,6	93,4	93,8	93,7	94,0	94,1	94,1	94,6	94,8	94,8	562 940	533 810	69
Herav:														
- Skoleverket ^{4,5}	96,6	96,8	96,8	97,0	97,2	97,3	97,3	97,3	97,3	97,7	97,9	577 530	565 180	67
- Øvrige ansatte ⁴	92,0	92,4	92,1	92,5	92,2	92,5	92,6	92,6	93,2	93,4	93,4	553 600	516 860	71
Staten (ekskl. helseforetak)	90,9	91,3	91,6	92,2	91,6	89,7	88,8	89,0	89,3	89,5	90,1	623 640	561 960	48
Helseforetak ⁶	80,3	80,1	80,8	81,4	82,2	82,3	83,0	79,7	80,8	80,7	81,6	713 880	582 240	72
Alle næringer (heltidsansatte)	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	87,9	86,9	87,6	88,1	88,5	606 960	537 240	40

¹ Per september/desember.

² I prosent av antall arbeidsforhold med heltid.

³ Brudd i statistikken i 2015.

⁴ Basert på tallmateriale fra KS.

⁵ Skoleverket inkluderer alle ansatte og ikke bare undervisningspersonale.

⁶ Fra og med 2015 (A-ordningen) er helseforetakene basert på datamateriale fra næringen "Helsetjenester" under Statlig forvaltning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS og Beregningsutvalget.

Tabell 4.12 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter næring. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 ²	2016	2017	2018	Månedslønn per dato *12	
												Menn 2018	Kvinner 2018
Jordbruk, skogbruk og fiske	91,7	93,8	92,0	97,9	95,0	95,9	93,9	89,0	88,0	86,8	88,1	462 480	407 520
Bergverksdrift og utvinning	90,4	92,0	92,9	93,1	93,3	91,7	94,8	95,3	96,1	97,7	99,7	872 880	870 360
Industri	87,6	88,2	88,7	89,4	90,2	90,0	90,5	90,0	90,5	91,3	92,0	571 320	525 720
Elektrisitetsforsyning mv.	89,4	90,8	92,2	92,2	93,6	93,3	93,8	91,7	91,9	92,0	92,2	728 880	671 880
Vann, avløp, renovasjon	103,0	104,1	104,5	106,5	104,5	106,0	105,4	104,9	105,5	105,0	106,0	506 880	537 360
Bygge- og anleggsvirksomhet	96,8	98,9	100,6	100,5	101,0	100,8	102,2	101,8	102,4	102,8	103,7	517 320	536 640
Varehandel mv.	80,3	81,5	82,3	82,1	82,7	82,7	82,2	82,4	82,8	83,0	83,3	528 960	440 520
Transport og lagring	89,1	88,7	89,4	90,4	89,3	90,7	91,0	89,7	90,9	91,5	92,3	549 840	507 720
Overnattings- og serveringsvirksomhet	90,0	89,3	90,2	91,4	91,0	91,8	90,0	92,1	92,0	92,6	93,4	389 160	363 600
Informasjon og kommunikasjon	83,1	83,3	83,0	84,5	85,4	85,4	85,4	84,8	85,5	86,2	86,3	745 920	643 560
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	68,0	68,4	67,5	69,9	70,6	70,4	70,6	68,7	69,3	69,4	70,2	921 360	646 680
Omsetning og drift av fast eiendom	81,1	80,3	84,3	83,4	86,0	82,6	82,6	82,2	82,0	81,9	81,6	701 520	572 520
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	77,3	77,8	77,3	77,7	77,8	79,0	79,3	79,2	80,7	81,4	81,7	733 560	599 400
Forretningsmessig tjenesteyting	89,8	90,7	90,7	92,1	90,5	91,6	90,7	90,4	91,6	92,0	91,2	482 040	439 560
Offentlig administrasjon og forsvar mm.	89,2	89,7	90,1	90,8	90,0	88,3	88,1	87,0	87,6	87,9	88,7	618 840	548 640
Undervisning	91,7	92,5	92,7	93,1	93,2	93,6	92,7	92,7	93,1	93,3	93,9	559 440	525 120
Helse- og sosialtjenester	85,4	86,1	85,9	86,9	86,7	87,6	87,8	87,5	88,6	87,9	88,1	560 640	493 800
Kultur, underholdning og fritid	85,1	87,6	89,1	88,5	88,1	89,8	90,3	89,7	90,4	90,8	90,9	501 840	456 000
Annen tjenesteyting	77,0	76,6	75,7	76,9	75,5	76,2	77,1	82,2	83,0	83,5	84,0	558 480	468 960
Kommuneforvaltningen i alt ³	91,8	92,1	92,0	92,5	92,5	92,7	92,9	92,9	93,3	93,6	93,6	542 300	507 400
Herav:													
Skoleverket ³	93,8	94,1	94,3	94,7	95,1	95,4	95,6	95,6	96,1	96,3	98,1	574 500	563 500
Øvrige ansatte ³	92,0	92,2	91,8	92,2	91,8	91,9	92,1	92,1	92,5	92,7	92,9	537 700	499 300
Staten (ekskl. helseforetak)	90,1	90,5	90,8	91,5	90,9	89,2	88,6	88,5	89,0	89,3	93,6	542 300	507 400
Helseforetak ⁴	81,7	81,5	82,2	82,2	83,0	83,6	83,6	80,6	81,7	81,4	82,1	696 480	571 560
Alle næringer (heltids- og deltidsansatte)	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	86,2	86,1	85,3	86,1	86,7	87,1	581 040	506 040

¹ Per september/desember.

² Brudd i statistikken i 2015.

³ Basert på tall fra KS.

⁴ På grunn av innføringen av A-ordningen er det brudd i statistikken i 2015. Fra og med 2015 baserer statistikken for helseforetakene seg på næringen Helsetjenester under Statlig forvaltning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og KS.

Tabell 4.13 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring⁷. Heltidsansatte

									Månedslønn per dato ¹ *12 2018					Antall arbeidsforhold ⁶ med heltid					Andel kvinner
									Menn		Kvinner		I alt	I alt	I alt	Menn	Kvinner		
	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	2015	2015 ⁵	2016	2017	2018	2018	2018	2016	2017	2018	2018	2018	
<i>Grunnskole</i>	89,7	90,6	90,9	90,9	90,9	90,8	90,3	89,6	89,2	89,1	89,2	459 240	409 440	220 556	221 475	224 183	157 637	66 546	30
Industri	91,5	92,4	93,0	92,6	92,9	92,5	92,9	93,8	93,4	93,9	94,4	461 160	435 360	29 474	29 299	29 531	24 186	5 345	18
Bygge- og anleggsvirksomhet	102,1	101,0	103,4	101,0	103,8	102,1	103,9	105,4	102,6	102,7	101,1	436 200	441 000	29 073	29 876	30 787	28 945	1 842	6
Varehandel, mv.	87,2	88,9	89,1	87,1	87,0	88,6	87,0	90,9	90,8	91,2	91,4	466 920	426 840	44 900	45 078	45 172	31 681	13 491	30
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	80,0	76,4	82,1	82,1	80,1	83,4	86,3	81,3	83,2	81,7	84,4	632 880	534 120	2 026	1 940	1 918	914	1 004	52
Staten eksklusive helseforetak	93,0	92,8	92,5	93,4	92,0	89,3	87,6	92,0	92,5	92,5	94,5	480 240	453 720	7 223	6 925	6 745	3 693	3 052	45
Helseforetak	93,9	94,7	95,0	95,1	95,9	94,8	96,0	95,3	95,1	94,7	94,9	417 240	395 880	3 795	3 731	3 617	1 148	2 469	68
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	91,8	92,0	91,9	91,6	91,6	91,9	92,4	92,4	92,9	92,4	92,2	449 110	413 890	21 282	21 245	20 813	8 218	12 595	61
-Herav skoleverket ²	96,6	96,5	96,6	97,0	97,4	97,6	96,5	96,5	98,1	98,4	97,6	427 800	417 660	2 168	2 237	2 101	817	1 284	61
<i>Videregående skole</i>	83,1	83,6	83,8	84,7	84,1	83,9	83,4	83,2	83,6	83,8	83,6	573 480	479 640	609 738	611 562	618 374	432 719	185 655	30
Industri	88,0	88,7	88,9	89,0	89,1	89,5	89,2	89,9	90,3	90,6	90,9	560 040	509 160	87 127	86 698	88 593	74 689	13 904	16
Bygge- og anleggsvirksomhet	92,4	92,9	94,7	94,8	95,5	94,4	93,9	94,3	94,7	94,6	94,8	555 720	526 800	84 014	87 925	90 119	85 414	4 705	5
Varehandel, mv.	82,3	83,3	82,8	83,1	84,1	83,5	82,8	84,8	85,0	85,1	84,9	555 120	471 360	101 895	101 395	102 004	72 037	29 967	29
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	76,7	76,8	76,7	78,0	78,5	78,5	79,1	78,4	77,5	78,5	78,3	745 560	584 040	13 051	12 343	11 768	5 450	6 318	54

									Månedslønn per dato ¹ *12 2018					Antall arbeidsforhold ⁶ med heltid					Andel kvinner		
	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	2015	2015 ⁵	2016	2017	2018	Menn		Kvinner		I alt	I alt	I alt	Menn	Kvinner	2018
												2018	2018	2018	2018						
Staten eksklusive helseforetak	88,9	89,9	90,0	90,9	89,3	86,7	85,4	85,3	85,7	85,4	86,3	564 600	487 080	35 476	34 454	33 528	20 140	13 388			40
Helseforetak	88,5	87,7	88,1	87,4	87,8	88,5	87,7	86,2	86,5	86,1	86,2	521 400	449 280	14 500	14 577	14 722	5 076	9 646			66
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	94,5	94,8	94,2	94,1	93,7	93,6	93,2	93,2	93,4	93,9	93,9	498 760	468 220	49 948	51 214	52 556	17 927	34 629			66
-Herav skoleverket ²	96,0	95,8	95,4	96,3	96,3	96,2	95,2	95,2	95,6	96,3	96,6	474 560	458 640	5 774	5 956	6 023	2 137	3 886			65
<i>Videregående skole, herav fagutdanning</i>								80,9	81,1	81,2	81,1	568 920	461 160	312 552	322 553	335 090	274 136	60 954			18
Industri	86,9	87,6	88,4	88,1	88,0	88,2	87,3	88,2	88,8	89,2	89,8	561 600	504 120	57 462	58 405	60 770	54 660	6 110			10
Bygge- og anleggsvirksomhet	89,2	89,0	89,4	90,0	90,6	90,0	88,4	90,0	89,8	90,1	91,3	560 880	512 160	62 693	66 614	69 112	67 627	1 485			2
Varehandel, mv.	84,7	86,2	86,2	86,0	86,6	85,2	84,2	86,0	86,1	86,2	85,9	536 520	460 800	46 220	47 318	48 659	40 868	7 791			16
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	79,7	80,4	78,1	80,8	81,4	82,1	82,5	80,7	81,7	81,0	79,2	678 120	537 360	1 581	1 566	1 579	978	601			38
Staten eksklusive helseforetak	87,7	88,3	87,9	88,7	87,1	84,9	82,8	83,0	83,1	82,6	83,5	561 600	468 840	11 417	11 380	11 489	8 730	2 759			24
Helseforetak	86,9	86,1	87,6	86,7	88,0	85,9	89,0	87,3	87,8	87,8	87,9	526 440	462 840	5 989	6 193	6 373	3 631	2 742			43
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	95,9	96,1	95,9	95,7	95,3	95,0	94,8	94,8	94,9	94,4	94,5	450 440	425 450	19 491	19 838	20 282	8 300	11 982			59
-Herav skoleverket ²	94,3	94,3	94,1	94,5	94,2	93,9	92,8	92,8	93,3	93,1	94,1	452 900	426 210	3 264	3 334	3 384	1 482	1 902			56
<i>Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år</i>	79,5	79,8	79,6	80,5	80,0	80,4	79,4	78,4	79,0	79,3	79,5	697 920	554 880	486 986	498 643	513 913	225 831	288 082			56
Industri	82,4	83,2	82,4	83,2	84,2	82,5	83,4	82,7	83,7	84,2	84,3	766 200	645 720	25 340	24 998	25 768	18 484	7 284			28

									Månedslønn per dato ¹ *12 2018					Antall arbeidsforhold ⁶ med heltid					Andel kvinner		
	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	2015	2015 ⁵	2016	2017	2018	Menn		Kvinner		I alt	I alt	I alt	Menn	Kvinner	2018
												2015	2016	2017	2018						
Bygge- og anleggsvirksomhet	82,3	84,5	82,8	86,5	87,5	86,4	85,2	86,4	86,1	86,3	87,0	731 040	635 760	12 568	13 329	14 022	10 946	3 076	22		
Varehandel, mv.	79,5	78,0	80,5	77,9	77,3	79,5	77,1	79,8	79,8	79,2	79,8	704 160	561 600	31 096	32 037	32 891	18 918	13 973	42		
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	69,8	70,0	67,7	70,2	71,2	70,3	70,5	68,5	68,9	69,1	69,9	956 400	668 280	17 862	18 036	18 309	10 325	7 984	44		
Staten eksklusive helseforetak	92,6	92,3	92,3	92,4	91,3	88,7	87,6	87,5	87,5	87,5	87,7	625 920	549 120	51 044	51 510	52 353	27 071	25 282	48		
Helseforetak	94,2	94,7	94,6	94,8	94,2	94,2	94,0	93,7	93,4	93,3	93,5	587 280	549 000	38 728	39 465	40 118	8 066	32 052	80		
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	94,2	94,4	94,2	94,6	94,3	94,3	94,3	94,3	94,5	94,4	584 860	552 230	120 466	123 990	129 410	33 080	96 330	74			
-Herav skoleverket ²	97,7	97,8	97,8	97,9	97,9	97,8	97,8	97,8	97,8	97,9	577 970	565 590	597 37	60 337	61 156	19 376	41 780	68			
<i>Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år</i>	81,4	81,8	81,4	81,5	81,7	81,4	80,8	80,0	80,8	81,2	81,1	697 920	554 880	229 326	239 563	252 730	133 461	119 269	47		
Industri	83,4	83,7	82,7	82,1	83,2	82,3	83,8	82,0	83,5	84,0	84,1	916 320	770 640	13 792	13 430	14 019	9 943	4 076	29		
Bygge- og anleggsvirksomhet	85,3	82,8	84,0	85,1	91,0	85,4	88,8	84,9	83,1	83,0	84,3	901 440	759 720	3 731	4 095	4 463	3 386	1 077	24		
Varehandel, mv.	80,2	83,0	82,2	80,8	81,2	82,9	81,5	83,7	82,6	83,3	82,9	805 320	667 800	8 072	8 725	9 270	4 866	4 404	48		
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	73,5	73,9	73,7	76,0	77,4	75,9	73,1	72,7	73,7	74,3	74,3	1078 680	801 360	7 740	8 201	8 704	5 440	3 264	38		
Staten eksklusive helseforetak	89,5	90,0	90,5	90,7	90,6	89,7	88,7	88,5	88,8	89,4	89,8	688 800	618 360	54 968	56 199	57 526	27 091	30 435	53		
Helseforetak	78,8	79,0	79,9	80,7	80,4	80,7	82,3	78,6	79,2	79,2	79,6	985 440	784 320	20 139	21 401	22 542	8 628	13 914	62		

	2009 2010 2011 2012 ⁴ 2013 2014 2015								Månedslønn per dato ¹ *12 2018					Antall arbeidsforhold ⁶ med heltid					Andel kvinner						
									2015 ⁵		2016		2017		2018		I alt		I alt		I alt		Menn	Kvinner	2018
									Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner			
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	94,0	94,1	93,9	93,9	94,3	94,4	94,4	94,4	94,9	95,0	95,1	676 600	643 190	232 29	25 264	26 908	10 050	16 858					63		
-Herav skoleverket ²	96,5	96,4	96,3	96,4	96,9	97,0	97,1	97,1	97,5	97,6	97,8	637 110	623 380	12 830	13 925	15 077	5 316	9 761					65		
<i>Oppgitt utdanning</i>								88,3	90,7	90,9	92,7	469 080	434 640	108 025	114 981	123 714	97 079	26 635					22		
Industri								92,4	94,3	95,3	95,9	461 520	442 764	11 678	11 737	13 399	11 237	2 162					16		
Bygge- og anleggsvirksomhet								101,2	103,5	98,9	97,7	439 560	429 360	22 920	25 569	28 711	27 993	718					3		
Varehandel, mv.								91,9	91,6	93,1	92,9	449 040	417 000	9 587	9 946	10 309	7 684	2 625					25		
Finansierings- og forsikringsvirksomhet								67,3	67,7	57,8	61,3	1134 840	695 760	693	783	908	565	343					38		
Staten eksklusive helseforetak								93,7	92,0	90,7	92,0	570 720	525 000	3 095	3 362	3 760	2 065	1 695					45		
Helseforetak								80,4	80,8	80,3	81,9	699 960	573 000	1 070	1 082	1 094	466	628					57		
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}								92,1	91,7	91,9	91,2	652 940	595 240	4 868	4 964	5 141	2 438	2 703					53		
-Herav skoleverket ²								96,0	94,7	96,1	95,2	630 620	600 540	799	827	855	327	528					62		

¹ Per september/desember.

² Kilde: KS

³ Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke med i statistikkgrunnlaget.

⁴ Fra og med 2012 inkluderer statistikken nye opplysninger fra Statistisk sentralbyrås spørreundersøkelse om innvandreres utdanningslengde. Det er et brudd i tallserien mellom 2011 og 2012.

⁵ Brudd i statistikken i 2015, med unntak av kommune/fylkeskommune og skoleverket.

⁶ Kilde: Statistisk sentralbyrå og KS.

⁷ For næringene industri, bygg- og anleggsvirksomhet, varehandel og finansierings- og forsikringsvirksomhet, gjelder tallene kun for ansatte i privat sektor og offentlig eide foretak.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og KS.

Tabell 4.14 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter lengste utdanning. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

									Månedslønn per dato ¹ *12				Andel kvinner, pst.	
	2009	2010	2011	2012 ²	2013	2014	2015	2015 ³	2016	2017	2018	2018	2018	2018
Grunnskole	88,1	89,4	90,0	90,1	90,1	90,1	89,7	89,2	89,4	89,4	89,3	436 920	390 120	45
Videregående skole	82,0	82,4	82,3	83,0	82,7	82,3	82,1	81,8	82,3	82,3	82,2	556 920	457 680	44
Universitet/høgskole, t.o.m 4 år	79,6	79,7	79,6	80,6	79,8	80,2	79,6	78,8	79,4	79,8	80,0	677 280	542 160	61
Universitet/ høgskole lengre enn 4 år	81,1	81,3	80,9	81,1	81,2	80,9	80,6	79,7	80,3	80,9	80,8	825 360	667 080	49
Gjennomsnitt (heltids- og deltidsansatte)	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	86,4	86,1	85,3	86,1	86,7	87,1	581 040	506 040	48

¹ Per september.

² Fra og med 2012 inkluderer statistikken nye opplysninger fra Statistisk sentralbyrås spørreundersøkelse om innvandreres utdanningslengde. Det er et brudd i tallserien mellom 2011 og 2012.

³ Tallene er basert på hele datamaterialet i A-ordningen fra og med 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.15 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte

									Månedslønn per dato ¹ *12				Andel kvinner, prosent	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 ²	2016	2017	2018	2018	2018	2018
- 24 år	91,7	91,5	91,4	91,7	91,6	91,4	93,3	92,9	93,0	93,0	93,6	376 440	352 200	32
25 – 29 år	92,7	92,7	92,9	93,1	92,6	92,5	92,7	93,2	94,3	94,3	94,7	486 600	460 680	41
30 – 34 år	90,3	91,1	91,2	92,4	91,3	92,2	91,0	91,0	91,5	92,2	92,3	548 520	506 400	41
35 – 39 år	87,6	88,0	87,8	89,0	88,9	89,4	88,6	88,0	89,0	89,3	89,8	601 680	540 120	40
40 – 44 år	86,7	87,1	87,4	88,1	87,5	88,0	87,1	85,9	86,4	87,0	87,7	644 280	565 200	41
45 – 49 år	84,0	85,3	86,0	86,9	86,9	87,3	86,2	85,1	85,7	86,1	86,4	671 760	580 680	41
50 – 54 år	82,4	82,8	83,1	84,9	84,5	85,2	85,4	83,7	85,0	85,4	86,0	680 280	585 240	40
55 – 59 år	82,7	82,6	82,3	83,4	82,7	83,4	82,9	81,7	82,4	83,3	84,0	684 480	575 040	40
60 år og over	81,2	82,0	81,8	82,5	82,5	82,7	82,4	82,0	83,2	83,5	83,6	667 680	557 880	36
Gjennomsnitt heltidsansatte	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	87,7	86,9	87,6	88,1	88,5	606 960	537 240	40

¹ Per september.

² Brudd i statistikken i 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.16 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent

	An- deler ⁵ 2018	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2013 til 2018	Månedslønn per dato ² *12 2018
		2009	2010	2011	2012 ¹⁰	2013	2014	2015	2016 ¹²	2017	2018		
<i>Industri i alt^{8,14}</i>	100	4,1	3,7	4,3	3,4	4,0	2,7	2,6	1,3	2,4	2,9	12,4	581 640
Grunnskole	17	3,6	3,1	4,4	2,9	3,8	3,0	1,2	2,6	2,2	3,1	12,7	456 600
Videregående skole av dette:	52	3,0	3,5	4,5	4,1	3,9	3,0	2,2	1,4	2,4	3,1	12,6	552 120
Fagutdanning ⁶	35	3,0	3,2	4,7	4,3	3,6	3,2	2,6	1,4	2,1	3,1	13,1	555 840
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	15	4,0	3,2	3,5	3,7	3,0	2,3	2,4	1,4	2,4	2,7	11,8	732 120
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	8	2,2	4,2	2,9	3,7	2,7	0,9	1,7	0,6	2,8	2,7	9,0	873 960
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	8	5,4	3,8	5,6	4,2	3,1	3,3	2,0	-0,3	2,6	2,4	10,3	458 520
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt^{8,14}</i>	100	2,7	2,6	3,1	3,0	3,2	2,9	3,0	3,4	2,7	2,8	15,7	534 360
Grunnskole	18	2,1	1,7	1,7	4,4	2,6	3,8	1,2	4,2	2,4	2,3	14,8	436 440
Videregående skole av dette:	54	2,9	3,1	3,9	4,1	3,6	3,5	2,4	2,6	3,0	3,3	15,7	554 160
Fagutdanning ⁶	41	2,6	3,1	3,9	4,3	3,8	3,7	2,6	2,6	3,0	3,2	16,0	559 920
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	8	3,1	3,9	4,6	4,2	3,6	2,7	4,0	2,9	2,3	2,1	14,9	710 040
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	3	0,5	6,9	5,0	8,2	-1,0	5,1	1,2	2,0	2,2	1,1	12,1	867 240
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	17	1,7	1,4	3,0	0,3	5,9	2,2	3,3	3,0	2,5	2,6	14,3	439 320
<i>Varehandel i alt^{8,14}</i>	100	2,1	3,5	3,1	3,3	3,5	1,6	3,3	2,7	2,8	2,7	13,7	537 120
Grunnskole	23	2,5	3,9	1,4	3,3	3,9	2,2	4,5	2,8	2,2	2,8	15,4	454 920
Videregående skole av dette:	51	2,1	3,3	3,5	4,2	3,2	2,4	3,3	2,4	2,8	2,6	14,3	530 400
Fagutdanning ⁶	24	2,2	2,7	4,4	4,2	3,3	4,2	2,5	2,5	2,7	2,8	15,5	524 400
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	16	2,4	3,5	2,2	5,4	3,2	-0,2	2,1	1,8	2,6	1,9	8,4	643 560
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	5	-1,1	4,1	5,9	4,6	1,4	0,7	1,0	1,0	2,0	2,3	7,1	740 040
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	5	-1,4	3,5	4,4	1,4	3,3	1,6	6,4	3,6	2,4	2,5	17,5	440 880
<i>Finanstjenester i alt^{7,8,14}</i>	100	-3,8	6,1	7,1	0,4	4,6	4,2	4,0	3,1	2,8	3,3	18,7	803 760
Grunnskole	5	-2,7	6,4	2,1	3,6	6,4	0,2	3,7	2,0	3,0	1,8	11,1	581 160
Videregående skole av dette:	28	-1,5	5,5	5,5	1,8	4,9	3,8	4,5	3,6	1,9	3,6	18,6	658 920
Fagutdanning ⁶	4	-0,5	5,0	5,8	1,2	4,7	3,4	3,7	2,7	3,5	3,3	17,7	624 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, t.o.m. 4 år	44	-5,5	5,4	6,7	-1,0	3,7	3,9	2,2	1,8	1,6	2,4	12,4	830 760
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	21	-7,2	6,3	5,9	0,1	4,2	4,4	4,4	0,9	1,4	3,1	15,0	974 760
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	-6,9	8,6	1,1	-0,4	8,8	1,3	8,0	16,6	19,6	-4,0	46,5	968 880
<i>Statsansatte i alt</i>	100	2,8	5,2	3,9	4,5	3,6	3,2	2,9	1,7	2,7	2,3	13,5	594 000
Grunnskole	4	2,7	5,9	4,0	4,2	3,7	3,6	3,7	0,3	2,9	1,7	12,6	468 240
Videregående skole av dette:	22	2,9	5,5	3,5	4,5	4,0	3,1	3,4	1,4	2,9	2,2	13,7	533 640
Fagutdanning ⁶	7	2,9	5,3	3,8	4,5	4,1	3,6	3,9	1,9	3,0	2,4	15,8	539 400
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	34	2,6	6,0	3,6	4,0	3,6	3,0	2,2	1,5	2,7	2,5	12,6	588 840
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	37	2,9	4,0	3,2	5,1	2,7	2,9	2,2	1,0	2,4	2,0	10,8	651 480

Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	1,7	3,9	4,1	2,6	4,1	4,1	3,9	2,3	1,6	1,7	14,3	550 080
<i>Kommune og fylkeskommune⁹</i>	100	3,4	5,3	2,8	6,0	1,8	4,6	2,3	2,7	3,0	2,3	15,8	542 760
Grunnskole	9	2,7	4,8	2,6	5,5	2,6	4,3	2,6	3,1	3,1	1,8	15,9	427 800
Videregående skole	22	2,5	6,2	2,9	6,0	1,7	4,4	2,0	2,4	2,5	2,2	14,2	478 680
av dette:													
Fagutdanning ⁶	9	2,9	5,4	2,6	5,9	1,2	4,3	2,2	2,1	2,6	2,0	13,9	435 720
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	55	3,6	4,9	2,5	5,8	1,4	4,3	2,1	2,5	2,7	2,0	14,4	560 520
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	11	3,7	4,3	3,4	5,4	1,4	4,3	2,1	2,0	2,6	1,9	13,5	655 680
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	-3,8	14,1	2,7	5,6	2,5	5,3	2,8	4,3	3,6	3,6	21,1	622 560
<i>Herav:</i>													
- <i>Skoleverket i alt⁹</i>	100	3,4	4,9	2,6	5,7	1,4	4,4	2,1	2,5	2,7	2,1	14,5	569 280
Grunnskole	2	3,5	4,5	2,8	5,8	2,7	4,2	2,2	2,4	2,5	1,9	14,0	421 560
Videregående skole	7	2,1	5,8	4,6	4,8	3,4	4,5	1,8	2,4	2,4	2,0	13,8	464 280
av dette:													
Fagutdanning ⁶	4	2,9	5,5	3,8	6,0	1,6	4,2	3,1	2,0	2,3	1,6	13,8	437 880
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	72	3,7	4,9	2,4	5,7	1,2	4,3	1,9	2,4	2,6	2,0	13,9	569 520
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	18	3,5	3,8	2,3	6,0	0,8	4,9	1,8	1,9	2,3	1,7	13,2	628 200
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	-5,9	16,1	3,9	4,4	2,9	2,5	1,0	3,8	4,2	3,2	15,5	612 000
- <i>Kommune og fylkeskommune ekskl. skoleverket⁹</i>	100	3,4	5,6	3,1	6,2	2,0	4,8	2,5	2,8	3,3	2,5	16,9	527 640
Grunnskole	13	2,6	4,9	2,6	5,5	2,6	4,3	2,7	3,2	3,2	1,8	16,1	428 520
Videregående skole	31	2,6	6,3	2,7	6,2	1,5	4,4	2,1	2,4	2,5	2,2	14,2	480 480
av dette:													
Fagutdanning ⁶	11	3,0	5,4	2,4	5,9	1,1	4,4	2,0	2,2	2,7	2,1	14,0	435 240
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	46	3,6	5,1	2,9	6,0	1,8	4,4	2,4	2,6	3,0	2,2	15,5	552 600
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	8	3,8	5,2	4,5	4,6	2,6	3,3	2,3	1,9	2,8	2,4	13,5	690 600
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	3	-3,5	13,8	2,3	5,9	2,5	5,9	3,1	4,4	3,5	3,7	22,3	624 720
<i>Helseforetak¹¹</i>	100	4,1	2,7	5,2	3,7	2,6	3,9	2,2	1,5	4,2	4,3	17,2	619 680
Grunnskole	4	1,5	2,2	5,8	2,8	3,0	2,6	0,3	2,0	2,4	4,7	12,5	402 720
Videregående skole	18	2,8	1,0	6,0	3,8	3,7	3,5	2,3	2,5	2,6	4,0	15,9	474 120
av dette:													
Fagutdanning ⁶	8	5,1	0,6	6,1	3,6	4,1	3,7	1,1	2,4	2,6	3,9	14,4	499 080
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	49	3,0	2,9	4,5	4,0	2,6	4,0	2,9	2,1	3,2	4,5	17,9	556 680
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	27	2,8	3,7	4,3	4,9	1,2	3,0	0,6	-0,6 ¹³	4,6	2,7	10,7	861 240
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	-15,0	1,4	5,4	6,8	1,0	2,4	11,8	0,6	1,7	5,5	23,6	627 120
<i>Alle næringer</i>	100	3,4	4,1	3,9	3,5	3,7	3,1	2,7	1,8	2,4	2,9	13,5	579 360
Grunnskole	13	2,7	3,4	3,0	3,2	3,4	2,7	2,1	2,3	2,1	2,5	12,2	444 480
Videregående skole	36	2,9	4,0	3,9	2,9	4,2	3,2	2,7	1,7	2,4	3,0	13,5	545 280
av dette:													
Fagutdanning ⁶									1,2	2,4			
Universitet eller høyskole, t.o.m. 4 år	30	2,5	4,2	3,5	3,2	2,9	3,2	1,7	1,2	2,2	2,8	11,6	617 760
Universitet eller høyskole, lengre enn 4 år	15	2,5	3,7	4,4	1,8	3,0	2,4	1,9	0,3	2,1	2,6	9,6	762 000
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	7	3,4	4,2	2,8	2,1	2,9	0,9	2,8		2,5			

¹ Registrert månedslønn per dato*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Per september/desember.

³ Standard for næringsgruppering (SN2007).

⁴ Standard for utdanningsgruppering (NUS2000). Med unntak av tall fra kommune og skoleverk, er månedslønnen basert på utdanningslengden registrert året før dvs. år t-1.

⁵ Andeler arbeidsforhold med heltid. Prosent.

⁶ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁷ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁸ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenliknet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁹ Kilde: KS.

¹⁰ Fra og med lønnsveksttallet for 2012 er opplysninger fra SSBs spørreundersøkelse om innvandrernes utdanningsnivå inkludert.

¹¹ Fra og med lønnsveksttallet for 2016 baserer statistikken for Helseforetakene seg på næringen "Helsetjenester" under Statlig forvaltning.

¹² Lønnsveksttallet fra og med 2016 er basert på datamaterialet fra A-ordningen unntatt for kommunene jf. tabellnote 9.

¹³ For ansatte i konflikt i helseforetakene i 2016 ble virkningstidspunktet for lønnstillegg forskjøvet. Derfor er ikke lønnstillegget inkludert i lønnstallet for 2016. Dette, i tillegg til strukturelle endringer, har bidratt til at lønnsveksten for ansatte med mer enn 4 år lengre utdanning var negativ i 2016.

¹⁴ Inkluderer privat sektor og offentlig eide foretak.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og KS.

Tabell 4.17 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹ for yrkestilknyttede². Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2017-kroner. 2007 og 2017

2007 Desil	Rente- inntekter	Aksjeutbytte ³	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå i 2017- kroner	Andel
1	3 300	400	-9 500	500	-6 600	-2,1
2	2 600	200	-200	400	3 600	1,1
3	3 000	200	-100	500	4 500	1,4
4	3 300	300	200	600	5 400	1,7
5	3 700	400	300	800	6 400	2,0
6	4 200	500	500	900	7 700	2,4
7	5 000	800	900	1 300	9 900	3,1
8	6 400	1 600	1 700	2 000	14 600	4,5
9	9 600	4 200	4 200	3 700	27 100	8,4
10	33 200	64 100	77 800	24 400	248 100	77,4
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	13 000	8 500	7 600	5 600	43 100	3,5
93/94	16 000	12 000	10 800	7 800	57 800	4,7
95/96	20 000	18 300	16 900	10 800	82 100	6,6
97/98	29 100	35 200	32 200	17 500	141 700	11,4
99	48 300	83 400	74 500	34 300	299 000	12,1
100	127 500	409 600	568 900	126 600	1 532 500	61,8
Alle desiler	7 400	7 300	7 600	3 500	32 000	100,0
2017						
Desil						
1	1 900	1 300	-11 400	-800	-9 000	-2,5
2	1 300	300	-700	500	1 400	0,4
3	1 600	400	-400	800	2 300	0,6
4	1 800	500	-300	1 100	3 000	0,8
5	1 900	700	-200	1 400	3 800	1,0
6	2 100	1 100	100	1 900	5 200	1,4
7	2 400	1 800	300	2 800	7 300	2,0
8	2 900	3 800	1 000	4 400	12 100	3,3
9	3 700	9 500	3 200	7 400	23 700	6,5
10	9 000	205 200	70 500	31 700	316 500	86,4
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	4 600	18 200	7 000	11 000	40 800	2,6
93/94	5 100	27 800	9 300	12 600	54 800	3,5
95/96	6 100	45 900	15 400	16 000	83 400	5,3
97/98	7 500	100 100	33 500	22 900	163 900	10,4
99	11 000	232 800	82 200	33 900	359 900	11,4
100	33 000	1 435 500	492 200	158 300	2 118 900	67,0
Alle desiler	2 900	22 400	6 200	5 100	36 600	100,0

¹ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

² Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt inkl. dagpenger på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 784 061 personer i 2007 og 1 995 787 personer i 2017.

³ Omfatter skattepliktig utbytte samt skattefritt utbytte og gevinst.

Kilder: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2007 og 2017, Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.18 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister og trygdede¹. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Nivå i 2017-kroner. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 2007 og 2017

2007 Desil	Lønns- inntekt ²	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ³	Over- føringer	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,4	-1,2	-0,4	99,2	124 000	12,2	87,8
2	2,1	0,0	4,3	93,6	163 600	8,7	91,3
3	2,2	0,1	4,3	93,3	190 000	9,7	90,3
4	2,2	0,1	3,7	94,0	213 300	10,8	89,2
5	2,6	0,2	3,7	93,5	237 900	12,8	87,2
6	2,9	0,2	3,7	93,2	264 400	14,6	85,4
7	3,4	0,2	4,0	92,3	294 400	16,3	83,7
8	4,2	0,3	4,6	90,9	331 000	17,7	82,3
9	5,5	0,5	5,6	88,4	384 800	19,1	80,9
10	6,4	1,1	24,2	68,3	652 400	24,7	75,3
Alle	4,1	0,4	8,7	86,9	285 600	16,8	83,2
2017							
Desil							
1	3,5	-0,8	-6,2	103,4	146 300	9,5	90,5
2	1,9	-0,1	0,9	97,3	206 500	8,1	91,9
3	2,2	0,0	1,0	96,8	233 800	9,8	90,2
4	2,5	0,1	1,1	96,4	263 200	12,9	87,1
5	2,8	0,1	1,3	95,8	287 400	14,3	85,7
6	3,2	0,2	1,5	95,2	314 100	15,9	84,1
7	3,3	0,3	1,7	94,7	345 000	17,4	82,6
8	3,9	0,4	2,1	93,6	383 500	19,0	81,0
9	5,7	0,7	3,0	90,6	443 600	20,9	79,1
10	8,9	1,6	20,5	69,0	752 700	26,6	73,4
Alle	4,7	0,5	5,6	89,3	337 600	17,9	82,1

¹ Omfatter personer med sosioøkonomisk status pensjonist/trygdet. Dette var en gruppe på 1 060 348 personer i 2007 og 1 271 683 personer i 2017.

² Lønnsinntekt er definert som kontantlønn, naturalytelser og dagpenger ved arbeidsledighet.

³ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

Kilder: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2007 og 2017, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.19 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹ for personer med lønn over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn². 1986, 2007 og 2017

Desil	1986		2007		2017		Reell endring ³ 1986-2017. Prosent
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	222 500	5,3	311 100	5,2	57,6
2	104 100	6,6	261 900	6,2	368 200	6,2	58,9
3	117 800	7,4	294 500	7,0	413 900	7,0	57,8
4	128 700	8,1	323 800	7,7	455 100	7,7	58,9
5	138 400	8,7	352 900	8,4	496 600	8,4	61,2
6	150 200	9,5	384 600	9,1	541 600	9,1	62,0
7	164 300	10,4	421 100	10,0	594 800	10,0	62,6
8	181 700	11,5	472 100	11,2	669 100	11,3	65,4
9	209 200	13,2	561 300	13,3	796 900	13,4	71,1
10	301 700	19,0	924 000	21,9	1 280 700	21,6	90,7
Alle	158 500	100,0	421 900	100,0	592 800	100,0	68,0
Gini-koeffisient		0,199		0,234		0,233	
Antall personer		1 346 000		1 663 005		1 880 313	

¹ Lønnsinntekt er definert som kontantlønn og naturallytelser. I 1986 inngår også foreldrepenger og sykepenger i lønnsbegrepet.

² Lønnstakere og personlig næringsdrivende med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 334 800 kroner i 2007 og 464 100 kroner i 2017.

³ Endring i realverdien (målt i 2017-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for den enkelte desil.

Kilder: Inntekts- og formuesundersøkelsen (1986) og Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2007 og 2017, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.20 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/desember 2006, 2014 og 2015.

	2006		2014	2015		Vekst i lønnsnivå i prosent 2006-2015
	Lønnsnivå ¹	Andel ²	Andel ²	Lønnsnivå ¹	Andel ²	
Alle	366 500	100	100,0	520 800	100	42,1
Desil 1	217 200	5,9	5,4	269 700	5,2	24,2
Desil 2	260 200	7,1	6,8	353 200	6,8	35,7
Desil 3	280 800	7,7	7,5	389 100	7,5	38,6
Desil 4	300 900	8,2	8,1	421 500	8,1	40,1
Desil 5	320 400	8,7	8,7	454 200	8,7	41,8
Desil 6	342 300	9,3	9,4	488 500	9,4	42,7
Desil 7	368 600	10,1	10,1	529 200	10,2	43,6
Desil 8	403 800	11,0	11,2	586 100	11,3	45,1
Desil 9	467 600	12,8	13,1	687 200	13,2	47,0
Desil 10	702 800	19,2	19,6	1 029 200	19,8	46,4
Gini-koeffisient		0,186	0,201		0,207	
Persentil 91	529 100	1,4	1,5	780 000	1,5	47,4
Persentil 92	546 200	1,5	1,5	804 400	1,5	47,3
Persentil 93	565 600	1,5	1,6	833 200	1,6	47,3
Persentil 94	589 800	1,6	1,6	864 800	1,7	46,6
Persentil 95	616 100	1,7	1,7	903 800	1,7	46,7
Persentil 96	651 500	1,8	1,8	951 400	1,8	46,0
Persentil 97	694 800	1,9	1,9	1 013 200	1,9	45,8
Persentil 98	753 900	2,1	2,1	1 099 800	2,1	45,9
Persentil 99	851 200	2,3	2,4	1 249 200	2,4	46,8
Persentil 100	1 229 700	3,4	3,4	1 792 500	3,4	45,8
Menn	392 100	100,0	100	554 700	100	41,5
Desil 1	220 000	5,6	5,1	269 800	4,9	22,6
Desil 2	268 400	6,9	6,5	359 500	6,5	33,9
Desil 3	292 100	7,5	7,2	398 900	7,2	36,6
Desil 4	312 900	8,0	7,9	434 400	7,8	38,8
Desil 5	335 500	8,6	8,5	472 100	8,5	40,7
Desil 6	361 200	9,2	9,2	514 200	9,3	42,4
Desil 7	393 200	10,0	10,1	566 100	10,2	44,0
Desil 8	438 900	11,2	11,4	638 800	11,5	45,5
Desil 9	517 200	13,2	13,6	756 600	13,6	46,3
Desil 10	781 000	19,9	20,4	1 137 000	20,5	45,6
Gini-koeffisient		0,203	0,220		0,225	
Kvinner	331 800	100,0	100,0	477 600	100	43,9
Desil 1	214 700	6,5	5,9	270 200	5,7	25,9
Desil 2	253 200	7,6	7,3	345 900	7,2	36,6
Desil 3	269 500	8,1	8,0	380 600	8,0	41,2
Desil 4	286 700	8,6	8,6	407 400	8,5	42,1
Desil 5	304 800	9,2	9,2	437 700	9,2	43,6
Desil 6	322 400	9,7	9,8	465 700	9,8	44,4
Desil 7	342 700	10,3	10,4	496 400	10,4	44,8
Desil 8	368 500	11,1	11,2	535 100	11,2	45,2
Desil 9	404 800	12,2	12,4	597 500	12,5	47,6
Desil 10	551 000	16,6	17,3	839 700	17,6	52,4
Gini-koeffisient		0,147	0,165		0,170	

¹ Gjennomsnittlig lønn per september.

² Andel av samlet lønnssum i prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 5.

5 Institusjonelle trekk ved lønnsdannelsen i Norge

I dette vedlegget gjennomgås organisasjonsgrader både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden, ulike systemer for tariffavtaler og omfanget av tariffavtaledekning. Det gis også en oversikt over store tariffavtaler etter næring/sector.

5.1 Organisasjonsgrader på arbeidstakersiden

*Organisasjonsgraden*³⁵ på arbeidstakersiden i Norge er om lag 50 prosent, og har endret seg lite de siste ti årene. Nivået er lavere enn på 1980-tallet og første halvdel av 1990-tallet. Utviklingen i andelen organiserte arbeidstakere totalt og i de ulike arbeidstakerorganisasjonene siden 1972 vises i figur 5.1. Organisasjonsgraden er lavere enn i de andre nordiske landene og Belgia, men høyere enn i andre vestlige land.

De ansatte er organiserte i ulike forbund som er tilsluttet de fire hovedorganisasjonene LO, Unio, YS og Akademikerne, samt en del mindre, frittstående forbund, jf. tabell 5.1.

Det er noe usikkerhet om størrelsen på organisasjonsgraden. Tall fra Fafo viser en organisasjonsgrad på 49,3 prosent i 2017.³⁶ I 2018 publiserte SSB for første gang tall for yrkesaktive medlemmer i arbeidstakerorganisasjoner. I tallene fra SSB var andelen organiserte 50,7 prosent i 2017. Fafo og SSB har samme antall yrkesaktive medlemmer for LO og YS, mens Fafo har lavere tall enn SSB for Unio, Akademikerne og frittstående organisasjoner. Totalt har Fafo 42 000 færre yrkesaktive medlemmer enn SSB. Forskjellen skyldes at Fafo i noen tilfeller har innhentet andre opplysninger enn det som organisasjonene har rapportert til SSB, at Fafo har korrigert for noen grupper selvstendig næringsdrivende, og at SSB har dobbelttelling av enkelte grupper. Avvikene har sammenheng med at organisasjonene har ulike medlemsstrukturer og registrerte opplysninger.

Fafo reviderte i 2017 tallene for antall organiserte for perioden 2000-2016 (Nergaard, 2018). Fafo mener deres nye tall antakelig gir et litt for lavt anslag på den norske organisasjonsgraden, men gir mer presise anslag enn den opprinnelige beregningsmetoden. De nye anslagene medfører et brudd i tallene for organisasjonsgraden i 2000.

Nevneren for å beregne organisasjonsgraden er antall lønntakere ifølge AKU. SSB reviderte i 2018 disse tallene tilbake i tid. Det gir økt organisasjonsgrad på 0,1-0,4 prosentpoeng i årene 2006-2016, samt 0,1 i 1996. I denne rapporten benyttes den reviderte tidsserien fra SSB.

I boks 5.2 redegjør utvalget for en alternativ beregning ut fra personer med fagforeningsfradrag i skattemeldingen. Dette gir et høyere estimat for antall organiserte, men om lag samme organisasjonsgrad.

---

³⁵ Definert som andelen lønntakere som er medlem av en arbeidstakerorganisasjon i forhold til samlet antall lønntakere.

³⁶ Nergaard, K. (2018): Organisasjonsgrader, tariffavtaledekning og arbeidskonflikter 2016/2017. Fafo-notat 2018:20.

Tabell 5.1 Medlemstall totalt i de fire hovedorganisasjonene og i frittstående forbund per 31.12. og andelen yrkesaktive medlemmer

	Medlemstall totalt		Yrkesaktive medlemmer ¹		Andelen yrkesaktive medlemmer		Yrkesaktive medlemmer som andel av alle lønnstakere. Pst.	
	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017	
Landsorganisasjonen (LO)	925 605	569 042	592 624		64,0	25,4	24,0	
Unio	359 054	208 895	253 471		70,6	9,3	10,3	
YS	217 724	155 936	150 256		69,0	7,0	6,1	
Akademikerne	203 102	91 337	135 504		66,7	4,1	5,5	
Frittstående forbund ²	118 564	84 600	86 000		72,5	3,8	3,5	
I alt	1 824 049	1 109 810	1 217 855		66,8	49,5	49,3	

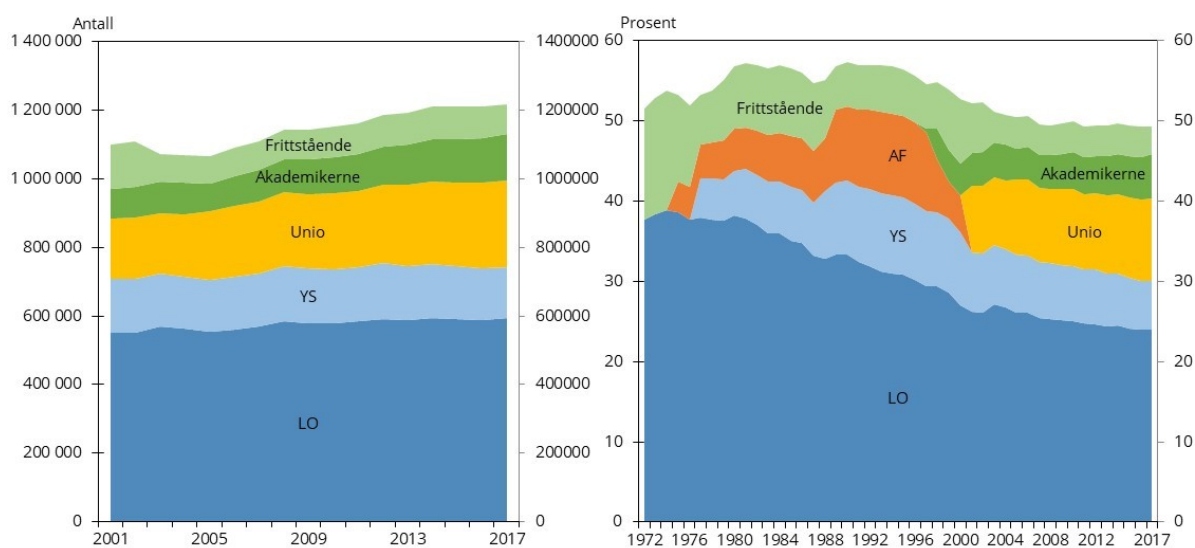
MEMO:

I alt, Statistisk sentralbyrå	1 831 096	-	1 253 843		68,5	-	50,7
-------------------------------	-----------	---	-----------	--	------	---	------

¹ Tallene fra Fafo/Nergaard (2018) omfatter bare medlemmer som er yrkesaktive lønnstakere, dvs. selvstendig næringsdrivende er holdt utenom. Gjelder ikke tallene fra Statistisk sentralbyrå.

² Av de frittstående er Norges Ingeniør- og Teknologiorisasjon (NITO) den største organisasjonen med om lag 86 500 medlemmer totalt i 2017, herav 62 300 yrkesaktive.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Nergaard (2018).

Figur 5.1 Antall og andel² organiserte arbeidstakere totalt og i de ulike arbeidstakerorganisasjonene. 1972/2001–2017. Yrkesaktive medlemmer¹

¹ Brudd i statistikken i år 2000, jf. omtalen i teksten.

² Prosent av totalt antall lønnstakere ifølge AKU.

Kilde: Fafo.

5.2 Organisasjonsgrader på arbeidsgiversiden

Arbeidsgiversiden i Norge består av fem store aktører. I privat sektor og offentlig eide selskaper er Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), Arbeidsgiverforeningen Spekter og Hovedorganisasjonen Virke de mest sentrale. I offentlig sektor er KS arbeidsgiverpart i kommunene, fylkeskommunene (utenom Oslo kommune) og kommunale foretak, mens Kommunal- og moderniseringsdepartementet er arbeidsgiverpart i staten.

I offentlig sektor har alle virksomheter tariffavtale. I privat sektor har ikke alle virksomheter som er medlem av en arbeidsgiverorganisasjon, tariffavtale, se tabell 5.2. I NHOs medlemsbedrifter arbeider om lag tre av fire ansatte i en bedrift med tariffavtale. Blant Virkes medlemsbedrifter arbeider om lag fire av ti ansatte i en bedrift med tariffavtale. Selv om antallet som arbeider i bedrifter med tariffavtale har økt i Virkes medlemsbedrifter, har andelen gått ned over tid ettersom medlemsveksten har vært sterkere blant bedrifter som ikke har tariffavtale. Andelen av alle arbeidstakere som er omfattet av tariffavtale er omtalt i avsnitt 5.3.3.

Tabell 5.2 Ansatte¹ i staten og i medlemsvirksomheter i arbeidsgiverorganisasjoner per 31.12

	Antall ansatte. 1000 personer				Ansatte i virksomheter med tariffavtale i prosent av ansatte i alle medlemsvirksomheter	
	Alle		Virksomheter med tariffavtale		2007	2017
	2007	2017	2007	2017		
Næringslivets Hovedorganisasjon	500	707	380	536	76	76
Kommunesektoren ²	414	481	414	481	100	100
Hovedorganisasjonen Virke	160	236	88	100	55	42
Arbeidsgiverforeningen Spekter	172	216	172	215	100	99
Staten som arbeidsgiver	133	154	133	154	100	100
Øvrige organisasjoner (Norges Rederiforbund, Finans Norge m.fl.) ³	207	205	147	149	71	72
Medlemsvirksomheter i alt	1 587	2 000	1 333	1 635	84	82

¹ Andelen deltidsansatte varierer mellom organisasjonene/virksomhetene. Det er mange deltidsansatte i kommunene, Virke-området og i helseforetakene. Stillingsandel eller deltidsbrøk kan også variere mellom områdene. Regnet i årsverk kan forholdet mellom sysselsettingen i de ulike områdene endres.

² Omfatter ansatte i kommunene inklusive Oslo kommune, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

³ Finans Norges arbeidsgivermedlemmer har til sammen om lag 36 000 ansatte primært innen bank og forsikring, mens Norges Rederiforbunds medlemsbedrifter sysselsetter om lag 39 000 sjøfolk og offshorearbeidere.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

5.3 Tariffavtalene

En tariffavtale er en kollektiv regulering av lønns- og arbeidsvilkår. Tariffavtaler inngås mellom en fagforening og en arbeidsgiver eller arbeidsgiverforening, og er bindende for avtalens parter og deres medlemmer. Tariffavtalene har derfor fundamental betydning for lønnsdannelsen i Norge. I tillegg til lønn, regulerer tariffavtalene også bestemmelser om forhold som sosiale rettigheter, pensjon for de som har dette avtalefestet, arbeidstidsspørsmål, samt oppsigelsesfrister, medbestemmelse og permittering. Hva som inngår varierer mellom de ulike

tariffavtalene. Avtalene inngås på ulike nivåer i de ulike sektorene; mellom arbeidstakernes hovedorganisasjoner og en arbeidsgiverforening, mellom et fagforbund og en arbeidsgiverorganisasjon på bransjenivå, eller mellom bedriftsledelsen og forbundenes tillitsvalgte.

Tariffavtalene har ulike prinsipper for fastsettelse av lønn og lønnsutvikling, der det sentrale skillet er om reguleringen skjer på sentralt eller lokalt nivå, eller i kombinasjoner av disse. Konfliktretten i tradisjonell forstand ligger som hovedregel på sentralt nivå. Det kan i hovedsak skilles mellom tre hovedtyper tariffavtaler:

1. Minstelønnsavtaler

Minstelønnsavtaler er den vanligste lønnsfastsettende mekanismen i tariffavtalene i privat sektor, særlig blant arbeidere. Minstelønnsavtaler fastsetter minimumsavlønning for ulike kategorier av arbeidstakere. I tillegg forhandles det lokalt i bedriftene/virksomhetene om tillegg. Den vanligste måten å utforme lokale tillegg på er etter "de fire kriteriene" virksomhetens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne. I Industriooverenskomsten er det i tillegg et femte kriterium: den aktuelle arbeidskraftsituasjonen.

Det er stor forskjell på minstelønnsavtalene mellom ulike tariffområder. I noen områder har man én eller to minstelønnssetser for unge/nyansatte lønntakere som dermed gjelder for en liten andel av de ansatte, mens i andre områder avtales det minstelønnsstiger som omfatter rundt halvparten av de ansatte på det aktuelle området. Hvor mye som avtales sentralt og hvor mye lokal lønnsdannelse det er, varierer også mye fra område til område.

Lønnsystemet i kommunesektoren er også et minstelønnsystem eller garantilønnsystem for de fleste arbeidstakergruppene, men i motsetning til i minstelønnsavtaleområder i privat sektor blir rammene for de lokale tilleggene fastsatt i de sentrale forhandlingene.

2. Normallønnsavtaler

Normallønnsavtaler regulerer både nivå og endringer i forbindelse med tariffoppgjør. Lønnsfastsettelsen i slike avtaler er dermed i det alt vesentligste sentralisert. Tariffavtaler med fast lønnsregulativ kalles ofte normallønnsavtaler. Slike avtaler forutsetter i utgangspunktet at det ikke skal avtales tillegg utover normallønnen. Staten og Oslo kommune har normallønnsavtaler, men også deler av privat sektor, som bussbransjen, renhold, elektrofag og vektere har slike avtaler.

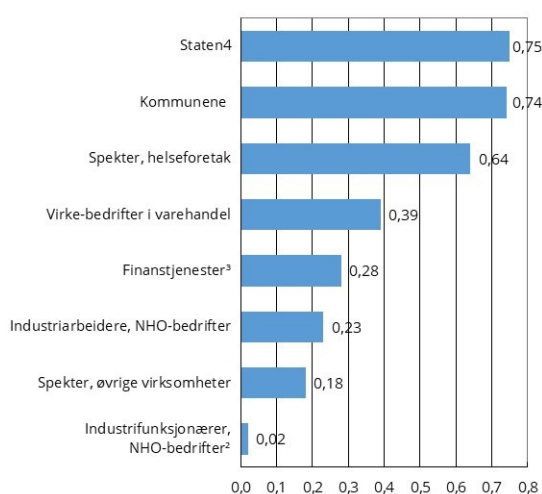
3. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser

I avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser foregår lønnsfastsettelsen vanligvis i sin helhet lokalt. Avtalene inngås mellom sentrale parter, men er snarere prosedyreregler for hvordan lønns- og arbeidsvilkår kan bestemmes i den enkelte bedrift, både som kollektive og individuelle avtaler. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser er dominerende blant annet for funksjonærgrupper med lang utdanning i privat sektor og for YS sine funksjonæravtaler med NHO.

5.3.1 Fordelingen mellom sentrale og lokale lønnstillegg

I industrien bygger minstelønnsavtalene på at mye av lønnsdannelsen skal foregå i den enkelte virksomhet, jf. de fire kriteriene. For industriarbeidere har i gjennomsnitt de siste ti årene om lag 23 prosent av samlet lønnsvekst kommet gjennom sentralt avtalte tillegg det enkelte år. For store grupper industrifunksjonærer, med unntak av i enkelte LO-avtaler, avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, ofte gjennom kollektive lønnsforhandlinger, dvs. at bedriften og de tillitsvalgte årlig fremforhandler en økonomisk ramme på vegne av sine medlemmer. Lønnsveksten for industrifunksjonærene er derfor i hovedsak lønnsglidning.

I normallønnsområdene i privat sektor er en stor del av lønnsveksten fastlagt gjennom det sentrale tariffoppgjøret. Det er også tilfellet for store tariffområder i offentlig sektor der eventuelle rammer for lokale tillegg avtales sentralt. For Virke-bedrifter i varehandelen er om lag 39 prosent av tilleggene avtalt sentralt de siste ti år. For Spekters virksomheter i privat sektor er om lag 18 prosent av tilleggene avtalt sentralt, de siste ti årene. For helseforetakene i Spekter er om lag 64 prosent av tilleggene avtalt sentralt. I kommunene er om lag 74 prosent av lønnsveksten avtalt sentralt. For de fleste akademikeryrkene skjer all lønnsdannelsen i kommunal sektor fra og med hovedtariffoppgjøret i 2002 lokalt, bortsett fra undervisningsansatte i skolen hvor det er sentral lønnsdannelse. I det statlige tariffområdet har om lag 75 prosent av samlet lønnsvekst de siste ti årene kommet fra sentralt avtalte lønnstillegg og resten fra lønnsglidning. Fra og med 2016 er det blitt inngått to hovedtariffavtaler i staten. Begge har en sentralt fastsatt ramme som følger frontfagsnormen. Fordelingen mellom sentralt fastsatte og lokale tillegg er forskjellig i de to avtalene. Endringer i sammensetningen av sysselsettingen kan påvirke lønnsglidningen i alle tariffområder.

Figur 5.2 Det sentrale bidraget til lønnsveksten fra 2008 til 2017 (gjennomsnitt per år)¹

¹ Tallene i figur 5.2 er framkommet ved at den totale lønnsveksten mellom de årlige tellingspunktene for lønnsstatistikken er dekomponert i tariff tillegg og lønns glidning. Det som ikke er fastsatt sentralt, består i hovedsak av lokal lønnsdannelse, men også endringer i gjennomsnittlig lønnsnivå som følge av bl.a. endringer i sammensetningen av sysselsettingen (strukturendringer) er med.

² Tallet for industriefunksjonærer er anslaget i NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

³ For finanstjenester medførte langt lavere bonusutbetalinger i 2009 enn året før at lønnsveksten (målt fra 1. september 2008 til 1. september i 2009) ble negativ. Dette året er veksten i avtalt lønn (eksklusive bonus og uregelmessige tillegg) lagt til grunn. I de andre årene er bonus og uregelmessige tillegg med.

⁴ Perioden 2007-2016.

Kilder: Beregningsutvalget, Statistisk sentralbyrå og NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

5.3.2 Tariffavtalenes varighet

Tariffavtalenes varighet avtales mellom partene og har i Norge i all hovedsak vært toårige, som regel med adgang til å forhandle om egen lønnsjustering for annet avtaleår (mellomoppgjør). Avtalene utløper normalt om våren. I NHO, Virke og i Spekter med unntak av helseforetakene, utløper de fleste tariffavtalene 31. mars. I de øvrige tariffområder er utløp gjerne tidligst 30. april. Mekanismene for revisjon av tariffavtaler er nøye regulert i partenes avtaleverk og i lovgivingen. Arbeidstvistloven inneholder bestemmelser om hvem som kan inngå tariffavtaler og hvordan de reforhandles. Arbeidstvistloven dekker hele arbeidslivet, bortsett fra staten. I staten

gjelder tjenestetvistloven, som i hovedsak bygger på de samme prinsippene som arbeidstvistloven, men som er tilpasset særlige forhold i staten.

5.3.3 Tariffavtaledekning

Tabell 5.3 viser hvor stor andel av alle lønnstakere som er henholdsvis ansatt i en bedrift som er medlem av en arbeidsgiverorganisasjon, og andelen som er ansatt i en medlemsvirksomhet som i tillegg har tariffavtale, samlet og fordelt på organisasjoner. Andelen lønnstakere som jobber i en organisert virksomhet har økt med 10 prosentpoeng på ti år, mens veksten i andelen som jobber i en bedrift med tariffavtale har vært litt mindre.

Tabell 5.3 Ansatte¹ i staten og i medlemsvirksomheter i arbeidsgiverorganisasjoner som andel av alle lønnstakere³ (prosent)

	Alle medlemsvirksomheter		Virksomheter med tariffavtale	
	2007	2017	2007	2017
Næringslivets Hovedorganisasjon	22	29	17	22
Kommunesektoren ²	18	19	18	19
Hovedorganisasjonen Virke	7	10	4	4
Arbeidsgiverforeningen Spekter	8	9	8	9
Staten som arbeidsgiver	6	6	6	6
Øvrige organisasjoner (Norges Rederiforbund, Finans Norge m.fl.)	9	8	7	6
Sum	71	81	59	66

⁵ Andelen deltidsansatte varierer mellom organisasjonene/virksomhetene. Det er mange deltidsansatte i kommunene, Virke-området og i helseforetakene. Stillingsandel eller deltidsbrøk kan også variere mellom områdene. Regnet i årsverk kan forholdet mellom sysselsettingen i de ulike områdene endres.

⁶ Omfatter ansatte i kommunene inklusive Oslo kommune, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

⁷ Her er benyttet antall lønnstakere som gjennomsnitt for året ifølge AKU. Samme tall er benyttet ved beregning av organisasjonsgraden for arbeidstakere, jf. avsnitt 5.1.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tariffavtalene omfatter flere enn de arbeidstakerne som er organiserte. Det skyldes bl.a. at arbeidsgivere som er tariffbundet gjennom avtale- og rettspraksis, forpliktes å legge til grunn tariffavtalens vilkår også for ansatte i bedriften som ikke er organisert, hvis de faller inn under tariffavtalens virkeområde. Tariffavtaledekning kan måles ved hjelp av spørreundersøkelser som SSBs Arbeidskraftundersøkelse (AKU). Her spørres arbeidstakere om deres lønns- og arbeidsforhold fastsettes ved tariffavtale, ved individuell avtale eller om de ikke har noen avtale. En kan dermed se hvordan tariffavtaledekningen varierer mellom bransjer og grupper av arbeidstakere. Basert på AKU har Nergaard (2018) beregnet tariffavtaledekningen i privat sektor til om lag 52 prosent i 2017. Dette er lavere enn i undersøkelser tidligere på 2000-tallet. Tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere beregnes til 69 prosent i 2017, der det antas full avtaledekning i offentlig sektor. Med utgangspunkt i registertall blir tariffavtaledekningen i privat sektor i 2017 om lag lik som målt ved AKU, og det er ingen nedgang i dataperioden (2004-2017).

Andelen arbeidstakere som i spørreundersøkelser oppgir at deres lønn fastsettes gjennom tariffavtale, har vært høyere enn det en kan forvente ut fra registerbaserte kilder. Noe av dette

kan trolig forklares ved misforståelser eller manglende kunnskap, og ved at lønssatsene i tariffavtalene benyttes i bedrifter som ikke formelt er bundet av disse avtalene (frivillig tilslutning). Det er vanskelig å vite hvor stort omfang dette har, men det antas at det særlig gjelder mindre virksomheter. I tillegg bidrar allmenngjøring i noen bransjer til å gjøre enkelte av tariffavtalens bestemmelser gjeldende for flere. Det er anslått at om lag 10 prosent av lønnsstakerne i privat sektor jobber innen allmenngjorte områder i virksomheter uten tariffavtale, se avsnitt 5.4.

Tabell 5.4 Andelen arbeidstakere med tariffavtale¹ etter bransje/ sektor og bedriftsstørrelse. Privat sektor. Gjennomsnitt av 4. kvartal 2016 og 2017. Prosent

	Prosent
Privat undervisning, helse og sosial omsorg	73
Transport og lagring	70
Industri, olje, bergverk	60
Detaljhandel ²	59
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	58
Overnattings- og serveringsvirksomhet ²	50
Bygg, anlegg, el. og kraft	50
Kultur og annen tjenesteyting	47
Forretningsmessig tjenesteyting og fast eiendom	47
Engroshandel	39
Informasjon og kommunikasjon	34
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	33
Bedriftsstørrelse	
1–5 ansatte	31
6–9 ansatte	48
10–19 ansatte	52
20–49 ansatte	57
50–99 ansatte	56
100–199 ansatte	57
Over 200 ansatte	63

¹ Andel som oppgir i AKU at lønns- og arbeidsvilkår helt eller delvis er regulert av en tariffavtale eller overenskomst. Gruppen "vet ikke" er antatt å fordele seg forholdsmessig som øvrige på med/uten tariffavtale. Med dette øker andelen med tariffavtale fra 51 til 53 prosent for 2016 og 2017 under ett.

² Det er særlig usikkerhet knyttet til disse tallene, som trolig er for høye. Registerbaserte tall gir lavere andel. Kilde: Nergaard (2018)..

Tabell 5.4 viser andelen arbeidstakere i ulike bransjer og sektorer som omfattes av tariffavtaler, og at tariffavtaledekningen øker med bedriftsstørrelsen. Det framgår at tariffavtaledekningen er lavest i næringene faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, engroshandel og i informasjon og kommunikasjon. Tallene er basert på en utvalgsundersøkelse og de er derfor beheftet med usikkerhet. Det kan dessuten være store forskjeller innenfor enkelte bransjer. I transport er for eksempel tariffavtaledekningen høy innen buss, men lav innen langtransport med gods. Ifølge Fafo er andelen ansatte innen detaljhandel og overnattings- og serveringsvirksomhet som oppgir at deres lønns- og arbeidsforhold fastsettes av tariffavtale, langt større enn det som registerbaserte tall viser. Dette sier noe om «hvordan tariffavtalene også former lønnsbetingelser for arbeidstakere i virksomheter som ikke er tariffbundne, men der landsdekkende avtaler blir brukt som mal for lønnsnivået.» (Nergaard 2018).

5.4 Allmenngjøring

Lov om allmenngjøring av tariffavtaler mv. (allmenngjøringsloven) trådte i kraft samtidig med EØS-avtalen 1. januar 1994. Lovens formål er å sikre utenlandske arbeidstakere lønns- og arbeidsvilkår som er likeverdige med de vilkår norske arbeidstakere har, og å hindre konkurransevridning til ulempe for det norske arbeidsmarkedet.

Loven åpner for at en uavhengig nemnd med deltakelse fra partene, Tariffnemnda, etter krav fra en arbeidstaker- eller arbeidsgiverorganisasjon kan fastsette at en landsomfattende tariffavtale helt eller delvis skal gjelde alle arbeidstakere i et fag eller et geografisk område, enten de er organiserte eller ikke og både for norske og utenlandske arbeidstakere. Det er i hovedsak overenskomstenes minstelønnssetninger som er blitt allmenngjort, men også bl.a. bestemmelser om arbeidstid og overtid, og om kompensasjon for reise, kost og losji. Allmenngjøring innebærer således at det settes et gulv for hvor lavt arbeidstakere i den aktuelle bransjen kan lønnes.

I oktober 2016 åpnet ESA formell sak mot Norge med anførsel om at bestemmelsene i de norske allmenngjøringsforskriftene om krav til dekning av utgifter til reise, kost og losji, ikke er forenelige med EØS-avtalen og utsendingsdirektivet. Saken bygger på en klage fra NHO, som ble fremsatt i kjølvannet av Høyesteretts dom i den såkalte Verftssaken (Rt. 2013 s. 258). Høyesterett konkluderte i denne dommen med at reglene om reise, kost og losji i allmenngjøringsforskriften for skips- og verftsindustrien var i samsvar med EØS-retten. Arbeids- og sosialdepartementet har hatt løpende dialog med både ESA og partene i arbeidslivet med sikte på å finne en løsning som ivaretar de ulike hensynene i saken. I oktober 2018 fattet Tariffnemnda vedtak om å videreføre allmenngjøring av reglene om utgiftsdekning for reise, kost og losji i de berørte bransjene (verft, bygg, renhold, elektro). Bestemmelsen om reise, kost og losji ble imidlertid justert med sikte på at kravet om utgiftsdekning bare skal gjelde for reiser internt i Norge. I begrunnelsen viser Tariffnemnda blant annet til endringene som nylig er vedtatt i utsendingsdirektivet. Med dette er rettstilstanden endret. 19. desember 2018 besluttet ESA å lukke saken mot Norge. ESA har konkludert med at de endrede allmenngjøringsforskriftene er forenelige med EØS-retten. Tariffnemndas vedtak om allmenngjøring fastsettes i forskrift og gjelder for alle arbeidstakere som utfører arbeid av den art forskriften omfatter. Forskriftens lønns- og arbeidsvilkår vil således gjelde som ufravikelige minstevilkår i alle bedrifter med arbeidsforhold som omfattes av den aktuelle allmenngjøringsforskriften. Dersom arbeidstakerne allerede er bundet av en tariffavtale, vil denne avtalens vilkår bare måtte vike i den grad vilkårene som følger av allmenngjøringsforskriften samlet sett er gunstigere for arbeidstakerne.

Tariffnemnda vedtok høsten 2018 forlengelse av allmenngjøring av samtlige gjeldende forskrifter. For tiden gjelder følgende forskrifter fra Tariffnemnda³⁷, jf. boks 5.1:

- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for jordbruks- og gartnerinæringene
- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for byggeplasser i Norge
- Forskrift om delvis allmenngjøring av Industriooverenskomsten for skips- og verftsindustrien
- Forskrift allmenngjøring av tariffavtale for renholdsbedrifter
- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for fiskeindustribedrifter
- Forskrift om allmenngjøring av Landsoverenskomsten for elektrofagene
- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtaler for godstransport på vei

---

³⁷ Se Tariffnemndas nettsider: <http://www.nemndene.no/tariffnemnda/>

- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtaler for persontransport med turbil
- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for overnattings-, serverings- og cateringvirksomheter

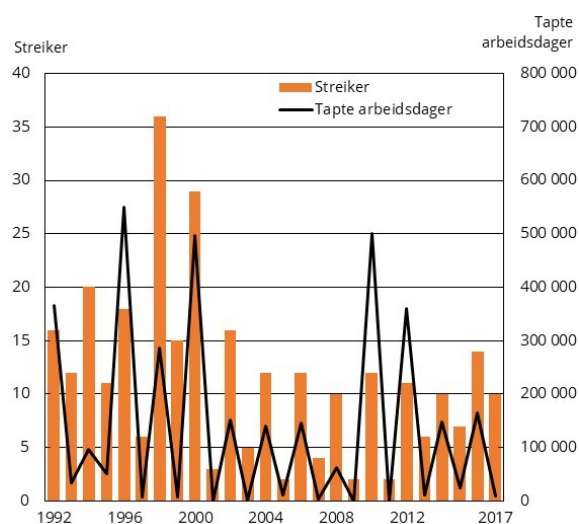
Arbeidstilsynet³⁸ fører tilsyn med at lønns- og arbeidsvilkår som følger av vedtak om allmenngjøring blir overholdt.

Nergaard (2018) anslår, på bakgrunn av data for 2013 og allmenngjorte områder i 2018, at om lag 10 prosent av lønnstakerne i privat sektor omfattes av allmenngjorte satser, ved at de jobber innen allmenngjorte områder i virksomheter uten tariffavtale i 2018 (estimatert til om lag 200 000 personer i 2013). Av disse jobber flertallet innen bygg og elektroinstallasjon, og overnatting og servering. Anslaget er omtrentlig, og fanger ikke opp innleide arbeidstakere.

5.5 Arbeidskonflikter

Figur 5.3 viser antall streiker og tapte arbeidsdager som følge av streik i perioden 1992–2017. Antall tapte dager varierer mye mellom år. I perioden 2000–2009 sto konfliktene i 2000 (bl.a. konflikt mellom LO og NHO der fullføring av den femte ferieuken var ett av elementene) for opp mot halvparten av de tapte arbeidsdagene. Videre på 2000-tallet var det relativt mange tapte dager og involverte arbeidstakere som følge av streiker i 2010 og 2012. Det var relativt omfattende streiker i kommunal sektor i 2010 og 2012, og i staten i 2012. Disse streikene involverte alle eller nesten alle organisasjonene. I 2010 var det også omfattende konflikter i byggevirksomheten. I 2016 ble det registrert 14 arbeidskonflikter med til sammen 165 800 tapte arbeidsdager, herav 92 700 i hotell- og restaurantvirksomhet. I 2017 var det 8 900 tapte arbeidsdager som følge av konflikt, hvorav 8 av 10 var innen helse- og sosialtjenester.

Antall konflikter og tapte arbeidsdager har samlet sett gått ned på 2000-tallet. Antall tapte arbeidsdager er klart høyere i år med hovedoppgjør enn i år med mellomoppgjør. Dette har i hovedsak sammenheng med at det i hovedoppgjør er flere konfliktpunkter. Det forhandles om både lønnstillegg og endringer i de øvrige bestemmelsene i tariffavtalene, mens det i mellomoppgjør (andre avtaleår) normalt forhandles kun om lønnstillegg.

Figur 5.3 Antall streiker og tapte arbeidsdager, 1992-2017

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

³⁸ Lønnsattsene i de allmenngjorte tariffavtalene framgår på Arbeidstilsynets hjemmeside: <http://www.arbeidstilsynet.no/fakta.html?tid=90849>

Boks 5.1 Gjeldende forskrifter om allmenngjøring av tariffavtaler

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for jordbruks- og gartnerinæringene

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Overenskomsten for jordbruks- og gartnerinæringene 2018–2020 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Mat og Drikke på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften omfatter jordbruks- og gartneriarbeid, hagesenter, planteskolearbeid og lager-/terminalarbeid, samt alle fag innenfor området landbruk, naturbruk og naturforvaltning som naturlig utføres innenfor næringen.

For ferie- og innhøstingshjelp er det vedtatt følgende minstelønnssetninger per time: for arbeidstakere under 18 år: 98,65 kroner, for arbeidstakere over 18 år og som er ansatt inntil 12 uker: 118,65 kroner, og for de over 18 år som er ansatt mellom 12–24 uker (3–6 måneder): 124,15 kroner. Arbeidstakere over 18 år som er ansatt mer enn 6 måneder skal ha lønn som ufaglært fast ansatt, der satsene er 138,55 kroner for ufaglærte arbeidstakere, og 108,15 kr for ansatte under 18 år. Fagarbeidere skal gis et tillegg på 11,75 kroner per time. I tillegg er det allmenngjort hellig- og helgedagstillegg.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for byggeplasser i Norge

Denne forskriften er fastsatt på grunnlag av Fellesoverenskomsten for byggfag (FOB) 2018–2020 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Byggenæringens Landsforening på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder for faglærte og ufaglærte arbeidstakere som utfører bygningsarbeid på byggeplasser. Minstelønnssetningene per time er 203,80 kroner for fagarbeidere, 183,10 kroner for ufaglærte uten bransjeerfaring, 191,00 kroner for ufaglærte med minst ett års bransjeerfaring og 122,90 kroner for arbeidstakere under 18 år.

Forskrift om delvis allmenngjøring av Industriooverenskomsten for skips- og verftsindustrien

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Industriooverenskomsten (VO-delen) 2018–2020 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Norsk Industri på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder fagarbeidere, spesialarbeidere og hjelpearbeidere som utfører produksjons-, montasje- og installasjonsarbeid i skips- og verftsindustrien. Minstelønnssetningene per time er 176,05 kroner for fagarbeidere, 168,03 kroner for spesialarbeidere og 160,10 kroner for hjelpearbeidere. Allmenngjorte tillegg for ulike typer skiftarbeid er om lag de samme satsene som gjelder i Industriooverenskomsten.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for renholdsbedrifter

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Overenskomst for Renholdsbedrifter 2018–2020 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Service og Handel den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Arbeidsmandsforbund på den annen side. Forskriften gjelder for private bedrifter som driver salg av renholdstjenester, og gjelder for ansatte i slike bedrifter som utfører renhold. Forskriften gjelder ikke for ansatte i bedrifter som er omfattet av tariffavtale inngått med fagforening med innstillingsrett. Forskriften innebærer at de berørte arbeidstakere skal minst ha en lønn per time på 180,43 kroner og arbeidstakere under 18 år minst 133,39 kroner. For arbeid mellom klokken 21.00 og 06.00 avtales lønnstillegg i hvert enkelt tilfelle. Lønnstillegget skal være minst 26 kroner per time.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for fiskeindustribedrifter

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Overenskomst for Fiskeindustribedrifter 2018–2020 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Sjømat Norge på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund på den annen side. Forskriften gjelder for fagarbeidere og produksjonsarbeidere med dertil hørende arbeidsoperasjoner, lagerarbeidere, transport, vakthold, rengjøring og kantine, håndverkere, reparatører, arbeidsledere, kontrollører, instruktører og kjølemaskinister/kuldemaskinister i fiskeindustribedrifter. Minstelønnsatsene per time er 192,20 kroner for fagarbeidere og 180,70 kroner for produksjonsarbeidere. Arbeidstakere under 18 år skal minst ha en lønn per time på 80 prosent av minstelønnsatsen. På arbeidsplasser med skiftarbeid er skifttilleggene allmenngjort.

Forskrift om delvis allmenngjøring av Landsoverenskomsten for elektrofagene

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Landsoverenskomsten for elektrofagene 2018–2020 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Nelfo på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og EL & IT Forbundet på den annen side. Forskriften gjelder for bedrifter som utfører installasjon, montasje og vedlikehold av elektriske anlegg for automatisering, data, telekommunikasjon o.l. Forskriften gjelder for arbeidstakere som utfører slikt arbeid i slike bedrifter. Forskriften gjelder ikke for petroleumsvirksomheten til havs. Minstelønnsatsene per time er 211,70 kroner for faglærte som utfører fagarbeid og 184,36 kroner for øvrige arbeidstakere. På arbeidsplasser med skiftarbeid er skifttilleggene for to- og treskiftsordninger allmenngjort.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtaler for godstransport på vei

Forskriften er fastsatt på grunnlag av de to likelydende avtalene Godsbilavtalen av 2018 mellom Norges Lastebileier-Forbund (NLF) og NLFs overenskomstbundne medlemsbedrifter på den ene side og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Yrkestrafikkforbundet på den annen side og Overenskomst for godstransport av 2018 mellom Norges Lastebileier-Forbund og NLFs overenskomstbundne medlemsbedrifter på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge/ Norsk Transportarbeiderforbund på den annen side. Forskriften gjelder for arbeidstakere som utfører godstransport på vei med kjøretøy med totalvekt over 3,5 tonn. Forskriften gjelder også *kabotasjekjøring*, det vil si transportoppdrag mellom steder i Norge som etterfølger en grensekryssende transport til Norge, og *kombinert transport*, det vil si transport på vei i Norge som starter eller slutter med en grensekryssende transport på jernbane eller skip. Forskriften gjelder ikke grensekryssende transportvirksomhet (internasjonal transport) ut over dette. For arbeidstakere i bedrifter som er etablert utenfor Norge gjelder forskriften bare i den utstrekning transporten er en tjenesteytelse etter arbeidsmiljøloven § 1-7 (*utsendt arbeidstaker*). Forskriften gjelder ikke ved transport av virksomhetens egne varer. Minstelønnsatsen per time er på 171,45 kroner. Ved transportoppdrag med planlagt overnatting, skal diett utbetales i henhold til det norske myndigheter til enhver tid godkjenner som skattefri diett. Det utbetales 1/3 diettsats per påbegynt 8. time.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtaler for persontransport med turbil

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Bussbransjeavtalen av 2018 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Transport på den ene side og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Yrkestrafikkforbundet på den annen side og Bussbransjeavtalen 2018–2020 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Transport på den ene side og

Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Transportarbeiderforbund på den annen side. Forskriften gjelder for arbeidstakere i bedrifter som utfører persontransport med turvogn eller buss når transporten ikke krever tildeling av løyve ved konkurranse etter yrkestransportlova § 8. Forskriften gjelder også kabotasjekjøring, det vil si når en utenlandsk transportvirksomhet driver midlertidig turbiltransport med på- og/eller avstigning i Norge. Forskriften gjelder ikke grensekryssende transportvirksomhet (internasjonal transport) ut over dette. For arbeidstakere i bedrifter som er etablert utenfor Norge gjelder forskriften bare i den utstrekning transporten er en tjenesteytelse etter arbeidsmiljøloven § 1-7 (*utsendt arbeidstaker*). Minstelønnsatsen per time er på 155,87 kroner.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for overnattings-, serverings- og cateringvirksomheter

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Riksavtalen 2018–2020 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Reiseliv på den ene siden og LO og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder for ansatte innenfor overnattingsvirksomhet, serveringsvirksomhet, cateringvirksomhet og lignende på land, med unntak av ansatte som faller inn under Landforpleiningsavtalen og ansatte som organisasjonsmessig hører inn under avtaleområdet til FLT/LO. Begynnerlønn for arbeidstakere over 20 år/etter 4 md. praksis over 18 år er minst kr 161,87 per time. Unge arbeidstakere i kategoriene 16, 17 og 18 år skal ha en lønn per time på minst henholdsvis kr 105,83, 115,33 og 129,59. Det er fastsatt egne satser for fratrukk i lønn for innkvartering i bedriften.

Tabell 5.5 Store tariffavtaler etter næring/sektor

Næring/sektor	Tariffavtale	Forbund/forening	Arbeidsgiver-organisasjon	Forhandlingsnivå og omfang	Lønnsdannelse	Omtrentlig antall ansatte som omfattes i 2018
Industrien	Industrioverenskomsten ¹	LO/Fellesforbundet	NHO/Norsk Industri	Forbundsvist, arbeidere	Minstelønn	34 000
Bygg- og anleggsvirksomhet	Fellesoverenskomsten for byggfag	LO/Fellesforbundet	NHO/Byggenæringens Landsforening	Forbundsvist, arbeidere	Minstelønn	38 000
Varehandel	Landsoverenskomsten med bransjeavtaler	Handel og Kontor	Virke	Forbundsvist, funksjonærer	Minstelønn	63 000
Samferdsel	Overenskomst for Posten	LO Stat	Spekter	Sentralt mellom LO Stat og Spekter. Lokalt mellom forbundene og ledelsen.	Minstelønn	10 000
	Bussbransjeavtalen	LO/NTF og YS/YTF	NHO/NHO Transport	Forbundsvist, arbeidere	Normallønn	9 000
	Bussbransjeavtalen	LO Stat/YS Spekter	Spekter	Sentralt, forbundsvist	Normallønn	4 500
Hotell- og restaurantvirksomhet	Riksavtalen for hotell- og restaurant	LO/Fellesforbundet	NHO/NHO Reiseliv	Forbundsvist, arbeidere	Minstelønn	30 000
Finanstjenester	Sentralavtalen for finansnæringen	Finansforbundet	Finans Norge	Sentralt, vertikalt	Minstelønn	29 000
Staten	Hovedtariffavtalene i staten	Hovedsammenslutningene i staten	KMD	Sentralt, vertikalt	Normallønn	153 000

Næring/sector	Tariffavtale	Forbund/forening	Arbeidsgiver-organisasjon	Forhandlingsnivå og omfang	Lønnsdannelse	Omtrentlig antall ansatte som omfattes i 2018
Kommuner og fylkeskommuner, ekskl. Oslo kommune	Hovedtariffavtalen, kap 4 (stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse)	Forhandlings-sammenslutninger i KS-området	KS	Sentralt, vertikalt	Minstelønn	391 000
	Hovedtariffavtalen, kap 3 og 5 (stillinger med lokal lønnsdannelse)			Lokalt. Ledere og akademikere	Uten lønnssetser	51 000
De statlig eide helseforetakene	Overenskomst for Norsk Sykepleierforbund	Norsk Sykepleierforbund	Spekter	Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	40 000
	Overenskomst for LO-forbund	Forbundene i LO Stat		Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	24 000
	Overenskomst for YS-forbund	Forbundene i YS Spekter		Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	9 000
	Overenskomst Akademikerne – Helse	Foreningene i Akademikerne – Helse		Sentralt, forbundsvist og lokalt	Normallønn/ minstelønn/ uten lønnssetser	22 000
	Overenskomst øvrige akademikerforbund Helse	Foreningene i SAN		Forbundsvist og lokalt	Uten sentrale lønnssetser	9 000
NHO-området	Hovedavtalen Tekna	Tekna, Akademikerne	NHO/tilsluttede landsforeninger	Lokalt, funksjonærer	Uten lønnssetser	19 000
NHO-området	Overenskomst NITO	NITO	NHO/tilsluttede landsforeninger	Lokalt, funksjonærer	Uten lønnssetser	18 000

¹ Om lag 2 500 av de som er omfattet av Industriooverenskomsten, er ansatte i byggebedrifter.

Kilde: Beregningsutvalget.

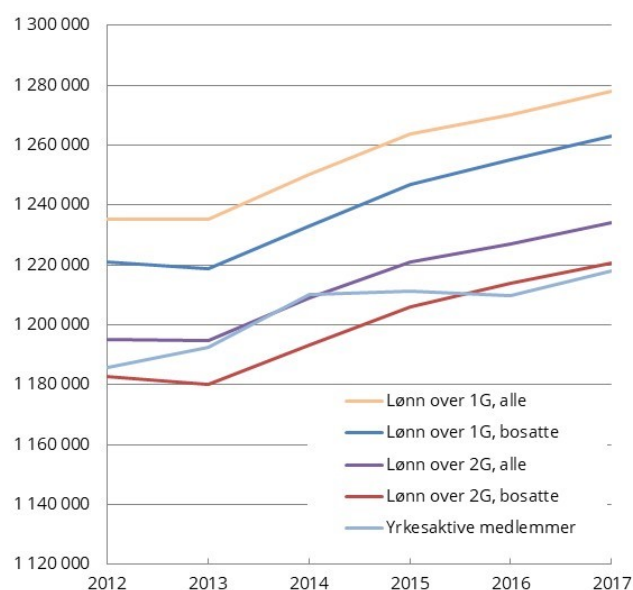

Boks 5.2 Organisasjonsgrad basert på opplysninger fra skattemeldingen

Estimater på organisasjonsgraden bygger oftest på medlemstall fra fagforeninger og spørreundersøkelser. En alternativ kilde til informasjon om fagorganisering er skattemeldingen. Personer med fagforeningsfradrag i skattemeldingen kan anses å være medlem av en fagforening. Dette vil omfatte både yrkesaktive lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med lønnsinntekt, arbeidsledige, studenter, pensjonister og andre grupper. Dette innebærer en videre avgrensning enn i materialet fra Fafo omtalt i avsnitt 5.1, som skal gjelde yrkesaktive lønnstakere.

Figur 5.5 viser antall personer med fagforeningsfradrag. Vi er her interessert i et estimat på antall yrkesaktive medlemmer, og har derfor avgrenset populasjonen til personer i alderen 20-66 år med lønnsinntekt over et gitt nivå det enkelte år. Det er ikke opplagt hvordan en bør avgrense populasjonen, og i figuren er det anvendt to alternative kriterier for lønnsnivå, henholdsvis 1 G og 2 G.¹ Dette gjøres for både alle personer og for personer som er bosatt i Norge. I figuren er antall yrkesaktive medlemmer basert på medlemstall også lagt inn. Begge statistikkilder viser vekst i antallet i perioden.

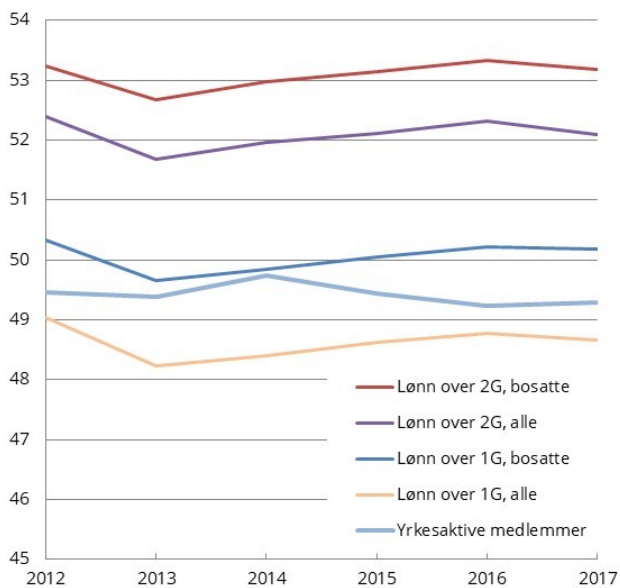
Figur 5.6 viser andelen personer med fagforeningsfradrag, sammen med organisasjonsgraden målt ved andel yrkesaktive medlemmer. Avgrensningene med krav om lønn over 1 G gir andeler om lag på nivå med organisasjonsgraden basert på medlemstall.

Figur 5.5 Antall personer med fagforeningsfradrag med alternative avgrensninger¹, samt yrkesaktive medlemmer².

¹ Personer i alderen 20-66 år med skatteforhold og lønn over 1 eller 2 G, henholdsvis bosatte i Norge og alle. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

² Medlemmer av arbeidstakerorganisasjoner som er yrkesaktive lønnstakere. Kilde: Fafo.

Figur 5.6 Personer med fagforeningsfradrag i prosent av alle med skatteforhold og lønn¹, samt andel yrkesaktive medlemmer²

¹ Personer i alderen 20-66 år med fradrag for fagforeningskontingent og lønnsinntekt det enkelte året i prosent av alle med skatteforhold. Personer med lønn over 1 eller 2 G, henholdsvis bosatte i Norge og alle. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

² Medlemmer av arbeidstakerorganisasjoner som er yrkesaktive lønnstakere, som andel av alle lønnstakere. Kilde: Fafo.

¹ Tabell 4.2 i vedlegg 4 viser utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden (G).

Vedlegg 6.

6 Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

Driftsresultatet for fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer³⁹ samlet var nesten 31 milliarder kroner i 2018, mot 46 milliarder i 2017. Det var lavere driftsresultat i leverandørvirksomhet som bidro til nedgangen. *Ressursbaserte næringer* hadde et driftsresultat på nærmere 49 milliarder kroner i 2018, om lag som året før og litt høyere enn i 2016.

Leverandørvirksomhet hadde et negativt driftsresultat på nærmere 22 milliarder i 2018. Også i 2017 viste de foreløpige tallene et negativt driftsresultat. Driftsresultatet i 2018 trekkes i hovedsak ned av tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass, som hadde et negativt driftsresultat på 23 milliarder kroner, mot et negativt driftsresultat på 16 milliarder kroner året før.

Ikke-stedbundne næringer hadde et driftsresultat på om lag 5 milliarder kroner i 2018 mot 11 milliarder i 2017. Reduksjonen skyldes hovedsakelig dårligere driftsresultat i oljeraffinering, og produksjon av maskiner og metallvarer.

Tabell 6.1 Driftsresultat fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer. Milliarder kroner

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer:	42,1	59,3	50,4	40,0	49,1	53,7	55,6	57,3	45,9	31,4
Ressursbaserte næringer	8,8	25,8	21,3	15,3	20,6	27,8	30,6	45,3	49,4	48,6
Leverandørvirksomhet	13,7	13,5	10,2	7,1	11,3	7,7	6,7	0,9	-15,0	-22,1
Ikke-stedbundne næringer	19,7	20,0	19,0	17,7	17,2	18,2	18,3	11,2	11,5	4,9

* Foreløpige tall.

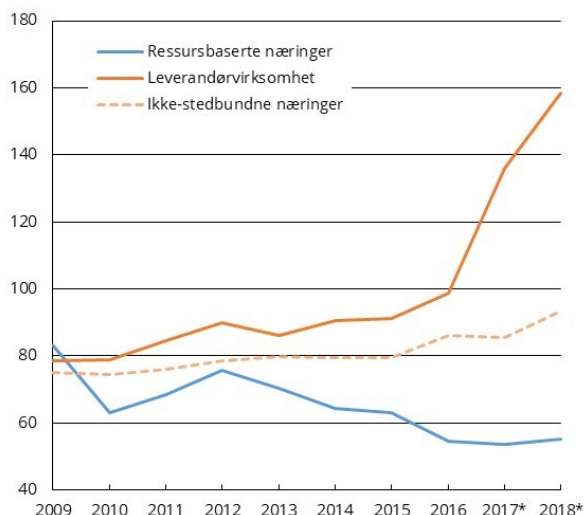
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnskostnadsandelen i fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer er illustrert i figur 6.1. *Ressursbaserte næringer* hadde en oppgang i lønnskostnadsandelen fra 54 prosent i 2017 til 55 prosent i 2018. Lønnskostnadsandelen har falt hvert år siden 2012 da andelen var på 76 prosent. Det var økning i driftsresultatet i produksjon av metaller som bidro mest til at lønnskostnadsandelen gikk ned. Ellers er lønnskostnadsandelen samlet for ressursbaserte næringer relativt sett lav fordi området omfatter fiske, akvakultur og skogbruk som i stor grad består av selvstendig næringsdrivende.

Lønnskostnadsandelen i *leverandørvirksomhet* økte fra 99 prosent 2016 til 136 prosent i 2017. Foreløpige tall for 2018 viser ytterligere økning til 158 prosent. De siste 5 årene har den gjennomsnittlige lønnskostnadsandel vært 115 prosent. Den høye lønnskostnadsandelen i 2017 og 2018 skyldes et stort negativt driftsresultat i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass.

Lønnskostnadsandelen i *ikke-stedbundne næringer* økte fra 86 prosent i 2017 til 93 prosent i 2018. Gjennomsnittet i femårsperioden 2014-2018 var 85 prosent. Med unntak av tekstil-, beklednings- og lærvarerindustri økte lønnskostnadsandelen i alle næringsgruppene i aggregatet.

³⁹ Jf. NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi. Se definisjon i boks 6.1.

Figur 6.1 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt, fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Industri

Fastlandbasert konkurranseutsatt industri hadde et driftsresultat på 17 milliarder kroner i 2018, mot 27 milliarder i 2017, jf. tabell 6.2. Driftsresultatet i ressursbaserte industrinæringer lå i 2018 på 11 milliarder kroner, mot 14 milliarder i 2017. Produksjon av næringsmidler og trelast hadde lavere driftsresultat i 2018 enn i 2017. De øvrige næringsområdene i aggregatet hadde et noe høyere driftsresultat i 2018 enn året før. Driftsresultatet i leverandøriindustri falt noe hovedsakelig som følge av negativt driftsresultat i reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr. Ikke-stedbunden industri er det samme aggregatet som ikke-stedbundne næringer. Driftsresultatet for disse næringene samlet var 5 milliarder i 2018 mot 12 milliarder i 2017.

Tabell 6.2 Driftsresultat fastlandbasert konkurranseutsatt industri. Milliarder kroner

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
Fastlandsbaserte konkurranseutsatte industri	18,1	28,0	24,5	23,4	22,4	26,7	28,1	21,7	27,1	17,3
Ressursbaserte industrinæringer	-3,3	5,0	3,1	3,0	1,5	6,3	8,8	8,6	14,3	11,4
Leverandørvirksomhet industri	1,8	3,1	2,4	2,8	3,7	2,2	0,9	1,9	1,4	0,9
Ikke-stedbundne industrinæringer	19,7	20,0	19,0	17,7	17,2	18,2	18,3	11,2	11,5	4,9

*Foreløpige tall.

¹ Fastlandbasert konkurranseutsatt industri omfatter alle industrinæringer utenom næringen *Trykking og reproduksjon av innspilte opptak*. For oversikt over næringene i aggregatet, se boks 6.1.

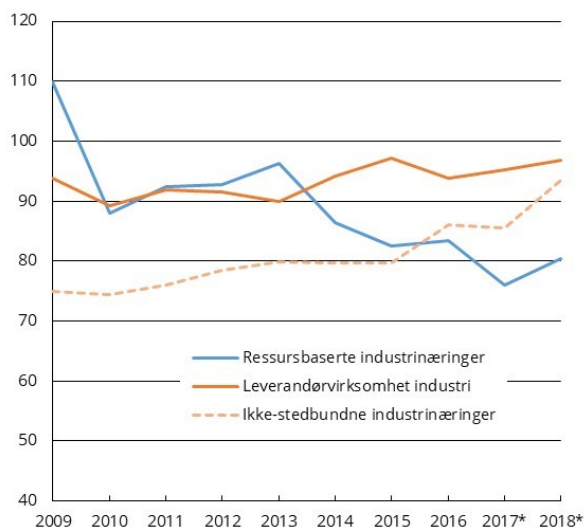
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.2 viser lønnskostnadsandelen til fastlandbasert konkurranseutsatt industri.

Lønnskostnadsandelen i ressursbaserte industrinæringer lå på 81 prosent i 2018, opp fra 76 prosent i 2017. Gjennomsnittet for 2014-2018 var 82 prosent. Lønnskostnadsandelen i produksjon av næringsmidler økte med 6 prosentpoeng mellom 2017 og 2018.

Industrigruppene i leverandørvirksomhet hadde en lønnskostnadsandel på 97 prosent i 2018, mot 95 prosent i 2017. Gjennomsnittet de 5 siste årene, fra 2014 til 2018, var 95 prosent. Lønnskostnadsandelen

økte i reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, mens den falt i verftsindustri og annen transportmiddelindustri.

Figur 6.2 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt for fastlandsbasert konkurranseutsatt industri

*Foreløpige tall.

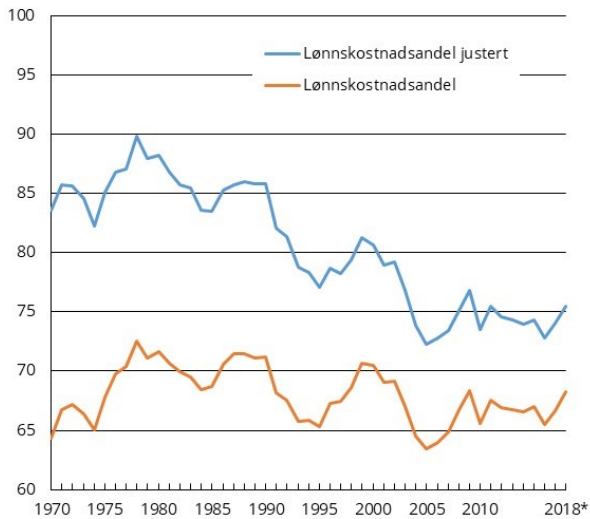
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnskostnadsandeler med og uten selvstendiges arbeidsinntekt

Lønnskostnadsandelene som presenteres i TBU-rapporten (kapittel 6 og tidligere i dette vedlegget) viser arbeidstakernes lønnskostnader regnet som andel av faktorinntekt (summen av driftsresultat og lønnskostnader). Faktorinntekten er altså den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. De selvstendiges avlønning av arbeidsinnsats er en del av driftsresultatet og regnes ikke som lønnskostnad.

I figurene 6.3 og 6.4 sammenliknes de tradisjonelle lønnskostnadsandelene med andeler der selvstendiges arbeidsinnsats er lagt til lønnskostnadene, henholdsvis for markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge og industri (1970-2018). De selvstendiges arbeidsinntekt er avregnet til gjennomsnittlig lønnsnivå i de respektive områdene.

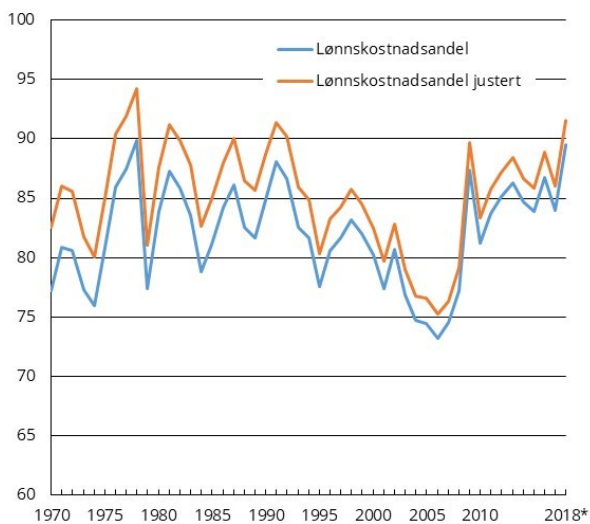
Figurene viser at lønnskostnadsandelen, inklusive selvstendiges anslåtte lønnskostnader, for Fastlands-Norge har nærmet seg tradisjonell lønnskostnadsandel over tid. I 1970 lå den 19 prosentpoeng over, men falt gradvis fram til 2012 da det var 8 prosentpoeng over. Fra 2012 til 2018 har justert lønnskostnadsandel ligget stabilt rundt 7,4 prosentpoeng over. Denne utviklingen kan forklares med at i 1970 var 18 prosent av de sysselsatte såkalte selvstendig næringsdrivende, mens fra 2012 utgjør de selvstendige i underkant av 6 prosent. Reduksjonen i antall selvstendige har vært spesielt stor for primærnæringene, men antallet er også redusert i varehandel og industri. Tallene for industrien er regnet tilbake til 1970. Avviket mellom justert og tradisjonell lønnskostnadsandel har falt etter 1970 da avviket var 5,3 prosentpoeng til rundt 2 prosentpoeng fra 2000. Dette gjenspeiler at det relativt sett har blitt færre selvstendige i industrien.

Figur 6.3. Lønnskostnadsandeler og lønnskostnadsandeler inkludert selvstendiges arbeidsinntekt. Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge. 1970-2018

*Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.4. Lønnskostnadsandeler og lønnskostnadsandeler inkludert selvstendiges arbeidsinntekt. Industri. 1970-2018

*Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 6.1 Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

Konkurranseutsatte næringer er definert som næringer der summen av eksportandel av bruttoproduktet i næringen lagt sammen med importandel av konsum av produkter i næringen overstiger 50 prosent. De konkurranseutsatte næringene er inndelt i ressursbaserte næringer, leverandørvirksomhet og ikke-stedbundne næringer. Ressursbaserte næringer er definert ved at de er avhengige av naturressurser til produksjon, leverandørvirksomhet begrenset ved at de leverer mye til petroleumsvirksomhet innenlands og utenlands, og ikke-stedbundne næringer er konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengige av norske naturressurser. Inndelingen består av følgende næringer:

	Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer	Fastlandsbasert konkurranseutsatt industri
<i>Ressursbaserte næringer:</i>		
Utvinning av råolje og naturgass		
Bergverksdrift	X	
Fiske, fangst og akvakultur,	X	
Skogbruk	X	
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	X	X
Produksjon av metaller	X	X
Produksjon av papir og papirvarer	X	X
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	X	X
<i>Leverandørvirksomhet:</i>		
Rørtransport		
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	X	
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	X	X
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	X	X
<i>Ikke-stedbundne næringer:</i>		
Utenriks sjøfart		
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	X	X
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	X	X
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	X	X
Gummivare- og plastindustri,	X	X
mineralproduktindustri	X	X
Produksjon møbler og annen industriproduksjon		

Kilde: NOU 2013: 13. Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

Vedlegg 7.

7 Lønn og lønnskostnader

I dette vedlegget beskrives sammenhenger mellom enkelte begreper for lønn og lønnskostnader og utviklingen i disse, jf. omtale i Holden III-utvalgets utredning NOU 2013: 13.

Begreper

Årslønn i nasjonalregnskapet omfatter avtalt lønn med faste tillegg inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art, mens naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag ikke er inkludert. For en lønnstaker er dette lønnen en normalt vil motta i løpet av kalenderåret hvis det arbeides full tid uten fravær og betalt overtid. Se også definisjonen i vedlegg 2.

Lønn per årsverk omfatter alle lønnsutbetalinger til en arbeidstaker, også naturallønn, overtid, sluttvederlag og opsjoner knyttet til individuelle avtaler. Feriepenger føres til året de er påløpt.

Lønnskostnadene er summen av direkte og indirekte lønnskostnader. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, permisjoner mv. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver).

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 5, utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Antall utførte timeverk er fratrukket fravær som ferie, permisjon og sykefravær, men inkluderer overtid. Endringer i disse vil dermed påvirke timelønnskostnadene, men ikke årslønn slik den er definert. Endringer vil bestå av årlig variasjon i antall arbeidsdager, fravær og overtid, men også mer permanente endringer i arbeidstids- og feriebestemmelser. Arbeidsgivers bidrag til pensjonsordninger er i tillegg til arbeidstid, av størst betydning for forskjellen mellom lønn og lønnskostnad per utførte timeverk.

Nærmere om sammenhengen mellom timelønnskostnader og årslønn i alle næringer under ett

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenger

I tillegg vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Tabell 7.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom årlig vekst i årslønn og i lønnskostnader per utførte timeverk i Norge siden 2009. Færre virkedager i 2017 og 2018 løftet veksten i lønnskostnader per time med 0,8 prosentpoeng i 2017 og 0,4 prosentpoeng i 2018. Endringer i posten andre arbeidskraftkostnader trakk isolert sett ned avviket mellom veksten i årslønn og lønnskostnader per time i 2017 med 0,3 prosentpoeng, men hadde ingen effekt i 2018. Avviket mellom årlig vekst i årslønn og i lønnskostnader per utførte timeverk har vært størst når endringer i antall virkedager og andre arbeidskraftkostnader har trukket i samme retning. Tallene for 2017 og 2018 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier bygger på et foreløpig kildemateriale.

Tabell 7.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk for alle grupper. Bidrag i prosentpoeng.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
Lønnskostnader pr. time, prosent	4,9	2,6	4,3	4,7	5,1	3,0	2,6	1,1	2,9	3,1
Årslønn, prosent	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	1,7	2,3	2,8
Avvik i prosentpoeng ¹	0,7	-1,1	0,1	0,7	1,2	-0,1	-0,2	-0,6	0,6	0,2
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ² :										
- Antall virkedager	0,4	-0,4	0,0	0,4	0,8	-0,4	-0,4	-0,4	0,8	0,4
- Sykefravær	0,2	-0,2	-0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Overtid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Naturallønn	0,1	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,1	-0,1
- Andre arbeidskraftkostnader (inkl. strukturendringer)	0,0	-0,4	0,2	0,5	0,3	0,3	0,3	-0,2	-0,3	0,0
Memo: Antall virkedager	252	253	253	252	250	251	252	253	251	250

* Foreløpige tall

¹ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn påløpt årslønn.

² Flere virkedager bidrar til lavere timelønnskostnader sammenliknet med årslønn. Økt overtid og naturallønn bidrar motsatt. Økt sykefravær bidrar normalt også til å øke timelønnskostnadene relativt til årslønn. Avrunding betyr at summen av komponentene kan være forskjellig fra samlet avvik.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Sammenheng mellom lønn per årsverk og årslønn

Tabell 7.2 gir en sammenlikning av nivået på årslønn og lønn per årsverk (tidligere kalt lønn per normalårsverk) for enkelte næringer i privat sektor og offentlig forvaltning slik disse størrelsene er beregnet i nasjonalregnskapet. Også lønnskostnader per årsverk er angitt.

Offentlig forvaltning vil her bestå av statsforvaltningen og kommuneforvaltningen, dvs. offentlig administrasjon, offentlige utdanningsinstitusjoner, helseforetak mv. Nasjonalregnskapet avstemmes mot offentlig regnskaper (statlig og kommunal forvaltning). Dette kan gi en annen avgrensning enn i lønnsstatistikken, der offentlig forvaltning utelukkende er definert ut fra næringskoder og sektorkoder.

Når det gjelder lønn og lønnskostnader, er det viktig å være klar over at virksomhetene i staten, helseforetakene og i kommuneforvaltningen benytter litt forskjellige regnskapsprinsipper i regnskapsføringen. Dette slår tydeligst ut i føringen av pensjonskostnader. Nasjonalregnskapet utnytter regnskapsinformasjonen slik den kommer til uttrykk gjennom Statistisk sentralbyrås regnskaper for offentlig forvaltning. Flere virksomheter innenfor statsforvaltningen betaler ikke premie for sine ansatte til Statens pensjonskasse (SPK). For disse virksomhetene benyttes pensjonskostnader beregnet av SPK med utgangspunkt i karakteristika ved de ansatte og deres arbeidsforhold (alder, kjønn, ansiennitet, lønnsnivå mv). Frem til hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 2014 ble underskuddet i SPK inkludert i pensjonskostnadene.

Lønn per årsverk er lavere enn årslønn i offentlig forvaltning (tabell 7.2 og 7.3). Dette skyldes at summen av overtidslønn og naturallønn ikke er tilstrekkelig til å dekke opp for tapet av lønn knyttet til

sykefravær (utover arbeidsgiverperioden). Det er særlig det lave nivået på naturlønn i forvaltning som gir dette resultatet. I næringene i privat sektor er lønn per årsverk høyere enn årslønn. Forskjellen er størst i finansierings- og forsikringsvirksomhet, der lønn per årsverk var 11,0 prosent høyere enn årslønnen i 2018, og minst i overnattings- og serveringsvirksomhet med 0,9 prosent. I gjennomsnitt for alle næringer var lønn per årsverk 1,9 prosent høyere enn årslønnen.

Utviklingen i lønn og lønnskostnader

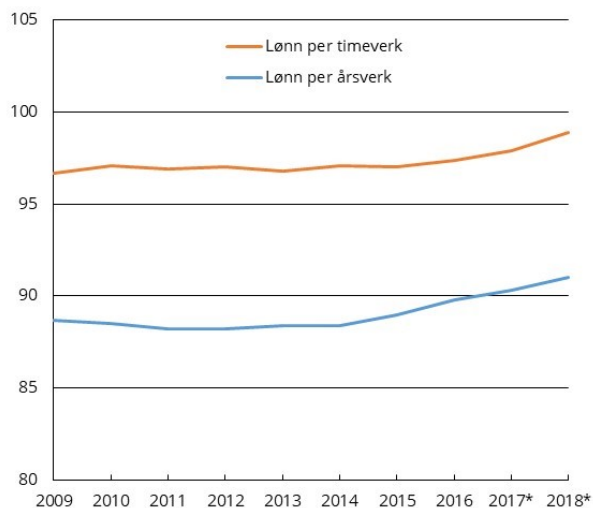
Nasjonalregnskapstallene for 2016 og 2017 er revidert siden NOU 2018: 8 Grunnlaget for inntektsoppkjørene 2018. Veksten i de ulike lønnsbegrepene er justert noe for enkelte næringer i privat sektor, mens det er små endringer i totaltallene og for offentlig forvaltning. Veksten i lønnskostnader per årsverk i industrien er justert ned med til sammen 0,8 prosentpoeng for 2016 og 2017 under ett. For varehandel mv. er veksten i årslønn justert opp med 0,8 prosentpoeng for samme periode, mens veksten i lønnskostnader ikke er endret. For finansierings- og forsikringsvirksomhet er årslønnsveksten justert ned med 0,8 prosentpoeng, mens veksten i lønnskostnader per årsverk er justert opp med 1,6 prosentpoeng.

Lønnskostnadene per årsverk i gjennomsnitt for alle grupper var 23 prosent høyere enn lønn per årsverk i 2018, jf. tabell 7.3. I industrien var forskjellen 19,3 prosent. Forskjellen mellom lønnskostnader og lønn har vært noe høyere i offentlig forvaltning og var 29,9 prosent i 2017, mot 28,3 prosent i 2009. Tabell 7.4 viser at den prosentvise årlige veksten i lønn og lønnskostnader har økt etter 2016.

I tabell 7.5 er lønnskostnadene per årsverk fordelt på lønn, arbeidsgiveravgift og pensjonskostnader mv. I gjennomsnitt utgjør lønnen rundt 81 prosent, arbeidsgiveravgiften vel 11 prosent og pensjonskostnader mv. resten. I industrien utgjorde lønnen 83,5 prosent og pensjonskostnadene mv. 5,2 prosent i 2017. I offentlig forvaltning utgjør lønnen om lag 77 prosent av samlede lønnskostnader og pensjonskostnader mv. om lag 12 prosent. Totalt, i industrien og i offentlig forvaltning var andelen til pensjonskostnader noe høyere i 2017 enn i begynnelsen av tiårsperioden, mens andelen har gått ned i varehandel mv.

I figur 7.1 sammenliknes lønn per årsverk i offentlig forvaltning med tilsvarende i industrien. Det er forskjell i antall utførte timer bak årsverkene i ulike næringer. Derfor viser figuren også det relative forholdet mellom lønn i offentlig forvaltning og i industrien når man regner per utførte timeverk. Lønn per årsverk i offentlig forvaltning relativt til industrien økte med 2,6 prosentpoeng fra 2014 til 2018, til 91,0 prosent. Lønn per timeverk i offentlig forvaltning utgjorde 98,9 prosent av lønn per timeverk i industrien i 2018.

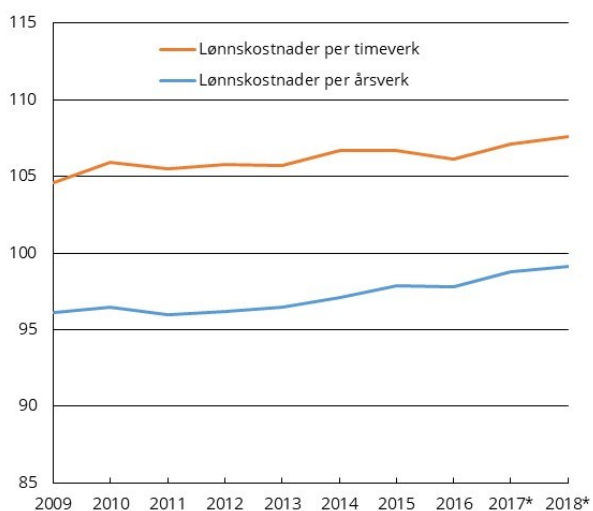
En tilsvarende sammenlikning av lønnskostnader per årsverk og per timeverk for offentlig forvaltning og industri er vist i figur 7.2. Over den tiårsperioden som figuren viser, har lønnskostnadene per årsverk i forvaltningen økt fra 96,1 prosent til 99,1 prosent av lønnskostnadene i industrien. Også lønnskostnader per timeverk har økt i offentlig forvaltning sammenliknet med industrien, og var 7,6 prosent høyere i offentlig forvaltning i 2018.

Figur 7.1 Lønn per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenliknet med lønn per årsverk og timeverk i industrien. Lønn per årsverk/timeverk i industrien =100

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.2 Lønnskostnad per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenliknet med lønnskostnad per årsverk og timeverk i industrien. Lønnskostnad per årsverk/timeverk i industrien =100

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.2 Lønnsnivå og lønnskostnader per årsverk. 1000 kroner

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
<i>Totalt</i>										
Årslønn	420,2	435,7	453,9	472,0	490,6	505,6	519,8	528,9	541,0	556,3
Lønn per årsverk ¹	425,3	442,3	461,4	480,8	500,6	515,3	529,3	537,2	550,6	566,8
Lønnskostnader per årsverk	521,3	540,1	564,5	591,2	616,7	636,6	654,3	662,7	678,1	698,6
<i>Industri</i>										
Årslønn	425,1	441,6	458,8	478,4	497,1	513,0	526,9	535,7	547,1	560,7
Lønn per årsverk ¹	445,4	466,3	486,5	507,4	525,8	542,7	556,6	564,5	576,2	590,5
Lønnskostnader per årsverk	527,8	548,1	574,1	601,6	625,2	647,1	664,2	675,1	687,4	704,5
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn	384,7	397,1	411,4	425,2	440,0	451,4	465,4	476,9	490,8	502,0
Lønn per årsverk ¹	386,3	401,9	417,5	431,5	449,3	460,2	474,4	485,7	500,5	512,1
Lønnskostnader per årsverk	463,5	481,1	497,9	517,0	538,2	549,4	564,7	577,7	592,9	609,3
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>										
Årslønn	414,4	424,2	439,2	453,6	469,4	482,5	496,2	507,7	520,7	534,9
Lønn per årsverk ¹	428,8	440,5	458,7	475,0	493,2	506,5	521,2	532,8	549,4	563,1
Lønnskostnader per årsverk	505,4	523,1	545,1	566,7	587,0	601,9	619,2	633,6	652,8	670,8
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>										
Årslønn	307,8	319,3	328,7	337,9	348,5	356,3	365,9	373,5	382,4	394,7
Lønn per årsverk ¹	306,7	320,3	330,6	341,0	352,9	360,8	370,7	374,5	383,6	398,4
Lønnskostnader per årsverk	356,7	373,5	386,4	399,5	413,1	422,1	432,6	436,5	445,6	464,0
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>										
Årslønn	572,4	610,8	651,2	656,0	692,7	725,4	752,8	775,1	792,6	817,1
Lønn per årsverk ¹	605,0	644,0	687,1	712,6	751,3	787,6	817,2	842,5	871,8	906,8
Lønnskostnader per årsverk	771,5	803,0	842,7	885,9	930,1	979,2	1013,2	1043,5	1080,4	1132,1
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn	407,8	424,0	441,4	460,6	477,8	494,0	509,5	521,3	534,9	551,3
Lønn per årsverk ¹	395,3	412,5	429,2	447,8	464,7	479,9	495,4	506,9	520,5	537,6
Lønnskostnader per årsverk	506,9	528,7	551,3	578,9	603,2	628,3	650,4	660,2	679,4	698,2
Lønnskostnader per årsverk inkludert premieavvik ²	513,0	532,5	556,4	579,4	609,7	627,8	655,6	657,1	679,3	-

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

² Omfatter såkalte premieavvik i kommunene. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.3 Forholdet mellom årslønn, lønn per årsverk¹ og lønnskostnader per årsverk

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
<i>Totalt</i>										
Årslønn (1000 kroner)	420,2	435,7	453,9	472,0	490,6	505,6	519,8	528,9	541,0	556,3
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	101,2	101,5	101,7	101,9	102,0	101,9	101,8	101,6	101,8	101,9
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	122,6	122,1	122,3	123,0	123,2	123,5	123,6	123,3	123,2	123,2
<i>Industri</i>										
Årslønn (1000 kroner)	425,1	441,6	458,8	478,4	497,1	513,0	526,9	535,7	547,1	560,7
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	104,8	105,6	106,0	106,1	105,8	105,8	105,6	105,4	105,3	105,3
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	118,5	117,5	118,0	118,5	118,9	119,2	119,3	119,6	119,3	119,3
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn (1000 kroner)	384,7	397,1	411,4	425,2	440,0	451,4	465,4	476,9	490,8	502,0
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	100,4	101,2	101,5	101,5	102,1	101,9	101,9	101,8	102,0	102,0
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	120,0	119,7	119,2	119,8	119,8	119,4	119,0	118,9	118,5	119,0
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>										
Årslønn (1000 kroner)	414,4	424,2	439,2	453,6	469,4	482,5	496,2	507,7	520,7	534,9
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	103,5	103,8	104,4	104,7	105,1	105,0	105,0	104,9	105,5	105,3
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	117,8	118,8	118,8	119,3	119,0	118,8	118,8	118,9	118,8	119,1
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>										
Årslønn (1000 kroner)	307,8	319,3	328,7	337,9	348,5	356,3	365,9	373,5	382,4	394,7
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	99,7	100,3	100,6	100,9	101,3	101,3	101,3	100,3	100,3	100,9
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	116,3	116,6	116,9	117,1	117,1	117,0	116,7	116,6	116,2	116,5
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>										
Årslønn (1000 kroner)	572,4	610,8	651,2	656,0	692,7	725,4	752,8	775,1	792,6	817,1
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	105,7	105,4	105,5	108,6	108,5	108,6	108,6	108,7	110,0	111,0
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	127,5	124,7	122,6	124,3	123,8	124,3	124,0	123,8	123,9	124,8
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn (1000 kroner)	407,8	424,0	441,4	460,6	477,8	494,0	509,5	521,3	534,9	551,3
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	96,9	97,3	97,2	97,2	97,2	97,1	97,2	97,2	97,3	97,5
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	128,3	128,2	128,4	129,3	129,8	130,9	131,3	130,2	130,5	129,9
Lønnskostnader per årsverk inkludert premieavvik ² /Lønn per årsverk *100	129,8	129,1	129,6	129,4	131,2	130,8	132,3	129,6	130,5	

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

² Omfatter såkalte premieavvik i kommunene. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.4 Gjennomsnittlig vekst i årslønn, lønn per årsverk og lønnskostnader per årsverk. Prosentvis vekst fra året før Merknad: ny kolonne med samlet vekst

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*	Gjennomsnitt ³
<i>Totalt</i>											
Årslønn	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	1,7	2,3	2,8	3,3
Lønn per årsverk ¹	3,6	4,0	4,3	4,2	4,1	2,9	2,7	1,5	2,5	2,9	3,3
Lønnskostnader per årsverk	3,5	3,6	4,5	4,7	4,3	3,2	2,8	1,3	2,3	3,0	3,3
<i>Industri</i>											
Årslønn	4,4	3,9	3,9	4,3	3,9	3,2	2,7	1,7	2,1	2,5	3,3
Lønn per årsverk ¹	4,7	4,7	4,3	4,3	3,6	3,2	2,6	1,4	2,1	2,5	3,3
Lønnskostnader per årsverk	2,6	3,9	4,7	4,8	3,9	3,5	2,7	1,6	1,8	2,5	3,2
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>											
Årslønn	3,2	3,2	3,6	3,4	3,5	2,6	3,1	2,5	2,9	2,3	3,0
Lønn per årsverk ¹	2,4	4,1	3,9	3,4	4,1	2,4	3,1	2,4	3,1	2,3	3,1
Lønnskostnader per årsverk	2,4	3,8	3,5	3,8	4,1	2,1	2,8	2,3	2,6	2,8	3,0
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>											
Årslønn	4,8	2,4	3,5	3,3	3,5	2,8	2,8	2,3	2,6	2,7	3,1
Lønn per årsverk ¹	3,0	2,7	4,1	3,6	3,8	2,7	2,9	2,2	3,1	2,5	3,1
Lønnskostnader per årsverk	2,6	3,5	4,2	4,0	3,6	2,5	2,9	2,3	3,0	2,7	3,1
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>											
Årslønn	3,6	3,7	3,0	2,8	3,1	2,2	2,7	2,1	2,4	3,2	2,9
Lønn per årsverk ¹	2,6	4,4	3,2	3,1	3,5	2,3	2,7	1,0	2,4	3,9	2,9
Lønnskostnader per årsverk	3,0	4,7	3,4	3,4	3,4	2,2	2,5	0,9	2,1	4,2	3,0
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>											
Årslønn	-0,5	6,7	6,6	0,7	5,6	4,7	3,8	3,0	2,3	3,1	3,6
Lønn per årsverk ¹	-0,4	6,4	6,7	3,7	5,4	4,8	3,8	3,1	3,5	4,0	4,1
Lønnskostnader per årsverk	0,3	4,1	4,9	5,1	5,0	5,3	3,5	3,0	3,5	4,8	3,9
<i>Offentlig forvaltning</i>											
Årslønn	4,5	4,0	4,1	4,3	3,7	3,4	3,1	2,3	2,6	3,1	3,5
Lønn per årsverk ¹	4,2	4,4	4,1	4,3	3,8	3,3	3,2	2,3	2,7	3,3	3,6
Lønnskostnader per årsverk	4,3	4,3	4,3	5,0	4,2	4,2	3,5	1,5	2,9	2,8	3,7
Lønnskostnader per årsverk, inkludert premieavvik ²	3,8	3,8	4,5	4,1	5,2	3,0	4,4	0,2	3,4	-	-

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

² Omfatter såkalte premieavvik i kommunene. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

³ Gjennomsnittlig årlig vekst 2008-2018. Geometrisk gjennomsnitt.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.5 Lønnskostnader per årsverk i 1000 kroner, og fordeling på kostnadstype i prosent

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
<i>Totalt</i>										
Lønnskostnader per årsverk	521,3	540,1	564,5	591,2	616,7	636,6	654,3	662,7	678,1	698,6
- Lønn	81,6	81,9	81,7	81,3	81,2	80,9	80,9	81,1	81,2	81,1
- Arbeidsgiveravgift	11,4	11,5	11,4	11,5	11,4	11,4	11,4	11,4	11,3	-
- Pensjonskostnader mv.	7,0	6,6	6,9	7,2	7,4	7,6	7,7	7,6	7,5	-
<i>Markedsrettet virksomhet</i>										
<i>Fastlands-Norge</i>										
Lønnskostnader per årsverk	525,9	542,6	567,5	593,2	618,4	636,4	653,2	661,7	676,1	697,2
- Lønn	83,3	83,8	83,6	83,2	83,2	83,2	83,2	83,2	83,5	83,2
- Arbeidsgiveravgift	11,1	11,5	11,5	11,5	11,4	11,5	11,5	11,4	11,4	-
- Pensjonskostnader mv.	5,6	4,7	4,9	5,3	5,3	5,4	5,3	5,4	5,2	-
<i>Industri</i>										
Lønnskostnader per årsverk	527,8	548,1	574,1	601,6	625,2	647,1	664,2	675,1	687,4	704,5
- Lønn	84,4	85,1	84,7	84,4	84,1	83,9	83,8	83,6	83,8	83,8
- Arbeidsgiveravgift	11,0	10,9	11,0	11,1	11,1	11,1	11,2	11,1	11,1	83,9
- Pensjonskostnader mv.	4,6	4,0	4,2	4,5	4,8	5,0	5,0	5,3	5,1	-
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Lønnskostnader per årsverk	463,5	481,1	497,9	517,0	538,2	549,4	564,7	577,7	592,9	609,3
- Lønn	83,3	83,5	83,9	83,5	83,5	83,8	84,0	84,1	84,4	84,0
- Arbeidsgiveravgift	11,4	11,5	11,7	11,8	11,7	11,7	11,6	11,5	11,5	-
- Pensjonskostnader mv.	5,3	5,0	4,5	4,7	4,8	4,6	4,4	4,4	4,1	-
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Lønnskostnader per årsverk	506,9	528,7	551,3	578,9	603,2	628,3	650,4	660,2	679,4	698,2
- Lønn	78,0	78,0	77,9	77,4	77,0	76,4	76,2	76,8	76,6	77,0
- Arbeidsgiveravgift	11,9	11,4	11,2	11,3	11,2	11,2	11,2	11,2	11,1	-
- Pensjonskostnader mv.	10,1	10,6	11,0	11,4	11,8	12,4	12,6	12,0	12,2	-
<i>Offentlig forvaltning, inkludert premieavvik¹</i>										
Lønnskostnader per årsverk	513,0	532,5	556,4	579,4	609,7	627,8	655,6	657,1	679,3	-
- Lønn	77,0	77,5	77,1	77,3	76,2	76,4	75,6	77,1	76,6	-
- Arbeidsgiveravgift	11,8	11,3	11,1	11,3	11,1	11,2	11,1	11,3	11,1	-
- Pensjonskostnader mv.	10,0	10,5	10,9	11,4	11,6	12,4	12,5	12,1	12,2	-

* Foreløpige tall.

¹ Omfatter såkalte premieavvik i kommunene, fratrukket årets amortiserte premieavvik. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.6 Utviklingen i lønnskostnader per årsverk fordelt på kostnadstype. Prosentvis vekst fra året før

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
<i>Totalt</i>										
Lønnskostnader per årsverk	3,5	3,6	4,5	4,7	4,3	3,2	2,8	1,3	2,3	3,0
- Lønn	3,6	4,0	4,3	4,2	4,1	2,9	2,7	1,5	2,5	2,9
- Arbeidsgiveravgift	3,5	4,4	4,0	5,4	3,6	3,4	2,6	1,1	1,7	
- Pensjonskostnader mv.	1,9	-2,4	8,1	10,1	7,2	6,3	3,7	-0,8	1,6	
<i>Markedsrettet virksomhet</i>										
<i>Fastlands-Norge</i>										
Lønnskostnader per årsverk	3,1	3,2	4,6	4,5	4,2	2,9	2,6	1,3	2,2	3,1
- Lønn	3,4	3,9	4,4	4,0	4,2	2,8	2,7	1,3	2,5	2,8
- Arbeidsgiveravgift	1,0	6,4	4,5	5,0	3,6	3,2	2,5	0,9	1,6	
- Pensjonskostnader mv,	2,1	-13,6	8,6	12,1	6,1	3,3	1,6	2,0	-1,2	
<i>Industri</i>										
Lønnskostnader per årsverk	2,6	3,9	4,7	4,8	3,9	3,5	2,7	1,6	1,8	2,5
- Lønn	4,7	4,7	4,3	4,3	3,6	3,2	2,6	1,4	2,1	2,5
- Arbeidsgiveravgift	1,0	3,3	5,9	5,5	4,1	3,5	3,1	1,2	1,4	
- Pensjonskostnader mv.	-23,1	-10,3	10,6	12,4	9,2	8,7	3,3	6,2	-1,2	
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Lønnskostnader per årsverk	2,4	3,8	3,5	3,8	4,1	2,1	2,8	2,3	2,6	2,8
- Lønn	2,4	4,1	3,9	3,4	4,1	2,4	3,1	2,4	3,1	2,3
- Arbeidsgiveravgift	-0,1	4,5	5,2	5,0	2,9	2,1	1,8	1,9	2,5	
- Pensjonskostnader mv.	8,1	-2,0	-7,1	10,0	6,5	-3,4	-0,2	1,5	-5,0	
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Lønnskostnader per årsverk	4,3	4,3	4,3	5,0	4,2	4,2	3,5	1,5	2,9	2,8
- Lønn	4,2	4,4	4,1	4,3	3,8	3,3	3,2	2,3	2,7	3,3
- Arbeidsgiveravgift	8,7	-0,3	2,2	6,0	3,5	4,2	3,4	1,8	2,2	
- Pensjonskostnader mv.	0,9	9,3	8,1	8,9	7,8	10,0	5,3	-3,6	5,0	
<i>Offentlig forvaltning, inkludert premieavvik¹</i>										
Lønnskostnader per årsverk	4,7	3,8	4,5	4,1	5,2	3,0	4,4	0,2	3,4	

* Foreløpige tall.

¹ Omfatter såkalte premieavvik i kommunene, fratrukket årets amortiserte premieavvik. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.